

**Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh
hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan
ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਦੇ ਚੋਣਵੇਂ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼
ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਚਿਤਰਨ ਦਾ ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦੀ ਅਧਿਐਨ
(Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh
hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan)**

**ਲਵਲੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਫਗਵਾੜਾ
ਦੇ ਸਕੂਲ ਆਫ ਆਰਟਸ ਐਂਡ ਲੈਂਗੁਏਜਿਜ਼ ਅਧੀਨ
ਐਮ.ਫਿਲ. (ਪੰਜਾਬੀ) ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਦੇ ਇੱਕ
ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਹਿਤ ਪ੍ਰਸਤੁਤ
ਖੋਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ**

ਨਿਗਰਾਨ

ਖੋਜਾਰਥੀ

ਡਾ. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ

**ਰਾਜਦੀਪ ਕੌਰ
ਰਜਿ.ਨੰ.11616754**

**ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ
ਫੈਕਲਟੀ ਆਫ ਬਿਜਨਸ ਐਂਡ ਆਰਟਸ
ਲਵਲੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਫਗਵਾੜਾ
2017**

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਘੋਸ਼ਣਾ-ਪੱਤਰ

ਮੈਂ ਰਾਜਦੀਪ ਕੌਰ ਇਹ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ‘ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਦੇ ਚੋਣਵੇਂ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਚਿਤਰਨ ਦਾ ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦੀ ਅਧਿਐਨ’ ਵਿਸ਼ੇ ਉੱਤੇ ਲਿਖੇ ਇਸ ਖੋਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚਲਾ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਨਿਰੋਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਆਪਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਹੋਰ ਹਿੱਸੇਦਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਖੋਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਸ਼ਾਮਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਸ ਲਈ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਜਾਂ ਅਦਾਰੇ ਵੱਲੋਂ ਕੋਈ ਡਿਗਰੀ ਜਾਂ ਡਿਪਲੋਮਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੋਵੇ।

ਖੋਜਾਰਥੀ

ਰਾਜਦੀਪ ਕੌਰ

ਰਜਿ. ਨੰਬਰ-11616754

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਪ੍ਰਮਾਣ-ਪੱਤਰ

ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਖੋਜਾਰਥੀ ਰਾਜਦੀਪ ਕੌਰ ਨੇ ‘ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਦੇ ਚੋਣਵੇਂ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਚਿਤਰਨ ਦਾ ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦੀ ਅਧਿਐਨ’ ਵਿਸ਼ੇ ਉੱਤੇ ਐਮ.ਫਿਲ. (ਪੰਜਾਬੀ) ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਲਈ ਮੇਰੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਅਧੀਨ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਖੋਜਾਰਥੀ ਦਾ ਮੌਲਿਕ ਕਾਰਜ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਫਲ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਸ ਖੋਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਐਮ.ਫਿਲ. ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਲਈ ਯੋਗ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਹਿੱਤ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਨ ਦੀ ਸ਼ਿਫਾਰਸ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਕਿਸੇ ਵੀ ਡਿਗਰੀ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਜਾਂ ਅਦਾਰੇ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਮਿਤੀ:

ਨਿਗਰਾਨ

ਡਾ. ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ

ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ,

ਸਕੂਲ ਆਫ ਆਰਟਸ ਐਂਡ ਲੈਂਗੁਏਜਿਜ਼,

ਲਵਲੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਫਗਵਾੜਾ (ਪੰਜਾਬ)

**Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh
hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan
ਤਤਕਰਾ**

ਭੂਮਿਕਾ

i-v

ਅਧਿਆਇ ਪਹਿਲਾ-

ਸਿਧਾਂਤਕ ਪਿੱਠ ਭੂਮੀ

1-20

ਅਧਿਆਇ ਦੂਜਾ-

ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਸਮੂਹਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ
ਦਾ ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦੀ ਅਧਿਐਨ

21-77

ਅਧਿਆਇ ਤੀਜਾ-

ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਸਮੂਹਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ
ਦਾ ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦੀ ਅਧਿਐਨ

78-106

ਅਧਿਆਇ ਚੌਥਾ-

ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵਿਚ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਤੇ ਵਖਰੇਵੇਂ

107-119

ਅਧਿਆਇ ਪੰਜਵਾਂ-

ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀਆਂ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਜੁਗਤਾਂ ਅਤੇ ਕਲਾ ਪੱਖ

120-139

ਸਥਾਪਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਟੇ

140-147

ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ

148-149

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਭੂਮਿਕਾ

ਹਥਲੇ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਸਮੂਹਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਚਿਤਰਨ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਦੇ ਚੋਣਵੇਂ ਨਾਵਲਾਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ। ਇਸ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਲਈ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਤੇ ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਦੇ ਨਾਵਲ ਕ੍ਰਮਵਾਰ 'ਆਥਣ-ਉੱਗਣ' ਤੇ 'ਅੰਨ੍ਹੇ ਘੋੜੇ ਦਾ ਦਾਨ' ਅਤੇ 'ਏਹੁ ਹਮਾਰਾ ਜੀਵਣਾ' ਤੇ 'ਖੜ੍ਹਾ ਪੁਕਾਰੇ ਪਾਤਣੀ' ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਵਲਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਵਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਦਲਿਤ ਵਰਗਾਂ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਦਾ ਹਾਸਿਲ ਹੈ। ਹਥਲੇ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਦਲਿਤ ਵਰਗਾਂ ਨੂੰ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਸਮੂਹਾਂ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸਮਾਜ ਵਿਚਲੀ ਜਾਤ ਜਾਂ ਵਰਗ ਵੰਡ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹੇ ਹਟ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉਪਰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਭੂਮੀਹੀਣ ਕਿਸਾਨ, ਨਿਮਨ ਕਿਸਾਨੀ, ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰ, ਪੇਂਡੂ ਮਜ਼ਦੂਰ ਵਰਗ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ, ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਅਤੇ ਅਨਪੜ੍ਹ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਮਸਲਿਆਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਕੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚਲੇ ਸਮੁੱਚੇ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਸਮੂਹਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਸਫਲ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰਾਂ ਨਾਵਲਾਂ ਦੇ ਅਧਿਐਨ ਰਾਹੀਂ ਸਮਾਜਕ, ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਤੇ ਅਰਥਿਕ ਹਾਲਾਤ ਨੂੰ ਸਮੁੱਚੇ ਦਲਿਤ ਵਰਗਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਦੇ ਨਿਰਧਾਰਤ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਪੰਜ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਅਧਿਆਇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪਿੱਠ ਭੂਮੀ ਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਨਾਵਲ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਕੇ ਨਾਵਲ ਸੰਬੰਧੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਦਾ ਦੂਜਾ ਅਧਿਆਇ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ 'ਆਥਣ-ਉੱਗਣ' ਅਤੇ 'ਅੰਨ੍ਹੇ ਘੋੜੇ ਦਾ ਦਾਨ' ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਸਮੂਹ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਹੈ। ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦੋਨਾਂ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਦਲਿਤ/ਸੀਰੀ, ਨਿਮਨ ਕਿਸਾਨੀ, ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰ, ਨਾਰੀ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਧੰਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਰ ਕਿੱਤਾਕਾਰਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜਕ, ਆਰਥਕ, ਰਾਜਨੀਤਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਦਾ ਤੀਜਾ ਅਧਿਆਇ ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ 'ਏਹੁ ਹਮਾਰਾ ਜੀਵਣਾ' ਅਤੇ 'ਖੜ੍ਹਾ ਪੁਕਾਰੇ ਪਾਤਣੀ' ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਸਮੂਹ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਪੇਂਡੂ ਮਜ਼ਦੂਰ ਵਰਗ ਔਰਤਾਂ, ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਔਰਤਾਂ, ਅਨਪੜ੍ਹ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਸਮਾਜਕ, ਆਰਥਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਦਾ ਚੌਥਾ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵਿਚ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਤੇ ਵਖਰੇਵੇਂ ਹੈ। ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਦੋਨਾਂ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਦੀ ਪਾਤਰ ਚੋਣ, ਪਾਤਰਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਸੋਚ, ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਆਰਥਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਸਥਿਤੀ, ਵਿਦਰੋਹ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਦਾ ਪੰਜਵਾਂ ਅਧਿਆਇ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਦੀਆਂ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਜੁਗਤਾਂ ਅਤੇ ਕਲਾ ਪੱਖ ਹੈ। ਇਸ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀਆਂ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਜੁਗਤਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਥਾਪਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਟੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਇਸ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਲਈ ਖੋਜ ਵਿਧੀਆਂ ਸਮਾਜ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ, ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦੀ ਅਤੇ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਵਿਧੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ ਨੂੰ ਦਰਜ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਐੱਮ. ਐੱਲ. ਏ. ਸਟਾਇਲ ਸ਼ੀਟ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਅਧਿਆਇ ਪਹਿਲਾ

ਸਿਧਾਂਤਕ ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀ

‘ਸਾਹਿਤ’ ਸ਼ਬਦ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸ਼ਬਦ ‘ਲਿਟਰੇਚਰ’ ਦਾ ਸਮਾਨਾਰਥੀ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਬਹੁਪਰਤੀ, ਬਹੁਅਰਥੀ ਤੇ ਬਹੁਦਿਸ਼ਾਵੀਂ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਨੋਖਾ ਅਮਲ ਹੈ, ਜੋ ਸਮਾਜਿਕ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਰੂਪਾਂਤਰਨ ਵਿਚੋਂ ਉਪਜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਯਥਾਰਥਕ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰ ਕਲਾ ਦਾ ਆਪਣਾ ਵੱਖਰਾ ਮਾਧਿਅਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ‘ਸ਼ਬਦ’ ਹੈ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਤਰਤੀਬਵਾਰ ਕੀਤੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤਕ ਕਿਰਤ ਜਾਂ ਰਚਨਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਰਚਨਾ ਜਾਂ ਸਿਰਜਣਾ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਵਿਲੱਖਣ, ਸਾਰਥਕ ਅਤੇ ਸੁਹਜ ਸੁਆਦ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਜਨਮ ਲੈ ਕੇ ਯਥਾਰਥਕਤਾ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰੇ। ਇਹ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚਲੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ’ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਰਚਨਾਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਸਿਰਜੇ ਮਨੁੱਖ ਭਾਵੇਂ ਵਸਤੂ-ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਰਗੇ ਜੀਉਂਦੇ ਜਾਗਦੇ ਮਨੁੱਖ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾਤਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮਨੁੱਖ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੀਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਪਾਤਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਰੋਲ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਹਿਤ ਕਲਾ ਦਾ ਰਹੱਸ ਭ੍ਰਾਂਤੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਯਥਾਰਥ ਦਾ ਮੁਲੰਮਾ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਹੈ ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਵਿਚ ਵਸਤੂ, ਕਲਾ, ਅਨੁਭਵ, ਕਲਪਨਾ, ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ, ਮਾਨਵ ਕਲਿਆਣ, ਸੁੰਦਰਤਾ, ਮਨੁੱਖੀ ਭਾਵਨਾਵਾਂ, ਆਦਰਸ਼ ਆਦਿ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤੀ ਚਿੰਤਕਾਂ ਨੇ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ‘ਸਤਿਅਮ, ਸ਼ਿਵਮ, ਸੁੰਦਰਮ’ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ‘ਸਤਿਅਮ, ਸ਼ਿਵਮ, ਸੁੰਦਰਮ’ ਦੀ ਸਦਕਾ।

ਹਰ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਦੋ ਰੂਪ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਦ ਅਤੇ ਗਦ। ਪਦ ਭਾਵ ਕਵਿਤਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਦਿਲ ਦੀ ਬੋਲੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗਦ ਵਿਚ ਵੀ ਦੋ ਰੂਪ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਗਲਪ ਅਤੇ ਵਾਰਤਕ; ਵਾਰਤਕ ਨੂੰ ਦਿਮਾਗ ਦੀ ਬੋਲੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਲਪ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੀ ਦੋ ਵਿਧਾ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ-ਨਾਵਲ ਅਤੇ ਕਹਾਣੀ।

1.1 ਸਮੱਸਿਆ ਕਥਨ:- ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਸਮੂਹਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਤ੍ਰਾਸਦਿਕ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਜਿਸਦੀ ਬਿਹਤਰੀ ਲਈ ਸਮੂਹਿਕ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਯਤਨ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹਨ। ਇਹ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਯਤਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ।

1.2 ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ:- ਹਥਲੇ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਸਮੂਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦੀ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਅਧਿਐਨ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮੂਹਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਤ੍ਰਾਸਦਿਕ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਸੁਧਾਰ ਕੇਵਲ ਅਤੇ ਕੇਵਲ ਸਮਾਜਿਕ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਇਹ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਮੂਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਸਮੂਹਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਉਤਪੰਨ ਕਰਨ ਦਾ ਇੱਕ ਯਤਨ ਹੈ। ਇਹੀ ਇਸ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦੀ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਚੋਣਵੇਂ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆਂ ਕੇਵਲ ਇਹ ਦਰਸਾਉਣ ਪ੍ਰਤੀ ਹੀ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਸਬਾਲਟਰਨ ਸਮੂਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਹਨ ਬਲਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਿੱਛੇ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਤਲਾਸ਼ਣ ਦਾ ਇੱਕ ਯਤਨ ਹੈ।

1.3 ਉਦੇਸ਼:-

- ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨਾ।
- ਚੁਣੇ ਹੋਏ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦੀ ਨਜ਼ਰੀਏ ਤੋਂ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਨਾ।
- ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਾ।

1.4 ਖੋਜ ਵਿਧੀ:-

ਖੋਜ ਤੋਂ ਭਾਵ ਭਾਲ ਕਰਨੀ, ਤਲਾਸ਼ ਕਰਨੀ ਅਤੇ ਢੂੰਡਣਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਇਕ ਜਾਂ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਿਅਕਤੀ ਕਿਸੇ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਕਾਰਜ ਆਪਣੀ ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਸਮੇਂ ਅੰਦਰ ਆਪਣਾ ਕਾਰਜ ਪੂਰੀ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਅਤੇ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਖੋਜ ਦਾ ਕਾਰਜ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਰਿਜ਼ਲਟ, ਸਾਰੰਸ਼, ਉਪਲੱਬਧੀਆਂ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਸ ਕਾਰਜ ਨੂੰ ਖੋਜ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਸਮਾਜ-ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਵਿਧੀ:-

ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦਾ ਸੌਖਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸ਼ਾਸਤਰ ਜੋ ਸਮਾਜ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸ਼ਾਸਤਰ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਾਸਤਰ ਅਧੀਨ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਪਰਸਪਰ ਸਮਾਜਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਸ਼ਾਸਤਰ ਵਿਚ ਸਿਰਫ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਜੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸਗੋਂ ਸਮੁੱਚੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਅਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਉੱਪਰ ਵੀ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਖੇਤਰ ਸਮਾਜਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦਾ ਜਾਲ ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ ਹੈ।

ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਵਿਧੀ:-

ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਸ਼ਬਦ ਮੂਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ 'ਤੁਲਨਾ' ਨਾਂਵ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਣ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦਾ ਤੁਲਨਾ ਸ਼ਬਦ 'ਤੁਲ' ਧਾਤੂ ਦੇ ਨਾਲ 'ਨਾ' ਪਿਛੇਤਰ ਲੱਗਣ ਤੋਂ ਬਣਦਾ ਹੈ। 'ਤੁਲ' ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਸਮਾਨ, ਬਰਾਬਰ, ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਆਦਿ। ਵਿਸ਼ਵਕੋਡ ਆਕਸਫੋਰਡ ਡਿਕਸ਼ਨਰੀ ਅਨੁਸਾਰ, ਤੁਲਨਾ ਕਿਸੇ ਦੋ ਜਾਂ ਦੋ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀਆਂ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਘੋਖਣ ਜਾਂ ਤੋਲਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਦੇਖਦਿਆਂ ਕਈ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸ ਦੇ ਤੁਲ-ਤੁਕਾਂਤ ਉੱਪਰ ਵੀ ਜੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦ 'ਰਤਨਾਕਰ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼' ਅਨੁਸਾਰ 'ਤੁਲ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਸਮਾਨ, ਬਰਾਬਰ, ਤੁਲਨਾ, ਤੋਲ, ਵਜ਼ਨ ਅਤੇ ਤੁਲਨਾ ਸੰਗਿਆ ਰੂਪ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ ਬਰਾਬਰੀ, ਉਪਮਾ, ਤੁਲ, ਵਜ਼ਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਵਿਧੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮਨੋਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਕ ਵਿਧੀ:-

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਮਨੋਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣੀ ਉਹ ਵਿਧੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦੀ ਹੋਂਦ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਖੇਤਰ ਵੀ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਨਾਲ ਹੈ। ਮਨ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਤੋਂ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦਾ ਕੋਈ ਹਿੱਸਾ ਸੁਚੇਤ, ਅਰਥ ਸੁਚੇਤ ਜਾਂ ਅਵਚੇਤਨ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦਿਸ਼ਾ ਵਲ ਯਾਤਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਉਪਜੀਆਂ ਬਿਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਨੋਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਵਹਾਰ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਬਹੁਤ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਹੈ। ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਮਨ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਵਿਵਹਾਰ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਲਝਣਾ ਉਹ ਅਨੁਭਵ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਝਿਜਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਮਨੋਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣੀ ਦਾ ਮੋਢੀ ਸਿਗਮੰਡ ਫਰਾਈਡ ਹੈ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਜੁੰਗ ਅਤੇ ਐਡਲਰ ਨੇ ਇਸ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਫਰਾਇਡ ਅਨੁਸਾਰ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਵਾਂਗ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਵੀ ਬਿਮਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਿਮਾਰ ਮਨ ਬਿਮਾਰ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ ਅਤੇ ਬਾਹਰੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਵਿਰੋਧ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਹ ਦੱਬੀਆਂ-ਘੁਟੀਆਂ ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ ਕਦੀ-ਕਦੀ ਜਦੋਂ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਸਿਰ ਚੁੱਕਦੀਆਂ ਹਨ ਤਾਂ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਤਣਾਵ ਜਾਂ ਉਲਝਣਾਂ ਨੂੰ ਸੁਲਝਾਉਣ ਲਈ ਜਿਹੜੀ ਵਿਧੀ ਵਰਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਮਨੋਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣੀ ਵਿਧੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦ: ਸੰਕਲਪ ਅਤੇ ਖੋਜ ਵਿਧੀ ਵਜੋਂ

1920 ਅਤੇ 1940 ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਦੌਰ ਆਇਆ ਸੀ ਜਦੋਂ ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਆਪਣੀ ਖੁਦ ਮੁਖਤਿਆਰ ਹੋਂਦ ਹੈ, ਇਸਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ, ਰਾਜਨੀਤੀ, ਆਰਥਕਤਾ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨਿਯਮ ਦਾ ਮੁਹਤਾਜ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਰੂਸੀ ਰੂਪਵਾਦ ਅਤੇ ਫਿਰ ਨਵ-ਆਲੋਚਨਾ ਦੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸੰਦਰਭ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵੱਲ ਕੋਈ ਖਾਸ ਅਹਿਮੀਅਤ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਸੱਠਵਿਆਂ ਦੌਰਾਨ ਮਾਰਕਸਵਾਦ, ਨਾਰੀਵਾਦ, ਵਿਚਾਰਵਾਦ, ਉੱਤਰ-ਸੰਰਚਨਾਵਾਦ ਅਤੇ ਲਾਕੀਅਨ ਮਨੋਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਜਿਹੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰੂਪਵਾਦ ਅਤੇ ਨਵ-ਆਲੋਚਨਾ ਦੇ ਬੁਨਿਆਦੀ ਮੁੱਦਿਆਂ ਨੂੰ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ।

ਰੂਸੀ ਰੂਪਵਾਦ ਅਤੇ ਨਵ ਆਲੋਚਨਾ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਸੀ ਕਿ ਅਰਥ ਪਾਠ ਵਿਚ ਨਿਹਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਨਾਰੀਵਾਦ, ਮਾਰਕਸਵਾਦ, ਵਿਰਚਨਾਵਾਦ, ਉੱਤਰ-ਸੰਰਚਨਾਵਾਦ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਅਰਥ ਇਸ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠਕ ਕੌਣ ਹੈ? ਅਤੇ ਅਰਥ ਉਦੋਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦ ਪੜਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਅਰਥ ਪਾਠ ਵਿਚ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ, ਜਦ ਪਾਠ ਅਤੇ ਪਾਠਕ ਵਿਚ ਪੜਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸਮੇਂ ਇਕ ਸੰਬੰਧ ਸਥਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਉਸ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਅਰਥ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਾਠ ਦਾ ਜੋ ਅਰਥ ਅਸੀਂ ਸਮਝ ਰਹੇ ਹਾਂ ਜੋ ਸਾਨੂੰ ਸਮਝ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਹ ਸਾਡੀ ਕੰਡੀਸ਼ਨਿੰਗ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਈ ਹੈ, ਇਸ ਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਪਾਠ ਨੂੰ ਅਰਥ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਅਰਥ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਨਿਹਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਸਗੋਂ ਪਾਠਕ ਹੀ ਪਾਠ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਂਗੇ ਤਾਂ ਅਰਥ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਪਰੰਤੂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਅਰਥ ਦਾ ਪੈਦਾ ਹੋਣਾ ਇਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੈ ਜੋ ਪੜ੍ਹਤ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਸਮੇਂ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਰਥ ਸਚਮੁੱਚ ਹੀ ਕਿਤੇ ਵਿਦਮਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਇਹ ਪਾਠ ਅਤੇ ਪਾਠਕ ਦੇ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਰ ਹੈ।

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਇਸੇ ਸਮੇਂ ਫਰੈਡਰਿਕ ਜੇਮਸਨ, ਟੈਰੀ ਈਗਲਟਨ ਅਤੇ ਫਰੈਂਕ ਲਟਰੈਚੀਆਂ ਸਾਹਿਤਕ ਪੁਨਰ ਪੜਚੋਲ ਵਿਚ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਪੁਨਰ ਜੀਵਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਾਠ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਉਸਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੰਦਰਭਾਂ ਤੋਂ ਵਾਕਫ ਹੋਣਾ ਹੀ ਪਵੇਗਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਪਿਛਲੀ ਅੱਧੀ ਸਦੀ ਦੀ ਐਂਗਲੋ ਅਮਰੀਕੀ ਆਲੋਚਨਾ ਵਿਚ ਇਤਿਹਾਸ/ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੰਦਰਭਾਂ/ਇਤਿਹਾਸਕ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਨੂੰ ਬੜੀ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਖਣਾ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਸਾਹਿਤਕ ਪਾਠ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਉਸਦੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਭੂਮਿਕਾ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਹ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਰਹੇ ਸਨ ਕਿ ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ 'ਰੂਪਵਾਦੀ' ਜਾਂ ਪਾਠ ਕੇਂਦਰਿਤ ਪਹੁੰਚਾਂ' ਨੂੰ ਤਿਆਗਣਾ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਨਵੀਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪਹੁੰਚ ਦੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਈ ਜੋ ਕਿ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਇਕ ਨਵੀਂ ਲਹਿਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਈ।

ਕੋਈ ਅਧਿਐਨ ਵਿਧੀ ਇਕਦਮ ਹੀ ਸੋਚ ਵਿਚੋਂ ਜਨਮ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦੀ। ਉਸਦੇ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਪਿੱਛੇ ਕਈ ਹੋਰ ਚਿੰਤਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਅਤੇ ਅਨੇਕ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਚੁੱਕੀਆਂ ਅੰਤਰ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਆਂ ਦਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦ ਵੀ ਅਚਾਨਕ ਹੀ ਸਾਹਮਣੇ ਨਹੀਂ ਆਇਆ, ਬਲਕਿ ਇਸਦੇ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਪਿੱਛੇ ਨਵ-ਮਾਰਕਸੀ ਚਿੰਤਕਾਂ, ਉੱਤਰ-ਸੰਚਨਾਵਾਦ ਅਤੇ ਵਿਰਚਨਾਵਾਦ ਵਲੋਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀਆਂ ਅੰਤਰ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਆਂ ਅਤੇ ਮਿਸ਼ੇਲ ਫੂਕੋ, ਅਲਬੁਜ਼ਰ ਅਤੇ ਰੇਮੰਡ ਵਿਲੀਅਮ ਦੁਆਰਾ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਦਰਭਾਂ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਚਾਰ ਵੀ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਪੁਰਾਤਨ ਇਤਿਹਾਸਵਾਦੀ ਰਾਜਨੀਤਕ ਰੂਪ 'ਚ ਬੜੇ ਹੀ ਮਾਸੂਸ ਹਨ। ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਅਤੇ ਵਰਗ ਸੰਘਰਸ਼ ਦੇ ਮੁੱਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਹਿਤਕ ਕ੍ਰਿਤਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਛੋਟੇ ਗਏ ਹਨ। ਗ੍ਰੀਨ ਬਲੈਟ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਦਰਸ਼ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦੀਆਂ ਨੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਦੀ ਦੁਆਰਾ ਪੜਚੋਲ ਕੀਤੀ, ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮਿਸ਼ੇਲ ਫੂਕੋ ਨੂੰ ਵੀ ਗਲੇ ਲਗਾਇਆ ਅਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦਾ ਅਸਰ ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸ਼ਬਦ 'ਸ਼ਕਤੀ' ਵਿਚੋਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਿਸ਼ੇਲ ਫੂਕੋ ਦੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਏ ਸਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਫੂਕੋ ਨੇ ਇਕ ਨਵੇਂ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਅੰਤਰ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਆਂ ਦੁਆਰਾ ਅਮੀਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਫੂਕੋ ਦਾ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮ ਹੈ। ਫੂਕੋ ਨੇ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਸੰਕਲਪ ਦਾ ਅਰਥ ਸਜਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਕੰਟਰੋਲ ਹੈ। 'ਸ਼ਕਤੀ' ਅਜਿਹੀ ਸੰਰਚਨਾ ਹੈ ਜੋ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸੰਰਚਨਾ ਵਿਚ ਨਿਹਿਤ ਹੈ। ਪਰਿਵਾਰ ਵੀ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਸੰਰਚਨਾ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਸ਼ਕਤੀ ਸੰਬੰਧ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਸੰਚਾਲਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਔਰਤ-ਮਰਦ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਭੂਮਿਕਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਹੀ ਮੁੱਖ ਰੋਲ ਹੈ।

ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦੀ ਬੇਸ਼ੱਕ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਆਲੋਚਕਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵੱਖ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਜੋ ਕੇਂਦਰੀ ਕਾਰਜ ਹੈ, ਉਹ ਹੈ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ-ਬੱਧ ਕਰੋ, ਉਸਨੂੰ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਲਿਆਉ। ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦ ਤੇ ਮਾਰਕਸਵਾਦ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਆਲੋਚਨਾਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀਆਂ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਪੂਰਣ ਖੁਦਮੁਖਤਿਆਰ ਮੰਨਦੀਆਂ ਹਨ।

ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦ ਨੂੰ ਰੂਪਵਾਦੀ ਰੁਝਾਨ ਤੋਂ ਸਖ਼ਤ ਨਫ਼ਰਤ ਹੈ। ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਪਹੁੰਚਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਪਸੰਦ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸੰਦਰਭਾਂ ਨੂੰ ਅਣਦੇਖਿਆਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਸਮਾਜਕ, ਰਾਜਨੀਤਕ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਅਣਦੇਖਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦੀ ਪਹਿਲਾ ਹਮਲਾ ਨਵ-ਆਲੋਚਨਾ ਤੇ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦੀ ਪਹੁੰਚ ਦੇ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਉਣ ਵਿਚ 'ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਨਾਵਲ ਸਮੀਖਿਆ' ਅਤੇ ਜਰਮਨ ਦਾਰਸ਼ਿਕ ਵਿਆਖਿਆ ਸ਼ਾਸਤਰ ਦੀ ਵੱਡੀ ਭੂਮਿਕਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰੂਸੀ ਰੂਪਵਾਦ ਅਤੇ ਅਮਰੀਕੀ ਨਵ-ਆਲੋਚਨਾ ਦੀਆਂ ਬੁਨਿਆਦੀ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਨਾਰੀਵਾਦ, ਮਾਰਕਸਵਾਦ, ਲਾਕੀਅਨ ਮਨੋਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਤੇ ਉੱਤਰ-ਸੰਰਚਨਾਵਾਦ ਆਦਿ ਸਭ ਪਹੁੰਚਾਂ ਨੂੰ ਖਾਰਿਜ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਪਰੋਕਤ ਵਿਧੀਆਂ ਤੋਂ ਅੰਤਰਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣਾ ਅਕਾਰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਅਜੇ ਵੀ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਹੈ। ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਇਕ ਸਕੂਲ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਕੁਝ ਸਾਂਝੇ ਪੱਖ ਹਨ, ਜੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ:-

- (1.) 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਮੱਧ ਤੋਂ 20ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭਿਕ ਦੌਰ ਵਿਚ ਜੋ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਅਧਿਐਨ ਵਿਧੀ ਸੀ ਉਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕਮੀਆਂ ਸਨ। ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਮੀਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ।
- (2.) ਅਧਿਐਨ ਦੀਆਂ ਪਹਿਲੀਆਂ ਪਹੁੰਚ ਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਇਕ ਉੱਚ ਪੱਧਰ ਦੀ ਹੋਂਦ ਵਾਲਾ ਖੰਡ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਦੂਜੀਆਂ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਹੈ। ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦੀਆਂ ਦਾ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਦੂਜੀਆਂ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਉੱਚਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਦੀ ਉਪਜ ਹੈ।
- (3.) ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦੀ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿਤਕ ਅਤੇ ਗ਼ੈਰ-ਸਾਹਿਤਕ ਦੋਵੇਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਾਠ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਬਣਤਰਾਂ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
- (4.) ਕਿਸੇ ਵੀ ਇਕ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤਕ ਜਾਂ ਗ਼ੈਰ-ਸਾਹਿਤਕ ਪਾਠਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨਾ ਵੀ ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦ ਦਾ ਇਕ ਸੰਦੇਸ਼ ਹੈ।
- (5.) ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦੀ ਪਾਠ ਦੇ ਕੇਵਲ ਅਰਥ ਨੂੰ ਹੀ ਸਮਝਣ ਤੇ ਬਲ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ, ਸਗੋਂ ਉਹ ਅਰਥ ਪਿੱਛੇ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਸ਼ਕਤੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਹੈ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦੀ ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਧਿਐਨ ਦੀਆਂ ਨਵੀਆਂ ਵਿਧੀਆਂ ਲੱਭ ਲਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਇਕ ਨਵੀਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

1.5 ਪਰਿਕਲਪਨਾ:-

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

- ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਉਜਾਗਰ ਹੋਣਗੀਆਂ।
- ਦੋਹਾਂ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦਿਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅੰਤਰ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਆਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਹੋਵੇਗੀ।
- ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਤਲਾਸ਼ੇ ਜਾਣਗੇ।

1.6 ਪੂਰਵ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਦਾ ਮੁਲਾਂਕਣ:-

- ਪਰਮਜੀਤ ਕੌਰ ਢਿਲੋਂ, ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਪਾਤਰਾਂ ਦਾ ਸਰੂਪ (ਮੜੀ ਦਾ ਦੀਵਾ, ਅਣਹੋਏ ਅਤੇ ਪਰਸਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ), ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, 2001-2002
ਇਸ ਥੀਸਿਸ ਵਿਚ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚਲੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦਾ ਸਰੂਪ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਪਾਤਰਾਂ ਦਾ ਵਰਗੀਕਰਨ ਅਤੇ ਪਾਤਰ ਬਿੰਬ ਦਾ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਮਹੱਤਵ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।
- ਮਨਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦਾ ਅਸਤਿਤਵਵਾਦੀ ਮਾਨਵ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਆਧਿਐਨ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 2001
ਇਸ ਥੀਸਿਸ ਵਿਚ ਅੱਠ ਅਧਿਆਇ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਬਾਰੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਆਲੋਚਨਾ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਅਤੇ ਅਸਤਿਤਵਵਾਦੀ ਮਾਨਵ-ਵਿਗਿਆਨ ਸਿਧਾਂਤਲ ਪੱਖ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਮੜੀ ਦਾ ਦੀਵਾ, ਅੱਧ ਚਾਨਣੀ ਰਾਤ, ਅੰਨ੍ਹੇ ਘੋੜੇ ਦਾ ਦਾਨ ਅਤੇ ਪਰਸਾ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖੀ ਅਸਤਿਤਵਵਾਦੀ ਦੀ ਸਮਾਜਕ ਪ੍ਰਸੰਗਿਕਤਾ ਅਤੇ ਸੰਘਰਸ਼ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।
- ਰੁਪਿੰਦਰ ਕੌਰ, ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਕਿਰਤੀ ਵਰਗ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਰੂਪਾਂਤਰਣ (ਮੜੀ ਦਾ ਦੀਵਾ ਤੇ ਅੰਨ੍ਹੇ ਘੋੜੇ ਦਾ ਦਾਨ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ), ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਚੰਡੀਗੜ ਦੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ (ਪੰਜਾਬੀ ਅਧਿਐਨ ਸਕੂਲ), 1994-95
ਇਸ ਥੀਸਿਸ ਵਿਚ ਚਾਰ ਅਧਿਆਇ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਕਿਰਤੀ ਵਰਗ ਦਾ ਚਿਤਰਣ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਅਤੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚਲੇ ਨਾਇਕਾਂ ਦੀਆਂ ਪਰਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਚਿਤਰਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਾਰ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।
- ਜਲੌਰ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਪਾਤਰ-ਚਿਤਰਨ, ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਚੰਡੀਗੜ, 1977
ਇਸ ਥੀਸਿਸ ਵਿਚ ਪੰਜ ਅਧਿਆਇ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਖੋਜ ਵਿਚ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਪਾਤਰ ਅਤੇ ਪਾਤਰ ਚਿਤਰਨ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਪਾਤਰਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਤੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਪਾਤਰ ਚਿਤਰਨ ਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅਮਤ ਵਿਚ ਸਿੱਟਾ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

- ਇੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ, ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦਾ ਨਾਰੀਵਾਦੀ ਅਧਿਐਨ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, 1999
ਇਸ ਥੀਸਿਸ ਵਿਚ ਚਾਰ ਅਧਿਆਇ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਖੋਜ ਵਿਚ ਟਿਵਾਣਾ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਨਾਰੀਵਾਦੀ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਨਾਰੀਵਾਦ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪੱਖ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।
- ਰਮਨੀਕ ਕੌਰ, ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਨਾਰੀ ਚੇਤਨਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ ਜੰਮੂ, ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, 1998
ਇਸ ਥੀਸਿਸ ਵਿਚ ਚਾਰ ਅਧਿਆਇ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਖੋਜ ਵਿਚ ਨਾਰੀ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤਕ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਟਿਵਾਣਾ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦਾ ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਵਰਣਨ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਨਾਰੀ ਚੇਤਨਾ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਟਿਵਾਣਾ ਦੀ ਜੀਵਨੀ ਅਤੇ ਰਚਨਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਕੇ ਉਸਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਸਥਾਨ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਿੱਟਾ ਕੱਢਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।
- ਤਰਲੋਚਨ ਸਿੰਘ ਪਵਾਰ, ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਦੀ ਨਾਵਲ ਕਲਾ, ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ, ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1976-77
ਇਸ ਥੀਸਿਸ ਵਿਚ ਪੰਜ ਅਧਿਆਇ ਬਣਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਇਸ ਖੋਜ ਵਿਚ ਟਿਵਾਣਾ ਦਾ ਜੀਵਨ ਤੇ ਰਚਨਾ ਅਤੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੈ-ਗਤ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਨਾਵਲਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਗਤ ਅਧਿਐਨ ਤੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਨਾਰੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਟਿਵਾਣਾ ਅਤੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੇ ਨਾਰੀ ਪਾਤਰਾਂ ਦਾ ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਨਾਵਲ

ਨਾਵਲ ਸ਼ਬਦ ਇਟਾਲੀਅਨ ਸ਼ਬਦ ਨੌਵੈਲਾ (novella) ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਬਾਤ ਜਾਂ ਕਹਾਣੀ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚੋਂ ਪਾਤਰ ਲੈ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕਰਮ ਬਾਰੇ ਸਮਾਜਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਟਿੱਪਣੀ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਦਾ ਆਰੰਭ ਜਾਨ ਬੁਨੀਅਨ ਦੀ ਰਚਨਾ 'ਪਿਲਗ੍ਰਿਮਜ਼ ਪ੍ਰਾਗਰੈਸ' ਦੇ ਅਨੁਵਾਦ ਨਾਲ ਹੋਇਆ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਨਾਵਲ "ਜਯੋਤਿਰੁਦਯ" ਹੈ ਜੋ 1882 ਈ. ਵਿਚ ਛਾਪਿਆ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਨਾਵਲ ਇਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਵਲੋਂ ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੇ ਮਿਸ਼ਨ ਪ੍ਰੈਸ ਵਲੋਂ ਛਾਪੇ ਗਏ। "ਜਯੋਤਿਰੁਦਯ" ਪਾਦਰੀ ਵੇਰੀ ਸਾਹਬ ਤੇ ਪਿਲਗ੍ਰਿਮਜ਼ ਪ੍ਰੋਗ੍ਰੈਸ ਪਾਦਰੀ ਰੁਡਾਲਟ ਸਾਹਬ ਦੇ ਯਤਨਾਂ ਨਾਲ ਛਾਪੇ ਗਏ।

ਪਹਿਲੇ ਅਨੁਵਾਦਤ ਨਾਵਲ "ਪਿਲਗ੍ਰਿਮਜ਼ ਪ੍ਰੋਗ੍ਰੈਸ" ਭਾਵ "ਯਿਸੂਈ ਮੁਸਾਫਰ ਦੀ ਯਾਤਰਾ" ਵਿਚ ਈਸਾਈ ਮੱਤ ਦੇ ਧਾਰਮਕ ਨਿਸ਼ਚਿਆਂ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਪਾਦਰੀ, ਬਾਈਬਲ ਅਤੇ ਈਸਾ ਮਸੀਹ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਜਿਹਨਾਂ ਨੈਤਿਕ ਗੁਣਾਂ ਤੇ ਧਾਰਮਕ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਉਹ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਨਾਲ ਮੇਲ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। "ਜਯੋਤਿਰੁਦਯ" ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਵਿਚ ਬੰਗਾਲੀ ਭੱਦਰ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦੋਵਾਂ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਮਨੋਰਥ ਈਸਾਈ ਮੱਤ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਤੇ ਜੀਵਨ-ਪੱਧਤੀ ਨੂੰ ਭਾਰਤੀ ਜੀਵਨ ਪੱਧਤੀ ਨਾਲੋਂ ਵਧੀਆ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਪੱਖੀ ਦਰਸਾਉਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਵਜੋਂ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ 1893 ਈ. ਵਿਚ ਖਾਲਸਾ ਟ੍ਰੈਕਟ ਸੁਸਾਇਟੀ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਹੋਈ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗੀ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਨਾਵਲ ਸਾਹਿਤ ਇਸ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਉਪਜਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਕਾਰਨ ਹੀ ਇਹ ਲੇਖਕ ਭਾਰਤੀ ਸਭਿਅਤਾ ਤੇ ਧਰਮਾਂ ਦੀ ਉਚਤਾ ਸਥਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਯਤਨ ਵਿਚ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਨਾਵਲ ਸਾਹਿਤ ਰਾਜ-ਪੱਖੀ ਈਸਾਈ ਮੱਤ ਦੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਵਾਲੇ ਨਾਵਲ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ:-

ਡਾ. ਰਤਨ ਜੱਗੀ ਰਤਨ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ:- “ਇਹ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਉਹ ਗੱਦ ਰੂਪ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਘਟਨਾ ਜਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਕ੍ਰਮ-ਬੱਧ ਬਿਆਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜੀਆਂ ਇੱਕ ਜਾਂ ਕਈ ਪਾਤਰਾਂ ਨਾਲ ਵਾਪਰੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।”¹

ਡਾ. ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ:- “ਨਾਵਲ ਇੱਕ ਲੰਮੀ ਗਦ-ਕਥਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਯਥਾਰਥ ਦੇ ਚਿਤ੍ਰਣ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਵਾਲਾ ਰੂਪ ਹੈ।”²

ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਯੁਗ ਦੇ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਨਾਲ ਸਮਾਨਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਿੰਨੀ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕਤਾ ਅਤੇ ਸਫਲਤਾ ਨਾਲ ਨਾਵਲ ਨੇ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਯੁਗ ਦੀ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਹੋਰ ਕੋਈ ਸਾਹਿਤ-ਰੂਪ ਉੱਨਤੀ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਿਆ। ਮੱਧਯੁਗ ਵਿਚ ਇਹੀ ਰੋਲ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਨੇ ਨਿਭਾਇਆ ਸੀ, ਪਰ ਧਿਆਨਯੋਗ ਤੱਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਨੇ ਆਪਣੇ ਯੁਗ ਦੇ ਜੀਵਨ-ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਸਵੀਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਇਕਸੁਰਤਾ ਦੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਨਾਵਲ ਇਸ ਨੂੰ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਤਿਰੋਧ ਦੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਨਾਵਲਕਾਰ ਚਿਤਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਨਾਵਲ ਇਕ ਵਿਦਰੋਹੀ ਅਤੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਰੂਪਕਾਰ ਵਜੋਂ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਨਕਲਾਬ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਨਕਲਾਬੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਵੀ ਹੈ। ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਜਿੰਨੇ ਵੀ ਇਨਕਲਾਬ ਆਏ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਯੋਗਦਾਨ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਕ ਇਨਕਲਾਬੀ ਰੂਪਕਾਰ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਰਾਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਅਠਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਥੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਹੋਰ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਗਈ। ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਬਹੁਤਾ ਇਲਾਕਾ 1849 ਈ. ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋਇਆ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਕਾਲਜਾਂ ਅਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਦੀ ਨਵੀਂ ਸਿੱਖਿਆ-ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ। ਜਿਵੇਂ ਬੰਗਾਲੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਬਿਵ ਬਾਬੂ ਬੰਕਿਮ ਚੰਦਰ ਚਟੋਪਾਧਿਆਇ ਨੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ ਸੀ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਨਿਵਾਇਆ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਦਾ ਜਨਮਦਾਤਾ ਬਣਨ ਦਾ ਸੁਭਾਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਇਆ। ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ. ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ, ਸ. ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਕੰਵਲ, ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ, ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਅਤੇ ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਇਸ ਰੂਪ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥ ਬਣਾਇਆ। ਪੱਛਮ ਦੇ ਵਿਕਸਿਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਨਾਵਲ-ਲੇਖਣ ਦੀ ਰੁਚੀ ਭਾਵੇਂ ਕਾਫ਼ੀ ਮੱਧਮ ਪੈਂਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਪਰ ਵਿਕਾਸਸ਼ੀਲ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲੇਖਕ ਪੂਰੇ ਜੋਸ਼ ਅਤੇ ਉਤਸ਼ਾਹ ਨਾਲ ਨਾਵਲ ਲਿਖ ਰਹੇ ਹਨ।

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਨਾਵਲ ਆਧੁਨਿਕ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਯੁਗ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ, ਲੋਕਪ੍ਰਿਅ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਸੰਗਿਕ ਰੂਪਾਕਾਰ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਜਟਿਲਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸੰਗਤੀਆਂ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮਰੱਥ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਕਾਰ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੋਣ ਕਾਰਣ, ਵਿਧੀ ਵਿਚ ਵਸਤੂਮੁਖ ਹੋਣ ਦੇ ਸਦਕਾ ਅਤੇ ਰੂਪਾਕਾਰਕ ਮਰਯਾਦਾਵਾਂ ਦੀ ਜਕੜ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਹੱਦ ਤੱਕ ਸੁੰਤਰਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਧੁਨਿਕ ਯੁਗ ਦੇ ਲੇਖਕ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਇਸ ਰੂਪ ਨੂੰ ਬੇਹੱਦ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਯੂਰਪ ਵਿਚ ਸਨਅਤੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਆ ਜਾਣ ਦੇ ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਉਪਰ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਦਬਾਉ ਪਾਏ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਅੰਕਣ ਕਰਨ ਲਈ ਨਾਵਲ ਰੂਪਾਕਾਰ ਦਾ ਜਨਮ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਸੋਲ੍ਹਵੀਂ-ਸਤਾਰਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਅੱਜ ਇਹ ਰੂਪਾਕਾਰ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਨਾਵਲ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਉਤਪੱਤੀ ਇਟੈਲੀਅਨ ਸ਼ਬਦ 'ਨਾਵੈੱਲਾ' ਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਸੀ: ਕੋਈ ਕਹਾਣੀ ਜਾਂ ਖ਼ਬਰ। ਅੱਜ-ਕਲ੍ਹ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਉਹਨਾਂ ਲੰਬੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਹੈ, ਜੋ ਵਾਰਤਕ ਵਿਚ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਪਾਤਰ ਜੀਵਨ-ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿਚ ਰੁੱਝੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਰੋਜ਼-ਮਰ੍ਹਾ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਵਾਪਰਣ ਵਾਲੀਆਂ ਨਵੀਨ ਘਟਨਾਵਾਂ ਉੱਪਰ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਇਸ ਰੂਪ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਸਪੇਨ, ਫ਼ਰਾਂਸ, ਜਰਮਨੀ, ਇੰਗਲੈਂਡ, ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਰੂਸ ਨੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਪਿਛਲੀਆਂ ਇਕ-ਦੋ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਵੀ ਨਾਵਲ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵੱਡਮੁੱਲੀ ਦੇਣ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਵਲਕਾਰ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਨੋਬਲ ਪੁਰਸਕਾਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਹਨ।

ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ 'ਨਾਵਲ' ਸ਼ਬਦ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਪਰ ਉਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਨਾਵਲ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਕਾਫ਼ੀ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਸਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਨਾਵਲ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਥਾਨਕ ਦੁਆਰਾ ਕਲਾਤਮਕ ਵਿਉਂਤਬੰਦੀ ਵਿਚ ਬੰਨੀ ਕਿਸੇ ਕਹਾਣੀ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਕਥਾਨਕ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਾਵਲ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ 'ਅੱਗੇ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ' ਦੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਪਾਠਕ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਪਾਤਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਦਿਲਚਪਸੀ ਲੈਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਸੋਚ ਵਿਚ ਇਹੀ ਨੁਕਤਾ ਅੜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੱਗੋਂ ਇਸ ਪਾਤਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ? ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਰਚੇ ਪਲਾਟ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਦੁਆਰਾ ਪਾਠਕ ਦੀ ਇਸੇ ਉਤਸੁਕਤਾ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੋਈ ਨਾਵਲਕਾਰ ਸਚੇਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਚਾਹੇ ਜਾਂ ਨਾ ਚਾਹੇ, ਉਹ ਕਥਾਨਕ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਚ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

ਨਾਵਲ ਦੇ ਰੂਪ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਬਾਰੇ ਪਰਸੀ ਲਬੱਕ ਨੇ ਆਪਣੀ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਨਾਵਲ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਇਕ ਫ਼ਾਰਮ ਵੀ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਫ਼ਾਰਮ ਚੰਗੀ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਮ ਵੀ। ਫ਼ਾਰਮ ਦੇ ਚੰਗੇ ਜਾਂ ਮਾੜੇ ਹੋਣ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਨਾਵਲ ਦੇ ਵਿਸ਼ੈ ਨਾਲ ਹੈ। ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਿਸੇ 'ਬੁੱਤ' ਦਾ ਆਕਾਰ-ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੀ ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਫ਼ਾਰਮ ਅਤੇ ਸਾਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰਾ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆਂ ਜਾ ਸਕਦਾ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਵਲ ਦੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ੈ ਤੋਂ ਨਖੇੜਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਰੂਪ ਅਤੇ ਵਸਤੂ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਹੈਨਰੀ ਜੇਮਜ਼ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ ਰੂਪ ਹੀ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਜਨਮਦਾ, ਸੰਭਾਲਦਾ ਅਤੇ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਨਾਵਲ ਬਾਰੇ ਜਦੋਂ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਕਿ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਉੱਭਰਦਾ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੇ ਵਿਸ਼ੈ ਦੀ ਚੋਣ ਸਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਵਿਸ਼ਾ ਸਫਲਪੂਰਵਕ ਨਿਭਾਇਆ ਨਹੀਂ ਗਿਆ। ਰੂਪ, ਵਿਸ਼ੈ-ਵਸਤੂ ਦੀ ਗਤੀਸ਼ੀਲਤਾ ਵਿਚੋਂ ਉੱਭਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੈ ਅਤੇ ਰੂਪ ਦੀ ਸੰਬੰਧਤਾ ਬਾਰੇ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰੋ. ਨਿਰੰਜਨ ਤਸਨੀਮ ਬਿਲਕੁਲ ਸਹੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਨਾਵਲਕਾਰ ਜਦੋਂ ਆਪਣੇ ਵਿਸ਼ੈ ਦੀ ਸੇਧ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਲਾਂਭੇ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਨਾਵਲ ਦੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਮਾਰਕਸਵਾਦੀ ਆਲੋਚਕ ਰੈਲਫ ਫਾਕਸ ਨੇ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਯੁਗ ਦਾ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਥਨ ਤੋਂ ਉਸਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਮੱਧਯੁਗ ਦੇ ਨਿਰੂਪਣ ਲਈ ਜੋ ਸਮਰੱਥਾ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਵਿਚ ਸੀ, ਉਤਨੀ ਹੀ ਸਮਰੱਥਾ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਯੁਗ ਦੇ ਚਿਤਰਨ ਲਈ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ। ਫਾਕਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਯੁਗ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਮਹਾਨ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਹੋਈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਵਰਗ ਦੇ ਹਿਤਾਂ ਅਤੇ ਰਾਸ਼ਟਰੀ ਹਿਤਾਂ ਵਿਚ ਪੂਰਨ ਸਮਾਨਤਾ ਸੀ। ਫਾਕਸ ਅਠਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨਾਵਲ ਦਾ ਸੁਨਹਿਰੀ ਯੁਗ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਸੀ ਧਾਰਨਾ ਦੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਠਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਤਕ ਸੱਤਾ, ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਵਰਗ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਲਕਿ ਇਹ ਜ਼ਿਮੀਂਦਾਰ ਵਰਗ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਸੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਾਂ ਨੂੰ ਉਨੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਪਰਲੀਮੈਂਟ-ਸੁਧਾਰਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਧਨ ਕਮਾਉਣ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਕਾਰਗਰ ਢੰਗ ਭਾਰਤ ਵਰਗੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਨਾਲ ਵਪਾਰ ਕਰਨਾ ਸੀ। ਅਠਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਆਈ ਉਦਯੋਗਿਕ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਤੋਂ ਲਗਪਗ ਇਕ ਸਦੀ ਉਪਰੰਤ ਹੀ ਉਦਯੋਗਪਤੀ ਸੱਤਾ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਕਰ ਸਕੇ ਸਨ। ਇਸ ਉਲਝੀ ਹੋਈ ਪਰਿਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਇਹ ਸਮਝਣਾ ਕਿ ਸੋਲ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਨੇ ਸ਼ੈਕਸਪੀਅਰ ਅਤੇ ਮਿਲਟਨ ਵਰਗੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਵਰਗ-ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਬਣਾ ਲਿਆ ਹੋਵੇਗਾ, ਸਹੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਪੂੰਜੀਵਾਦ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਅੰਤਰ-ਵਿਰੋਧਾਂ ਨਾਲ ਪਰਿਪੂਰਨ ਸੀ ਅਤੇ ਸੋਲ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਮਹਾਨ ਲੇਖਕ ਇਸ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰ ਆਲੋਚਨਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਪਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਨਾਵਲ ਸਾਡੇ ਆਧੁਨਿਕ ਬੁਰਜੂਆ ਸਮਾਜ ਦਾ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਇਸ ਰੂਪ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪੂਰਨ ਵਿਕਾਸ ਇਸ ਸਮਾਜ ਦੀ ਜੋਬਨ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੁਰਜੂਆ ਸਮਾਜ ਦੇ ਹੋ ਰਹੇ ਪਤਨ ਨੇ ਇਸ ਰੂਪਕਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਗ੍ਰਸ ਲਿਆ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਇਸ ਰੂਪ ਦੀ ਪ੍ਰਾਸੰਗਿਕਤਾ ਬਾਰੇ ਆਪਣੀ ਚਰਚਾ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਰੈਲਫ ਫਾਕਸ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਵਲ ਨਾ ਕੇਵਲ ਬੁਰਜੂਆ ਸਮਾਜ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਉਪਜ ਹੈ ਬਲਕਿ ਇਸ ਦੀ ਇਕ ਸਰਵਉੱਤਮ ਰਚਨਾ ਵੀ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਸਭਿਅਤਾ, ਜਿਸਦਾ ਮੁੱਢ ਪੁਨਰਜਾਗ੍ਰਿਤੀ (ਰੈਨੇਸਾਂ) ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਵਲ ਦੀ ਹੋਂਦ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜੇ ਸੀ ਵੀ ਤਾਂ ਇਹ ਆਪਣੇ ਅਤਿਅੰਤ ਮੁੱਢਲੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਸੀ। ਤਾਂ ਕੀ ਸਾਡੀ ਆਧੁਨਿਕ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਅੰਤ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਵੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ, ਠੀਕ ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਿਵੇਂ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਸਮਾਜ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ? ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਦਾ ਉੱਤਰ ਰੈਲਫ ਫਾਕਸ 'ਨਾਂਹ' ਵਿਚ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਕੁਝ ਚਿੰਤਕਾਂ ਦਾ ਮੱਤ ਹੈ ਕਿ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਯੁਗ ਨੂੰ ਚਿਤਰਣ ਲਈ ਸਿਨਮਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਅਤੇ ਸਮਰੱਥ ਕਲਾਰੂਪ ਸਿੱਧ ਹੋਵੇਗਾ ਪਰ ਫਾਕਸ ਅਨੁਸਾਰ ਸਿਨਮਾ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਸੀਮਾਵਾਂ ਹਨ। ਨਾਵਲ, ਸਿਨਮਾ ਨਾਲੋਂ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਕਿਤੇ ਵਧੇਰੇ ਸੰਪੂਰਨ ਚਿਤਰ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਨਾਵਲ ਦਾ ਸਰੂਪ:-

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਨਾਵਲ ਦੇ ਸਰੂਪ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਇਸ ਦੇ ਮੰਤਵ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤੇ ਨਾਵਲਕਾਰ ਇਸ ਕਾਰਨ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਦੇ ਨਿਰੂਪਣ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਆਨੰਦ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰ ਸਕਣ। ਨਾਵਲਕਾਰ ਦਾ ਇਹ ਮੰਤਵ ਉਸ ਸਮੇਂ ਪੂਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਸਚਾਈ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਨਾਵਲਕਾਰ ਕੋਲ ਜੀਵਨ ਦਾ ਕੋਈ ਅਦਭੁਤ ਸੱਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਸਾਂਝਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਫੀਲਡਿੰਗ ਦਾ ਇਕ ਕਥਨ ਹੈ ਕਿ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਅਦਭੁੱਤ ਜਗਤ ਦੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੁੱਢਲੇ ਨਾਵਲਕਾਰ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਭੂਤ ਕਾਲ ਵਿਚ ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਸੈੱਟ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨ ਅਤੇ ਅਚੰਭਿਤ ਕਰ ਸਕਣ। ਸਕਾੱਟ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਜੇਮਜ਼ ਪਹਿਲੇ ਦੇ ਕਾਲ ਵਿਚ ਸੈੱਟ ਕੀਤਾ। ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਨਾਵਲਕਾਰ ਸਥਾਨਕ ਰੰਗਣ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਵਰਣਨ ਦੀਆਂ ਉਕਤ ਵਿਧੀਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਮਹੱਤਵ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ। ਉਹਨਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੁਚੀ ਲੇਖਕ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਾ ਨੂੰ ਖੁੰਢਾ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਕੌਨਰਡ ਅਤੇ ਹੈਨਰੀ ਜੇਮਜ਼ ਵਰਗੇ ਮਹਾਨ ਨਾਵਲਕਾਰ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਫ਼ਾਰਮੂਲੇ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।

ਅਠਾਰ੍ਹਵੀਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੈਤਿਕ ਦਬਾਵਾਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਆਪਣੀ ਸੁਤੰਤਰ ਲੇਖਣੀ ਦਾ ਗਲਾ ਘੁੱਟਦੇ ਹੋਏ ਦੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਚਾਰਲਟ ਬਰੌਂਟੇ ਇਸ ਯੁਗ ਦੀਆਂ ਮਾਨਤਾਵਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਬਗ਼ਾਵਤ ਕਰਨ ਦਾ ਪ੍ਰਯਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਪ੍ਰਯਾਸ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਐਮਿਲੀ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਾ ਕਰ ਸਕੀ। ਥੈਕਰੇ ਵੀ ਵਿਕਟੋਰੀਅਨ ਦੌਰ ਦੀ ਨੈਤਿਕ ਮਰਿਆਦਾ ਨੂੰ ਤਿਲਾਂਜਲੀ ਨਾ ਦੇ ਸਕਿਆ। ਆਪਣੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਅਨੁਸ਼ਾਸਿਤ ਰੱਖਣ ਲਈ ਉਹ ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੀ ਬਜਾਇ ਅਠਾਰ੍ਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵੱਲ ਵੇਖਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਨਿਕਲਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਜੀਵਨ ਦਾ ਵਧੇਰੇ ਮੁਕੰਮਲ ਅਤੇ ਸਾਰਥਿਕ ਬਿੰਬ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮੋਰੀਆਕ ਵਰਗੇ ਨਾਵਲਕਾਰ ਧਰਮ ਜਾਂ ਸਮਾਜ ਦੇ ਦਬਾਉ ਅਧੀਨ ਆ ਕੇ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਨਾਲ ਛਲਾਵਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਉਹ ਉਹੀ ਕੁਝ ਲਿਖਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ 'ਵਿਯਨ' ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਵਿਯਨ ਦੀ ਬਜਾਇ ਕਿਸੇ ਬਣਾਉਣੀ ਜਾਂ ਆਰੋਪਿਤ ਕੀਤੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਾ ਨਿਰੂਪਣ ਕਰ ਕੇ ਇਸ ਨਾਲ ਛਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ। ਮੋਰੀਆਕ ਸਿਰਜਣਾ ਵਿਚ ਰਹੱਸਮਈ ਅਤੇ ਅਣਦਿਸਦੇ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਮੰਨਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਇਕ ਕਲਾਕਾਰ ਆਪਣੇ ਰਚਨਾਤਮਕ ਸੋਮੇ ਨੂੰ ਸੁੱਧ ਰੱਖੇ-ਇਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਮਿਲਾਵਟ ਨਾ ਕਰੇ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹੀ ਕਿਸੇ ਕਲਾਕਾਰ ਦੀ ਰਚਨਾਤਮਕ ਸ਼ਖ਼ਸੀਅਤ ਦੀ ਮੂਲ ਸ਼ਨਾਖ਼ਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤ ਤਕ ਜ਼ਰੂਰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਇਸ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਆਵਾਜ਼ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਹੋਸਲਾ ਜੁਟਾਉਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੂਰਵਜ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ।

ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਅੱਧ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਨਿਰਾਸ਼ਾਵਾਦੀ ਰੁਚੀਆਂ ਜ਼ੋਰ ਪਕੜ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਰੂਸੀ ਨਾਵਲਕਾਰ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਟ੍ਰੈਜਿਕ ਵਰਤਾਰੇ ਨੂੰ ਬੜੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ 'ਬਰਦਰਜ਼ ਕਰਾਮਾਜ਼ੋਵ' ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਆਤਮਿਕ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਪਰੂਸਤ ਨੇ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਫ਼ਰਾਂਸੀਸੀ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਪਰੂਸਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੋਰੀਆਕ, ਸਾਰਤਰ ਅਤੇ ਕਾਮੂ ਆਦਿਕ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਪੀੜਾ ਦੇ ਨਵੇਂ ਆਯਾਮਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਅਥਵਾ ਅਭਿਵਿਅੰਜਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਲੇਖਣ ਇਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਕਲਾ ਇਕ ਧਰਮ ਦਾ ਰੂਪ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਲਾ ਧਰਮ ਵਾਂਗ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੈਤਿਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਰੋਧ ਕਰਨ ਲੱਗਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਇਸ ਲਈ ਓਪਰੇ ਅਤੇ ਅਨੁਚਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਉਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਪਹੁੰਚ-ਵਿਧੀ:-

ਹਰ ਨਾਵਲਕਾਰ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ, ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਸਿੱਧੇ ਪ੍ਰਤੱਖਣ ਜਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਨਾਵਲ-ਰਚਨਾ ਦਾ ਕਾਰਜ ਆਰੰਭ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਅਨੁਭਵ ਨਾਲੋਂ ਇਕ ਵਿੱਥ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਤਾਂ ਹੀ ਉਹ ਰਚਨਾਤਮਕ ਕਾਰਜ ਵਾਸਤੇ ਇਸਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਉਸ ਨੂੰ ਦੋਹਰੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਸਕ੍ਰਿਅ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜਿਊਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਕ੍ਰਿਅ ਜੀਵਨ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਉਹ ਅਨੁਭਵ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਵਰਤਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜੇ ਉਹ ਇਸ ਤੋਂ ਪਰੇ ਨਹੀਂ ਹਟੇਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਦੇ ਸੁਭਾਉ ਦੀ ਪੁਣ-ਛਾਣ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਾਗੇ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜੇ ਉਹ ਜੀਵਨ-ਲੀਲਾ ਦਾ ਮਾਤਰ ਦਰਸ਼ਕ ਬਣ ਕੇ ਹੀ ਖਲੋਤਾ ਰਹੇਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਅਨੁਭਵ ਵਿਚ ਸ਼ਿੱਦਤ ਅਤੇ ਗਹਿਰਾਈ ਨਹੀਂ ਆਵੇਗੀ। ਇਹ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਹਰ ਲੇਖਕ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਇਕ ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੂੰ ਇਹ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੰਗ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕਲਾ ਅਤੇ ਵਸਤੂਗਤ ਯਥਾਰਥ ਦੇ ਅੰਤਰ-ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਵਿਸਤਾਰ ਅਤੇ ਸਚਾਈ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਨਾਵਲਕਾਰ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਅਨੁਸਾਰ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਸੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਜ਼ਿਆਦਾ ਝੁਕ ਜਾਵੇਗਾ। ਨਾਵਲ ਕਲਾ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਇਤਿਹਾਸ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਝੁਕਾਉ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਭਰਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ:-

ਨਾਵਲ ਦੀ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰੀ ਬਾਰੇ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਹੀ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਵਲ ਦੇ ਵਿਸ਼ੈ-ਵਸਤੂ ਅਤੇ ਲੇਖਕ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਬਾਰੇ ਹੀ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਨਾਵਲ ਦੀਆਂ ਤਕਨੀਕੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਉਪਰ ਕਾਬੂ ਪਾਉਣ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਦੋ ਤੱਥ ਰੁਕਾਵਟ ਪੈਦੇ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲਾ ਹੈ, ਨਾਵਲਕਾਰ ਦਾ ਆਪਣਾ ਸੁਭਾਉ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਹੈ ਵਿਸ਼ੈ ਦਾ ਸਰੂਪ। ਟਾਲਸਟਾਇ ਦਾ ਇਕ ਕਥਨ ਉਲੇਖਯੋਗ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਨਾਵਲਕਾਰ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲ ਦੀ ਫਾਰਮ ਖੁਦ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ। ਸਟੀਵਨਸਨ, ਟਾਲਸਟਾਇ ਦੇ ਇਸ ਕਥਨ ਨੂੰ ਹੋਰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਨਵੇਂ ਵਿਸ਼ੈ-ਵਸਤੂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਲਈ ਇਕ ਸੱਚੇ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ-ਵਿਧੀ ਬਦਲਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਆਲੋਚਕਾਂ ਨੇ ਨਾਵਲ ਦੇ ਚਾਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸੰਗਠਨ ਮੰਨੇ ਹਨ:

- **ਸਰਬਾਂਗੀ ਕਿਸਮ ਦੇ ਨਾਵਲਕਾਰ:-**ਜੋ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜ ਜਾਂ ਯੁਗ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ ਅਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਰਾਂਗੀ ਵਿਆਖਿਆ-ਵਿਵੇਚਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ 'ਪੈਨੋਰੇਮਿਕ' ਨਾਵਲਕਾਰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਨਾਵਲਕਾਰ ਵਿਅੰਗ ਅਤੇ ਸਿੱਠ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਸਮਾਜਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ।
- **ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਭਾਵਾਂ ਅਤੇ ਜਜ਼ਬਿਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਕਾਰ:-**ਅਜਿਹਾ ਨਾਵਲਕਾਰ ਇਕ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਅਤੇ ਅੰਤਰਮੁਖੀ ਲੇਖਕ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਛਿਪੇ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖੀ ਅੰਤਰ-ਦਵੰਦਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤ੍ਰਾਸਦਕ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਅਨੁਭਵ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਨਾਵਲਕਾਰ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾਤਮਕ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਦਾ ਸਾਰਾ ਬਲ ਮਨੁੱਖੀ ਚੇਤਨਾ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵਿਚ ਲਗਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

- **ਇਕ 'ਸੰਤ' ਜਾਂ 'ਪੈਗੰਬਰ' ਕਿਸਮ ਦਾ ਨਾਵਲਕਾਰ:**—ਅਜਿਹਾ ਨਾਵਲਕਾਰ ਪਹਿਲੀਆਂ ਦੋਵੇਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੀਆਂ ਵਿਧੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲੋ-ਨਾਲ ਨਾਵਲ ਦੀ ਰੂਪ-ਵਿਧੀ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸੁਚੇਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਨਜ਼ਰੀਆ ਅਪਣਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।
- **ਭਵਿੱਖਦਰਸ਼ੀ ਲੇਖਕ:**—“ਦੋਸਤੋਵਕੀ, ਡੀ.ਐੱਚ.ਲਾਰੰਸ ਅਤੇ ਹੈਨਰੀ ਜੇਮਜ਼ ਵਰਗੇ ਲੇਖਕ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਰੂਪ-ਰਚਨਾ ਲਈ ਬੌਧਿਕ ਤਰਕ-ਵਿਤਰਕ ਦੀ ਥਾਂ ਕਾਵਿ-ਕਲਪਣਾ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੇ ਰਿਦਮ ਪ੍ਰਤੀ ਵੀ ਚੇਤਨ ਰਹਿਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਪੈਂਦੀ ਹੈ”।³

ਕਥਾ ਅਤੇ ਕਥਾਨਕ:-

ਇਹ ਤੱਥ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਸਵੀਕ੍ਰਿਤ ਹੈ ਕਿ ਨਾਵਲ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਪੱਖ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਈ.ਐਮ. ਫਾਸਟਰ ਨੇ ਵੀ ਕਹਾਣੀ-ਤੱਤ ਨੂੰ ਨਾਵਲ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਅਹਿਮ ਅੰਗ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਜੇ ਅਸੀਂ ਤਿੰਨ ਵੱਖ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਵਲ ਦੇ ਸਰੂਪ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛੀਏ ਤਾਂ ਬੇਸ਼ੱਕ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜਵਾਬ ਤਾਂ ਇਕ ਹੀ ਹੋਵੇਗਾ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਟੋਨ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਹੋਵੇਗੀ। ਜਵਾਬ ਭਾਵੇਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ਪਰ ਉੱਤਰ ਇਕੋ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਕਹਾਣੀ ਹੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਕਹਾਣੀ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਜੋੜੀ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਇਕ ਗੁਣ ਦੀ ਹੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ: ਪਾਠਕਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਜਗਿਆਸਾ ਬਣੀ ਰਹੇ ਕਿ ਅੱਗੇ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ।

ਕਹਾਣੀ ਵਾਂਗ ਪਲਾਟ ਵੀ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਇਕ ਬਿਰਤਾਂਤ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ ਵਿਚ ਕਾਰਨ ਉਪਰ ਬਲ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਰਾਜਾ ਮਰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਫੇਰ ਇਕ ਰਾਣੀ ਮਰ ਗਈ—ਇਹ ਇਕ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ‘ਇਕ ਰਾਜਾ ਮਰ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਗ਼ਮ ਵਿਚ ਰਾਣੀ ਮਰ ਗਈ’—ਇਕ ਪਲਾਟ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਇਕ ਰਹੱਸ ਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਪਲਾਟ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਤੱਤ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਅੱਗੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਵਿਕਾਸ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਕਾਲ-ਕ੍ਰਮ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹਣ ਦੀ ਬਜਾਇ ਕਾਰਨ-ਕਾਰਜ ਦੇ ਕ੍ਰਮ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਪਲਾਟ ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿਧੀ:-

ਇਕ ਨਾਵਲਿਸਟ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲ ਦੀ ਕਹਾਣੀ, ਪਲਾਟ ਅਤੇ ਕਾਲ ਵੱਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਲ ਨਾਵਲ ਦੇ ‘ਮੂਡ’ ਅਤੇ ‘ਟੈਂਪੋ’ (ਗਤੀ) ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਵਲਕਾਰ ਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿਧੀ ਵੀ ਨਾਵਲ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਿਚ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਲਈ ‘ਸੰਸਮਰਣ ਵਿਧੀ’ ਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਯੋਗ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਧੀ ਦੁਆਰਾ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਨਿੱਘਾ ਅਤੇ ਆਪਣਾਪਨ-ਭਰਪੂਰ ਵਾਤਾਵਰਣ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਾਠਕ ਉਤਮ ਪੁਰਖ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਕਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਪਾਤਰ ਚਿਤਰਣ:-

ਬਿਰਤਾਂਤ-ਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਸਮੇਂ ਅਸੀਂ ਪਾਤਰ-ਚਿਤਰਣ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਅੱਖੋਂ-ਉਹਲੇ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਸ਼ਾਇਦ ਪਾਤਰ, ਨਾਵਲ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੱਤ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੈ ਕਿ ਨਾਵਲ ਦਾ ਪਾਤਰ ਕੋਈ ਸਾਧਾਰਣ ਦੁਨਿਆਵੀ ਮਨੁੱਖ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਮਾਰਟਿਨ ਟਰਨੈਲ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ ਕਿ ਪਾਤਰ ਇਕ ਅਜਿਹੀ ਸ਼ਾਬਦਿਕ-ਰਚਨਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੋਈ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਹ ਨਾਵਲਕਾਰ ਦੇ ਬੋਧ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਇਕ ਮਾਧਿਅਮ ਮਾਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਨਾਵਲ ਦੇ ਹੋਰ ਤੱਤਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜ ਕੇ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਇਕ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਪੈਟਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਿਭਿੰਨ ਪਾਤਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਯਾਗਿਆਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪਾਠਕ ਦੇ ਭਾਵਬੋਧ ਉਪਰ ਇਸ ਪੈਟਰਨ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨਾਲ ਨਾਵਲ ਦਾ ਮੁੱਲ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵ ਉਜਾਗਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਵਾਰਤਾਲਾਪ:-

ਨਾਵਲ ਦੀ ਤਕਨੀਕ ਵਿਚ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਦੁਆਰਾ ਨਾਵਲਕਾਰ ਆਪਣੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਲਈ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਨਾਵਲਕਾਰ ਉਸ ਦੀ ਦਿੱਖ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਰੀਰਕ ਹਰਕਤਾਂ, ਵੇਸ਼-ਭੂਸ਼ਾ, ਆਦਤਾਂ ਅਤੇ ਆਚਾਰ-ਵਿਹਾਰ ਨੂੰ ਬੜੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੱਸਦਾ ਹੈ। ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀ ਦਾ ਨਾਵਲਕਾਰ ਆਪਣੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਅਤੇ ਭਾਵਾਂ ਦੀ ਅੰਦਰੂਨੀ ਕਸ਼ਮਕਸ਼ ਵੱਲ ਵਧੇਰੇ ਧਿਆਨ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਦੋਵੇਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਆਪਣੇ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਸਿਰਜਣਾ ਲਈ ਹਰ ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੂੰ ਇਕ ਨਾਟਕਕਾਰ ਵਾਂਗ ਯਥਾਰਥ ਅਤੇ ਕਲਪਣਾ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਪੱਧਰ ਉਪਰ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਪਾਤਰ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਅਨੁਸਾਰ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਧਰਾਤਲਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਨੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਸਗੋਂ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਵੀ ਅੱਗੇ ਤੋਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਿਸ਼ਠਭੂਮੀ: ਸਥਾਨਕ ਰੰਗਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਚਿਤਰਣ

ਕੁਝ ਨਾਵਲਕਾਰ ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਦੇ ਉਸਾਰ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਸਮਾਜਕ-ਭੂਗੋਲਿਕ ਪਰਿਵੇਸ਼ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਿਸ਼ਠ-ਭੂਮੀ ਉਸਾਰਨ ਵੱਲ ਕਾਫ਼ੀ ਧਿਆਨ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਜ਼ੋਲਾ ਅਤੇ ਬਾਲਜ਼ਾਕ ਅਤਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਪਾਤਰਾਂ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਿਸ਼ਠ-ਭੂਮੀ ਦੇ ਪਰਸਪਰ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵਿਸਤਾਰ ਨਾਲ ਚਿਤਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਸਮਾਜਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਉਪਰ ਬਲ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਜ਼ੋਲਾ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਸਵੀਕਾਰ ਕਰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਅਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਖ਼ਲਾਅ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਉਪਜਦੀਆਂ। ਵਿਅਕਤੀ ਇਕੱਲਾ ਨਹੀਂ ਜੀ ਸਕਦਾ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਬਲਕਿ ਉਸ ਦੀ ਹੋਂਦ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਹੀ ਪ੍ਰਫੁੱਲਿਤ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਰੂਪਾਂਤਰਿਤ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਸ਼ੈਲੀ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ:-

ਨਾਵਲ ਦਾ ਹਰ ਤੱਤ ਲੇਖਕ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਸ਼ੈਲੀ ਨਾਵਲ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਅੰਗ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਲੇਖਕ ਦੀ ਸਫਲਤਾ/ ਅਸਫਲਤਾ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਭੂਮਿਕਾ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਦਾ ਹਰ ਵੇਰਵਾ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਇਕ ਸੁਚੱਜੀ ਵਿਉਂਤ ਵਿਚ ਬੱਝਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਨਾਵਲਕਾਰ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਚ ਨਿਪੁੰਨ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਆਪਣੇ ਅਨੁਭਵ ਦਾ ਸਟੀਕ ਨਿਰੂਪਣ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਥੇ ਇਸ ਗੱਲ ਵੱਲ ਵੀ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਵਾਰ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਇਕਾਗਰਤਾ ਨਾਲੋਂ ਖੁੱਲ੍ਹੀ-ਭੁੱਲ੍ਹੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵਧੇਰੇ ਕਾਮਯਾਬ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਰੂਪਕਾਰ ਇਕਾਗਰਤਾ ਦੀ ਬਜਾਏ ਵਿਸਤਾਰ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਚੰਗੀ ਸ਼ੈਲੀ ਬਾਰੇ ਵਿਭਿੰਨ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਭਿੰਨ ਧਾਰਨਾਵਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਸਟੈਂਡਲ ਦੀ ਰਾਇ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ੈਲੀ ਬਹੁਤ ਸਪੱਸ਼ਟ ਜਾਂ ਬਹੁਤੀ ਸਾਦੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦੀ। ਫਲਾਬੇਅਰ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਸੀ ਕਿ ਚੰਗੀ ਸ਼ੈਲੀ, ਕਵਿਤਾ ਵਾਂਗ ਸੁਰਤਾਲਮਈ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਜ਼ੋਲਾ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਸ਼ੈਲੀ ਵਿਵੇਕਯੁਕਤ ਅਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸ਼ੈਲੀ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਬਾਰੇ ਮੋਪਾਸਾਂ ਦਾ ਇਹ ਕਥਨ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਹੈ ਕਿ ਲੇਖਕ ਨੇ ਜੋ ਕਹਿਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਅਭਿਵਿਅਕਤ ਕਰਨ ਲਈ ਅਨੇਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੇਵਲ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਢੁੱਕਵਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਉਸ 'ਇਕ ਸ਼ਬਦ' ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਦੇ ਵੀ ਉਸ ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਮਿਲਦੇ-ਜੁਲਦੇ ਹੋਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਚਲਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਸ਼ਬਦ 'ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ' ਅਤੇ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਸਮੂਹ

ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸ਼ਬਦ 'ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ' ਸਬਾਲਟਰਨ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਰੂਪ ਹੈ। ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਵਿਚ ਉਹ ਸਮੂਹ ਹਨ, ਜੋ ਸ਼ੋਸ਼ਿਤ ਅਤੇ ਦੱਬੇ-ਕੁਚਲੇ ਹਨ। ਜੀਵਨ ਦੀ ਮੁੱਖ ਧਾਰਾ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਪੁੱਛ-ਗਿੱਛ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਵੰਚਿਤ ਹਨ। ਇਹ ਸਮੂਹ ਅਧੀਨਗੀ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਬਸਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਾਧਨ-ਵਿਹੁਣੇ ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਜਾਤ-ਜਮਾਤ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਬੀਲਿਆਂ, ਨਿਮਨ ਕਿਸਾਨੀ, ਔਰਤਾਂ ਆਦਿ ਅਜਿਹੇ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਸਮੂਹ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਹਰ ਮੋੜ ਤੇ ਆਰਥਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਵੀ ਵਰਗ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਸ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਧੱਕਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ ਉਹ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਸਮੂਹ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੀ ਮੰਨਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਮੂਹ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਸਿਰਫ ਔਰਤਾਂ ਜਾਂ ਫਿਰ ਨਿਮਨ ਕਿਸਾਨੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਸਗੋਂ ਅਨਪੜ੍ਹ ਮਜਦੂਰ, ਛੋਟੀਆਂ ਜਮਾਤਾਂ ਅਤੇ ਪੇਂਡੂ ਔਰਤਾਂ ਦਾ ਵੀ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਸੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਸ਼ਬਦ 'ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ' ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ 'ਅਧੀਨਤਾ' ਦੇ ਸਧਾਰਨ ਲੱਛਣਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ ਲਈ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀ, ਜਾਤ, ਉਮਰ, ਅਹੁਦੇ ਆਦਿ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਸਮਾਜ ਦੁਆਰਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਸਰੀਰਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਬਣਤਰ ਦੇ ਕਾਰਨ ਔਰਤ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਵੱਡੀ ਭੂਮਿਕਾ ਨਹੀਂ ਨਿਭਾ ਸਕਦੀ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਸਨੂੰ ਮਰਦ ਦੀ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਅਗਵਾਈ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਰਦ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ, ਸਵੈ-ਨਿਰਭਰ, ਸੁਤੰਤਰ, ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ, ਚੁਸਤ ਅਤੇ ਮਿਹਨਤੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਉਲਟ ਔਰਤ ਕਮਜ਼ੋਰ, ਉਦਾਸੀਨ, ਅਧੀਨਗੀ ਵਾਲੀ, ਸਹਿਣਸ਼ੀਲ ਆਦਿ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਮਾਲਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਔਰਤ ਦੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਗੁਣ ਜਨਮਜਾਤ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਹ ਸਭ ਸਮਾਜ ਵਲੋਂ ਔਰਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸੰਬੰਧ ਵਿਚ ਸੀਮੋਨ ਦਾ ਬਾਉਵਾਰ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ:- “ਔਰਤ ਜੰਮਦੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਉਸਨੂੰ ਔਰਤ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਮਾਜ ਹੈ ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਔਰਤ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ।”⁴ ਦਲਿਤਾਂ, ਔਰਤਾਂ ਵਾਂਗ ਨਿਮਨ ਕਿਸਾਨੀ ਵੀ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਸਮੂਹ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਇੱਕ ਖੇਤੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਦੇਸ਼ ਹੈ। ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਵਸਦੀ ਵਸੋਂ ਮਜ਼ਦੂਰ, ਨਿਮਨ-ਕਿਸਾਨੀ, ਸੀਮਿਤ ਕਿਸਾਨ ਅਤੇ ਧਨੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਮੁੱਢਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਕਾਫੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਠੀਕ ਸੀ, ਪਰੰਤੂ ਹਰੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਖੇਤੀ ਵਸਤਾਂ ਦਾ ਵਪਾਰ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਪਾਰ ਦੇ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਯੁੱਗ ਨੇ ਕਿਸਾਨੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਲਿਆਂਦੀਆਂ। 60ਵਿਆਂ ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਹਰੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਨੇ ਛੋਟੀ ਅਤੇ ਦਰਮਿਆਨੀ ਕਿਸਾਨੀ ਨੂੰ ਕਰਜ਼ੇ ਦੇ ਭਾਰ ਹੇਠਾਂ ਦਬਾ ਦਿੱਤਾ। ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਏਜੰਸੀਆਂ ਵਲੋਂ ਖੇਤੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਇਸ ਅਧੀਨ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਟਰੈਕਟਰ, ਟਿਊਬਵੈੱਲ, ਰਸਾਇਣਿਕ ਖਾਦਾਂ ਅਤੇ ਬੀਜਾਂ ਦੀ ਖਰੀਦ ਲਈ ਕਰਜ਼ੇ ਦੇਣ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਛੋਟੀ ਅਤੇ ਦਰਮਿਆਨੀ ਕਿਸਾਨੀ ਇਸ ਨੀਤੀ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਾਰੀ ਚਰਚਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਜੋ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਮੰਨੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਦੱਬਿਆ ਕੁਚਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਦਲਿਤ ਹੋਣ, ਭਾਵੇਂ ਔਰਤ ਹੋਵੇ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਨਿਮਨ ਕਿਸਾਨੀ, ਹਰ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਸਮੂਹ ਦਾ ਆਰਥਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ: ਜੀਵਨ ਤੇ ਰਚਨਾ

ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ 10 ਜਨਵਰੀ 1933 ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਨਕਾ ਪਿੰਡ ਭੈਣੀ ਫੱਤਾਹ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਬਰਨਾਲਾ ਵਿਖੇ ਪਿਤਾ ਸ. ਜਗਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਮਾਤਾ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਨਿਹਾਲ ਕੌਰ ਦੇ ਘਰ ਹੋਇਆ। ਘਰੇਲੂ ਕਾਰਨਾਂ ਕਰਕੇ ਬਚਪਨ ਵਿੱਚ ਸਕੂਲ ਛੱਡ ਕੇ ਅੱਠ ਸਾਲ ਤਰਖਾਣਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦਸਵੀਂ ਪਾਸ ਕਰਕੇ ਗਿਆਨੀ, ਐੱਮ.ਏ. (ਪੰਜਾਬੀ) ਦੀ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਕੀਤੀ। ਗਿਆਨ ਪੀਠ ਪੁਰਸਕਾਰ ਵਿਜੇਤਾ ਨਾਵਲਕਾਰ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਮਿਤੀ 16 ਅਗਸਤ 2016 ਵਿਚ ਸੰਖੇਪ ਬਿਮਾਰੀ ਪਿੱਛੋਂ 83 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਦਿਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ।

ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਇਕ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਾਸੰਗਿਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਕ ਪਹਿਚਾਣ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਆਂਚਲ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਲੇਖਕਾਂ ਫਣੀਸ਼ਵਰ ਨਾਥ ਰੇਣੂ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰੀ ਲਾਲ ਸੁਕਲ ਵਾਂਗ ਉਸ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਆਂਚਲਿਕ ਨਾਵਲਕਾਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਹਿਚਾਣ ਹੋਈ। ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਇਕ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਨਾਵਲਕਾਰ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਦਿਸ਼ਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ‘ਮੜ੍ਹੀ ਦਾ ਦੀਵਾ’, ‘ਅਣਹੋਏ’, ‘ਕੁਵੇਲੇ’, ‘ਰੇਤੇ ਦੀ ਇਕ ਮੁੱਠੀ’, ‘ਆਥਣ ਉਗਣ’, ‘ਅੰਨ੍ਹੇ ਘੋੜੇ ਦਾ ਦਾਨ’, ‘ਅੱਧ ਚਾਨਣੀ ਰਾਤ’, ਤੇ ‘ਪਰਸਾ’ ਆਦਿ ਸਾਰੇ ਨਾਵਲ ਉਸ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਦੀਆਂ ਨਾਵਲੀ ਰਚਨਾਵਾਂ ਹਨ। ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਜਾਗੀਰਦਾਰੀ ਵਿਵਸਥਾ ਤੋਂ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿਚ ਵਾਪਰਨ ਵਾਲੇ ਪਰਿਵਰਤਨ ਤੇ ਇਸ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕਾਰਨ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਕਟ ਤੇ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਦਾ ਲੇਖਕ ਹੈ। ਇਸ ਪਰਿਵਰਤਨ ਤੇ ਜਗੀਰੂ-ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਦੀ ਕਠੋਰਤਾ ਨੂੰ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਹਰ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਠੋਰਤਾ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਨਿਗੂਣੀ ਹੋਂਦ ਦੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਉਸ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ ਨੁਕਤਾ ਹੈ। ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਮੱਧ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੀ ਥਾਂ ਹੇਠਲੇ ਪੇਂਡੂ ਵਰਗਾਂ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਪੇਸ਼ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਵਿਧਾਗਤ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਇਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਦੀ ਨਾਵਲਕਾਰ ਹੈ। ਉਹ ਆਧੁਨਿਕ ਨਾਵਲ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਬਿਰਤਾਂਤ ਜੁਗਤਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਉਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਸ. ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਕੰਵਲ ਨੇ ਵੀ ਮਾਲਵੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲ-ਜਗਤ ਦਾ ਕੇਂਦਰੀ-ਸਥਲ ਬਣਾਇਆ ਸੀ ਪਰੰਤੂ ਕੰਵਲ ਮਾਲਵੇ ਦੀ ਧਰਤੀ ਉਪਰ ਕਾਬਜ਼ ਜੱਟ-ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਰਤਾਰੇ ਦਾ ਨਿਰੂਪਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਭਇੰਗੀਣ ਕਿਰਤੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਨਿਮਨ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਉੱਪਰ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਉਸਾਰਦਾ ਹੈ।

“ਆਥਣ-ਉੱਗਣ”, “ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਕਿਸਾਨੀ ਦੇ ਕਠੋਰ ਅਤੇ ਨੀਰਸ ਜੀਵਨ ਦੀ ਝਲਕ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸੀਨ ਤੇ ਜਮਾਤੀ ਜਦੋ-ਜਹਿਦ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧੀ ਜਮਾਤਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਤਵਾਜ਼ਨ ਚਿੱਤਰਦਾ ਹੈ।”⁵

“ਅੰਨ੍ਹੇ ਘੋੜੇ ਦਾ ਦਾਨ” ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਇਕ ਮਿਥ ਨੂੰ ਪ੍ਰਿਸ਼ਟਭੂਮੀ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੀਰੀਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੇ ਕਠੋਰ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਮਵਿੱਥ ਰੱਖ ਕੇ ਚਿਤਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਦੋਵੇਂ ਵਰਗ ਹੀ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਮਾਯੂਸ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਨਾਵਲ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸ਼ਹਿਰੀ ਮਜ਼ਦੂਰ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਵੱਲ ਅਤੇ ਪੇਂਡੂ ਸੀਰੀ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਵੱਲ ਪਲਾਇਣ ਕਰਦਿਆਂ ਦਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਦੇ ਸਮੁੱਚੇ ਸੰਗਠਨ ਵਿਚ ਨਾਵਲਕਾਰ ਦਾ ਵਿਅੰਗਾਤਮਕ ਨਜ਼ਰੀਆ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਉੱਚ-ਵਰਗ ਵੱਲੋਂ ਨਿਮਨ-ਵਰਗ ਉੱਤੇ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਅਨਿਆਇ ਦਾ ਯਥਾਰਥਕ ਵਰਣਨ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਰਚਨਾਵਾਂ: ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਆ ਸਾਹਿਤ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:-

ਨਾਵਲ- ਮੜੀ ਦਾ ਦੀਵਾ (1964), ਅਣਹੋਏ (1966), ਕੁਵੇਲਾ (1967), ਰੇਤੇ ਦੀ ਇੱਕ ਮੁੱਠੀ (1968), ਅੱਧ ਚਾਨਣੀ ਰਾਤ (1972), ਆਥਣ-ਉੱਗਣ (1974), ਅੰਨ੍ਹੇ ਘੋੜੇ ਦਾ ਦਾਨ (1976), ਪਹੁ ਫੁਟਾਲੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ (1982), ਪਰਸਾ (1991), ਆਹਣ (2009),

ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ- ਸੱਗੀ ਫੁੱਲ (1962), ਚੰਨ ਦਾ ਬੂਟਾ (1964), ਓਪਰਾ ਘਰ (1965), ਕੁੱਤਾ ਤੇ ਆਦਮੀ (1972), ਮਸਤੀ ਬੋਤਾ (1978), ਬੇਗਾਨਾ ਪਿੰਡ (1981), ਰੁੱਖੇ ਮਿੱਸੇ ਬੰਦੇ (1982), ਪੱਕਾ ਟਿਕਾਣਾ (1989), ਚੋਣਵੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ (1989), ਕਰੀਰ ਦੀ ਢਿੰਗਰੀ (1991), ਜਿਉਂਦਿਆਂ ਦੇ ਮੇਲੇ (2000)

ਨਾਟਕ ਅਤੇ ਇਕਾਂਗੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ- ਨਿੱਕੀ ਮੋਟੀ ਗੱਲ (1984), ਫਰੀਦਾ ਰਾਤੀਂ ਵੱਡੀਆਂ (1984), ਵਿਦਾਇਗੀ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ (1984),

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਬਾਲ-ਸਾਹਿਤ- ਬ-ਕਲਮ-ਖੁਦ (1959), ਟੁੱਕ ਖੋਹ ਲਏ ਕਾਵਾਂ (1964), ਲਿਖਤਮ ਬਾਬਾ ਖੇਮਾ (1971), ਮਹਾਂ ਭਾਰਤ (1990), ਗੋਪੀਆਂ ਦਾ ਪਿਓ (1991), ਧਰਤ ਸੁਹਾਵਣੀ (1991), ਢਾਈ ਹੱਥ ਧਰਤੀ (1993), ਖੱਟੇ-ਸਿੱਠੇ ਲੋਕ (1999), ਜੀਵਨ-ਦਾਤੀ ਗੰਗਾ (1999), ਕਾਲੂ ਕੌਤਿਕ (1999),

ਵਾਰਤਕ- ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਤਿਉਹਾਰ ਤੇ ਮੇਲੇ (1986), ਲੇਖਕ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ਤੇ ਸਿਰਜਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ (1995), ਦੁਖੀਆ ਦਾਸ ਕਬੀਰ (1996), ਸਤਗੁਰਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਤੱਕ (2002), ਡਗਮਗ ਛਾਡਿ ਰੇ ਮਨ ਬਾਉਰਾ (2004), ਲੈਨਿਨ ਤੇ ਹਿਟਲਰ ਦੇ ਦੇਸ਼ 'ਚ (2008)

ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ- ਨਿਆਣ-ਮੱਤੀਆ (1999), ਦੂਜੀ ਦੇਹੀ (2000)

ਮਾਨ-ਸਨਮਾਨ

ਸਰਵੋਤਮ ਪੁਸਤਕ ਪੁਰਸਕਾਰ, ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਪੰਜਾਬ, ਪਟਿਆਲਾ (1966)

ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਪੁਰਸਕਾਰ, ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ (1975)

ਡੀ. ਲਿਟ. ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨੇ 1998 ਵਿੱਚ ਭਾਰਤੀ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਵੱਲੋਂ ਪਦਮ ਸ਼੍ਰੀ ਅਵਾਰਡ ਹਾਸਲ ਕੀਤਾ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ 1999 ਵਿੱਚ ਗਿਆਨਪੀਠ ਅਵਾਰਡ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ।

ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਅਵਾਰਡ, ਅੱਧ ਚਾਨਣੀ ਰਾਤ (1975)

ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਵੱਲੋਂ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਦੇ ਕਈ ਅਤੇ ਹੋਰ ਅਨੇਕ ਮਾਣ ਸਨਮਾਣ ਹਾਸਲ ਕੀਤੇ।

ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਵਸਤੂ ਸਮੱਗਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਉਸ ਦੌਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ ਜਦੋਂ ਇਸ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਸਾਮਰਾਜ ਅਧੀਨ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਆਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਹੈ। ਮਨੁੱਖੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਿਰੋਲ ਜਾਇਦਾਦੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਏ ਸਨ। ਪਿੰਡ ਦੀ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੇ ਰਾਇਜ ਹੋਣ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚਲੀ ਮਨੁੱਖੀ ਰੈਲ ਖਤਮ ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਰੋਲ ਪੈਸੇ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਰਿਸ਼ਤੇ ਸਥਾਪਿਤ ਹੁੰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਚੇਤਨਾਗਤ ਪਛੜੇਵੇਂ ਦਾ ਇਹ ਦੁਖਾਂਤ ਆਪਣੀਆਂ ਅਨੇਕ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਸਮੇਤ ਉਜਾਗਰ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ:-ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਰਚਨਾ

ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਦਾ ਜਨਮ 4 ਮਈ 1935 ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੁਧਿਆਣਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਰੱਬੋਂ ਵਿਚ ਹੋਇਆ। ਅਜੋਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸਰਵੋਤਮ ਨਾਵਲਕਾਰ ਤੇ ਨਿੱਕੀ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਲਿਖਾਰੀ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਮਜ਼ਲੂਮ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਨਿਚਲੇ ਸਤਰ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਉਸਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਐੱਮ. ਏ. ਅਤੇ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਪੀ. ਐਚ. ਡੀ. ਵਾਲੀ ਉਹ ਪਹਿਲੀ ਨਾਰੀ ਹੈ। ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾਂ ਆਰਥਕ ਤੌਰ ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਵਿਚ ਬਰਾਬਰੀ ਦਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੀਆਂ ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਇਕ ਡਰ ਥੱਲੇ ਰਹਿ ਕੇ ਪਰਿਵਾਰ ਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਬਰਾਬਰੀ ਦਾ ਦਾਅਵਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਸਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਹਰ ਰੂਪ ਅਤੇ ਰੰਗ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਪੇਂਡੂ,

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਸ਼ਹਿਰੀ, ਅਨਪੜ੍ਹ, ਪੜ੍ਹੀ-ਲਿਖੀ, ਜਵਾਨ, ਅੱਖੜ, ਸੁਹਾਗਣ, ਵਿਧਵਾ ਆਦਿਕ ਹਰ ਉਮਰ, ਸਮਾਜਕ ਹੈਸੀਅਤ ਅਤੇ ਪਰਿਵੇਸ਼ ਦੀ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ।

ਦਲੀਪ ਕੌਰ 1967 ਤੋਂ ਨਾਵਲ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਰੁੱਝੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਹੁਣ ਤਕ ਡੇਢ ਦਰਜਨ ਦੇ ਕਰੀਬ ਨਾਵਲ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਉਸਦੇ ਬਹੁਤੇ ਨਾਵਲ ਆਕਾਰ ਵਿਚ ਛੋਟੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਹਮਦਰਦੀ ਨਾਲ ਚਿਤਰਦੀ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਔਰਤ ਦੇ ਦੋ ਰੂਪ ਉਭਰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਰੂਪ ਪਰੰਪਰਾਵਾਦੀ ਇਸਤਰੀ ਦਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੁਖ ਜਰਨ ਵਿਚ ਮੰਨਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਇਸਤਰੀ ਅਤਿ ਦੀ ਆਧੁਨਿਕ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਬੰਧਨ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੈ। ਟਿਵਾਣਾ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਨਵੀਂ ਪੜ੍ਹੀ ਲਿਖੀ ਤੇ ਆਰਥਕ ਤੌਰ ਤੇ ਆਜ਼ਾਦ ਔਰਤ ਦਾ ਰੂਪ ਚਿਤਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਸੰਤੁਲਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਦੀਆਂ ਇਹ ਨਾਇਕਾਵਾਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰੰਪਰਾ ਨਾਲ ਬੱਝੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਆਧੁਨਿਕਤਾ ਤੇ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਸੰਤਾਪ ਭੋਗਦੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਟਿਵਾਣਾ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਸੰਤੁਲਤ ਔਰਤ ਦਾ ਰੂਪ ਨਹੀਂ ਲੱਭਣਾ। ਜਿਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਲੇਖਕਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਬਾਹਰੀ ਦਖਲ ਅੰਦਾਜ਼ੀ ਤੇ ਉਸਦਾ ਪਰੰਪਰਾ ਨਾਲ ਮੋਹ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਨਾਇਕਾਵਾਂ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਬੇਲੋੜੇ ਤਰਸ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

“ਏਹੁ ਹਮਾਰਾ ਜੀਵਣਾ” ਨਾਵਲ 1968 ਈ. ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਇਆ ਤੇ 1971 ਵਿਚ ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਦੇ ਐਵਾਰਡ ਨਾਲ ਸਨਮਾਨਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਜਗੀਰਦਾਰੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਔਰਤ ਦੀ ਸੀਮਤ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਾਨੋ ਨਾਵਲ ਦੀ ਮੁੱਖ ਨਾਇਕਾ ਹੈ। ਉਹ ਜਿੰਨੀ ਵਾਰ ਅਣਖ ਨਾਲ ਜਿਊਣ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਨੀ ਵਾਰ ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਦਬਾਅ ਅਧੀਨ ਮਧੋਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਹਰ ਫੈਸਲਾ ਮਰਦ ਧਿਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਫੈਸਲੇ ਉਸ ਉੱਤੇ ਜਬਰਦਸਤੀ ਲਾਗੂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਾਦੀਰਦਾਰੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਔਰਤ ਨੂੰ ਨਾ ਫੈਸਲੇ ਲੈਣ ਦੀ ਪ੍ਰਵਾਨਗੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਨਾ ਹੀ ਬਗਾਵਤ ਦੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਬੋਲਣ ਦੀ। ਭਾਨੋ ਆਰਥਕ ਪੱਖੋਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰਖਦੀ ਹੈ। ਭਰਾ ਦੀ ਨਾਜ਼ੁਕ ਹਾਲਤ ਸਦਕਾ ਜਦ ਘਰ ਦਾ ਸਭ ਕੁਝ ਵਿਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਪਿਉ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦੇ ਇਲਾਜ ਲਈ ਜੋ ਆਖ਼ਰੀ ਚੀਜ਼ ਵੇਚਣ ਲਈ ਲੱਭਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਹੈ ਭਾਨੋ। ਭਰਾ ਦੇ ਪਿਆਰ ਕਰਕੇ ਭਾਨੋ ਆਪਣਾ ਆਪ ਵੇਚਣ ਲਈ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੋ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਖਰੀਦਣ ਆਉਂਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਕੋਈ ਸਮਾਜ ਦੇ ਬਹੁਤ ਅਮੀਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਸਗੋਂ ਉਹ ਵੀ ਆਰਥਕ ਤੰਗੀ ਵਿਚ ਫਸੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਭਾਨੋ ਮੁੱਲ ਦੀ ਤੀਵੀਂ ਬਣ ਕੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਰਵਣ ਦੀ ਪੁੰਨ ਦੀ ਵਿਆਹੀ ਹੋਣ ਵਾਂਗ ਇਕ ਦੀ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿਣਾ ਲੋਚਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਇੱਥੇ ਵੀ ਉਸਦੇ ਅਰਮਾਨਾਂ ਦਾ ਗਲਾ ਘੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਂਝੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚੋਂ ਪੈਸੇ ਦਿੱਤੇ ਹੋਏ ਕਰਕੇ ਸਰਵਣ ਦੇ ਤਿੰਨ ਭਰਾ ਉਸ ਉੱਪਰ ਆਪਣਾ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਹੱਕ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਜਦ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਰਵਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਹੱਕ ਦੇਣ ਚ ਰਾਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਰਲ ਕੇ ਸਰਵਣ ਦਾ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਭਾਨੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹਵਸ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਬਣਨ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਹੋ ਕੇ ਅਪਣੇ ਪੇਕੇ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਘਰ ਚਲੀ ਹਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਰਾ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਿਉ ਫਿਰ ਉਸਨੂੰ ਵੇਚਣ ਦੀਆਂ ਸਕੀਮਾਂ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਵਾਰ ਭਾਨੋ ਇਸ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਗੰਗਾ ਵਿਚ ਛਾਲ ਮਾਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਸਦੀ ਕਿਸਮਤ ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਉਸਨੂੰ ਉਸੇ ਚੁੰਗਲ ਵਿਚ ਫਸਾਉਣ ਲਈ ਨਰੈਣੇ ਨਾਲ ਮਿਲਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਡੁੱਬਦੀ ਨੂੰ ਬਚਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਨਰੈਣਾ ਅਜਿਹੀ ਧਿਰ ਦੀ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਹਾਸ਼ੀਆਗ੍ਰਸਤ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਭਾਨੋ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਨਿਗੂਣੀ ਹੈ। ਅਮਲਾਂ ਦੇ ਖਾਧੇ ਨਰੈਣੇ ਨੂੰ ਭਾਨੋ ਮੁੜ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਜੋੜਦੀ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਅੰਦਰ ਵੰਸ਼ ਅਗਾਂਹ ਤੌਰਨ ਦੀ ਰੀਝ ਦੀ ਵਜ੍ਹਾ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਵਿਡੰਬਨਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਵੈ-ਸੁੱਚਤਾ ਦੀ ਮਿਥ ਨੂੰ ਜਿਉਂਦੀ ਭਾਨੋ ਨਰੈਣੇ ਦੀ ਇਹ ਰੀਝ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਅਸਮਰਥ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਸੀਤਾ-ਸਾਵਿਤਰੀ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿਣ ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਉਸ ਲਈ ਵਿਕਾਊ ਵਸਤੂ ਹੋਣ ਦਾ ਸੰਤਾਪ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਸਾਨੀ ਦੇ ਪਿਛਲੀ ਅੱਧੀ ਸਦੀ ਦੇ ਔਰਤ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸੰਕਟ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਫਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਮਰਦ ਹੱਥੋਂ (ਪਿਤਾ) ਮਰਦ ਖ਼ਾਤਰ (ਭਰਾ) ਮਰਦ ਪਾਸ (ਪਤੀ/ਸਰਵਣ) ਵਿਕਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਨੋ ਮੁੱਲ ਦੀ ਤੀਵੀਂ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਸਮਾਜਕ ਮਰਿਯਾਦਾਵਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਪਰਵਾਨਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਵਿਦਰੋਹ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਹੋਣ ਦੀ ਥਾਂ ਕਿਰਿਆਵੀ ਹੈ। ਉਹ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਮਾਜਕ ਮਰਿਯਾਦਾਵਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਰੁਤਬੇ ਲਈ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਅੰਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਹੱਥੋਂ ਹਾਰ ਖਾ ਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਨੋ ਵਿਧਵਾ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ, ਦੂਜੇ ਪਤੀ ਨਾਲ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਇਕਸੁਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਅਤੀਤ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ਤੇ ਦੁਖਾਂਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

“ਖੜ੍ਹਾ ਪੁਕਾਰੇ ਪਾਤਣੀ” (2006) ਦੀ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਮਾਇਆ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਦੁੱਖ ਸਹਿੰਦੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਦੁੱਖ ਉਸਦੇ ਧੀ ਦੇ ਰੂਪ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਨੂੰਹ, ਪਤਨੀ ਤੇ ਮਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਹੰਢਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਪੜਾ ਉੱਤੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਉਹ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲੋਂ ਆਪਣੇ ਆਤਮ-ਸਨਮਾਨ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦੇਣ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਪਤੀ ਤੇ ਪੁੱਤਰ ਹੱਥੋਂ ਹੁੰਦੀ ਬੇਕਦਰੀ ਨੂੰ ਨਾ ਸਹਿੰਦੀ ਹੋਈ ਉਹ ਘਰ ਛੱਡ ਕੇ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਤੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਮਰਦ ਹਊਮੈ ਕਾਰਨ ਉਸ ਦਾ ਪਤੀ ਉਸ ਸਾਹਮਣੇ ਝੁਕਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ। ਆਪਣੀ ਖ਼ਾਸ ਦੋਸਤ ਨੀਲਮ ਦੀ ਪਹਿਲ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਮਾਂ ਦੀ ਘਰ ਵਾਪਸੀ ਲਈ ਪਹਿਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਟਿਵਾਣਾ ਔਰਤ ਦੁਆਰਾ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਸੁਤੰਤਰ ਪਛਾਣਦੇ ਰਾਹ ਵੱਲ ਤੌਰਦੀ ਦਿਸਦੀ ਹੈ। ਨੀਲਮ ਦਾ ਕਿਰਦਾਰ ਹੀ ਮਕਾਨ ਨੂੰ ਘਰ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਔਰਤ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਦਰਸਾਉਣ ਲਈ ਘੜਿਆ ਗਿਆ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਰਚਨਾਵਾਂ- ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:-

ਨਾਵਲ- ਅਗਨੀ ਪ੍ਰੀਖੀਆ (1967), ਏਹੁ ਹਮਾਰਾ ਜੀਵਣਾ (1968), ਵਾਟ ਹਮਾਰੀ (1970), ਤੀਲੀ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ (1970), ਸੂਰਜ ਤੇ ਸਮੁੰਦਰ (1971), ਦੂਸਰੀ ਸੀਤਾ (1975), ਵਿਦ ਇਨ ਵਿਦਆਊਟ (1975), ਸਰਕੰਡਿਆਂ ਦੇ ਦੇਸ਼ (1976), ਧੁੱਪ ਛਾਂ ਤੇ ਰੁੱਖ (1976), ਸਭੁ ਦੇਸੁ ਪਰਾਇਆ (1976), ਹੇ ਰਾਮ (1977), ਲੰਮੀ ਉਡਾਰੀ (1978), ਪੀਲੇ ਪੱਤਿਆਂ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ (1980), ਹਸਤਾਖਰ (1982), ਪੈੜਚਾਲ (1984), ਰਿਣ ਪਿੱਤਰਾਂ ਦਾ (1985), ਐਰ ਵੈਰ ਮਿਲਦਿਆਂ (1986), ਲੰਘ ਗਏ ਦਰਿਆ (1990), ਜਿਮੀ ਪੁਛੈ ਅਸਮਾਨ (1991), ਕਥਾ ਕੁਕਨੂਸ ਦੀ (1993), ਕਥਾ ਕਹੋ ਉਰਵਸ਼ੀ (1999), ਭਉਜਲ (2002), ਖੜ੍ਹਾ ਪੁਕਾਰੇ ਪਾਤਣੀ (2006), ਕਲਿਯੁਗ ਰਥ ਅਗਨ ਕਾ (2012)

ਮਾਨ ਸਨਮਾਨ

ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਜੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮਾਨ ਅਤੇ ਸਨਮਾਨਾਂ ਨਾਲ ਨਿਵਾਜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਸਰਸਵਤੀ ਸਨਮਾਨ, ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਰਤਨ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਪਦਮਸ਼੍ਰੀ ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਨਮਾਨ ਹਨ।

---

¹ ਲੱਕੀ ਸ਼ਰਮਾ, ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ, ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਚਿੰਤਨ, ਪੰਨਾ-14

² ਉਹੀ ਪੰਨਾ-14

³ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ, ਸਿਧਾਂਤ, ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ, ਪੰਨਾ-37

⁴ ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ, ਸਬਾਲਟਰਨ, ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਪਰਿਕਰਮਾ, ਪੰਨਾ-26

⁵ ਕਿਸ਼ਨ ਸਿੰਘ, ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨਾਵਲ ਚੇਤਨਾ, ਪੰਨਾ-138

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਅਧਿਆਇ ਦੂਜਾ:-

ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲ 'ਅੰਨ੍ਹੇ ਘੋੜੇ ਦਾ ਦਾਨ' ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਸਮੂਹ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦੀ ਅਧਿਐਨ

ਮਨੁੱਖ ਇੱਕ ਸਮਾਜਿਕ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਾਜ ਇੱਕ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕ ਵੀ ਸਮਾਨ ਜਿਹੀਆਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਵਾਲੇ ਹਨ ਪਰ ਅਸਲ ਗੱਲ ਛਿਪੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਵਿਚਾਰ ਸੱਚ ਨੂੰ ਸਭ ਦੇ ਅੱਗੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ:

1.) ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਭਾਗ 2.) ਅਧੀਨ ਲੋਕ।

ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਭਾਗ ਇਸ ਗਰੀਬ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵੀ ਖਾਸ ਹੱਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸਮੂਹ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਉਹ ਸਮੂਹ ਹਨ, ਜੋ ਖਾਸ ਹੱਕ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਲੋਕ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਸ ਸਮਾਜ ਦਾ ਰਾਜਾ ਮੰਨਣ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ਿਸ਼ਟ ਭਾਗ ਵਲੋਂ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ: ਗਰੀਬ ਕਿਸਾਨ, ਕਬੀਲੇ, ਬੰਧੂਆ ਮਜ਼ਦੂਰ, ਔਰਤ ਅਛੂਤ ਆਦਿ। ਦੱਬੇ ਅਤੇ ਕੁਚਲੇ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖਿਆ, ਪੈਸਾ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨ-ਜਾਇਦਾਦ ਤੇ ਹੱਕ, ਚੰਗੇ ਖਾਣ-ਪੀਣ, ਚੰਗੇ ਕੱਪੜੇ ਆਦਿ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਅਮੀਰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਪਾਏ ਹੋਏ ਕੱਪੜੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜੂਠ ਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਰਹਿਣਾ ਪੈਦਾ ਸੀ। ਸਮਾਜਕ, ਆਰਥਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਕ, ਹੱਕਾਂ ਤੋਂ ਵਿਹੁਣੇ ਲੋਕ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਧਿਨਤਾ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣ ਗਏ। ਇਹ ਅਧਿਨਤਾ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖਤਰਨਾਕ ਸਿੱਧ ਹੋਈ। ਇਹ ਹੀ ਅਧਿਨਤਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਉੱਪਰ ਹੋ ਰਹੇ ਜੁਲਮਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਆਵਾਜ਼ ਚੁੱਕਣ ਤੋਂ ਰੋਕਦਾ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਹੱਕਾਂ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਉੱਪਰ ਹੋ ਰਹੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਇਕ ਨਵੀਂ ਲਹਿਰ ਦਾ ਜਨਮ ਲੈਣਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਨਜ਼ਰਿਆਂ ਬਦਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਜੋ ਕਾਫੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਸਫਲ ਵੀ ਹੋਈ, ਇਸੇ ਲਈ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਹਰ ਵਿਧਾ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ ਨਾਵਲ ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਅਪਣਾਇਆ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੇ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਦੋਂ ਇਸ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਅਧੀਨ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਤਬਦੀਲੀ ਆਉਣੀ ਅਰੰਭ ਹੋਈ। ਜਾਗੀਰਦਾਰੀ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਬੰਧ ਨਿਰੇ ਜਾਇਦਾਦੀ ਸੰਬੰਧ ਬਣ ਚੁੱਕੇ ਸੀ। ਅਧੀਨ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਸੀਰੀ ਜੋ ਕਿ ਅਮੀਰ ਜਾਗੀਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਘਰ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਹੱਥੋਂ ਹਰ ਪਲ ਜ਼ਲੀਲ ਹੋਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋ ਗਏ ਸੀ।

2.1 ਸੀਰੀਆਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਪਰਸਥਿਤੀਆਂ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲ 'ਅੰਨ੍ਹੇ ਘੋੜੇ ਦਾ ਦਾਨ' ਵਿਚਲੇ ਸੀਰੀ ਧਰਮਾ, ਮੇਲੂ, ਮੇਲੂ ਦੀ ਮਾਂ, ਲੱਭੂ ਆਦਿ ਜੋ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੇ ਸੀਰੀ ਨਰਕ ਦੀ ਜੂਨ ਭੋਗ ਰਹੇ ਹਨ। ਜਿਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਪੂਰਵਕ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਜੀਵਨ ਪਿੱਛੇ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ-

ਮੇਲੂ ਦਾ ਬਾਪੂ

ਮੇਲੂ ਦੇ ਬਾਪੂ ਦਾ ਘਰ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਵੱਲ ਜਾਂਦੇ ਰਾਹ ਉੱਤੇ ਹੈ। ਘਰ ਦੇ ਅੱਗੇ ਦੀ ਜਾਂਦੇ ਰਾਹ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬੜੀ ਖਸਤਾ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਸਾਰੇ ਘਰਾ ਦਾ ਪਾਣੀ ਪੈਣ ਕਾਰਨ ਚਿੱਕੜ ਹੋਇਆ ਰਹਿੰਦਾ ਅਤੇ ਆਉਣ-ਜਾਣ ਵਾਲਿਆ ਲਈ ਲੰਘਣਾ ਬੜਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਸੀ। ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਮੇਲੂ ਦੇ ਘਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵੀ ਬਹੁਤੀ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਸਦੇ ਘਰ ਦੀ ਚਾਰਦੀਵਾਰੀ ਕਾਨਿਆਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ ਤੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਲਈ ਵੀ ਕਾਨਿਆਂ ਦਾ ਹੀ ਛੱਪਰਾਂ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਕ ਹਨੇਰੇ ਜਿਹੀ ਵਾਲੀ ਕੋਠੜੀ ਸੀ ਜਿਸਨੂੰ ਮਿੱਟੀ ਨਾਲ ਲਿਪਿਆਂ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਕੋਠੜੀ ਦੇ ਅੱਗੇ ਕਾਨਿਆਂ ਦੀ ਛੱਤ ਬਣਾ ਕੇ ਹੇਠਾਂ ਚੁੱਲ੍ਹਾਂ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਮੇਲੂ ਦਾ ਬਾਪੂ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਮੰਜੇ ਉੱਤੇ ਪਿਆ ਖੰਘਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਜਿਵੇਂ ਕਾਫੀ ਅਰਸੇ ਤੋਂ ਉਸਨੂੰ ਇਵੇਂ ਹੀ ਖੰਘ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਦਵਾਈ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਲਈ ਸੀ ਪਰ ਚਾਹ ਦੇ ਘੁੱਟ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਖੰਘ ਇਕਦਮ ਥੰਮ ਜਾਂਦੀ। ਉਸਦਾ ਜਿਆਦਾ ਲਗਾਵ ਆਪਣੀ ਧੀ ਦਿਆਲੋ ਨਾਲ ਹੀ ਸੀ, ਉਹੀ ਉਸਨੂੰ ਰੋਟੀ-ਪਾਣੀ ਕਰਕੇ ਦਿੰਦੀ। ਮੇਲੂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਸਦਾ ਇਕ ਛੋਟਾ ਭਰਾ ਅਤੇ ਇਕ ਭੈਣ ਹੈ। ਮੇਲੂ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਟੱਬਰ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਦੇ-ਕਦਾਈਂ ਪਿੰਡ ਮਿਲਣ ਆਉਂਦਾ, ਜਦ ਵੀ ਕੋਈ ਮੇਲੂ ਬਾਰੇ ਉਸਦੇ ਬਾਪੂ ਤੋਂ ਪੁੱਛਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਬੜੇ ਮਾਣ ਨਾਲ ਆਖਦਾ ਕਿ ਸਾਡਾ ਮੇਲੂ ਮੌਜਾਂ ਕਰਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ, ਪਰ ਇਹ ਤਾਂ ਗੱਲਾਂ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲ ਈ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਮਨੋ-ਮਨੀ ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਉਹ ਗੁੱਸੇ ਸੀ ਅਤੇ ਜਦ ਮੇਲੂ ਦੀ ਬੇਬੇ ਮੇਲੂ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਕਰਦੀ ਆਖਦੀ ਕਿ:-

“ਚੰਗਾ ਆਵਦਾ ਖਾਣ-ਕਮੋਣ ਮੌਜਾਂ ਕਰਨ”¹

ਤਾਂ ਮੇਲੂ ਦਾ ਬਾਪੂ ਹਿਰਖ ਵਿਚ ਕਹਿੰਦਾ:-

“ਅਸੀਂ ਉਹਦੀਆਂ ਮੌਜਾਂ ਨੂੰ ਚੱਟੀਏ? ਪਾਲ-ਪਲੋਸ ਕੇ ਐਡਾ ਕੀਤਾ। ਵਿਆਹਿਆ-ਤੇ ਮੈਂ ਤਾਂ ਪੰਜ ਜਮਾਤਾਂ ਪੜ੍ਹ ਵੀ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਕੁੜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਕਰਨੈਂ, ਮੇਰਾ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਤੁਰਦਾ, ਇਹ ਉਹਦਾ ਫਰਜ਼ ਨੂੰ ਬਈ ਚਾਰ ਪੈਸੇ ਜੋੜ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਫੜਾਵੇ? ਹੋਰ ਮੇਰੀ ਪਿਲਸਣ ਔਂਦੀ ਐ ਜੀਹਦੇ ਨਾਲ ਮੈਂ ਕਬੀਲਦਾਰੀ ਕਿਊਂਟ-ਲੂੰ?”²

ਮੇਲੂ ਦੇ ਬਾਪੂ ਦਾ ਫ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ਜਾਇਜ਼ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਹੁਣ ਕਿਤੇ ਸੀਰੀ ਲੱਗਣ ਯੋਗਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਛੋਟਾ ਮੁੰਡਾ ਨਿਆਣਾ ਸੀ ਤੇ ਆਪ ਉਹ ਮੰਜੇ ਤੇ ਪਿਆ ਰਹਿੰਦਾ। ਮੇਲੂ ਨੇ ਵੀ ਕਦੇ ਘਰ ਲਈ ਇਕ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੱਤਾ ਜਦੋਂ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾ ਕੇ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਛੋਟਾ ਮੁੰਡਾ ਜਦ ਪਸ਼ੂ ਚਾਰਨ ਤੋਂ ਮਨਾ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਆਖਦਾ ਕਿ ਨਵਾਂ ਆਇਆ ਮੇਟ ਉਸਨੂੰ ਮਾਂ-ਭੈਣ ਦੀਆਂ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਪਤਿਆਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਕਹਿੰਦਾ:-

“ਕੋਈ ਨੂੰ। ਤੂੰ ਆਖੀਂ ਬਸ ਅੱਜ ਦਾ ਦਿਨ ਚਾਰ ਲੈਣ ਦੇ।”³

ਇੰਝ ਬਾਪੂ ਉਸਨੂੰ ਕਹਿ-ਕਹਾ ਕੇ ਭੇਜ ਦਿੰਦਾ, ਹੋਰ ਉਹ ਕਰਦਾ ਵੀ ਕੀ? ਘਰ ਦੀ ਕੋਈ ਪੈਲੀ ਵੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਲਈ ਪੱਠਿਆਂ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਉਪਰੋਂ ਪਿੰਡ ਵਾਲੇ ਇਹਨਾਂ ਸੀਰੀਆਂ ਦੇ ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਹੱਥ ਧੋ ਕੇ ਪਿੱਛੇ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਪੈ ਗਏ ਸੀ, ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਵੜਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਮੇਲੂ ਦਾ ਬਾਪੂ ਆਪਣੀ ਬਿਮਾਰੀ ਤੋਂ ਉਮਰ ਮੁਤਾਬਿਕ ਲਿਸਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਕ ਘਰ ਵਿਚ ਧੀ ਵਿਆਹਉਣ ਨੂੰ ਬੈਠੀ ਸੀ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਘਰ ਦੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਕੋਈ ਸਾਧਨ ਵੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਬੜੀ ਆਸ ਨਾਲ ਸ਼ਹਿਰ ਭੇਜਿਆ ਸੀ ਕਿ ਘਰ ਦਾ ਕੁਝ ਖਰਚ-ਪਾਣੀ ਚੱਲ ਸਕੇ ਪਰ ਉਹ ਵੀ ਆਸ ਮੁੱਕ ਗਈ ਸੀ। ਮੇਲੂ ਦਾ ਬਾਪੂ ਦਿਲ ਬੜਾ ਨਰਮ ਅਤੇ ਸਭ ਦੇ ਦੁੱਖ ਵਿਚ ਸ਼ਰੀਕ ਹੁੰਦਾ ਬੇਸ਼ੱਕ ਉਹ ਮੰਜੇ ਤੇ ਪਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਪਰ ਜਦ ਧਰਮੇ ਨਾਲ ਹੋਈ ਘਟਨਾ ਬਾਰੇ ਸੁਣਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਕਦਮ ਉਹਦੇ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਧਰਮੇ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਦੇਖ ਕੇ ਇਕਦਮ ਸਹਿਮ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਾਲੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

“ਹੁਣ ਕੀ ਬਣੂੰ ਬਈ ਪਾਲਿਆਂ?”⁴

ਘਰ ਆ ਕੇ ਉਹ ਧਰਮੇ ਤੇ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਲਈ ਫਿਕਰਮੰਦ ਹੋਇਆ ਦਿਆਲੋ ਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

ਮੇਲੂ ਦਾ ਬਾਪੂ:-“ਦਿਆਲੋ ਭਾਈ, ਪੰਜ-ਸੱਤ ਰੋਟੀਆਂ ਜੋਗਾ ਆਟਾ ਹੈਗਾ?

ਦਿਆਲੋ:- “ਹਾਂ! ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਤਾਂ ਨਿਆਣੇ ਈ ਬਲਾ ਬਿਲਕੀ ਜਾਂਦੇ ਐ। ਜੇ ਦੋ ਰੋਟੀਆ, ਪਕਾ-ਦੇਂ ਤਾ ਫੜਾ ਈ ਆਵਾਂ ਵਚਾਰਿਆਂ ਨੂੰ।”⁵

ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਬੜਾ ਮੋਹ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਰੱਜ ਕੇ ਲਾਡ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਪਰ ਜਦ ਬਹੂ ਤੇ ਉਸਦਾ ਭਰਾ ਜਾਣ ਦੀ ਜਲਦੀ ਦੱਸ ਕੇ ਤੁਰ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਬੜੇ ਹੀ ਦੁਖੀ ਜਿਹੇ ਮਨ ਨਾਲ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

“ਚੰਗਾ ਭਈ ਥੋਡੀ ਮਰਜੀ ਐ।”⁶

ਮੇਲੂ ਦਾ ਬਾਪੂ ਦਿਲ ਬੜਾ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸੀ। ਜਦ ਨਿਆਣੇ ਸੜਕ ਉੱਤੇ ਖੇਡਦੇ ਸੀ ਤਾਂ ਉਧਰੋਂ ਆਏ ਟਰੱਕ ਕਾਰਨ ਉਹ ਇਕਦਮ ਸਹਿਮ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

“ਜੇ ਮੁੰਡੇ ਫੇਟ 'ਚ ਆ ਜਾਂਦੇ!”⁷

ਅਜਿਹਾ ਸੋਚਕੇ ਹੀ ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਹੌਲ ਜਿਹਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਾਣ ਲੱਗੀ ਨੂੰ ਉਹ ਬੜੇ ਹੀ ਟੁੱਟੇ ਜਿਹੇ ਮਨ ਨਾਲ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

“ਭਾਈ ਬੀਰ ਕੁਰੇ, ਜਾ ਕੇ ਮੇਲੂ ਨੂੰ ਆਖੀਂ ਬਈ ਇੱਕ ਦਿਨ ਆ ਕੇ ਮਿਲ-ਜੇ। ਹੁਣ ਐਂ ਦਬੋੜ ਨੂੰ ਪੁਗਣੀ। ਥੋਨੂੰ ਪਤੈ, ਮੈਥੋਂ ਹੁਣ ਕੰਮ-ਧੰਦਾ ਨੂੰ ਹੁੰਦਾ। ਕੁੜੀ ਗਲ ਚੜ੍ਹੀ ਖੜੋਤੀ ਐ। ਛਿੰਦਾ ਅਜੇ ਉਂ ਨਿਆਣੈ। ਵੇਖ ਲੋ, ਹੁਣ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਭਾਰ ਥੋਡੇ ਸਿਰ ਤੇ ਈ ਐ।”⁸

ਇੰਝ ਉਹ ਆਪਣੇ ਨੂੰਹ-ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਘਰਦੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਦੱਸ ਕੇ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦਾ ਕੁਝ ਭਾਰ ਜਿਹਾ ਹਲਕਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਂਝ ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਬਰ-ਸੰਤੋਖ ਵਾਲਾ ਭਾਲਾਮਾਨਸ ਗਰੀਬੀ ਦਾ ਮਾਰਿਆਂ ਹੋਇਆ ਮਜ਼ਬੂਰ ਸੀ। ਘਰ ਵਿਚ ਜਿੱਦਾ ਦੀ ਰੁੱਖੀ-ਸੁੱਖੀ ਹੁੰਦੀ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਢਿੱਡ ਭਰ ਲੈਂਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਦੇਹ ਨੂੰ ਅਮਲ ਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਵੀ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾਣ ਲਈ ਦਿਲੋਂ ਤਾਂ ਬੜਾ ਕਾਹਲਾ ਸੀ ਪਰ ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਇਜਹਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ। ਜਦ ਲੱਭੂ ਉਸਨੂੰ ਜ਼ੋਰ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾਣ ਲਈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਧੀ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕਰਦਾ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

“ਮੈਂ ਫੇਰ ਜਾ ਆਵਾਂ ਪੁੱਤ, ਲੱਭੂ ਨਾਲ?”⁹

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਮੇਲੂ ਦਾ ਬਾਪੂ ਮੇਲੂ ਦੀ ਬੇਬੇ ਤੋਂ ਥੋਡਾ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਲਕੋ ਜਿਹਾ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਦਿਆਲੋ ਨੂੰ ਆਖ ਕੇ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ:-

“ਆਵਦੀ ਬੇਬੇ ਨੂੰ ਦੱਸੀਂ ਨਾ ਪੁੱਤ। ਜੇ ਪੁੱਛੇ ਤਾਂ ਆਖੀਂ ਪਛੈਤ ਨੇ ਕੱਠ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਓਥੇ ਗਿਐ-ਚੰਗਾ?”¹⁰

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਇਹ ਆਸ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉੱਥੇ ਜਾ ਕੇ ਪੁੱਤ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕਰਕੇ ਬਾਕੀ ਟੱਬਰ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਸ਼ਹਿਰ ਲੈ ਜਾਵੇਗਾ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸੁਧਰ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮੇਲੂ ਦਾ ਬਾਪੂ ਆਪਣੀ ਆਰਥਿਕ ਤੰਗੀ ਕਾਰਨ ਮਜ਼ਬੂਰ ਅਤੇ ਬੇਵੱਸ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਭੇਜ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਸਦਾ ਲਈ ਗਵਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਜੇਕਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਰੱਖਦਾ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਅੱਜ ਨੂੰ ਮੇਲੂ ਨੇ ਤਰੱਕੀ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਚੰਗੀ ਕਰ ਲੈਂਦਾ।

ਧਰਮਾ

ਧਰਮਾ ਵਧਾਵੇ ਕਿਆ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵੱਲ ਇਕ ਕੋਠੜੇ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਸਮੇਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਵੀ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਵਧਾਵੇ ਕਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬਾਗਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਲਈ ਉਸਨੂੰ ਪਿੰਡੋਂ ਉਜਾੜ ਕੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਕੋਠੜਾ ਬਣਾ ਕੇ ਉੱਥੇ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਸ ਥਾਂ ਉੱਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਠਾ ਬਣਾ ਕੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਜ਼ਬਾਨੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਪਰ ਕਿਸੇ ਕਾਗਜ਼ ਉੱਪਰ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਾਗਾਂ ਵਾਲੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਕਾਨਖਾਨਾ ਬਣਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਵੇਚ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਧਰਮੇ ਦੇ ਕੋਠਾ ਵਾਲਾ ਥਾਂ ਵੇਚ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਧਰਮਾ ਉਹ ਕੋਠਾ ਛੱਡਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮਿੱਟੀ-ਪੱਟ ਲਿਆ ਕੇ ਧਰਮੇ ਦਾ ਕੋਠਾ ਢਾਹਾ ਦਿੱਤਾ। ਧਰਮੇ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਲਈ ਸਾਰੇ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲੇ ਗਏ ਪਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਵਾਹ ਨਾ ਚੱਲੀ ਤਾਂ ਧਰਮਾ ਥੱਲੇ ਬੈਠਾ ਕੱਚੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਭੋਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਹੁਣ ਉਸ ਕੋਲ ਕੋਈ ਸਿਰ ਢੱਕਣ ਲਈ ਛੱਤ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਦ ਉਸਦੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

“ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਹਵਾਲਾਤ 'ਚ ਦਿੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਪੰਜ ਦਿਨ ਹੋਗੇ- ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਈ ਫੜਾਏ ਐ।”¹¹

ਧਰਮੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਸਮਾਨ ਚੁੱਕ ਕੇ ਬਾਹਰ ਕਿੱਕਰ ਥੱਲੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਪਰ ਧਰਮਾ ਤੇ ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਅਤੇ ਨੂੰਹ ਕੋਠੇ ਵਿਚ ਹੀ ਬੈਠੇ ਰਹੇ। ਧਰਮਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

“ਅਸੀਂ ਏਥੋਂ ਆਪ ਤਾਂ ਉਠਦੇ ਨੂੰ, ਤੁਸੀਂ ਬੇਸ਼ੱਕ ਸਮਾਨ ਚਕਾ ਕੇ ਨਾਲ ਦੇ ਖੇਤਾ 'ਚ ਸਿਟ-ਜੋ। ਤੁਸੀਂ ਜਾਓਗੇ ਅਸੀਂ ਫੇਰ ਏਥੇ ਲਿਆ ਰੱਖਾਂਗੇ। ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਅਨਸਾਫ ਨੂੰ ਹੁੰਦਾ, ਅਸੀਂ ਏਥੋਂ ਨੂੰ ਉਠਦੇ।”¹²

ਜਦ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲੇ ਵਿਹੜੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰੀ ਜਾਣ ਲਈ ਆਖਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਧਰਮਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

“ਥੋਡਾ ਜੀ, ਇਹ ਕੁਸ਼ ਚੱਕਣ-ਚੌੜਣ ਤਾਂ ਨੂੰ ਆਏ, ਮੇਰੇ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਬੰਦੇ ਐ, ਦੁਖ-ਸੁਖ ਵੇਲੇ ਅਗਲਿਆਂ ਨੇ ਖਬਰ-ਸਾਰ ਲੈਣ ਆਉਣਾ ਈ ਹੋਇਆ।”¹³

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਇੰਨਾ ਸੁਣਨ ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ ਕਿ ਅਫਸਰ ਹੋਰ ਭੜਕ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਹੋਸ਼ ਹੈ ਤੂੰ ਕਿਹਦੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਧਰਮਾ ਅੱਗੋਂ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਾ ਕਹਿੰਦਾ:-

“ਜੀਹਦੇ ਪੁੱਤਾਂ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਤੁਸੀਂ ਅੰਦਰ ਦੇ 'ਤਾ। ਘਰ ਦਾ ਥਿਹ ਬਣਾ 'ਤਾ। ਉਹਨੂੰ ਹੋਸ਼ ਕਾਹਦੀ ਰਹਿਗੀ ਜਨਾਬ!....ਹੋਸ਼ ਤਾਂ ਜਾਂ ਸੁਰਜੀਤ ਸਿਓਂ ਨੂੰ ਐਂ ਜਾਂ ਫੇਰ ਜਨਾਬ ਨੂੰ ਐਂ।”¹⁴

ਧਰਮਾ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਤੇ ਅੜਿਆ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਗ੍ਰਿਫ਼ਤਾਰ ਕਰਕੇ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲੇ ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘੜੀਸਦੇ ਹੋਏ ਲੈ ਕੇ ਗਏ ਅਤੇ ਪਿੱਛੇ ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਤੇ ਨੂੰਹ ਰੋਦੀਆਂ ਰਹਿ ਗਈਆਂ। ਧਰਮਾ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤ ਪਿੱਛੇ ਉਹ ਆਪ ਵੀ ਜਿੰਮੇਵਾਰ ਸੀ। ਅੱਜ ਉਹ ਆਪਣਾ ਪਿੰਡ ਵਾਲਾ ਘਰ ਛੱਡਕੇ ਵਧਾਵੇ ਕੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਦਿਨ ਨਾ ਦੇਖਣਾ ਪੈਂਦਾ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਲਾਲਚ ਕਾਰਨ ਹੀ ਆਪਣਾ ਘਰ ਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਗਵਾ ਲਿਆ।

ਪਾਲਾ

ਪਾਲਾ ਉਮਰ ਵਿਚ ਮੇਲੂ ਦੇ ਬਾਪੂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬੁੜਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਚਾਰ ਪੁੱਤ ਜੋ ਬੜੇ ਹੀ ਮਿਹਨਤੀ ਅਤੇ ਕਮਾਊ ਹਨ। ਪਾਲੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਾਂ ਦਾ ਬੜਾ ਹੋਸਲਾ ਸੀ, ਇਸੇ ਲਈ ਉਸ ਵਿਚ ਬੜਾ ਫੁਰਤੀਲਾਪਣ ਸੀ। ਉਹ ਤੁਰਨ ਵਿਚ ਮੇਲੂ ਦੇ ਬਾਪੂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਿੱਛੇ ਛੱਡ ਜਾਂਦਾ। ਪਾਲਾ ਧਰਮੇ ਨਾਲ ਹੋਈ ਵਧੀਕੀ ਕਾਰਨ ਬੜਾ ਹੀ ਚਿੰਤਤ ਸੀ ਤੇ ਕਾਹਲ ਨਾਲ ਜਾਂਦਾ ਮੇਲੂ ਦੇ ਬਾਪੂ ਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

“ਆ, ਜਾ, ਆ ਜਾ, ਵਗਿਆ ਕਾਹਲ ਨਾਲ। ਹੁਣ ਐਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਸਰਨਾ, ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਨਹੁੰ-ਪੰਜਾ ਲੈਣਾ ਈ ਪਊ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ!....ਐਂ ਕਿਵੇਂ ਚੁੱਪ ਕਰ ਰਹਾਂਗੇ? ਅੱਜ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਜਾੜਐ, ਕਲ੍ਹ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਠੇ ਵੀ ਢੋਣਗੇ.....ਲਾ-ਜਰੂਰ ਢੋਣਗੇ। ਫੇਰ ਕਿਵੇਂ ਚੁੱਪ ਕਰ ਜਾਂ-ਗੇ।”¹⁵

ਪਾਲੇ ਨੂੰ ਹੁਣ ਖਤਰਾ ਪੂਰੇ ਵਿਹੜੇ ਵੱਲ ਜਾਂਦਾ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਦ ਸਾਰੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੁਣ ਕੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਟੋਕਦਾ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

“ਤੁਸੀਂ ਮਗਰੋਂ ਖਾਂਦੇ ਫਿਰਿਓ ਧੱਕੇ ਜਿਥੇ ਖਾਣੇ ਐਂ, ਪਹਿਲਾ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਜੁੱਲੀ-ਤਪੜਾ ਰਖਾਓ, ਕਿਥੇ ਰਖੋਨੇ ਓਂ।”¹⁶

ਪਾਲੇ ਧਰਮੇ ਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਕੋਈ ਫੈਸਲਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਉੰਨਾ ਚਿਰ ਉਹ ਸਾਰੇ ਘਰ ਆ ਕੇ ਰਹਿਣ। ਪਾਲੇ ਨੇ ਜਦ ਵੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਿਆਣੀ ਹੀ ਕੀਤੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲੇ ਉਸਦੀ ਕਹੀ ਹਰ ਗੱਲ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਉਵੇਂ ਹੀ ਮੰਨ ਜਾਂਦੇ ਜਿਵੇਂ ਪਾਲਾ ਕਹਿੰਦਾ। ਜਦ ਸਰਪੰਚ ਬੁਲਾਵਾਂ ਭੇਜਣ ਤੇ ਵੀ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਵਿਚ ਹੋਏ ਇਕੱਠ ਤੇ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਪਾਲਾ ਆਪਣੀ ਸੂਝਵਾਨਤਾ ਨਾਲ ਸਭ ਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

“ਓ ਭਾਈ ਜੇ ਉਹ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਕੀ ਪੈਰ ਮੈਲੇ ਹੁੰਦੇ ਐ? ਛਲੋ ਆਪਾਂ ਸਾਰੇ ਪਰਪੰਚ ਦੇ ਘਰ ਚਲਦੇ ਐਂ।”¹⁷

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪਾਲਾ ਆਪਣੀ ਸਿਆਣਪ ਨਾਲ ਸਭ ਨੂੰ ਮਨਾ ਲੈਦਾ ਅਤੇ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲੇ ਤੁਰ ਵੀ ਪੈਂਦੇ। ਪਾਲਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਿਆਣਾ ਅਤੇ ਮੌਕੇ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਾਲਾ ਵਿਅਕਤੀ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਸਮਝਦਾਰੀ ਨਾਲ ਹੀ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਦਾ ਇਕੱਠ ਸੀ।

ਲੱਭੂ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਲੱਭੂ ਜਿਸਦੇ ਕੁੱਝ ਪਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਲੰਮੇ ਟੌਰੇ ਵਾਲੀ ਪੱਗ, ਖਦੌਰ ਦਾ ਕੁੜਤਾ ਪਾਇਆ ਹੁੰਦਾ। ਉਸਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਧੌੜੀ ਦੀ ਜੁੱਤੀ ਹੁੰਦੀ ਜੋ ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੋਂ ਗੰਢੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਆਪਣਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਬਸ ਇਕ ਭਤੀਜਾ ਸੀ ਜੋ ਸ਼ਹਿਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਲੱਭੂ ਕਦੇ-ਕਦਾਈਂ ਉਸ ਕੋਲ ਸ਼ਹਿਰ ਰਹਿ ਆਉਂਦਾ। ਲੱਭੂ ਸੌਣਾ ਬਾਣੀਏ ਦੇ ਸੀਰੀ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਸਮਾਨ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦਾ। ਇਕ ਦਿਨ ਜਦ ਉਹ ਰਾਤ ਨੂੰ ਮੇਲੂ ਦੇ ਬਾਪੂ ਨੂੰ ਆ ਕੇ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸ਼ਹਿਰ ਵੰਨੀਂ ਚੱਲਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕੁਝ ਭੇਜਣਾ ਤਾਂ ਸਮਾਨ ਫੜਾਉਣ ਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

“ਕੋਈ ਚੀਜ਼-ਬਸਤ ਫੜੋਣੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਫੜਾ-ਦੀਂ ਹੈ? ਮੈਂ ਸੋਤੇ ਹੋਏ ਤੁਰੂੰਗਾ, ਛਹਿਰ ਨੂੰ। ਸੁਣਿਆ? ਆਹੋ।”¹⁸

ਲੱਭੂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਜਦ ਦੁਬਾਰਾ ਮੇਲੂ ਦੇ ਘਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

“ਮੈਂ ਤਾਂ ਹੁਣ ਆਪ ਏਹੋ ਸੁਚਿਐ ਬਈ ਛਹਿਰ ਜਾਂਦਾ ਰਹਾਂ- ਏਥੇ ਹੁਣ ਆਪਣਾ ਕੀ ਐ?”¹⁹

ਲੱਭੂ ਨੂੰ ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੇ ਮਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸਦਾ ਭਤੀਜਾ ਹੀ ਉਸਦਾ ਅੰਤਿਮ ਸੰਸਕਾਰ ਕਰੇਗਾ। ਲੱਭੂ ਨੂੰ ਹਰ ਗੱਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੋ ਗੱਲਾਂ ਆਖਣ ਦੀ ਬੜੀ ਆਦਤ ਹੈ ਕਿ:-

“ਹੁਣ ਤੇਰਾ ਨਾਂ ਕੀ”

ਅਤੇ ਦੂਜੀ:-

“ਹੈਂ-ਕ-ਨਾ ਬਾਈ?”²⁰

ਇੰਝ ਲੱਭੂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਕਈ ਵਾਰ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਬੋਲ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਅੰਤ ਆਪਣੇ ਭਤੀਜੇ ਕੋਲ ਸ਼ਹਿਰ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

2.2 ਨਾਰੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਪਰਸਥਿਤੀਆਂ

ਔਰਤ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਮਰਦ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ, ਸਵੈ-ਨਿਰਭਰ, ਸੁਤੰਤਰ, ਆਤਮ-ਵਿਸ਼ਵਾਸੀ, ਚਲਾਕ ਅਤੇ ਮਿਹਨਤੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਔਰਤ ਨੂੰ ਕਮਜ਼ੋਰ, ਅਧੀਨਗੀ ਵਾਲੀ, ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿਣ ਵਾਲੀ, ਘਰ ਦੀ ਚਾਰਦੀਵਾਰੀ ਵਿਚ ਕੈਦ ਕਰਕੇ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਆਦਿ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਮਰਦ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਹੀਣ ਅਤੇ ਨੀਵੇਂ ਦਰਜੇ ਦੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਔਰਤ ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਰੇ ਗੁਣ ਜਨਮ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਮਾਜ ਵਲੋਂ ਉਸਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਰ ਪੱਖ ਵਿਚ ਔਰਤ ਨੂੰ ਮਰਦ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਝੁਕਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਸਥਿਤੀ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਔਰਤ ਨੂੰ ਮਰਦ ਦੇ ਹਰ ਫੈਸਲੇ ਮੰਨਣ ਲਈ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਨਾ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਪਤੀ ਧਰਮ ਨੂੰ ਮੰਨਣ ਵਾਲੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਧਰਮੇ ਦੀ ਨੂੰਹ ਤੇ ਪਤਨੀ

ਧਰਮੇ ਦੀ ਨੂੰਹ ਅਤੇ ਪਤਨੀ ਢਾਹੇ ਹੋਏ ਕੋਢੇ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਮੂੰਹ ਢੱਕਕੇ ਬੈਠਿਆ ਹੁਬਕੀ-ਹੁਬਕੀ ਰੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਸ਼ਾਇਦ ਘਰੋ-ਬੇਘਰ ਹੋਣ ਦਾ ਦੁੱਖ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬੇਹਤਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਮਝ ਸਕਦਾ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਦੁੱਖ ਵਿਚ ਇੰਨਾ ਹਾਲੋ-ਬੇਹਾਲ ਹੋ ਚੁੱਕੀਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਲ ਰੋਂਦੇ ਨਿਆਣਿਆਂ ਦੀ ਵੀ ਕੋਈ ਸੁੱਧ ਨਾ ਰਹੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹੁਣ ਕੋਈ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੁੱਝ ਰਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਕੀ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕਿੱਧਰ ਜਾਣ। ਧਰਮੇ ਦੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਪੁਲਿਸ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਫੜ ਕੇ ਲੈ ਗਏ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਸਿਪਾਹੀਆਂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਚੁੱਕ ਕੇ ਬਾਹਰ ਸੁੱਟਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਧਰਮੇ ਦੀ ਤੀਵੀਂ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਦੁੱਖੀਆਂ ਮਾਰ-ਮਾਰ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਰੋਣ ਪਈ ਤਾਂ ਸਿਪਾਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਝਿੜਕ ਕੇ ਚੁੱਪ ਕਰਨ ਲਈ ਆਖਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਸਹਿਮ ਵੀ ਜਾਂਦੀਆਂ ਤੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਨੀਵੀਂ ਪਾ ਸਿਸਕੀਆਂ ਲੈਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਉੱਪਰ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇੰਨਾ ਵੱਡਾ ਕਹਿਰ ਢਹਿ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਉਪਰੋ ਠਾਣੇਦਾਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਬੋਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਧਰਮੇ ਦੀ ਤੀਵੀਂ ਸਰਜੀਤ ਤੇ ਵਧਾਵੇ ਦੇ ਟੱਬਰ ਨੂੰ ਕੋਸਦੀ ਵੈਣ ਪਾ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੀ ਸੀ ਕਿ ਸੁਰਜੀਤ ਅਤੇ ਵਧਾਵੇ ਕਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੁਆਰਥ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਘਰੋ-ਬੇਘਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅੰਤ ਜਦ ਧਰਮੇ ਨੂੰ ਪੁਲਿਸ ਫੜਕੇ ਲੈ ਜਾਂ ਰਹੀ ਸੀ ਤਾਂ ਧਰਮੇ ਦੀ ਪਤਨੀ ਅਤੇ ਨੂੰਹ ਜੀਪ ਵੱਲ ਭੱਜਦੀਆਂ ਰੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਜਦ ਜੀਪ ਧਰਮੇ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਚਲੀ ਗਈ ਤਾਂ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਹਾਲੋਂ ਬੇਹਾਲ ਹੋ ਗਈਆਂ ਅਤੇ ਮਗਰੋਂ ਉੱਠ ਕੇ ਆਪਣਾ ਸਾਮਾਨ ਸਮੇਟਣ ਲੱਗ ਪਈਆਂ। ਧਰਮੇ ਦੀ ਪਤਨੀ ਤੇ ਨੂੰਹ ਗਰੀਬੀ ਹੱਥੋਂ ਬੇਵੱਸ ਸੀ। ਪਰ ਜੇ ਉਹ ਹੀ ਆਪਣੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਂਦੀਆਂ ਅਤੇ ਧਰਮੇ ਨਾਲ ਪਿੰਡ ਵਾਲਾ ਛੱਡ ਕੇ ਨਾ ਆਉਂਦੀਆਂ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅੱਜ ਇੰਝ ਰੁਲਣਾ ਨਾ ਪੈਂਦਾ।

ਮੇਲੂ ਦੀ ਬੇਬੇ

ਮੇਲੂ ਦੀ ਬੇਬੇ ਸੁਭਾਅ ਦੀ ਅੜਬ ਅਤੇ ਦਿਲ ਦੀ ਬੜੀ ਨਰਮ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਮੇਲੂ ਦੇ ਬਾਪੂ ਨੇ ਕਦੇ ਉਸਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਚਾਹ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਦ ਵੀ ਉਹ ਚਾਹ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਉਠਦੀ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਬੁੜਬੁੜ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਫਿਰ ਖੇਸੀ ਦੀ ਬੁੱਕਲ ਮਾਰ ਕੇ ਉੱਠਦਿਆਂ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਵੱਲ ਜਾਂਦੀ ਬੁੜਾਉਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ:-

“ਲਕੜਾਂ ਗਿੱਲੀਆਂ, ਗੋਹੇ ਗਿੱਲੇ, ਚੁੱਲ੍ਹੇ 'ਚ ਆਵਦਾ ਸਿਰ ਲਾਵਾਂ! ਨਾ ਛੋਟਿਆਂ ਨੂੰ ਵੱਡਿਆਂ ਨੂੰ ਮੈਂ ਦੱਸ ਕੀ ਤੜਕੇ ਤੜਕੇ ਜਣਦਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਂਦੀ ਫਿਰਾਂ।”²¹

ਮੇਲੂ ਦੀ ਬੇਬੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਦਿਹਾੜੀ ਕਰਨ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉੱਥੇ ਉਸ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਬੁਰਾ ਵਿਵਹਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਘਰ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਛੁੱਟੀਆਂ ਦੀ ਭਰੀ ਵਿਹੜੇ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਸੁਟਦੀ ਮੇਲੂ ਦੇ ਬਾਪੂ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਬੈਠਦੀ ਹੋਈ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ:-

“ਵਾ-ਗੁਰੂ!...ਬਸਕੀਂ!...ਬਸਕੀਂ! ਸੱਚਿਆ ਪਾਛਾ!...ਡਰਦੇ ਰਹੀਏ ਤੇਰੇ ਰੰਗਾਂ ਤੋਂ!...ਕੱਲ੍ਹ ਕੀ ਹੁੰਦੇ ਸੀ ਤੇ ਅਜ...”²²

ਮੇਲੂ ਦੀ ਬੇਬੇ ਸਾਹੋ-ਸਾਹ ਹੋਈ ਪਈ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਕੋਈ ਗੱਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਰਹੀ। ਉਹ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਨਰਮਾ ਚੁਗਣ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਅੱਜ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗੰਦਲਾਂ ਅਤੇ ਪੱਕੀ ਸਰ੍ਹੋਂ ਦੇ ਦੋ ਬੂਝੇ ਪੱਟ ਲਏ ਤਾਂ ਖੇਤਾਂ ਵਾਲੇ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਉਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਬੁਰਾ-ਭਲਾ ਆਖਦਾ ਹੈ। ਮੇਲੂ ਦੀ ਬੇਬੇ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਨਹੀਂ ਉਹ ਅਜਿਹੇ ਬੇਰੁੱਖੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਜਾਵੇਗੀ। ਉਹ ਨਰਮੇ ਦੀ ਚੁਗਾਈ ਵੀ ਦੋ-ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੰਦੇ। ਮੇਲੂ ਦੀ ਬੇਬੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਘਰ ਦੀ ਤੰਗੀ ਬਾਰੇ ਚਿੰਤਾ ਲੱਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਘਰ ਆ ਕੇ ਦਿਆਲੂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਦੀ ਹੈ:-

“ਕੁੜੇ ਆਟਾ ਹੈ ਹੁਣ ਦੇ ਡੰਗ ਜੋਗਾ ਕਿ ਨਹੀਂ?”²³

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਮੇਲੂ ਦੀ ਬੇਬੇ ਜੋ ਦਿਹਾੜੀ ਕਰਕੇ ਘਰ ਲਈ ਆਟਾ ਦਾਣਾ ਲਿਆਦੀ ਉਸੇ ਨਾਲ ਹੀ ਘਰ ਦਾ ਗੁਜਾਰਾ ਹੁੰਦਾ। ਜਦ ਛਿੰਦਾ ਘਰ ਆ ਕੇ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੱਟੀ ਦੀ ਲੱਤ ਤੇ ਬਚਿੱਤਰ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਕਸੀਐ ਮਾਰਿਆ ਤਾਂ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਉਹ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ:-

“ਕਿਉਂ, ਉਹਨੇ ਕਿਉਂ ਮਾਰਿਆ ਕਸੀਆ, ਮੇਰੇ ਪਿਓ ਦੇ ਸਾਲੇ ਨੇ?”²⁴

ਮੇਲੂ ਦੀ ਬੇਬੇ ਪਤਾ ਹੀ ਨਾਂ ਲੱਗਦਾ ਕਿ ਉਹ ਕਦ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਗਾਲ਼ਾਂ ਕੱਢ ਜਾਂਦੀ ਸ਼ਾਇਦ ਉਸਦੀ ਇਹ ਆਦਤ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਇੰਝ ਉਹ ਹਾਲਾਤਾਂ ਨਾਲ ਲੜਦੀ ਹੋਈ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਤੀਤ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੇਲੂ ਦੀ ਬੇਬੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਸਾਂਭਣ ਵਿਚ ਅਸਮਰਥ ਰਹੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੇ ਹੀ ਮੇਲੂ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਛੱਡਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਜਦ ਮੇਲੂ ਦਾ ਬਾਪ ਉਸਨੂੰ ਕੁਝ ਕਹਿੰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸਦੀ ਹਮਾਇਤ ਕਰਨ ਬਹਿ ਜਾਂਦੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਅੱਜ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਦਿਹਾੜੀ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਸੀ।

ਦਿਆਲੋ (ਮੇਲੂ ਦੀ ਭੈਣ)

ਦਿਆਲੋ ਦੀ ਮੇਲੂ ਦੀ ਇਕਲੌਤੀ ਹੈ। ਜੋ ਹੁਣ ਮੁਟਿਆਰ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਬਾਪੂ ਬੇਬੇ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਦੀ ਪੂਰੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਵੀ ਉਸਦੇ ਬਾਪੂ ਨੂੰ ਖੰਘ ਛਿੜਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਝੱਟ ਚਾਹ ਬਣਾ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਦਿੰਦੀ। ਆਪਣੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਸਮਝਾਂਦੀ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਪਸ਼ੂ ਚਾਰਨ ਲਈ ਭੇਜ ਦਿੰਦੀ ਅਤੇ ਆਖਦੀ:-

“ਤੈਨੂੰ ਆਥਣੇ ਆਏ ਨੂੰ ਖੋਪਾ ਦੇਉਂ ਖਾਣ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਲਕੋ ਕੇ ਠੂਠੀ ਰੱਖੀ ਪਈ ਐ।”²⁵

ਇੰਝ ਉਹ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਕੰਮ ਲਈ ਰਾਜ਼ੀ ਕਰ ਲੈਂਦੀ। ਦਿਆਲੋ ਆਪਣੇ ਵਿਹੜੇ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਫੀਨੇ ਨੂੰ ਮਨੋ-ਮਨੀ ਬਹੁਤ ਪਸੰਦ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਕਹੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਨਿਆਣਿਆਂ ਵਾਂਗ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਮਿਲਕੇ ਆਖਦਾ ਕਿ:-

“ਦਿਆਲੋ, ਤੂੰ ਵੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਭਰਤੀ ਹੋਣੈ?”²⁶

ਫੀਨਾ ਉਸਤੋਂ ਪੰਜ-ਛੇ ਸਾਲ ਉਮਰ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਸੀ ਉਹ ਜਦ ਵੀ ਦਿਆਲੋ ਦੇ ਘਰ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਦਿਆਲੋ ਆਨੇ-ਬਹਾਨੇ ਉਸਨੂੰ ਦੇਖਣ ਦੀ ਮਾਰੀ ਅੰਦਰ-ਬਾਹਰ ਘੁੰਮਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੀ ਗੱਲ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਕਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ ਸੀ ਕਿ ਕਿਉਂਕਿ ਫੀਨਾ ਉਸਦੇ ਵਿਹੜੇ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਰਿਸ਼ਤਾ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਪਰਵਾਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣਾ, ਇਸੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੀ ਦਿਲ ਵਿਚ ਹੀ ਦੱਬੀ ਰੱਖੀ। ਦਿਆਲੋ ਬਹੁਤ ਭੋਲੀ-ਭਾਲੀ ਸੀ ਉਹ ਸੋਚਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਹਿਰ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਵਿਚ ਇੰਨੇ ਕੱਪੜੇ ਹਨ, ਉਹ ਕਿੱਥੋਂ ਆਉਂਦੇ ਹਨ? ਦਿਆਲੋ ਕਦੇ ਘਰੇ ਬਾਹਰ ਗਈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਸਨੂੰ ਬਾਹਰਲੀ ਦੁਨੀਆਦਾਰੀ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ। ਦਿਆਲੋ ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਮਝਦਾਰ ਅਤੇ ਹੋਣਹਾਰ ਕੁੜੀ ਹੈ। ਜਿਸਨੇ ਆਪਣੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਮੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖੀ। ਪਰ ਉਸਨੇ ਵਿਹੜੇ ਦੇ ਹੀ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਦਾ ਕਿਤੇ ਨਾ ਕਿਤੇ ਗੁਨਾਹ ਜ਼ਰੂਰ ਕੀਤਾ ਭਾਵੇਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਦੱਬੀ ਰੱਖਿਆ। ਉਸਦੀ ਅਜਿਹੀ ਸੋਚ ਬਾਕੀਆਂ ਨੂੰ ਗਲਤ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਬੀਰੋ (ਮੇਲੂ ਦੀ ਪਤਨੀ)

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਬੀਰੋ ਬੜੀ ਹੀ ਸੁਝਵਾਨ ਅਤੇ ਸੁਚੱਜੀ ਔਰਤ ਹੈ। ਉਹ ਮੇਲੂ ਨਾਲ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਦੇ-ਕਦਾਈ ਆਪਣੇ ਪੇਕੇ ਘਰ ਆਉਂਦੀ ਅਤੇ ਜਾਣ ਲੱਗੀ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਜ਼ਰੂਰ ਜਾਂਦੀ। ਉਸਦੇ ਦੋ ਮੁੰਡੇ ਹਨ ਜੋ ਬੜੇ ਹੀ ਸ਼ਰਾਰਤੀ ਹੋ ਗਏ ਸੀ। ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਇਕ ਸੁਚੱਜੀ ਔਰਤ ਹੈ ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਕ ਸੁਚੱਜੀ ਨੂੰ ਵੀ ਹੈ। ਜਦ ਮੇਲੂ ਦਾ ਬਾਪੂ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੇ ਹਾਲਾਤ ਦੱਸਦਾ ਹੋਇਆ ਮੇਲੂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਜਾਣ ਲਈ ਆਖਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ:-

“ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਕਹਿਨੇ ਐਂ ਤੁਸੀਂ ਓਥੇ ਈ ਆ-ਜੋ, ਸਾਡੇ ਕੋਲੋ, ਨਾਲੇ ਸਾਡਾ ਫਿਕਰ ਮੁੱਕੂ। ਜਿਹੋ-ਜੀ ਰੁੱਖੀ-ਮਿੱਸੀ ਉਹ ਕਮੌਂਦੈ ਰਲ-ਮਿਲ ਕੇ ਖਾਈ ਚੱਲਾਂਗੇ।”²⁷

ਬੀਰੋ ਬਾਕੀ ਨੂੰ ਵਾਂਗ ਆਪਣੇ ਸੱਸ-ਸਹੁਰੇ ਤੋਂ ਚਿੜਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਗੋਂ ਫਿਕਰਮੰਦ ਹੈ। ਪਰ ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਮੇਲੂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੀ ਤੰਗੀ ਨਾ ਪੇਕਿਆਂ ਨੂੰ ਦੱਸੀ ਸੀ ਨਾ ਕਦੇ ਸਹੁਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਕਰਕੇ ਪਿੱਛੇ ਵਾਲਿਆ ਨੂੰ ਹੋਰ ਦੁਖੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ। ਜਦ ਉਸਦਾ ਭਰਾ ਘਰ ਦੀ ਮਾੜੀ ਹਾਲਾਤ ਦੇਖ ਉਸਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਕਦੇ ਦੱਸਿਆਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਘਰ ਦੀ ਗੱਲ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਤੋਂ ਡਰਦੀ ਹੋਈ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ:-

“ਇਹ ਗੱਲ ‘ਗਾਹਾਂ ਨਾ ਕਰੀਂ ਕਿਸੇ ਕੋਲੋ-ਬੀਰ ਬਣ ਕੇ! ਜਿਵੇਂ ਸਾਥੋਂ ਆਵਦੀ ਬਣੀ ਨਿੱਬੜੂ ਨਬੇੜਾਂਗੇ, ਜੱਗ-ਹਸਾਈ ਕਾਹਨੂੰ ਕਰਾਈਏ, ਫੇਰ ਕਿਹੜਾ ਕੋਈ ਦੇ-ਜੂ ਕੁਸ਼।”²⁸

ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਸਹੀ ਵੀ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਲੂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਇਹ ਜਾਣ ਕੇ ਬਹੁਤ ਦੁੱਖ ਹੋਣਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੁੱਤ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਜਾਂ ਕੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣਾਇਆਂ ਅਤੇ ਉਹ ਬੱਤਰ ਤੋਂ ਬੱਤਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੀ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬੀਰੋ ਇਕ ਸਬਰ-ਸੰਤੋਖ ਵਾਲੀ ਔਰਤ ਜ਼ਰੂਰ ਸੀ ਪਰ ਉਸਨੇ ਪਤੀ ਦੀਆਂ ਗਲਤ ਹਰਕਤਾਂ ਉੱਪਰ ਪਰਦਾ ਪਾ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਸਹੀ ਰਸਤੇ ਤੇ ਲਿਆਉਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਹੋਰ ਗਲਤ ਰਾਹ ਤੁਰਨ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਦਿੱਤੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਜੇਕਰ ਉਹ ਮੇਲੂ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਆਪਣੇ ਪੇਕੇ ਅਤੇ ਸਹੁਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਦੱਸ ਦਿੰਦੀ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਅੱਜ ਮੇਲੂ ਸਹੀ ਰਾਹ ਤੇ ਆ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਇਕ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਸਕਦਾ।

ਬੋਘੇ ਦੀ ਮਾਂ

ਬੋਘੇ ਦੀ ਮਾਂ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਦੁਹੱਥੜੀਆਂ ਮਾਰਦੀ ਖੂਹੀ ਵੱਲ ਭੱਜੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਉਸਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕਿ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਮਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਈ ਖੂਹੀ ਵੱਲ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਵਿਹੜੇ ਦੀਆਂ ਤੀਵੀਆਂ ਉਸਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਉਸਦੇ ਮਗਰ ਦੌੜਦੀਆ ਖੂਹੀ ਵੱਲ ਜਾ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਰੋਕਦੀਆ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਲੈ ਆਉਂਦੀਆ ਹਨ। ਆਖਰ ਵਿਚ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੋਘੇ ਨੂੰ ਤਾਰੂ ਕਿਆ ਨੇ ਟਰਾਲੀ ਵਿਚ ਲੰਮਾ ਪਾ ਕੇ ਕੁਟਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਸੀ ਕਿ ਕੱਲ੍ਹ ਰਾਤ ਬੋਘੇ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਚੋਰੀ ਨਰਮਾ ਚੁਗ ਲਿਆ। ਤਾਰੂ ਦੇ ਤਿੰਨੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਵੀ ਕੱਢਿਆਂ। ਬੋਘੇ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਾਤ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਰੌਂਦੀ ਹੋਈ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ:-

“ਵੇ ਥੋਡੇ ਤਿੰਨੋਂ ਮਰ ਜਾਣ ਵੇ! ਥੋਡੇ ਕੋਈ ਦੀਵਾ ਜਗੌਣ ਆਲਾ ਨਾ ਰਹੇ ਰੱਬ ਕਰਕੇ! ਮੈਨੂੰ ਥਿਆ-ਜੋਂ ਤਾਂ ਥੋਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾੜ ਕੇ ਕੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਖਾ-ਜਾਂ ਵੇ ਰਾਕਛੇ!...ਬੂ-ਬੂ, ਬੂ ਵੇ ਡਾਢਿਆ ਬੂ!”²⁹

**Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh
hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan**

ਇੰਝ ਬੋਘੇ ਦੀ ਮਾਂ ਪੁੱਤ ਦੀ ਹਾਲਤ ਦੇਖ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸੁੱਧ-ਬੁੱਧ ਖੋਹ ਬੈਠਦੀ ਹੈ। ਬੋਘੇ ਦੀ ਮਾਂ ਭਾਵੇਂ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ
ਲਈ ਇਸ ਕਦਰ ਤੜਫ ਰਹੀ ਸੀ ਪਰ ਉਸਦਾ ਅਜਿਹਾ ਚੀਕਣਾ ਤੇ ਰੋਲਾ ਪਾਉਣਾ ਅਜੀਬ ਜਿਹਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ।

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਫੀਨੇ ਦੀ ਮਾਂ

ਫੀਨੇ ਦੀ ਮਾਂ ਬਾਕੀ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਵਾਂਗ ਆਰਥਿਕ ਤੰਗੀ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਪੁੱਤ ਫੀਨਾ ਫੌਜ ਵਿਚ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਘਰ ਦੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸਾਂਭੀ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆ ਭੈਣਾਂ ਵੀ ਵਿਆਹ ਦਿੱਤੀਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਸਨੂੰ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤੀ ਹਮਦਰਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆਂ ਵਾਂਗ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰਾਂ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵਾਹ-ਵਾਸਤਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਜਦ ਫੀਨਾ ਧਰਮੇ ਵੱਲ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਮੇਲੂ ਦੇ ਬਾਪੂ ਨੂੰ ਸੁਣਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ:-

“ਲੈ ਵੇਖ, ਕਿੱਡਾ ਕਮਲੈ। ਜਦੋਂ ਦਾ ਆਇਐ, ਘਰੇ ਚਾਹ ਵੀ ਨੂੰ ਪੀਤੀ। ਹੁਣ ਔਧਰ, ਤੁਰ ਗਿਆ। ਪੁੱਛਣ ਆਲਾ ਹੋਵੇ ਬਈ ਤੈਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਬਲਦੀ 'ਚ ਹੱਥ ਪਾ ਕੇ ਕੀ ਲੈਣੈ ਹੈਂ। ਖਬਰੀ ਕਿਹੜੈ। ਦੇਖ ਕਿਮੇ ਬੁਕਦਾ ਫਿਰਦੈ!...ਅਜ ਕਲੂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਵਸਾਹ ਕੀ ਐ। ਦੁਨੀਆਂ ਉੱ-ਈਂ ਭੂਫਰੀ ਤੁਰੀ ਫਿਰਦੀ ਐ। ਹੁਣ ਕੋਈ ਹਾਲ ਹੋਇਐ ਧਰਮੈ ਕਿਆਂ ਨਾਲ! ਆਬਣ ਤਾਈਂ ਭੁੱਖਣ-ਭਾਣੇ ਨਿਆਣੇ ਬਿਲਕੀ ਗਏ। ਹੁਣ ਕਿਤੇ ਜਾ ਕੇ ਟੁੱਕ ਦੀ ਬੁਰਕੀ ਦੇ ਕੇ ਆਈ-ਐਂ। ਅਜੇ ਭਾਂਡਾ-ਟੀਂਡਾ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਚਕਾ ਕੇ ਲਿਐਣੈ। ਉੱਤੋਂ ਨੇਰਾ ਹੁੰਦਾ ਆਉਦੈ। ਦੱਸ ਕਿਧਰ ਕਿਧਰ ਹੋਵੇ ਬੰਦਾ।”³⁰

ਫੀਨੇ ਦੀ ਮਾਂ ਵੀ ਕਿਸੇ ਹੱਦ ਤੱਕ ਠੀਕ ਹੀ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦਾ ਪੁੱਤ ਮਸਾਂ ਤਾਂ ਛੁੱਟੀ ਤੇ ਘਰ ਆਇਆਂ ਜੇ ਕੁਝ ਅਣਹੋਣੀ ਵਾਪਰ ਗਈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣਾ ਸਭ ਕੁਝ ਗੁਵਾ ਕੇ ਬਹਿ ਜਾਵੇਗੀ। ਜਦ ਧਰਮੇ ਵੱਲ ਕਿਸੇ ਦੀ ਚੀਕ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਫੀਨੇ ਦੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਇੰਝ ਲੱਗਦਾ ਜਿਵੇਂ ਫੀਨੇ ਨੂੰ ਹੀ ਕੁਝ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਹ ਚੀਕਾਂ ਮਾਰਦੀ ਆਪ ਵੀ ਉੱਧਰ ਭੱਜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਆ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ:-

“ਮੈਂ ਲੁੱਟੀ ਗਈ ਪਿੰਡਾਂ! ਮੈਂ ਪੱਟੀ ਗਈ ਵੇ ਲੋਕੋ!”³¹

ਇੰਝ ਰੋਦੀ-ਕੁਰਲਾਉਂਦੀ ਨੂੰ ਦੰਦਲ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਛੋਟੇ ਨਿਆਣੇ ਦੇਖ ਕੇ ਰੌਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਡਿੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਫੀਨੇ ਲਈ ਉਸਦਾ ਚਿੰਤਤ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਸੀ ਪਰ ਉਸਦਾ ਇੰਝ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਦੇ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਨਾ ਸਮਝਣਾ ਇਹ ਮੂਰਖਤਾ ਜਿਹੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਸਮਾ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਤੇ ਵੀ ਮਾੜਾ ਆ ਸਕਦਾ ਪਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਦੁੱਖ ਨਾ ਮੰਨਣਾ ਇਹ ਫੀਨੇ ਦੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਮਤਲਬੀ ਜਿਹਾ ਸਿੱਧ ਕਰਦਾ ਹੈ ਸਗੋਂ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਤੇ ਮਾਣ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਅਤੇ ਖੁਦ ਉਸਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂਕਿ ਬਾਕੀ ਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉਸ ਵੱਲ ਵੇਖ ਕੇ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਮਿਲ ਸਕੇ।

2.3 ਨਿਮਨ-ਕਿਸਾਨਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਪਰਸਥਿਤੀਆਂ

ਦਲਿਤਾਂ, ਔਰਤਾਂ ਵਾਂਗ ਨਿਮਨ ਕਿਸਾਨੀ ਵੀ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਸਮੂਹ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਇੱਕ ਖੇਤੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਖੇਤਰ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਪਿੰਡ ਦੀ ਵਸੋਂ ਮਜ਼ਦੂਰ, ਨਿਮਨ-ਕਿਸਾਨੀ, ਸੀਮਾਂਤ ਕਿਸਾਨ ਅਤੇ ਪੂੰਜੀਪਤੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਵੰਡੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਅਜਿਹਾ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹੈ ਜੋ ਪੈਦਾਵਰ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਸਾਨੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਜ਼ਮੀਨ ਵੀ ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਪਰ ਇਹ ਵੰਡ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਬਰਾਬਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਵੱਧ, ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਲੋੜ ਤੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ, ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਬਹੁਤ ਥੋੜੀ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਇਕ ਟੁਕੜਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਸਰਪੰਚ ਜੋ ਜ਼ਮੀਨ-ਜ਼ਾਇਦਾਦ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਘਰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕਮੀ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਇਸੇ ਲਈ ਉਸ ਵਿਚ ਇੰਨਾ ਮਾਣ-ਹੰਕਾਰ ਆ ਗਿਆ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਦੂਜੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਦੁੱਖ ਦੁੱਖ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਾ।

ਸਰਪੰਚ

ਸਰਪੰਚ ਦਾ ਘਰ ਪਿੰਡ ਲੰਘ ਕੇ ਛਿਪਦੇ ਪਾਸੇ ਹੈ। ਜਦ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਧਰਮੇ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਪੂਰੀ ਸਹਿਮ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਬਣਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤਾਂ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲੇ ਸਰਪੰਚ ਨੂੰ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਵਿਚ ਹੋਏ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਣ ਲਈ ਪਿੰਡ ਦੇ ਚੌਕੀਦਾਰ ਨੂੰ ਦੋ ਵਾਰ ਉਸਦੇ ਘਰ ਭੇਜਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਜਦ ਸਾਰੇ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਉਸਨੂੰ ਉਡੀਕ ਰਹੇ ਸਨ ਤਾਂ ਪਾਲੇ ਬੁੜੇ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਸਭ ਉਸਦੇ ਘਰ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਰਪੰਚ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਆਏ ਸਰਦਾਰ ਬੰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਬੈਠਾ ਬੜੇ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਮਾਮਲੇ ਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਦ ਵਿਹੜੇ ਦੇ ਇਕੱਠ ਨੂੰ ਘਰ ਆਇਆ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਚੌਕੀਦਾਰ ਉੱਤੇ ਸੁੱਟਦਾ ਹੋਇਆ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

“ਨਾ ਬਈ , ਆਪਾਂ ਤੋਂ ਤਾਂ ਸਹੁੰ ਲੈ-ਲੋ ਜੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਗੱਲ ਦਾ ਇਲਮ ਹੋਵੇ। ਆਹ ਤੇਰੇ ਮਗਰ ਚੌਕੀਦਾਰ ਖੜੋਤੇ, ਇਹਨੂੰ ਪੁੱਛ-ਲੈ ਬਈ ਕੁਸ਼ ਦੱਸ ਕੇ ਗਿਐ, ਬਈ ਕੀ ਮਾਮਲੈ?”³²

ਸਰਪੰਚ ਲਈ ਧਰਮੇ ਅਤੇ ਵਿਹੜੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਹਮਦਰਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਿੰਡ ਦਾ ਸਰਪੰਚ ਹੋ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਕੀ ਹੋਇਆ ਕੀ ਨਹੀਂ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਵੀ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਓਪਰੇ ਦਿਲੋਂ ਹੀ ਹਮਾਇਤ ਕਰਦਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਆਖ ਕੇ ਤੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

“ਤੁਸੀਂ ਐਂ ਕਰੋ, ਸਾਰੇ ਜਾਣੇ ਚੱਲੋ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਦੂਜੇ ਪੰਚਾਂ ਤੇ ਲੰਬਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਥੋਡੇ ਮਗਰੇ ਆਉਂਨੈ। ਤੁਸੀਂ ਬਸ ਕਚਹਿਰੀ ਮੂਹਰੇ, ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਆਲੇ ਵਕੀਲ ਦੇ ਖੋਖੇ ਕੋਲ ਖੜੋਇਓ। ਫੇਰ ਓਥੇ ਚੱਲ ਕੇ ਕਰਦੇ ਐਂ ਡੀਸੀ ਸਾਹਬ ਨਾਲ, ਚੰਗਾ?”³³

ਇੰਝ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਗਲੇ ਲਾਹੁਣ ਲਈ ਭੇਜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪ ਉੱਥੇ ਜਾਂਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਸਾਰੇ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲੇ ਉਸਨੂੰ ਉਡੀਕ ਕੇ ਥੱਕ-ਹਾਰ ਕੇ ਪਿੰਡ ਆ ਮੁੜਦੇ ਹਨ। ਸਰਪੰਚ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਇਕ ਆਖਰੀ ਆਸ ਸੀ। ਪਰ ਸਰਪੰਚ ਦਾ ਪਿੰਡ ਦੇ ਦੁੱਖ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਾ ਹੋਣਾ ਹੋਰਨਾਂ ਉੱਪਰ ਗਲਤ ਪ੍ਰਵਾਹ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਪਿੰਡ ਦੇ ਦੁੱਖ-ਸੁੱਖ ਵਿਚ ਸਾਥ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਨਾ ਕਿ ਉੱਥੋਂ ਭੱਜਣਾ।

ਪੰਚ

ਇਕ ਪੰਚ ਹੀ ਸੀ ਜੋ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਹਰ ਮੋੜ ਤੇ ਸਾਥ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਜਦ ਧਰਮੇ ਨਾਲ ਇੰਨਾ ਵੱਡਾ ਕਾਂਢ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸ ਥਾਂ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਗੱਲ ਦੀ ਜਾਂਚ ਪੜਤਾਲ ਕਰਕੇ ਮਸਲੇ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

“ਆਪਾਂ ਹੁਣ ਐਂ ਕਰੀਏ, ਹੁਣੇ ਚੱਲ ਕੇ ਡੀ-ਸੀ ਨੂੰ ਮਿਲੀਏ। ਜੇ ਉਹਨੇ ਅੱਜ ਵੀ ਓਵੇਂ ਆਲੇ-ਕੋਡੀ ਛਿੱਕੇ-ਕੋਡੀ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਫੇਰ ਉੱਤੇ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਕੋਲੇ ਚੱਲਾਂਗੇ ਕੋਈ ਤਾਂ ਸੁਣੂੰ!”³⁴

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਪੰਚ ਹੀ ਸਭ ਨੂੰ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਕੋਈ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਕਹਿ ਕੇ ਸਭ ਨੂੰ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਜਲਦੀ ਇਸ ਮਸਲੇ ਦਾ ਹੱਲ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਪੰਚ ਹੀ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਨਾਲ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਜਿੰਨੀ ਵਾਹ ਲੱਗੀ ਉਸਨੇ ਮੱਦਦ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਜੇਕਰ ਸਾਰੇ ਹੀ ਪੰਚ ਅਜਿਹੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਮੱਦਦ ਦੀ ਆਸ ਰੱਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪਵੇਗੀ।

2.4 ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਪਰਸਥਿਤੀਆਂ

ਮਜ਼ਦੂਰ ਜਿਹਨਾਂ ਕੋਲ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣਾ ਇਕ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਟੁੱਕੜਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਸੀ। ਇਹ ਲੋਕ ਹੱਡ-ਭੰਨਵੀਂ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਵੀ ਭੁੱਖੇ ਮਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਕੋਲ ਕਮਾਈ ਦਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਸਾਧਨ ਵੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੇ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰ ਜੋ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਤਾਂ ਪੂਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਪੂਰਾ ਮੁੱਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਅਤੇ ਗੱਲ-ਗੱਲ ਤੇ ਜ਼ਲੀਲ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦਾ ਹਾਲ ਬਹੁਤਾਂ ਆਸ਼ਾਜਨਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਵਿਚ ਔਰਤਾਂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸਨ। ਦਿਹਾੜੀ ਕਰਨ ਗਈਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਦੁਪਿਹਰ ਦੀ ਰੋਟੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ, ਉਹ ਵੀ ਆਪਣੇ ਘਰੋਂ ਹੀ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿਹਾੜੀ ਦੇ ਪੈਸੇ ਵੀ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ ਕਿਤੇ ਜਾ ਮਿਲਦੇ। ਜੇਕਰ ਕਦੇ ਉਹ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਾਲਣ ਜਾਂ ਸਰ੍ਹੋਂ ਦੀਆਂ ਗੰਦਲਾਂ ਤੋੜ ਲੈਂਦੀਆ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਬਦਸਲੂਕੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਦੀ ਵੀ ਕੋਈ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਜਦ ਕਿਤੇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਦੇ ਪਸ਼ੂ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰਾਂ ਦੇ ਖਟਤ ਵਿਚ ਵੜ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੱਢਣ ਲਈ ਕਸੀਐ ਮਾਰੇ ਜਾਂਦੇ। ਪਹਿਲਾ ਤਾਂ ਜਦ ਕੋਈ ਮਜ਼ਦੂਰ ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਘਰ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਲੱਸੀ ਆਦਿ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਡੰਗ ਸਰ ਜਾਂਦਾ। ਪਰ ਹੁਣ ਸਿਰਫ ਕੰਮ ਕਰਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਣਦੀ ਦਿਹਾੜੀ ਦੇ ਕੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਸਾਮਾਨ ਦੇਣ ਦੀ ਖੇਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੇ। ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਰਵੱਈਏ ਬਦਲਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸੀ। ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰ ਬਹੁਤ ਔਖਾਂ ਜੀਵਨ ਨਿਰਵਾਹ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ।

2.5 ਖੇਤੀ ਧੰਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਰ ਕਿੱਤਾਕਾਰਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਪਰਸਥਿਤੀਆਂ

ਖੇਤੀ ਧੰਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਲੋਕ ਜਿਵੇਂ ਤਰਖਾਣ, ਘੁਮਿਆਰ, ਚੌਕੀਦਾਰ ਆਦਿ ਜੋ ਸਿਰਫ ਇਹਨਾਂ ਕਿੱਤੀਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਨਿਰਬਾਹ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਖੇਤੀ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਇਹਨਾਂ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਮੁਹਾਰਤ ਹਾਸਿਲ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਚੌਕੀਦਾਰ, ਰਿਕਸ਼ੇ ਵਾਲਿਆ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਚੌਕੀਦਾਰ

ਧੀਰੂ ਪਿੰਡ ਦਾ ਚੌਕੀਦਾਰ ਹੈ। ਜੋ ਉਮਰ ਦਾ ਕੁਝ ਸਿਆਣਾ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਮੇਲੂ ਦੇ ਘਰ ਜਦ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਸਾਹ ਚੜ੍ਹਿਆਂ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਅਣਘੜਿਆ ਜਾਤਰੂ ਫੜਿਆਂ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਤੁਰਨ ਲਈ ਡੰਡੇ ਆਦਿ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਸਾਰੇ ਵਿਹੜੇ ਦੀ ਪੂਰੀ ਖ਼ਬਰਸਾਰ ਹੁੰਦੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਤਾਂ ਜਦ ਧਰਮੇ ਨਾਲ ਘਟਨਾ ਵਾਪਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸਭ ਨੂੰ ਘਰੋਂ-ਘਰੀ ਦੱਸਦਾ ਫਿਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਧਰਮੇ ਵੱਲ ਜਾਣ ਲਈ ਸਭ ਨੂੰ ਬੁਲਾਵਾਂ ਦਿੰਦਾ ਫਿਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦ ਮੇਲੂ ਦੇ ਘਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜਾ ਕੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਰੋਲਾ ਪਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

“ਉਏ ਥੋਡੇ 'ਚੋਂ' ਹੈ ਕੋਈ ਜਿਐਂਦਾ-ਜਾਗਦਾ?...ਉੱਠ ਕੇ ਖੜਾ ਹੋ! ਓਧਰ ਮਾ-ਰ ਹਾਹਾਕਾਰ ਮੱਚੀ ਪਈ ਐ ਤੂੰ ਘੋਰੀਆਂ ਆਂਗੂ ਖੰਘੀ ਜਾਨੈਂ...ਚੱਲ ਓਥੇ, ਪਚੈਤ ਸੱਦੀ ਜਾਂਦੀ ਐ...ਆਪਣੇ ਬੰਦੇ ਮਾਰ 'ਤੇ...ਜਮਾ ਈ!”³⁵

ਧੀਰੂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤਾਂ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਥਾਹੇ-ਮਾਰ ਮੁਕਾਉਣ ਵਾਲਿਆ ਜਾਪਦੀਆ, ਜੋ ਬਿਨਾਂ ਗੱਲ ਦੱਸੇ ਮੁਹਰਲੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਡਰਾ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਉਸਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਸਿੱਧੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦੀ। ਜਦ ਦਿਆਲੋ ਪੁੱਛਦੀ ਹੈ ਕਿ ਤਾਇਆ ਕੋਈ ਗੱਲ ਵੀ ਦੱਸ ਕੀ ਹੋਈ ਤਾਂ ਉਹ ਅੱਗੋਂ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

“ਤੂੰ ਗੱਲਾਂ ਮਗਰੋਂ ਪੁੱਛਦੀ ਰਹੀਂ ਕੁੜੀਏ ਪਹਿਲਾਂ ਆਵਦੇ ਬਾਪੂ ਨੂੰ ਭੇਜ ਉਠਾ ਕੇ।”³⁶

ਇੰਝ ਉਹ ਫਿਰ ਬਿਨਾਂ ਗੱਲ ਦੱਸੇ ਬੁੜ-ਬੁੜ ਕਰਦਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

“ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਤਾਂ ਅਜੇ ਓਦੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗੂ ਜਦੋਂ ਜੁੱਲੀਆਂ ਚੱਕ ਕੇ ਰੋਹੀ ਬੀਆਬੀਨ 'ਚ ਬੈਠਣਾ ਪਿਆ-ਗੱਡੀਆਂ ਆਲਿਆਂ ਆਂਗੂ-ਹਾਂ!”³⁷

ਉਸਦੀਆ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਦੇ ਲਈ ਭਵਿੱਖ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਚ ਵਾਲੇ ਖਤਰੇ ਦਾ ਡਰ ਸਾਫ਼ ਝਲਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਆਪਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਪੂਰੇ ਵਿਹੜੇ ਦਾ ਫਿਕਰ ਹੈ। ਪਰ ਉਹ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਪੂਰੀ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਉਸਨੂੰ ਸਰਪੰਚ ਨੂੰ ਬੁਲਾਉਣ ਲਈ ਦੋ ਵਾਰ ਉਸਦੇ ਘਰ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਨਾਂਹ ਨੁੱਕਰ ਦੇ ਆਪਣਾ ਫਰਜ ਸਮਝਦਾ ਹੋਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜਦ ਸਰਪੰਚ ਨਾ ਕਰਕੇ ਇਹ ਗੱਲ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਕੁਝ ਦੱਸਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਡਰ ਦੇ ਸਰਪੰਚ ਦੀ ਗੱਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਾ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

“ਇਹ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗੱਲ ਸੀ ਬਈ ਥੋਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਸਰਪੰਚ ਸੈਬੂ? ਤੂੰ ਤਾਂ ਐਂ ਗੱਲ ਕਰਦੈਂ ਜਿਵੇਂ ਨਿਆਣਾਂ ਹੁੰਨੈਂ। ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਤਾਂ ਹੋ-ਗੇ ਰੋਲਾ ਪੈਂਦੇ ਫਿਰਦੇ ਨੂੰ।”³⁸

ਇੰਝ ਧੀਰੂ ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਫਿਰ ਚਾਹੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਸਰਪੰਚ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਧੀਰੂ ਵਰਗਾ ਚੌਕੀਦਾਰ ਹਰੇਕ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਜੋ ਪਿੰਡ ਦੀ ਸਾਰੀ ਖਬਰਸਾਰ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੌਕਾ ਆਉਣ ਤੇ ਸਭ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਬਾਕਿਆਂ ਲਈ ਇਕ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਮੇਲੂ

ਮੇਲੂ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਕਮਾਉਣ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਤੇ ਬੱਚੇ ਲੈ ਕੇ ਉੱਥੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾ ਉਹ ਵੀ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਸੀਰੀ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਪਰ ਉਸਦੀ ਪਰਤਾਪੇ ਵਰਗਿਆਂ ਨਾਲ ਸੀਰੀ ਰਲਣ ਦੀ ਵੱਢੀ ਰੂਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੀ। ਉਹ ਨਾ ਹੀ ਚਾਹ ਰੋਟੀ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਨਾਲ ਦੀ ਇਹ ਵੀ ਕਹਿ ਦਿੰਦੇ ਕਿ ਆਪਣੀ ਆਪ ਲਿਆ ਕਰੋ ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਨੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਥੜੀ-ਥੜੀ ਰੋਟੀਆਂ ਖਲਾ ਹੁੰਦੀਆ। ਇਸੇ ਲਈ ਜਦ ਉਸਦਾ ਬਾਪੂ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਰੋਕਦਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਤੇਰਾ ਗੁਜਾਰਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਤਾਂ ਉਹ ਅੱਗੋਂ ਆਖਦਾ ਕਿ:-

“ਨਾ ਹੋਊ ਤਾਂ ਆਪੇ ਧੱਕੇ ਖਾ ਕੇ ਪਿੰਡ ਆ-ਜੂੰ, ਥੋਨੂੰ ਕੀ ਤਕਲੀਫ ਐ?”³⁹

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਮੇਲੂ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਜਿਸ ਆਸ ਤੇ ਪਿੰਡ ਛੱਡ ਕੇ ਆਇਆ ਸੀ, ਉਸਦੀ ਆਸ ਤੇ ਪਾਣੀ ਫਿਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਸਿਰਫ਼ ਆਪਣਾ ਰਿਕਸ਼ਾ ਹੀ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਆਪਣਾ ਘਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਆ ਗਿਆ, ਜਿੰਨਾ ਉਹ ਕਮਾਉਂਦਾ, ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਨਸ਼ੇ ਦੇ ਮੂੰਹ ਉਜਾੜ ਦਿੰਦਾ ਜੋ ਬਚਦਾ ਉਸਦਾ ਮਸਾਂ ਹੀ ਘਰ ਲਈ ਰਾਸ਼ਣ-ਪਾਣੀ ਲੈ ਹੁੰਦਾ। ਮੇਲੂ ਵਿਚ ਹੁਣ ਇੰਨੀ ਜਾਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਪਿੰਡ ਜਾ ਕੇ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਸੀਰੀ ਲੱਗ ਜਾਵੇ। ਉਹ ਨਾ ਪਿੰਡ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਖਰਚਾ ਚਲਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਪਰੋਂ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਹੁਣ ਆਟੇ-ਰਿਕਸ਼ਾ ਆਉਣ ਕਰਕੇ ਰਿਕਸ਼ਿਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੋਰ ਮੰਦਾ ਪੈ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਨਿੱਤ ਹੜਤਾਲਾਂ ਕਾਰਨ ਕੋਈ ਇਕ-ਅੱਧੀ ਦਿਹਾੜੀ ਵੀ ਨਾ ਲੱਗਦੀ। ਮੇਲੂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਉਸ ਰਾਹ ਤੇ ਖੜਾ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਨਾ ਪਿੱਛੇ ਨਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਦੀ ਆਸ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੇਲੂ ਆਪਣੀ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਆਪ ਜਿੰਮੇਵਾਰ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿੰਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਪਤਨੀ ਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਬਾਰੇ ਨਾ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਕਿੰਨੀ ਆਸ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਕਮਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਤੇ ਉਸਨੇ ਸਭ ਕੁਝ ਭੁਲਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵੀ ਨਰਕ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀ। ਮੇਲੂ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਾਤ ਦੇਖ ਕੇ ਇਕ ਸਿੱਖਿਆ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਕਾਰਨ ਨੌਜਵਾਨ ਮੁੰਡੇ ਆਪਣਾ ਘਰ-ਪਰਿਵਾਰ ਛੱਡਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਮਕਸਦ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣਾ ਘਰ ਛੱਡਿਆ।

ਦੁੱਲਾ

ਦੁੱਲਾ ਪਿੰਡੋਂ ਕਮਾਈ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਮੇਲੂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਰਿਕਸ਼ਾ ਚਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਭੈਣਾਂ ਜੋ ਵਿਆਹ ਵਾਲਿਆ ਘਰ ਬੈਠਿਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਭਰਾ ਛੋਟਾ ਹੈ। ਪਿਊ ਨੂੰ ਜੱਟਾਂ ਨੇ ਖੂਨ ਦੇ ਮੁਕੱਦਮੇ ਵਿਚ ਵੀਹ ਸਾਲ ਲਈ ਅੰਦਰ ਕਰਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਜੋ ਚਾਚੇ-ਤਾਏ ਸੀ, ਉਹ ਆਪਣੇ ਘਰੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸਾਰ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦੇ। ਉਪਰੋਂ ਦੁੱਲੇ ਨੇ ਵੀ ਵੈਲ ਲਾਏ ਹੋਏ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਸ ਵਿਚ ਵੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸ਼ਕਤੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ। ਉਹ ਵੀ ਮੇਲੂ ਵਾਂਗ ਪਿੰਡ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਵੀ ਇੰਨੇ ਸਾਲ ਰਹਿ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਕੁਝ ਨਾ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਪੈਸਾ ਜੋੜਿਆਂ। ਦੁੱਲਾ ਅਤੇ ਮੇਲੂ ਇਕੋ-ਜਾਤ ਦੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਗੂੜ੍ਹੀ ਯਾਰੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਦੁੱਲਾ ਮੇਲੂ ਨੂੰ ਆਖਦਾ ਕਿ ਉਹ ਪਿੰਡ ਮੁੜ ਜਾਵੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਇੱਥੇ ਰਹਿ ਕੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੋਰ ਗਾਲ ਲਵੇਗਾ। ਉਂਝ ਦੁੱਲਾ ਹਾਸੇ-ਮਖੌਲ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਅਤੇ ਰਿਕਸ਼ੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਇਕੱਠ ਦਾ ਮੂਹਰੀ ਸੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਹਵਾਲਾਤ ਵੀ ਜਾ ਆਇਆ ਸੀ। ਦੁੱਲੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਬਿਨਾਂ ਫਿਕਰ ਕੀਤੇ ਨਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਲੱਗ ਗਿਆ ਅਤੇ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿੰਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਕੇ ਆਪ ਐਸ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਨਾ ਹੀ ਉਸਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕਮਾਇਆ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ।

ਦੀਸਾ

ਦੀਸਾ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਚੌਕੀਦਾਰ ਹੈ। ਉਹ ਮੇਲੂ ਦੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਮੇਲੂ ਨਾਲੋਂ ਉਸਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਚੰਗੀ ਕਮਾਈ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਵੱਧ ਚੱਲਦੀ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਨੰਬਰ ਵਾਰੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲਵਾ ਦਿੰਦਾ। ਉਸਨੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਪਲਾਟ ਲੈ ਕੇ ਕੋਠਾ ਛੱਤਿਆਂ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਉਸਨੂੰ ਕੁਆਟਰ ਵੀ ਮਿਲਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਦੂਜਾ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਪਹਿਲਾ ਦੋ ਮੁੰਡੇ ਅਤੇ ਹੁਣ ਵਾਲੀ ਦੇ ਇਕ ਕੁੜੀ ਹੈ। ਜਦ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਪਿੰਡ ਜਾਣ ਲਈ ਮੇਲੂ ਆਖਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਫ਼ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਾ ਕਹਿੰਦਾ:-

“ਪਿੰਡ ਹੁਣ ਜਾ ਕੇ ਐਵੇਂ ਆਸੀਂ ਜੱਟਾਂ ਦੀ ਜੂਠ ਚੱਟਣੀ ਐਂ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਐਥੇ ਆ ਕੇ ਸਾਡੇ ਪੈਰੀਂ ਹੱਥ ਲਾਉਂਦੇ ਐ, ਓਥੇ ਸਾਨੂੰ ਗਾਲ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੇ। ਜੇ ਹੁਣ ਫੇਰ ਜਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰੰਨ ਬਣੀਏਂ, ਕਮਲਿਆ ਸਾਨੂੰ ਸਿਆਣੇ ਕੌਣ ਆਖੂ!...ਨਾਲੇ ਹੁਣ ਓਥੇ ਆਪਣਾ ਹੈ ਕੀ? ਬੁੜ੍ਹਾ-ਬੁੜ੍ਹੀ ਮਰਗੇ ਇੱਕ ਕੋਠੜੀ ਐ ਉਹ ਛੋਟਾ ਸਾਂਭੀ ਬੈਠੈ। ਹੋਰ ਹੁਣ ਪਿੰਡ ਕੀ ਆਪਣਾ ਕੋਲਡ-ਸਟੋਰ ਬਣਾਇਐ ਬਈ ਉਥੇ ਜਾਈਏ।”⁴⁰

ਇੰਝ ਉਹ ਪਿੰਡ ਜਾਣ ਤੋਂ ਮਨ੍ਹਾਂ ਕਰਦਾ ਮੇਲੂ ਨੂੰ ਕਹਾਣੀਆਂ ਬਣਾ ਕੇ ਸੁਣਾਉਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ। ਦੀਸੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਲਗਨ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਬਣਾ ਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਵਸੋਬਾ ਵੀ ਪੱਕਾ ਕਰ ਲਿਆ ਜੋ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਲਈ ਹਿੰਮਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

2.6 ਸਮੁੱਚੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ

ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਲਗਪਗ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਪਾਤਰ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਦਾ ਸਮਾਜ ਵਿਚਲਾ ਰੁਤਬਾ ਸਾਫ-ਸਪੱਸ਼ਟ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਦੋਵੇਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਉਹ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਮਾਣ-ਸਤਿਕਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਉਹ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਬੇਕਦਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲਾ ਪਾਲਾ ਬੁੜ੍ਹਾ ਜਿਸਦਾ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆਂ ਵਲੋਂ ਪੂਰਾ ਮਾਣ-ਸਤਿਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਿਸਦਾ ਸਬੂਤ ਉਦੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਦ ਇੱਕਠ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਰਪੰਚ ਨੂੰ ਚੌਕੀਦਾਰ ਰਾਹੀਂ ਦੋ ਵਾਰ ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਰਪੰਚ ਇੱਕਠ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋਣ ਲਈ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਪਾਲੇ ਬੁੜ੍ਹੇ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਸਾਰੇ ਉਸਦੀ ਗੱਲ ਮੰਨ ਕੇ ਸਰਪੰਚ ਦੇ ਘਰ ਆਪ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਸਾ ਜੋ ਪਿੰਡ ਛੱਡਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਹੀ ਆਪਣਾ ਪੱਕਾ ਟਿਕਾਣਾ ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ-ਪਹਿਲ ਦੀਸਾ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਘਰ ਸੀਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉੱਥੇ ਆਪਣੀ ਹੁੰਦੀ ਬੇਕਦਰੀ ਦੇਖ ਉਹ ਸਦਾ ਲਈ ਪਿੰਡ ਛੱਡ ਸ਼ਹਿਰ ਵਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਉਹ ਇਕ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦੀਸਾ ਦੀ ਹੁਣ ਹਰ ਕੋਈ ਕਦਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਬੁੜ੍ਹਾ ਹੀ ਮਾਣ-ਸਤਿਕਾਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੀਸੇ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਅਜਿਹੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਹੁਣ ਪਿੰਡ ਵੱਲ ਮੂੰਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ, ਉੱਥੇ ਜਾ ਕੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਬੜੀ ਦੂਰ ਸੀ। ਜਿੱਥੇ ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਸਮਾਜ ਹੁੰਦੀ ਕਦਰ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉੱਥੇ ਅਜਿਹੇ ਪਾਤਰ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਹੁੰਦੀ ਬੇਕਦਰੀ ਕਾਰਨ ਬੇਵੱਸੀ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਮੇਲੂ ਦੀ ਮਾਂ ਜੋ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਦਿਨ ਜਦ ਉਹ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਭਰੀ ਬਾਲਣ ਦੀ ਅਤੇ ਇਕ ਚੀਰਨੀ ਸਾਂਗ ਦੀ ਤੋੜ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਖੇਤ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਬਿਨਾਂ ਉਸਦੀ ਉਮਰ ਦੀ ਲਿਹਾਜ਼ ਕੀਤੇ ਉਸਨੂੰ ਜ਼ਲੀਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੱਗੋਂ ਤੋਂ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚੋਂ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਕੋਈ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਨਾ ਚੁੱਕਣ ਦੀ ਸਖਤ ਹਦਾਇਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਮੇਲੂ ਦੀ ਮਾਂ ਅਜਿਹੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਨਾ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਮੋੜਵਾਂ ਜਵਾਬ ਦੇ ਸਕਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਬੇਜ਼ਿੱਤੀ ਨੂੰ ਸਹਿਣ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਭਾੜਸ ਘਰ ਆ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਸਾਹਮਣੇ ਕੱਢਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੋਘਾ ਜਿਸਨੂੰ ਸਿਰਫ ਸ਼ੱਕ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਹੀ ਕੁੱਟਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਉਸਨੇ ਰਾਤ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰਾਂ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਰਮਾ ਚੋਰੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਹਨਾਂ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਤਰਸਯੋਗ ਹੈ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਸ਼ਰੇਆਮ ਜ਼ਲੀਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਆਪਣੀ ਆਰਥਿਕ ਮੰਦਹਾਲੀ ਕਾਰਨ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਅਜਿਹੇ ਪਾਤਰ ਵੀ ਹਨ ਜੋ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਕੋਈ ਹੋਂਦ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ ਅਤੇ ਇਹ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚਲਾ ਮਜ਼ਦੂਰ ਧਰਮਾ ਜੋ ਕਿ ਪਿੰਡ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰਾਂ ਦੇ ਘਰ ਸੀਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਬਾਗਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਪਿੰਡੋਂ ਉਜਾੜ ਕੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਸਵਾਰਥ ਕਾਰਨ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਕਈ ਸਾਲ ਬੀਤ ਜਾਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਉਹਨਾਂ ਖੇਤ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਲਾਭ ਖਾਤਰ ਮਹਿੰਗੇ ਭਾਅ ਵਿਚ ਜ਼ਮੀਨ ਵੇਚ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਜਿੱਥੇ ਧਰਮੇ ਨੂੰ ਕੋਠਾ ਬਣਾ ਕੇ ਰਹਿ ਵਾਸਤੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਉਹ ਵਿਚ ਵੇਚ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਧਰਮਾ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਪੂਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਬੇਘਰ ਹੋ ਗਏ। ਪਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਮੌਕੇ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਰਪੰਚ ਨੇ ਧਰਮੇ ਦੀ ਕੋਈ ਮੱਦਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਸਮੇਤ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਧੱਕੇ ਖਾਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਧਰਮਾ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਅਜਿਹੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਪੁਲਿਸ ਨਾਲ ਖਹਿਣੋ ਝਕਦਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਹੁਣ ਉਸ ਕੋਲ ਖੋਹਣ ਲਈ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਚਿਆ, ਜਿਸਦਾ ਉਸਨੂੰ ਡਰ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਧਰਮੇ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾਂ ਮੇਲੂ ਜੋ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਅੱਕ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸਦੀ ਸਥਿਤੀ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਮਾੜੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਦੋਚਿੱਤੀ ਵਿਚ ਫਸ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਸਦਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਹੁਣ ਨਾ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕਮਾਈ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਧੱਕੇ ਖਾਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਕਾਰਨ ਬਿਲਕੁਲ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੇਲੂ ਦੀ ਪਤਨੀ ਬੀਰੋ ਜੋ ਮੇਲੂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਰਹਿ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੇਲੂ ਪਤਨੀ ਬੀਰੋ ਜੋ ਪਤੀ ਦੇ ਨਾਲ ਨਰਕ ਭਰਿਆਂ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਵੀ ਆਪਣੀ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਨਿਰਾਸ਼ ਜਾਂ ਫਿਰ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਮੇਲੂ ਦੀ ਭੈਣ ਦਿਆਲੋ ਜੋ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਘਰ ਵਿਚ ਜਿਹੋ-ਜਿਹੇ ਵੀ ਹਾਲਾਤ ਸੀ ਉਹ ਉਸੇ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ ਸੀ ਅਤੇ ਗਰੀਬੀ ਭਰੇ ਮਾਹੌਲ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੇ ਸਾਰੇ ਪਾਤਰ ਆਪਣੀਆਂ-ਆਪਣੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਢਾਲ ਚੁੱਕੇ ਸੀ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਇਕ-ਇਕ ਪਲ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਵੱਸ ਪੈ ਕੇ ਲੰਘਾਉਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਸਨ।

ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲ 'ਆਬਣ-ਉੱਗਣ' ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਸਮੂਹ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ

ਦੀਆਂ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਸਮਾਜ-ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

2.7 ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੇ ਸੀਰੀਆਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਪਰਸਥਿਤੀਆਂ

ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਸਮੂਹ ਵਿਚ ਉਹ ਸਾਰੇ ਵਰਗ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਸ਼ੋਸ਼ਿਤ ਅਤੇ ਦੱਬੇ-ਕੁਚਲੇ ਹਨ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਅਹਿਮ ਫ਼ੈਸਲਿਆਂ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਦਖਲਅੰਦਾਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੱਤਾ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਇਹ ਵਰਗ ਅਧਿਨਤਾ ਦਾ ਜੀਵਨ ਜਿਉਂਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਅਹਿਮ ਸਾਧਨ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਹਨ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਵੀ ਪੂਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੀਰੀ ਜੋ ਪੂੰਜੀਪਤੀਆਂ ਦੇ ਘਰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਹੱਥੋਂ ਜ਼ਲੀਲ ਹੋਣ ਲਈ ਵੀ। ਇਹ ਚਾਹੇ ਜਿੰਨੇ ਮਰਜ਼ੀ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਲਈ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਹੋਣ ਫਿਰ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਧੱਕੇ ਹੀ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੇ ਸੀਰੀ ਹਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਹੇਠਾਂ ਵਿਸਥਾਰਪੂਰਵਕ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਭੁੰਡਾ:-

ਭੁੰਡਾ ਬਚਨੇ ਲੰਬਰਦਾਰ ਦਾ ਸੀਰੀ ਸੀ। ਜੋ ਬਚਨੇ ਦੇ ਹਰ ਕੰਮ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਪੂਰੀ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਨਾਲ ਸਾਥ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਘਰ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਹ ਬਚਨੇ ਦੇ ਗੈਰ-ਕਾਨੂੰਨੀ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਪੂਰਾ ਸਾਥ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਨਾਵਲ ਦੇ ਦੂਜੇ ਕਾਂਡ ਵਿਚ ਇਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਜਾਹਿਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਬਚਨਾ ਕਿਸੇ ਮਾਰ ਤੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿਚ ਮੂੰਹ ਸਿਰ ਲਪੇਟ ਕੇ ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ ਵਾਲੇ ਖੇਤਾਂ ਵੱਲ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਜਰਨੈਲ ਨੇ ਉਪਰੇ ਬੰਦੇ ਸਮਝ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਉੱਪਰ ਗੋਲੀ ਚਲਾ ਦਿੱਤੀ ਪਰ ਗੋਲੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਲੰਘ ਗਈ ਤੇ ਬਚਨਾ ਅਤੇ ਭੁੰਡਾ ਦੋਵੇਂ ਕਪਾਹ ਵਿਚ ਲੁਕ ਗਏ। ਜਦੋਂ ਬਚਨੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਗੋਲੀ ਚਲਾਉਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਸਦਾ ਪੱਕਾ ਮਿੱਤਰ ਜਰਨੈਲ ਸੀ ਤੇ ਬਚਨੇ ਨੇ ਸਹਿਮੇ ਹੋਏ ਨੇ ਜਰਨੈਲ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ, “ਜਾਹ ਯਾਰ!” ਬਚਨੇ ਨੇ ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਮੰਡਾਸਾ ਖੋਲ੍ਹਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, “ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਆਥਣ ਦੇ ਕਿਸੇ ਮਾਰ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ਸੀ। ਤੂੰ ਤਾਂ ਸਰਾ ਕੰਮ ਈ ਖਰਾਬ ਕਰ 'ਤਾ।”⁴¹

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਭੁੰਡਾ ਬਚਨੇ ਦੇ ਨਾਲ ਹਰ ਵੇਲੇ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਭੁੰਡਾ ਕਈ ਵਾਰ ਬਚਨੇ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਤੋਂ ਕਿਨਾਰਾ ਕਰਦਾ ਵੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਦਿਨ ਬਚਨਾ ਤੇ ਜਰਨੈਲ ਜਦ ਘੋਨੀ ਕਿੱਕਰ ਵੱਲ ਮੁੜ ਕੇ ਜਰਨੈਲ ਦੇ ਟਿਊਬਵੈੱਲ ਤੇ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿੱਥੇ ਭੁੰਡਾ ਬਚਨੇ ਦੇ ਹਰੇਕ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਭਾਗੀਦਾਰ ਬਣਦਾ ਹੈ ਉੱਥੇ ਹੀ ਕੁਝ ਦੂਰੀ ਵੀ ਬਣਾ ਕੇ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਭੁੰਡਾ ਆਪਣੀ ਆਰਥਿਕ ਤੰਗੀ ਕਾਰਨ ਹੀ ਬਚਨੇ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਸਾਥ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇੱਥੇ ਬਚਨਾ ਕਿਸੇ ਹੱਦ ਤੱਕ ਠੀਕ ਤੇ ਗਲਤ ਵੀ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਤੇ-ਕਿਤੇ ਇੰਝ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਭੁੰਡੇ ਨੇ ਬਚਨੇ ਕੋਲ ਆਪਣਾ ਆਪ ਗਿਰਵੀਂ ਰੱਖਿਆਂ ਹੋਵੇ ਜੋ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਬਚਨੇ ਦੇ ਕਹੇ ਤੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਬੇਸ਼ੱਕ ਉਹ ਕੰਮ ਚੰਗੇ ਸੀ ਜਾਂ ਫਿਰ ਮਾੜੇ। ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਬਚਨਾ ਆਪਣੇ ਜਮਾਤੀ ਭਰਾਵਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦਾ ਵੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਪੂਰਾ ਵਿਹੜਾ ਬਚਨੇ ਤੇ ਜਰਨੈਲ ਦੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਇਕੱਠ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਭੁੰਡਾ ਬਿਨਾ ਬੁਲਾਏ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਕੇ ਉਹਨਾਂ ਉੱਪਰ ਵਿਅੰਗ ਕੱਸਦਾ ਹੋਇਆ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ,

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

“ਲਾਓ ਬਾਈ, ਗੱਲ ਸਿਰੇ ਲਾਓ! ਉਂ ਨੂੰ ਲੱਗਦੀ ਤਾਂ ਕਿਵੇਂ ਨਾ ਕਿਵੇਂ ਖਿੱਚ-ਧੂ ਕੇ ਲਾ-ਲੋ!.....ਪਰ ਸਿਰੇ ਲਾ ਜ਼ਰੂਰ ਲਾਓ!”⁴²

ਭੁੰਡੇ ਦੀ ਇਸ ਹਰਕਤ ਤੋਂ ਉਹ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਭੁੰਡਾ ਵੀ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਵਾਂਗ ਬਚਨੇ ਤੇ ਜਰਨੈਲ ਤੋਂ ਤੰਗ ਸੀ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਸਾਥ ਬਚਨਾ ਦਾ ਹੀ ਦਿੰਦਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਬਚਨੇ ਦੇ ਘਰੋਂ ਹੀ ਤਾਂ ਭੁੰਡੇ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਪਲਦਾ ਸੀ। ਭੁੰਡਾ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਵਾਂਗ ਗਰੀਬੀ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਹੋਇਆ ਜ਼ਰੂਰ ਸੀ ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੀ ਜਮਾਤੀਆਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਹਮਦਰਦੀ ਜਾਂ ਹਮਾਇਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਕ ਗੱਲ ਇੱਥੇ ਜ਼ਰੂਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਦਾ ਦੋਸ਼ੀ ਇੱਕਲਾ ਬਚਨਾ ਤੇ ਜਰਨੈਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਭੁੰਡਾ ਵੀ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਦੋਸ਼ੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਭੁੰਡਾ ਬਾਕੀ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆਂ ਵਾਂਗ ਤਰਸ ਦਾ ਪਾਤਰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਘਿਰਣਾ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਭੁੰਡੇ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਵਤੀਰੇ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਤਸੀਲਦਾਰ ਦੀ ਗੱਲ ਕਾਫੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਸਹੀ ਜਾਪਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਜ਼ਰੂਰ ਆਖਦਾ ਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ‘ਮੱਛਰੇ ਮਲੰਗ’ ਹਨ। ਇਸ ਗੱਲ ਪਿੱਛੇ ਅਸਲ ਭੇਤ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਤਸੀਲਦਾਰ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ;

“ਇਹ ਜੋ ਲਾਗੀ-ਤੱਥੇ, ਕੰਮੀ-ਕਮੀਣ ਹੁੰਦੇ ਐਂ, ਸਰਦਾਰ ਬਹਾਦਰ, ਅੰਗਰੇਜ਼ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੇ ਜਮੀਨ ਕੀ ਮਾਲਕੀ ਕੇ ਹੱਕ ਸੇ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਮਜ਼ਿਰੂਮ ਰਖਿਆ ਥਾ ਕਿ ਇਹ ਨਾਲਾਇਕ ਔਰ ਨਾਅਹਿਲ ਥੇ।”⁴³

ਸੋਚਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਤਸੀਲਦਾਰ ਦੀ ਗੱਲ ਗਲਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਭੁੰਡੇ ਵਰਗੇ ਚੰਦ ਰੁਪਏ ਬਦਲੇ ਆਪਣੀਆਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜੇ ਇਹਨਾਂ ਕੋਲ ਕੋਈ ਮੌਜੂਦਾ ਸੱਤਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਆਪਣਾ ਰਾਜ ਜਮਾਉਣ ਲਈ ਕਿਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਭੁੰਡੇ ਵਰਗੇ ਬਾਕੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬਦਨਾਮ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਭੁੰਡੇ ਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਰਹਿ ਕੇ ਉਹ ਵੀ ਬਚਨੇ ਵਰਗੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਰਹੇਗਾ। ਇੱਥੇ ਭੁੰਡਾ ਬਾਕੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਚਤਰ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਵੀ ਅੱਖੋਂ ਉਹਲੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਕਿ ਭੁੰਡਾ ਦੀ ਰੋਜ਼ੀ ਰੋਟੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਬਚਨੇ ਦਾ ਘਰ ਹੀ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਬਚਨੇ ਤੇ ਜਰਨੈਲ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਿਸਦੇ ਘਰ ਉਹ ਸੀਰੀ ਲੱਗ ਸਕੇ। ਇੰਝ ਭੁੰਡਾ ਵੀ ਆਪਣੇ ਥਾਂ ਸਹੀ ਹੀ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦੇ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਪਿੱਛੇ ਉਸਦੀ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਸੀ ਜੋ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਜਿੱਥੇ ਭੁੰਡਾ ਆਪਣੀ ਆਰਥਿਕ ਤੰਗੀ ਕਾਰਨ ਬਚਨੇ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ ਉੱਥੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਜਮਾਤੀਆਂ ਨਾਲ ਥੋਖਾ ਵੀ ਤਾਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਹੀ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਵੀ ਭੁੰਡਾ ਤਰਸ ਦਾ ਪਾਤਰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣ ਰਿਹਾ ਸੀ ਜਿਸਦਾ ਭੁੰਡੇ ਨੂੰ ਸ਼ਾਇਦ ਕੋਈ ਅਹਿਸਾਸ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲੇ ਭੁੰਡੇ ਨਾਲ ਨਫਰਤ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਰੱਖਣ ਲੱਗ ਗਏ ਸੀ। ਭੁੰਡਾ ਬਚਨੇ ਦੀ ਸ਼ਹਿ ਤੇ ਹੀ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਲੈਣ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਥੇ ਇਕੱਲੇ ਬਚਨੇ ਹੁਣੀ ਦੋਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਭੁੰਡਾ ਵੀ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਭਾਗੀਦਾਰ ਹੈ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਭੁੰਡਾ ਬਚਨੇ ਦਾ ਸੀਰੀ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਇਹ ਕਿਉਂਕਿ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜਿਹਨਾਂ ਨਾਲ ਉਹ ਗਰਦਾਰੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਹ ਉਸਦੇ ਹੀ ਵਰਗੇ ਆਰਥਿਕ ਤੰਗੀ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਤੇ ਉਸਦੇ ਹੀ ਜਮਾਤੀ ਭਰਾ ਸੀ। ਭੁੰਡੇ ਵਰਗੇ ਸਵਾਰਥੀਆਂ ਕਾਰਨ ਹੀ ਬਚਨੇ ਵਰਗੇ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰਾਂ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਦਿਨ-ਬ-ਦਿਨ ਵੱਧ ਰਿਹਾ ਸੀ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਉੱਪਰ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨ ਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਜਾਣਦੇ ਸੀ ਕਿ ਭੁੰਡੇ ਵਰਗੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਸੀਰੀ ਵਿਕਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਬੈਠੇ ਸੀ। ਜਿਸਦੇ ਪਿੱਛੇ ਕਾਰਨ ਸਿਰਫ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਹੀ ਸੀ ਜੋ ਆਪਣੇ ਖਿਲਾਫ ਕੁਝ ਵੀ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਬਚਨਾ ਵੀ ਇਸੇ ਲਈ ਭੁੰਡੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਹਮਦਰਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਭੁੰਡੇ ਵਰਗੇ ਚੰਦ ਕੁ ਪੈਸਿਆਂ ਲਈ ਕੁਝ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਭੁੰਡਾ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਵਾਂਗ ਹਮਦਰਦੀ ਦਾ ਭਾਗੀਦਾਰ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ। ਜੇਕਰ ਭੁੰਡਾ ਸਹੀ ਹੁੰਦਾ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਦਾ ਦੁੱਖ ਸਮਝਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਰਾਤ ਹੋਈ ਘਟਨਾ ਬਾਰੇ ਜਾਣਦਾ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਅਣਜਾਣ ਬਣਕੇ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਤਮਾਸ਼ਾ ਦੇਖਣ ਨਾ ਜਾਂਦਾ। ਇਸੇ ਲਈ ਤਾਂ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਹੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਨਿਕਲ ਰਿਹਾ ਕਾਰਨ ਸੀ ਆਪਸੀ ਫੁੱਟ ਜੋ ਵੱਧਦੀ ਹੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਭੁੰਡੇ ਵਰਗੇ ਗਰਦਾਰਾਂ ਕਾਰਨ ਹੀ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲੇ ਨਰਕ ਭਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੀਣ ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਸੀ। ਭੁੰਡੇ ਦੇ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਕੀਤੇ ਗਏ ਵਿਅੰਗ ਕਾਰਨ ਮੁੰਦਰ ਤੇ ਬਘਦੂ ਨੂੰ ਗੁੱਸਾ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਮੁੰਦਰ ਚੁੱਪ ਰਿਹਾ ਸ਼ਾਇਦ ਭੁੰਡਾ ਭੁੱਲ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲੇ ਹੀ ਉਸਦੇ ਆਪਣੇ ਹਨ ਜੋ ਮੁੰਦਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਭੁੱਲਿਆ। ਇਸੇ ਲਈ ਮੁੰਦਰ ਨੇ ਭੁੰਡੇ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਕਰਤੂਤ ਦਾ ਮੋੜਵਾਂ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਬਘਦੂ ਗਰਮ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਭੁੰਡੇ ਦੇ ਕੀਤੇ ਵਿਅੰਗ ਦਾ ਮੋੜਵਾਂ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਾ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:

ਬਘਦੂ:- “ਤੂੰ ਬੋਲਦਾ ਕਿਵੇਂ ਐਂ ਉਇ, ਲੱਗਦਿਆ ਕੁਸ਼ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦਿਆ?”

ਭੁੰਡਾ:- “ਕਿਉਂ ਤੇਰੇ ‘ਸਰਦਾਰੀ’ ਚੁਭ-ਗੀ, ਨਾਸਾਂ ‘ਚ?’”

ਬਘਦੂ:- “ਹੈ ਫੇਰ ਕੋਈ ਰੜਕ?”

ਭੁੰਡਾ:- “ਢਕਿਆ ਰਹਿ ਰੜਕ ਤਾਂ ਬਥੇਰੀ ਐ, ਪਰ ਤੇਰੇ ਅਰਗੇ ‘ਅਧੀਏ-ਪਉਏ’ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਕੱਢਦੇ ਆਵਦੀ ਕਢਾ ਬਹਿੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਐ!” 44

ਬਘਦੂ ਅਤੇ ਭੁੰਡੇ ਦੀ ਇਸ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਤੋਂ ਇਕ ਗੱਲ ਸਾਫ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਭੁੰਡੇ ਬਚਨੇ ਦੀ ਸ਼ਹਿ ਤੇ ਹੀ ਪਿੰਡ ਨਾਲ ਖਹਿ-ਬਾਜੀ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਸਰ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ। ਪਿੰਡ ਵਾਲੇ ਵੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਸੀ ਕਿ ਭੁੰਡਾ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਬਿਨ-ਬੁਲਾਏ ਇਸ ਲਈ ਆਇਆ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਜਾਣ ਸਕੇ ਕਿ ਪਿੰਡ ਵਾਲੇ ਬਚਨੇ ਤੇ ਜਰਨੈਲ ਖਿਲਾਫ ਕਿਹੜਾ ਮਤਾ ਪਕਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਖਹਿ-ਬਾਜੀ ਵਿਚ ਭੁੰਡਾ ਤੇ ਬਘਦੂ ਭਰਿੰਡ ਵਾਂਗ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਚਿੰਬੜ ਗਏ ਤੇ ਬਘਦੂ ਨੇ ਭੁੰਡੇ ਦੀ ਪੱਗ ਤੇ ਕੁੜਤਾ ਪਾੜ ਦਿੱਤਾ ਨਾਲ ਹੀ ਭੁੰਡੇ ਦੇ ਮੌਰਾ ਉੱਤੇ ਘਰੂਟ ਵੱਡਕੇ ਲਹੂ ਚਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਭੁੰਡੇ ਦੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਕਾਰਨ ਪਿੰਡ ਵਾਲੇ ਉਸਦੇ ਖਿਲਾਫ ਹੀ ਖੜ੍ਹੇ ਸਨ। ਪਿੰਡ ਵਾਲੇ ਉਸਨੂੰ ਬਚਨੇ ਦਾ ਸੂਹੀਆਂ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ ਜੋ ਕਿਤੇ ਵੀ ਗਲਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਬਚਨੇ ਦਾ ਸੀਰੀ ਤੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਖਬਰਸਾਰ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਸੂਹੀਆਂ ਸੀ। ਭੁੰਡਾ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਵੈਰ ਰੱਖਕੇ ਬਚਨੇ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਮੁੰਦਰ ਤੇ ਬਾਬਾ ਸਾਧੂ ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ ਲੰਡੀ ਟਿੰਬੀ ਆਲੇ ਮਲਿਆਂ ਕੋਲ ਗੰਡਾਸਾ ਹੱਥ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਮੰਡਾਸਾ ਮਾਰ ਪਹਿਰ ਦੇ ਤੜਕੇ ਤਾਈਂ ਪੱਕੇ ਸੂਹੀਏ ਵੱਲੋਂ ਮਿਲੀ ਸੂਹ ਤੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਰੰਗੇ-ਹੱਥੀ ਫੜਨ ਲਈ ਮਾਰ ਤੇ ਬੈਠੇ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਆਉਦਾ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਦੇਖ ਕੇ ਪੁੱਠਾ ਗੰਡਾਸਾ ਮਾਰਿਆ ਤੇ ਜਦ ਚੀਕਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣੀ ਤਾਂ ਦੇਖਣ ਤੇ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਹ ਭੁੰਡਾ ਸੀ। ਗੰਡਾਸਾ ਭੁੰਡੇ ਦੀ ਸੱਜੀ ਬਾਂਹ ਉੱਤੇ ਲੱਗਾ ਤੇ ਭੁੰਡਾ ਤੜਫ ਉੱਠਿਆਂ ਅਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ:

“ਨਿਆਣੇ ਰੁਲ ਕੇ ਮਰ ਜਾਣਗੇ: ਮੇਰੀ ਜਾਹ ਜਾਂਦੀ ਹੋ-ਜੂ-ਵੇਖੀਂ ਕਿਤੇ...”⁴⁵

ਮੁੰਦਰ ਨੇ ਭੁੰਡੇ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ‘ਆਪਣਾ ਭੁੰਡਾ’ ਹੈ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਦੇ ਵਾਪਰਨ ਨਾਲ ਇਹ ਪੱਕਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਭੁੰਡਾ ਬਚਨੇ ਦੇ ਨਾਜ਼ਾਇਜ਼ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਸਾਥ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਗੰਡਾਸਾ ਲੱਗਣ ਕਾਰਨ ਭੁੰਡੇ ਦੀ ਬਾਂਹ ਤੇ ਡੂੰਘੀ ਸੱਟ ਵੱਜ ਗਈ ਸੀ। ਜਦ ਭੁੰਡਾ ਬਾਂਹ ਦੀ ਸੱਟ ਨਾਲ ਤੜਫ ਉੱਠਿਆਂ ਤਾਂ ਮੁੰਦਰ ਤੇ ਬਾਬੇ ਕੋਲੋਂ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗਦਾ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ, “ਮੈਨੂੰ ਮਾਫ਼ੀ ਦੇਓ ਬਈ ਮੁੰਦਰ...”

ਮੁੰਦਰ:-“ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਤੂੰ ਕਰਦਾ ਫਿਰਦੈਂ, ਉਹ ਮਾਫ਼ੀ ਦੇਣ ਆਲੀ ਐਂ?”⁴⁶

ਪਰ ਹੁਣ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਸਦੀ ਮੰਗੀ ਮਾਫ਼ੀ ਵੀ ਮੁੰਦਰ ਤੇ ਬਾਬੇ ਸਾਧੂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਉਸ ਪ੍ਰਤੀ ਕੋਈ ਹਮਦਰਦੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਨਾ ਕਰ ਸਕੀ ਅਤੇ ਮੁੰਦਰ ਕੁਝ ਗੁੱਸੇ ਵਾਲੇ ਲਹਿਜੇ ਵਿਚ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇੰਜ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲੇ ਭੁੰਡੇ ਨਾਲੋਂ ਸਭ ਰਿਸ਼ਤੇ ਖਤਮ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਸੀ ਜੋ ਸ਼ਾਇਦ ਕਾਫ਼ੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਸਹੀ ਵੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਬਾਬਾ ਸਾਧੂ ਸ਼ੱਕੀ ਤੌਰ ਤੇ ਭੁੰਡੇ ਦੇ ਲੱਕ ਦੁਆਲੇ ਕੁਝ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੁੰਦਰ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ,

“ਇਹਦੇ ਕੋਲੇ ਕੀ ਪੱਕੀ-ਪਠਾਣੀ ਲਕੋਈ ਹੋਉ-ਲੋਹੇ ਦਾ ਹਲੂ ਤਾਂ ਇਹਨੂੰ ਬਚਨਾ ਜੋੜਨ ਨੂੰ ਦਿੰਦਾ, ਅਕੇ “ਕੋਈ ਕਲੁ ਖਰਾਬ ਕਰ ਦੂ?”⁴⁷

ਮੁੰਦਰ ਦੀ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣਕੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਹੈਰਾਨ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਬਚਨਾ ਭੁੰਡੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਿਸੇ ਸੰਦ ਨੂੰ ਹੱਥ ਤਾਂ ਲਾਉਣ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੰਦਾ ਫਿਰ ਭੁੰਡਾ ਕਿਉਂ ਉਸ ਦੀ ਖਾਤਿਰ ਪੂਰੇ ਪਿੰਡ ਨਾਲ ਵੈਰ ਖੱਟੀ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਭੁੰਡਾ ਹੋਰ ਵੀ ਵੱਡਾ ਬੇਵਕੂਫ਼ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਭੁੰਡਾ ਬਚਨੇ ਲਈ ਜਾਨ ਦੇਣ ਤੱਕ ਤਿਆਰ ਸੀ ਉੱਥੇ ਬਚਨਾ ਭੁੰਡੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜੁੱਤੀ ਦੇ ਥੱਲੇ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਸਾਫ਼ ਜਾਹਿਰ ਸੀ ਕਿ ਬਚਨੇ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਭੁੰਡੇ ਲਈ ਕੋਈ ਹਮਦਰਦੀ ਨਹੀਂ ਆਦਿ ਨਹੀਂ ਸੀ ਇਸੇ ਲਈ ਤਾਂ ਜਦ ਭੁੰਡੇ ਦੀ ਬਾਂਹ ਤੇ ਸੱਟ ਲੱਗਣ ਕਾਰਨ ਉਹ ਕੰਮ ਤੋਂ ਅਸਮਰਥ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਬਚਨੇ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਇੰਝ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਜਿਵੇਂ ਦੁੱਧ ਵਿਚੋਂ ਮੱਖੀ ਕੱਢਕੇ ਬਾਹਰ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਵੱਸ ਨਹੀਂ ਬਚਨੇ ਨੇ ਬਾਕੀ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿ-ਕਹਾ ਕੇ ਭੁੰਡੇ ਨੂੰ ਕੰਮ ਤੋਂ ਰੱਖਣ ਲਈ ਮਨੁੱਕ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਬਚਨਾ ਕਿੰਨਾ ਜ਼ਾਲਿਮ ਸੀ ਸ਼ਾਇਦ ਭੁੰਡੇ ਨੂੰ ਹੁਣ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆਂ ਸੀ ਜਦ ਉਸਨੇ ਭੁੰਡੇ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆਂ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਪਿੱਛੇ ਵੀ ਬਚਨੇ ਦਾ ਆਪਣਾ ਇਕ ਡਰ ਸੀ ਕਿ ਕਿਤੇ ਭੁੰਡਾ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨਾਲ ਸੀਰੀ ਲੱਗ ਕੇ ਬਚਨੇ ਦੇ ਗੁੱਝੇ ਭੇਤ ਨਾ ਦੱਸ ਦੇਵੇ। ਬਚਨੇ ਨੂੰ ਬੰਦਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਸਦਾ ਚੰਮ ਪਿਆਰਾ ਸੀ। ਜਦ ਭੁੰਡੇ ਨਾਲ ਜ਼ਿਆਦਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਦੋਂ ਉਸਨੂੰ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਦਾ ਦੁੱਖ ਸਮਝ ਆ ਗਿਆ ਹੋਣਾ ਤੇ ਭੁੰਡਾ ਕਿਤੇ ਨਾ ਕਿਤੇ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਕੰਮਾਂ ਉੱਤੇ ਪਛੁਤਾਵਾਂ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਇਆ ਹੋਣਾ ਕਿ ਜਿਸ ਲਈ ਆਪਣੀ ਉਮਰ ਵੈਰ ਕਮਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਉਸਨੇ ਉਸਦੀ ਵੀ ਲਿਹਾਜ਼ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਭੁੰਡੇ ਦੇ ਮਾੜੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਫਲ ਸੀ ਤੇ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਦੀ ਬਦਸੀਸਾਂ। ਭੁੰਡਾ ਵੀ ਹੁਣ ਬਾਕੀ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆਂ ਵਾਂਗ ਬਚਨੇ ਨਾਲ ਈਰਖਾ ਕਰਨ ਲੱਗ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਸਮੇਂ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਜਦ ਬਚਨਾ ਫਿਰ ਰਾਤ ਨੂੰ ਰੱਤੀ ਦੇ ਘਰ ਆਇਆ ਤਾਂ ਮੌਕਾ ਦੇਖਕੇ ਸੰਤੁ ਤੇ ਭੁੰਡੇ ਨੇ ਮੌਕਾਂ ਤਾੜ ਕੇ ਡਾਗਾਂ ਨਾਲ ਬਚਨੇ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਤੋੜ ਦਿੱਤੀਆਂ ਤੇ ਭੁੰਡੇ ਨੇ ਵੀ ਦਾਅ ਲੱਗਦਾ ਦੇਖਕੇ ਬਚਨੇ ਦੇ ਸਿੱਧੀ ਗੰਡਾਸੀ ਬਾਂਹ ਤੇ ਮਾਰਕੇ ਕਿਲਕਾਰੀਆਂ ਮਾਰਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ:

“ਅੱਜ ਨੂੰ ਛੱਡਦਾ ਤੈਨੂੰ ਉਹ ਕਰਤੂਤਾਂ ਕਰਨ ਜੋਗਾ, ਲੰਬੜਦਾਰਾਂ!...ਤੂੰ ਜਿਹੜੀਆਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕੀਤੀਐਂ। ਮੇਰਾ ਕਾਲਜਾ ਮੱਚਿਆ ਪਿਐ ਉਇ!...ਮੇਰੇ ਪਿਓ ਦਿਆ ਸਾਲਿਆ...!”⁴⁸

ਅਜਿਹਾ ਭੁੰਡਾ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਅੱਜ ਨੂੰ ਬਚਨੇ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਾ ਪੈਂਦੀ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਨੂੰ ਇੰਨਾ ਤੰਗ ਕਰਨ ਦੀ। ਪਰ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਕੀਤੀਆਂ ਦਾ ਬਦਲਾ ਜ਼ਰੂਰ ਲੈ ਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸੁੱਖ ਦਾ ਸਾਹ ਲੈਣ ਜੋਗੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਪਿੱਛੋਂ ਭੁੰਡੇ ਨੇ ਆਪ ਹੀ ਥਾਣੇ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣਾ ਜੁਰਮ ਕਬੂਲ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਪੰਦਰਵੇਂ ਦਿਨ ਭੁੰਡੇ ਦੀ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਭੁੰਡੇ ਦੀ ਮੌਤ ਦੀ ਖਬਰ ਸੁਣਕੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਇਹ ਅਫ਼ਵਾਹ ਉੱਠ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਬਚਨੇ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੇ ਹੀ ਭੁੰਡੇ ਦੇ ਡਾਕਟਰ ਕੋਲੋਂ ਸੁਆ ਲਵਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂ ਫਿਰ ਠਾਣੇ ਵਿਚ ਹੀ ਕੁੱਟ-ਕੁੱਟ ਮਾਰਤਾ। ਭੁੰਡਾ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸਦੀ ਲਾਸ਼ ਲਿਆ ਕੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਦਾਗ ਦੇ ਦਿੱਤੇ। ਭੁੰਡੇ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਕਈ ਦਿਨ ਸੋਗ ਦੀ ਲਹਿਰ ਚਲਦੀ ਰਹੀ ਤੇ ਲੋਕੀ ਤਰ੍ਹਾਂ-ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਬਣਾਉਂਦੇ ਰਹੇ।

ਭੋਲੂ ਸੀਰੀ

ਭੋਲੂ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆਂ ਵਾਂਗ ਆਰਥਿਕ ਤੰਗੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਸੀ। ਉਹ ਪਿੰਡ ਦੇ ਰੱਜੇ-ਪੁੱਜੇ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸੀਰੀ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਭੋਲੂ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਪਾਲਣ ਖਾਤਰ ਬੜੀ ਮਿਹਨਤ-ਮੁੱਸ਼ਕਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਭੁੰਡੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਲਾਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਭੋਲੂ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਆਰ-ਪਰਿਵਾਰ ਇਕ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਜਦੋਂ ਭੋਲੂ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਮੰਜੀ ਤੇ ਪਿਆ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਸੱਤੀ ਕਪੜਿਆਂ ਲੱਗ ਗਈ ਸੀ। ਬਿਨਾਂ ਕੁਝ ਸੋਚੇ-ਸਮਝੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਮੰਜੀ ਕੋਲ ਜਾਂਦਿਆ ਕਿਹਾ:-

“ਇਹ ਕੀ ਰਥ ਫੜਿਐ ਓਇ ਤੁਸੀਂ ਕੁਜਾਤੇ?”⁴⁹

ਕੀ ਪਤਾ ਭੋਲੂ ਉਸ ਦਿਨ ਬੀਮਾਰ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਕੁਝ ਹੋਰ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ ਉਸਦਾ ਚਿੱਤ ਰਾਜ਼ੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਲਈ ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਸੀਰੀ ਸਿਰਫ ਚਲਦੀ ਫਿਰਦੀ ਮਸ਼ੀਨ ਹੀ ਸੀ। ਜੋ ਬਿਨਾ ਸਾਹ ਲਏ, ਥੱਕੇ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਲਈ ਸੀ। ਬਿਨਾਂ ਜਾਣੇ-ਪੁੱਛੇ ਉਸਨੇ ਭੋਲੂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਸਾਹੋ ਕਈ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਸ਼ਾੜ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਭੋਲੂ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਮੰਜੇ ਉੱਤੇ ਬੈਠਾ ਦੇਖ ਕੇ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਸੀਰੀ ਤੋਂ ਹਟਾ ਦਿੱਤਾ। ਭੋਲੂ ਦਾ ਵੀ ਅੱਜ ਜਿਵੇਂ ਸਬਰ ਟੁੱਟ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਇੰਝ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਅੱਜ ਭੋਲੂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਸੀ ਅਤੇ ਪਰੇਸ਼ਾਨੀ ਕਾਰਨ ਹੀ ਉਸਨੇ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਬਿਨਾ ਲਿਹਾਜ਼ ਕੀਤੇ ਅੱਜ ਅਗਲੀ ਪਿਛਲੀ ਕਸਰ ਕੱਢਦਿਆਂ ਮੋੜਵਾਂ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਿਆਂ ਝਿਜਕਿਆਂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਭੋਲੂ ਵੀ ਜਿਵੇਂ ਅੱਜ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਖਹਿਣ ਹੀ ਆਇਆ ਸੀ:

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਭੋਲੂ:- “ਕੀ ਗੱਲ ਤਾਇਆ ਜੀ? ਮੈਨੂੰ ਕੁਸ਼ ਕਹਿਐ?”

ਦਸੌਂਧਾ:- “ਹੋਰ ਤੇਰੇ ਪਿਉ ਨੂੰ ਕਹਿਐ!”

ਭੋਲੂ:- “ਐਂ ਕਿਉਂ ਕਰਦੈਂ...ਮੈਥੋਂ ਕੀ ਗਧੀ ਮਰ-ਗੀ!”, “ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਉਹ ਦਬੱਲੀ ਫਿਰਿਐ, ਹੁਣ ਤੂੰ...”⁵⁰

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ‘ਚ ਨਾ ਹੀ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੋਈ ਕਸਰ ਛੱਡੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਭੋਲੂ ਨੇ। ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਦੋਨੋਂ ਜਾਣੇ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਜਿਆਦਾ ਅੱਕ ਚੁੱਕੇ ਸੀ ਅਤੇ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਸਬਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਨਾ ਹੀ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਘੱਟ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਭੋਲੂ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਜੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਵੀ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਠੀਕ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੇ ਜਦ ਭੋਲੂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਨਖਾਹ ਦੇਣੀ ਸੀ ਤਾਂ ਕੰਮ ਵੀ ਪੂਰਾ ਲੈਣਾ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਉਸਨੇ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਖੇਤਾਂ ਦੀ ਉਸੇ ਉੱਤੇ ਹੀ ਛੱਡੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਜਿਸਦਾ ਭੋਲੂ ਨਜ਼ਾਇਜ਼ ਫਾਇਦਾ ਚੁੱਕ ਰਿਹਾ ਸੀ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਭੋਲੂ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਆਪਣੀ ਆਰਥਿਕ ਤੰਗੀ ਕਾਰਨ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਸੀ। ਉਪਰੋਂ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਲਦੀ ਉੱਤੇ ਹੋਰ ਤੇਲ ਪਾ ਦਿੱਤਾ। ਜਦ ਭੋਲੂ ਮੰਜੇ ਉੱਤੇ ਆਪਣਾ ਕੁੜਤਾ ਤੇ ਪੱਗ ਪੱਟਾ ਵਿਚ ਰੱਖਕੇ ਆਪਣੀ ਜੂੜੀ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਫਿਰ ਉਸੇ ਲਹਿਜੇ ਵਿਚ ਬੋਲਣ ਲੱਗਾ:-

“ਜੇ ਬੰਦੇ ਦਾ ਪੁੱਤ ਐਂ ਤਾਂ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾ! ਜੇ ਮੁੜ ਕੇ ਮੈਂ ਖੇਤ 'ਚ ਪੈਰ ਧਰਦਾ ਵੇਖ ਲਿਆ ਤਾਂ ਲੱਤਾਂ ਛਾਂਗ-ਦੂੰ...ਕਮਜਾਤ ਦੀਆਂ!”⁵¹

ਇਸ ਵਾਰ ਭੋਲੂ ਲਈ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬੋਲ ਅਸਹਿ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਭੋਲੂ ਨੇ ਵੀ ਬਿਨਾ ਨੌਕਰੀ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗੱਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਕਰਾਰੇ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ ਦਿੰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ:-

“ਜਾਂਦਾ ਰਹਿ-ਨੈਂ...! ਐਨਾ ਔਖਾ ਕਾਹਨੂੰ ਹੁਨੈਂ-ਤੇਰਾ ਕੁਸ਼ ਚੁੱਕ-ਚਕਾ ਤਾਂ ਨੂੰ ਲਿਆ, ਤਾਇਆ!...”⁵²

ਭੋਲੂ ਵੀ ਅੱਜ ਦੇ ਹੱਥ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਤਾਂ ਉਹ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਅੱਗੇ ਇੰਨਾ ਬੋਲਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਕਰ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਇਹ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਲਈ ਜਿਵੇਂ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਤੋਂ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਸੀਰੀ ਉਸ ਅੱਗੇ ਇੰਝ ਬੋਲ ਕਿਵੇਂ ਗਿਆ। ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਫਿਰ ਗਾਲੂ ਕੱਢਦੇ ਹੋਏ ਨੇ ਖੁੰਡੀ ਭੋਲੂ ਵੱਲ ਵਗਾਂਹ ਕੇ ਮਾਰੀ ਜੋ ਮੰਜੀ ਦੇ ਪਾਵੇ ਤੇ ਵੱਜੀ ਤੇ ਖੁੰਡੀ ਦਾ ਟੁੱਟਾ ਜਿਹਾ ਸਿਰਾ ਸ਼ਾਇਦ ਭੋਲੂ ਦੇ ਪੱਟ ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਤੇ ਭੋਲੂ ਉੱਠ ਕੇ ਬੋਲਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਕਿ:-

“ਲੈ ਹੁਣ ਇਹ ਖਿਆਲ ਰੱਖੀ ਤਾਇਆ! ਕਿਤੇ ਨਾ ਕਿਤੇ ਇਹ ਥੋਨੂੰ ਦੇਣੀਆਂ ਆਉਣਗੀਆਂ”⁵³

ਇੰਨਾ ਆਖਕੇ ਭੋਲੂ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਪੀਤਾ ਆਪਣੀ ਜੂੜੀ ਸੰਵਾਰਦਾ ਬਦਲੇ ਦੀ ਭਾਂਵਨਾ ਮੰਨ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਉੱਥੋਂ ਤੁਰ ਪਿਆ ਤੇ ਮੰਜੀ ਵੀ ਚੁੱਕ ਕੇ ਨਾ ਗਿਆ। ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਵੀ ਉਸਦੀ ਗੱਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦੇਣੇ ਪਿੱਛੇ ਨਾ ਹਟਿਆਂ ਅਤੇ ਆਖਣ ਲੱਗਾ ਕਿ:-

“ਮੇਰੇ ਗੋਡੇ ਈ ਮਰੀ ਜਾਂਦੇ ਐਂ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੈ ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਹੁਣ...!”⁵⁴

ਇੱਥੇ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬੇਵੱਸੀ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਭੋਲੂ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਪਰ ਜੋ ਵੀ ਸੀ ਜਦ ਗੱਲ ਮਾਂ ਉੱਤੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਭ ਦਾ ਸਬਰ ਟੁੱਟ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭੋਲੂ ਦਾ ਟੁੱਟ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ:-

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

“ਗੋਡੇ ਤਾਂ ਤੇਰੇ ਮੈਂ ਰਾਜ਼ੀ ਕਰੂੰ-ਅੱਕਾ ਦੇ ਪੱਤੇ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ!”⁵⁵

ਇੰਨਾ ਆਖ ਭੋਲੂ ਉੱਥੋਂ ਪਹੀ-ਪਹੀ ਤੁਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਵੀ ਪਿੱਛੇ ਮੁੜ-ਮੁੜ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਵੱਲ ਵਹਿੰਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਹੀ ਮਨ ਦੀ ਭੜਾਸ ਕੱਢਦਾ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਵੀ ਉਸ ਵੱਲ ਤੱਕਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਭਰਿਆ-ਪੀਤਾ ਮੁੜਕੇ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਿੱਜ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਜੋ ਵੀ ਸੀ ਪਰ ਭੋਲੂ ਵਰਗੇ ਸੀਰੀ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਵਧੀਕੀਆਂ ਤੋਂ ਅੱਕ ਚੁੱਕੇ ਸੀ। ਉਹ ਵੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਮਾਣਨਾ ਲੋਚਦੇ ਪ੍ਰਤੀਤ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਵਿਦਰੋਹ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਕ ਤਾਂ ਗਰੀਬੀ ਜੋ ਖਤਮ ਹੋਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਵੱਧਦੀ ਚਲੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ ਦੂਜਾ ਇਹਨਾਂ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰਾਂ ਦੇ ਜੁਲਮਾਂ ਤੋਂ ਅੱਕ ਚੁੱਕੇ ਸੀ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਸੀ ਭੋਲੂ ਵਰਗੇ ਵੀ ਹੋਣ ਸਿਰ ਚੁੱਕਣ ਲੱਗ ਗਏ ਸੀ। ਉਹ ਵੀ ਗੁਲਾਮੀ ਦੀਆਂ ਜੰਜੀਰਾਂ ਤੋੜ ਕੇ ਆਜ਼ਾਦ ਪੰਛੀ ਵਾਂਗ ਖੁੱਲ੍ਹੇ ਆਸਾਮਾਨ ਵਿਚ ਸਾਹ ਲੈਣ ਲਈ ਬੇਕਰਾਰ ਹੋਏ ਜਾਪਦੇ ਹਨ।

ਬੰਤੂ ਸੀਰੀ

ਬੰਤੂ ਭੋਲੂ ਦਾ ਭਰਾ ਸੀ। ਜੋ ਭੋਲੇ ਵਾਂਗ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸੀਰੀ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਸੀਰੀ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਸਦੇ ਪੁੱਤ ਜਰਨੈਲ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹਿੱਸੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਸਾਂਭਣ ਲਈ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਬੰਤੂ ਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਇਹ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਕਿ ਉਸਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਕੋਈ ਹੋਰ ਵਾਹੇ-ਬੀਜੇ। ਪਰ ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਸੂਰ ਬੰਤੂ ਦਾ ਨਹੀਂ ਜਰਨੈਲ ਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਮੀਨ ਸਾਂਭਣ ਦੇ ਕਾਬਿਲ ਤਾਂ ਖੁਦ ਜਰਨੈਲ ਨਹੀਂ ਜੋ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਵੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ। ਬਸ ਉਹ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਸਰਦਾਰੀ ਦਾ ਰੋਅਬ ਰੱਖਦਾ ਸੀ ਕਿ ਬੰਤੂ ਭੁੱਲ ਨਾ ਜਾਵੇ ਕਿ ਜ਼ਮੀਨ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਹੈ। ਬੰਤੂ ਖੇਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਡੰਗਰਾਂ ਦੀ ਦੇਖ-ਭਾਲ ਵੀ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਬੰਤੂ ਨਾਲ ਵੀ ਉਹੀ ਘਟਨਾ ਵਾਪਰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਉਸਦੇ ਭਰਾ ਭੋਲੂ ਨਾਲ ਵਾਪਰੀ ਸੀ। ਜਦ ਇਕ ਦਿਨ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਖੇਤਾਂ ਕੰਨੀ ਗੇੜਾ ਮਾਰਨ ਗਿਆ ਤਾਂ ਬੰਤੂ ਨੂੰ ਮੰਜੇ ਉੱਤੇ ਬੈਠਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਹੋਵੇ। ਜਦ ਉਸਨੇ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਖੇਤਾਂ ਵੱਲ ਆਉਂਦੀਆਂ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਇਕਦਮ ਸਹਿਮ ਜਿਹਾ ਗਿਆ। ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਬੰਤੂ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਤਰਸ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਕ ਸੀਰੀ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਦੋ-ਪਲ ਬੈਠ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਇਸਨਾਂ ਸੀਰੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਤਾਂ ਗਰੀਬੀ ਨੇ ਦੱਬਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰਾਂ ਨੇ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਲਹੂ ਤੱਕ ਪੀ ਚੁੱਕੇ ਸੀ। ਆਰਥਿਕ ਤੰਗੀ ਹੀ ਇਕ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਦੂਜੇ ਇਨਸਾਨ ਦਾ ਗੁਲਾਮ ਬਣਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਦਾ ਲਾਭ ਲੈ ਕੇ ਉਹ ਗਰੀਬ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜੁੱਤੀ ਥੱਲੇ ਦੱਬ ਕੇ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਸਾਹ ਲੈਣ ਦਾ ਹੱਕ ਨਹੀਂ। ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਸਥਿਤੀ ਬੰਤੂ ਦੀ ਸੀ ਜਦ ਉਹ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਆਉਂਦਾ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

“ਮੈਂ ਤਾਂ ਤਾਇਆ ਜੀ ਥੋਨੂੰ ਈ 'ਡੀਕਦਾ ਸੀ-ਕਹੋਂ ਤਾਂ ਅੱਜ ਟਾਲੀ ਆਲੇ ਕਿਆਰੇ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਲਾ-ਲੀਏ?”⁵⁶

ਇੰਝ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਬੰਤੂ ਨੇ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਡਰ ਤੋਂ ਹੀ ਗੱਲ ਬਦਲ ਲਈ ਹੋਵੇਂ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਕਹਿਣਾ ਕੁਝ ਹੋਰ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ। ਖੈਰ ਗੱਲ ਜੋ ਵੀ ਸੀ ਪਰ ਬੰਤੂ ਦਾ ਡਰ ਸਾਫ਼ ਝਲਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਨਾਲ ਹੀ ਉਸਦੀ ਸਿਆਣਪ ਵੀ ਪ੍ਰਗਟ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕੋਈ ਵੀ ਕੰਮ ਬਿਨਾਂ ਪੁੱਛੇ ਕਰਨ ਦਾ ਹੌਸਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖਦਾ। ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਅੱਜ ਕੁਝ ਨਰਮ ਰੌਅ ਵਿਚ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਸਨੇ ਬੰਤੂ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹਾਂ ਨਰਮ ਹੁੰਦਿਆ ਆਖਿਆ ਕਿ:-

“ਇਹੋ-ਜੀ ਗੱਲ ਵੀ ਪੁੱਛੀ-ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਐ, ਕਮਲਿਆਂ। “ਤੂੰ ਤਾਂ ਉਹ ਗੱਲ ਕਰਦੈ; ਅਕੇ 'ਬਾਬਾ ਦਾਲ' 'ਚ ਘਿਓ ਪਾ-ਦਿਆਂ?’ ਜੱਟ ਤੇ ਧਰਤੀ ਵੀ ਕਦੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਰੱਜੇ ਐ!”⁵⁷

ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਭਾਵੇਂ ਅੱਜ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਬੰਤੂ ਨੂੰ ਨਾ ਆਖ ਸਕਿਆ ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਨਾਲ ਉਹ ਬੰਤੂ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਦਿਖਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਿਆਣਪ ਦਿਖਾਉਂਦਿਆ ਬੰਤੂ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਔਕਾਤ ਯਾਦ ਕਰਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਗਰੂਰ ਹਰ ਥਾਂ ਅੱਗੇ ਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਉਪਰੰਤ ਆਥਣ ਤਾਂਈ ਜਦ ਬੰਤੂ ਪੱਠੇ ਲੈ ਕੇ ਘਰ ਆਇਆ ਤਾਂ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਬੈਠਕ ਵਿਚ ਗਲੀ ਵਾਲਾ ਬੁਹਾ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਬੈਠਾ ਸੀ ਤਾਂ ਬੰਤੂ ਨੇ ਜਦ ਚਰੀਂ ਦੀ ਪੰਡ ਰੱਖੀ ਤਾਂ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਉਸਨੂੰ ਆਖਣ ਲੱਗਾ ਕਿ:-

“ਉਇ ਐਸ ਵੇਲੇ ਪੱਠੇ ਤੇਰੀ ਬੇਬੇ ਨੂੰ ਪੌਣੇ ਸੀ, ਕੁਤਰ ਕੇ?”⁵⁸

ਇਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਠੋਰਤਾ ਦਾ ਸਬੂਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਬਿਨਾਂ ਸੋਚੇ ਸਮਝੇ ਦਸੌਂਧੇ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੰਤੂ ਨੂੰ ਆਉਦੇ ਨੂੰ ਹੀ ਬੋਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਬੰਤੂ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਖੇਤ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਫਿਰ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਘਰ ਆਇਆ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦਾ ਘੁੱਟ ਵੀ ਨਸੀਬ ਨਾ ਹੋਇਆ ਤੇ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਚੰਗਾ-ਮਾੜਾ ਬੋਲਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਬਸ ਨਹੀਂ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਬੰਤੂ ਨੂੰ ਚਿਤਾਵਨੀ ਦਿੰਦਾ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਬੰਦਿਆਂ ਵਾਂਗ ਕਰੋ ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਬੰਦੇ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹਾਂ? ਇੱਥੇ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਆਪਣੀ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਉੱਪਰ ਹੰਕਾਰ ਸਾਫ਼ ਝਲਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਹ ਬੰਤੂ ਨੂੰ ਗੱਲਾਂ-ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਦੱਸ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਬੰਤੂ ਵਰਗੇ ਸੀਰੀਆਂ ਦੀ ਕੋਈ ਕਮੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਦ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਤੰਗੀ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਸੀ ਕਿ ਪੈਸੇ ਲਈ ਕੋਈ ਵੀ ਉਸਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਬੈਠੇ ਸੀ। ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਇੱਥੇ ਹੀ ਬਸ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਉਹ ਬੰਤੂ ਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ:- “ਅੱਜ ਤੋਂ ਬਾਦ ਜਾਂ ਤਾਂ ਸਿੱਧਾ ਹੋ ਕੇ ਬੰਦਿਆਂ ਵਾਗੂੰ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪਊ, ਨਹੀਂ ਹੁਣੇ ਦੱਸ ਦੇ, ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਬੰਦੇ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਕਰ-ਲਾਂ। ਹੁਣ ਤਾਂਈ ਮੈਂ ਕੁਸ਼ ਨੂੰ ਬੋਲਿਆਂ, ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਐਂ ਸਮਝ ਛਡਿਐਂ ਬਈ ਏਸ ਘਰ ਕਿਹੜਾ ਕੋਈ ਬਾਲੀ-ਵਾਰਸ ਐ, ਜਿਵੇਂ ਲੁੱਟ-ਲੁੱਟ ਖਾਈਦੈ, ਖਾਈ ਚੱਲੋ-ਏਵੇ ਐਂ ਨਾ? ਕਿ ਹੋਰ ਕੋਈ ਗੱਲ ਐ।”

ਬੰਤੂ:- “ਲੁੱਟਣ ਨੂੰ ਚਾਚਾ ਕੀ ਅਸੀਂ ਤੇਰਾ ਕਾਰੂ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਲੁੱਟ ਲਿਆ! ਸ਼ਾਰਾ ਦਿਨ ਤਾਂ ਖਪ-ਖਪ ਮਰੀ-ਦੈ ਅਜੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਜਾਦ ਚੇਤੇ ਨੂੰ।... ਹੋਰ ਹੁਣ ਫਾਹਾ ਤਾਂ ਭਮੇ ਲੈ-ਲੀਏ!”⁵⁹

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਦ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਬੰਤੂ ਨੂੰ ਬੁਰਾ-ਭਲਾ ਕਹਿਣੇ ਨਾ ਹਟਿਆਂ ਤਾਂ ਬੰਤੂ ਵੀ ਆਖਰ ਬੋਲ ਹੀ ਉੱਠਿਆਂ। ਹੋਰ ਕਰਦਾ ਵੀ ਕਿ ਬੰਤੂ ਸੀ ਤਾਂ ਇਕ ਇਨਸਾਨ ਹੀ, ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਕੰਨਾਂ ਵਿਚ ਕੋੜਾ ਤੇਲ ਪਾ ਕੇ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਸੁਣਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਬੰਤੂ ਥੱਕ-ਹਾਰ ਕੇ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗੱਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਾ ਆਖਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਸਨੇ ਫਿਰ ਬੰਤੂ ਨੂੰ ਸੀਰੀ ਤੋਂ ਹਟਣ ਲਈ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ:- “ਖੈਰ, ਹੁਣ ਤੂੰ ਬਹੁਤੀ ਜਬਾਨ ਨਾ ਚਲਾ, ਆਹ ਸੀਰ ਔਖਾਂ-ਸੌਖਾਂ ਨਿਭਾ ਲੈ, ਅਗਲੇ ਸਾਲ ਤੋਂ ਤੇਰੀ ਸਾਡੀ ਸਾਬੁ-ਸਲਾਬ ਠੀਕ ਐ ਨਾ।”

ਭੋਲੂ:- “ਕੋਈ ਨੂੰ ਚਾਚਾ। ਮੱਲੋਮੱਲੀ ਤਾਂ ਨੂੰ ਥੋਡੀ ਗੁਲਾਮੀ ਕਰਨੀ-ਦੌਲਤਮੰਦਾਂ ਨੂੰ ਚਾਕ ਬਥੇਰੇ, ਚਾਕਾਂ ਨੂੰ ਤੇਤੀ ਥਾਈਂ! ਜਦੋਂ ਗਾਲਾਂ ਈ ਖਾਣੀਐਂ, ਥੋਡੀਆਂ ਨਾ ਸਹੀ, ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀਆਂ ਸਈ; ਚਾਰ ਵੱਧ-ਘੱਟ ਖਾ ਲਾਂਗੇ-ਹੋਰ ਕੋਈ ਫਾਹੇ ਤਾਂ ਲੋਣੇਂ ਰਿਹਾ।”⁶⁰

ਇਸ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਵਿਚ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਠੋਰਤਾ ਅਤੇ ਬੰਤੂ ਦੀ ਬੇਵਸੀ ਝਲਕ ਰਹੀ ਹੈ। ਗਰੀਬ ਦਾ ਕੋਈ ਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਚਲਦਾ ਚਾਹੇ ਉਹ ਦਿਨ ਰਾਤ ਕੰਮ ਕਰੇ ਪਰ ਉਸਦੀ ਕਦਰ ਕੋਡੀ ਜਿੰਨੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਹੈ ਸੀਰੀ ਦੀ। ਸੀਰੀ ਹੋਣਾ ਕੋਈ ਮਾਮੂਲੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਮਿਹਨਤ ਮੁੱਸ਼ਕਤ ਉਹ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮੁਨਾਫ਼ਾ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਲੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਸੀਰੀ ਦੇ ਪੱਲੇ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ।

ਮਾਜੂ

ਮਾਜੂ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਘਾਪੇ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਹੈ। ਮਾਜੂ ਬਚਨੇ ਦੇ ਭੁੰਡੇ ਦੀ ਥਾਂ ਸੀਰੀ ਲੱਗ ਗਿਆ ਸੀ। ਘਾਪਾ ਆਪਣੀ ਆਰਥਿਕ ਤੰਗੀ ਕਾਰਨ ਖੁਦ ਵੀ ਸੀਰ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਵਿਹੜੇ ਵਾਲੇ ਸੀਰੀਪੁਣਾ ਕਰਕੇ ਹੀ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਨਿਰਵਾਹ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਬਚਨੇ ਨੇ ਖੇਤਾਂ ਲਈ ਮਾਜੂ ਨੂੰ ਸੀਰੀ ਉੱਤੇ ਰੱਖ ਲਿਆ ਸੀ। ਬਚਨਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਕਠੋਰ ਅਤੇ ਜ਼ਾਲਿਮ ਕਿਸਮ ਦਾ ਇਨਸਾਨ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲੰਬਰਦਾਰ ਹੋਣ ਦਾ ਬੜਾ ਮਾਣ ਅਤੇ ਹੰਕਾਰ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਕਾਇਰਤਾ ਦਾ ਸਬੂਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਦ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਮਾਜੂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਿਆਸ ਬੁਝਾਉਣ ਲਈ ਬਚਨੇ ਹੁਣਾਂ ਦੇ ਤੋੜੇ ਵਿਚੋਂ ਗਿਲਾਸ ਪਾਣੀ ਦਾ ਭਰ ਕੇ ਪੀ ਲਿਆ। ਜਿਸਦੇ ਬਦਲੇ ਬਚਨੇ ਦੇ ਭਰਾ ਨੇ ਮਾਜੂ ਦੇ ਤਿੰਨ-ਚਾਰ ਡਾਂਗਾ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਮਾਜੂ ਦਾ ਕਸੂਰ ਸਿਰਫ਼ ਇੰਨਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੇ ਤੋੜੇ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਪੀ ਲਿਆ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਨੇ ਪੂਰੇ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਹਿਲਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਘਰੋ-ਘਰੀ ਜਿਵੇਂ ਦਹਿਸ਼ਤ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਜੇਕਰ ਸੋਚਿਆ ਜਾਵੇਂ ਤਾਂ ਇਕ ਸੀਰੀ ਦੀ ਕੀਤੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਪੱਕੀ ਫ਼ਸਲ ਮਾਲਕ ਖਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸਦੇ ਤੋੜੇ ਵਿਚੋਂ ਸੀਰੀ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਪੀ ਸਕਦਾ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਮਾਜੂ ਕਦੋਂ ਦਾ ਪਿਆਸਾ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਕਿ ਪਤਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਉਸ ਤੋਂ ਪਿਆਸ ਬਰਦਾਸ਼ ਨਾ ਹੋਈ ਹੋਵੇ। ਤੋੜਾ ਤਾਂ ਫਿਰ ਵੀ ਨਵਾਂ ਆ ਸਕਦਾ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਗਰੀਬ ਉੱਤੇ ਹੋਏ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਮੋੜਿਆਂ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਮਾਜੂ ਆਪਣੀ ਲਾਚਾਰੀ ਕਾਰਨ ਆਪਣੇ ਬਚਾਉ ਲਈ ਕੁਝ ਨਾ ਕਰ ਸਕਿਆ ਅਤੇ ਘਰ ਆ ਕੇ ਆਪਣੀ ਭੜਾਸ ਕੱਢਦਾ ਹੋਇਆ ਬੋਲਦਾ ਹੈ ਕਿ,-

“ਮੈਂ ਏਹੋ-ਜਿਆਂ ਕੁੱਤਿਆਂ ਜੱਟਾਂ ਦੀ ਕਾਣ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ, ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਮੱਲੋਮੱਲੀ ਫਸਾਇਐ- ਹੁਣ ਮੈਂ ਮਰ-ਜੂੰ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਾਰ-ਦੂੰ। ਬਸ ਇਹ ਸਮਝ-ਲੋ।”⁶¹

ਮਾਜੂ ਗੱਭਰੂ-ਨੌਜਵਾਨ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੀ ਆਰਥਿਕ ਤੰਗੀ ਕਾਰਨ ਸੀਰੀ ਬਣਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੈ। ਪਰ ਉਹ ਅਜਿਹੇ ਵਰਤਾਉਂ ਕਾਰਨ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟੁੱਟ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਬਚਨੇ ਹੁਣਾਂ ਖਿਲਾਫ ਕੁਝ ਕਰਨ ਤੋਂ ਅਸਮਰਥ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਕੋਲ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਵਿਚ ਖੁਦ ਇੰਨੀ ਹਿੰਮਤ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਸੀ ਕਿ ਇੱਕਲਾ ਹੀ ਬਚਨੇ ਦੀ ਇਸ ਕੀਤੀ ਕਰਤੂਤ ਦਾ ਮੂੰਹ ਤੋੜ ਜਵਾਬ ਦੇ ਸਕੇ। ਇਹੀ ਹੀ ਉਸਦੀ ਲਾਚਾਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਬੂਤ ਵੀ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਇਕੱਲੇ ਮਾਜੂ ਨਾਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆਂ ਸਗੋਂ ਪੂਰਾ ਵਿਹੜਾ ਇਹ ਮਾਰ ਸਹਿ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਇਸ ਖਿਲਾਫ ਆਵਾਜ਼ ਚੁੱਕਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਜੇ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਅੱਜ ਮਾਜੂ ਵਰਗੇ ਨੌਜਵਾਨ ਕੁੱਟ ਖਾਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਨਾ ਰਹਿੰਦੇ। ਇਸਦਾ ਇਕ ਕਾਰਨ ਇਹ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਮੌਕੇ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਦਾ ਝੁਕਾਅ ਗਰੀਬ ਵੱਲ ਨਹੀਂ ਬਚਨੇ ਵਰਗੇ ਅਮੀਰਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਵਿਕ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰੋਂਦਾ-ਵਿਲਕਦਾ ਦੇਖ ਘਾਪੇ ਤੋਂ ਬਰਦਾਸ਼ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆਂ ਅਤੇ ਉਹ ਉਲਾਭਾ ਲੈ ਕੇ ਬਚਨੇ ਦੇ ਘਰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਘਾਪੇ ਦੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਸੁਣਦਾ ਉਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬਚਨੇ ਦਾ ਭਰਾ ਸੰਤੋਖਾ ਉਲਟਾ ਘਾਪੇ ਦੇ ਗਲ ਪੈ ਗਿਆ ਅਤੇ ਆਖਣ ਲੱਗਾ:-

ਸੰਤੋਖਾ:-“ਉੱਠ ਕੇ, ਮੂੰਹ ਚੁੱਕ ਕੇ ਤੁਰ ਪੈਨੇ ਓਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਵੀ ਪਤੈ ਉਹਨੇ ਕਰਤੂਤ ਕੀ ਘੋਲੀ ਸੀ? ਜਿਹੜਾ ਪਾਣੀ ਦਾ ਤੌੜਾ ਅਸੀਂ ਖੇਤ ਲੈ ਕੇ ਗਏ ਸੀ, ਉਹਦੇ 'ਚੋਂ' ਈ ਗਲਾਸ ਚੱਕ ਕੇ ਆਪੇ ਪਾਣੀ ਡੱਫਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਉਹਦਾ ਮੂੰਹ ਟੁੱਟਿਆਂ ਸੀ ਸਾਲੇ ਦਾ; ਸਾਨੂੰ ਨੂੰ ਸੀ ਕਹਿ ਸਕਦਾ? ਨਾਲੇ ਅਸੀਂ ਕੀ ਉਹਦੇ ਗੋਲੀ ਮਾਰ 'ਤੀ? ਐਵੀਂ ਹਰਖ 'ਚ ਆਏ ਮੁੰਡੇ ਤੋਂ ਕਹੀ ਦਾ ਟੁੱਟਿਆ ਦਸਤਾ ਵੱਜਿਐ। ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਤਾਂ ਮੈਂ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਉਹਦੀ ਕੰਗਰੋੜ ਟੁਟ-ਗੀ ਹੋਊ!....ਹਾਲ ਵੇਖ ਉਇ ਕੀ ਕਰਦੇ ਐ, ਮਛਰੇ ਮਲੰਗ!”

ਘਾਪਾ:-“ਪਰ ਬਾਈ ਸਾਡੇ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਵੀ ਸਭਾ ਤੱਤੈ, ਐਂ ਨਾ ਕਰਿਆ ਕਰੇ। ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ, ਦੁਆਨੀ ਦਾ ਤੌੜਾ ਈ ਸੀ ਨਾ। ਮੈਂ ਉਹਦੇ ਮੌਰ ਵੇਖੇ ਐ, ਐਡੇ ਐਡੇ ਤਿੰਨ ਚਟਾਕ ਐਂ”।⁶²

ਸੰਤੋਖੇ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਮਾਜੂ ਵਰਗੇ ਸੀਰੀ ਲਈ ਕੋਈ ਹਮਦਰਦੀ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਬਹੁਤ ਮਾਮੂਲੀ ਜਿਹੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸੀਰੀ ਨੂੰ ਕੁੱਟਣਾ ਕੋਈ ਜੁਰਮ ਜਾਂ ਪਾਪ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਹ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਲਈ ਬੜੀ ਸ਼ਾਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੀ। ਘਾਪੇ ਨਾਲ ਹੋਰ ਔਖਾ ਹੁੰਦਿਆਂ ਸੰਤੋਖਾ ਬੋਲਿਆਂ ਕਿ:-

“ਤੂੰ ਆਵਦੇ ਬਾਹਲੇ ਤੱਤੇ ਨੂੰ ਘਰੇ ਈ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰੱਖ, ਜਾਹ ਉਡ ਜਾ!”⁶³

ਇਹਨਾਂ ਸੰਤੋਖੇ ਵਰਗੇ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰਾਂ ਲਈ ਸੀਰੀ ਕੌੜੇ-ਮਕੌੜਿਆਂ ਵਾਂਗ ਸੀ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜਦ ਮਰਜੀ ਜੁੱਤੀ ਥੱਲੇ ਰੌਲ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਖਿਲਾਫ ਕੋਈ ਕੁਝ ਕਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਇੰਨੀ ਹਿੰਮਤ ਪਈ ਸੀ। ਕਿਤੇ ਨਾ ਕਿਤੇ ਇਸ ਪਿੱਛੇ ਸੀਰੀ ਵੀ ਉੱਨੇ ਹੀ ਕਸੂਰਵਾਰ ਸੀ ਜਿੰਨੇ ਕਿ ਇਸ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਜੇ ਇਕ ਵਾਰ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਹਰਕਤਾਂ ਦਾ ਮੂੰਹ ਤੋੜ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਅੱਜ ਕੋਈ ਸੀਰੀ ਇੰਝ ਬਿਨਾਂ ਕਸੂਰ ਤੋਂ ਮਾਰ ਨਾ ਖਾਂਦਾ। ਸੀਰੀ ਵਰਗ ਦੀ ਇਹ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਹੀ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਪਾਣੀ ਗਲਾਸ ਬਦਲੇ ਉਸਨੂੰ ਚੰਮ ਕੁੱਟਾਉਣਾ ਪਿਆ। ਬਚਨੇ ਤੇ ਉਸਦਾ ਭਰਾ ਧਨ ਦੌਲਤ ਦੇ ਹੰਕਾਰ ਕਾਰਨ ਇੰਨੇ ਕਪਟੀ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਲਈ ਹਮਦਰਦੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦੀ। ਪਰ ਘਾਪਾ ਆਪਣੀ ਘਰੇਲੂ ਤੰਗੀ ਕਾਰਨ ਮਜ਼ਬੂਰ ਸੀ ਉਹਨਾਂ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਹੱਥੀ ਚੰਮ ਕੁੱਟਾਉਣ ਲਈ ਇਸੇ ਲਈ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਪਿੱਛੋਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਮਾਜੂ ਨੂੰ ਫਿਰ ਸੀਰ ਲਈ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ।

ਬਘਦੂ ਦਾ ਬਾਪੂ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਬਘਦੂ ਦਾ ਬਾਪੂ ਬਚਨੇ ਦੇ ਪਿਉ ਦੇ ਸੀਰੀ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਬਘਦੂ ਮੁੰਦਰ ਦੇ ਘਰ ਬੈਠਾ ਉਸਨੂੰ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਬਚਨੇ ਦੇ ਪਿਉ ਨੇ ਉਸਦੇ ਬਾਪੂ ਨਾਲ ਹੋਰਾ-ਫੇਰੀ ਕਰਕੇ ਉਸਦੀ ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਪੂਰਾ ਮੁੱਲ ਵੀ ਨਾ ਦਿੱਤਾ। ਬਚਨੇ ਦਾ ਪਿਉ ਵੀ ਗਰੀਬ ਸੀਰੀਆਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਧੱਕਾ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਬਘਦੂ ਦੇ ਬਾਪੂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨਵੀਂ ਸੂਈ ਮੱਜ ਦੀ ਕੱਟੀ ਦੇ ਮੁੱਕੀ ਮਾਰ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਥਾਹੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਇੱਥੇ ਬਘਦੂ ਦੇ ਬਾਪੂ ਨੇ ਕੋਈ ਸਿਆਣਪ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ ਬੇਜ਼ਬਾਨ ਦਾ ਕੀ ਕਸੂਰ ਸੀ। ਬਘਦੂ ਦੇ ਬਾਪੂ ਨੇ ਬਚਨੇ ਦੇ ਪਿਉ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਕਿੰਨੀ ਵਾਰ ਮਾਹਲੇ ਨੂੰ ਕੁਟਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਬਚਨੇ ਦੇ ਪਿਉ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਇਕ ਖੂਨ ਵੀ ਕੀਤਾ ਸੀ ਜਿਸਦਾ ਉਸਨੂੰ ਚਾਰ ਸੌ ਦੇਣ ਦਾ ਇਕਰਾਰ ਵੀ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਜਦ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦੇਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਬਘਦੂ ਦਾ ਬਾਪੂ ਉਨਾਂ ਨੂੰ ਧਮਕੀਆਂ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਬਘਦੂ ਦੇ ਬਾਪੂ ਨੂੰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਵੱਲੋਂ ਬੰਦੇ ਸੱਦ ਕੇ ਮਰਵਾਂ ਦਿੱਤਾ। ਜੇਕਰ ਸੋਚਿਆਂ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਬਘਦੂ ਦਾ ਬਾਪੂ ਹਮਦਰਦੀ ਦਾ ਪਾਤਰ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ। ਉਸਨੇ ਵੀ ਚੰਦ ਕੁ ਪੈਸੇ ਲਈ ਆਪਣੇ ਹੀ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਗਰਦਾਰੀ ਕੀਤੀ। ਜਿਸਦੇ ਬਦਲੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਗਵਾਉਣੀ ਪਈ।

2.8 ਨਾਰੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਪਰਸਥਿਤੀਆਂ

ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚ ਮਰਦ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਔਰਤਾਂ ਵੀ ਘਿਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿਚਲੇ ਦਲੀਤਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਆਰਥਿਕ, ਸਮਾਜਕ, ਰਾਜਨੀਤਕ, ਧਾਰਮਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਣਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀ ਇਕ ਸਮਾਜ ਦਾ ਨਾਗਰਿਕ ਹੈ। ਉਸਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿ ਕੇ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਔਰਤ ਅਤੇ ਮਰਦ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀਆਂ ਦੋ ਧਿਰਾਂ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਮਰਦ ਸਮਾਜ ਦਾ ਅਹਿਮ ਹਿੱਸਾ ਹੈ ਤਾਂ ਨਾਰੀ ਵੀ ਇਸ ਸਮਾਜ ਦਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਅੰਗ ਹੈ। ਪਰ, ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਔਰਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪੈਰ ਦੀ ਜੁੱਤੀ। ਮਰਦ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿਚ ਅੱਗੇ ਅਤੇ ਔਰਤ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਰਵ-ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਸਮਝਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਨੀਵਾਂ ਦਰਜਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਨਾਰੀ ਦਾ ਸਤੀ ਪ੍ਰਥਾ, ਬਾਲ-ਵਿਆਹ, ਭਰੂਣ ਹੱਤਿਆ ਆਦਿ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਹੁੰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਹਰ ਪਲ ਘਰ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਦਾ ਵਾਸਤਾ ਦੇ ਕੇ ਬੰਧਨਾਂ ਹੇਠਾਂ ਦਬਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਸਥਿਤੀ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀਆਂ ਨਾਰੀਆਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਝੁਕਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਾਂ ਫਿਰ ਉਹ ਹਾਲਾਤਾਂ ਕਾਰਨ ਝੁਕ ਗਈਆਂ।

ਭਗਵੰਤ ਕੌਰ (ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਤਨੀ)

ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬਰੁਮੇ ਵਿਚ ਹੀ ਭਗਵੰਤ ਕੌਰ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਾ ਲਿਆ ਸੀ। ਭਗਵੰਤ ਕੌਰ ਬੜੀ ਹੀ ਸੂਝਵਾਨ ਅਤੇ ਨੇਕਦਿਲ ਇਸਤਰੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦਾ ਹਰ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਵਿਚ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਸ ਸਮੇਂ ਦੂਜੀ ਵੱਡੀ ਜੰਗ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਤਾਂ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਗਵੰਤ ਕੌਰ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਲੀ ਕੇ ਸੰਘਣੇ ਜੰਗਲਾਂ, ਪਹਾੜਾਂ ਦੀਆਂ ਘਾਟੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਕਈ ਕਸ਼ਟਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਬਚਾਉਂਦੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚੇ ਸੀ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਛਾਲੇ ਪੈ ਗਏ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਭਗਵੰਤ ਕੌਰ ਨੇ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਮੋਢੇ ਨਾਲ ਮੋਢਾ ਜੋੜ ਕੇ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ।

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਇੱਥੋਂ ਹੀ ਭਗਵੰਤ ਕੌਰ ਦੀ ਦਲੇਰੀ ਦਾ ਸਬੂਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਖੁਦ ਭੁੱਖੀ ਰਹਿ ਕੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਛੁੱਟਾਕੇ ਚੌਲ ਖੁਵਾਕੇ ਜਿੰਦਾ ਰੱਖਿਆ। ਉਸਨੇ ਆਪ ਗਰਮ ਪਾਣੀ ਪੀ ਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਹਾਰ ਨਾ ਮੰਨੀ। ਭਗਵੰਤ ਕੌਰ ਕੋਈ ਆਮ ਔਰਤ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੀ ਜੋ ਇੰਨੇ ਦੁੱਖਾਂ ਭਰੇ ਦਿਨ ਕੱਟ ਕੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਭਗਵੰਤ ਕੌਰ ਨੇ ਅਸਲ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਪਤਨੀ ਧਰਮ ਨਿਭਾਇਆਂ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਭਰੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਵੀ ਆਪਣੀ ਸੂਝਵਾਨਤਾ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਦਿਆ ਹੋਇਆ ਪਤੀ ਦਾ ਸਾਥ ਦਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ। ਭਗਵੰਤ ਕੌਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਤੀ ਦੀ ਕਮਾਈ ਨੂੰ ਫਜ਼ੂਲ ਖਰਚੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਗਵਾਇਆ ਸਗੋਂ ਬੜੇ ਹੀ ਸਚੁੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ। ਜਦੋਂ ਉਹ ਪਿੰਡ ਆ ਗਏ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੇ ਮਿਲਕੇ ਫਿਰ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ। ਭਗਵੰਤ ਕੌਰ ਨੇ ਬਰੁਮਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾ ਕੇ ਲਿਆਏ ਦੋ ਸੋਰ ਸਿਉਨਾ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ ਤਾਂ ਉਹ ਇਕਦਮ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਜਿੱਥੋਂ ਉਸਦੇ ਸੂਝਵਾਨ ਹੋਣ ਦਾ ਪਰਿਮਾਣ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਪੈਸਿਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਨਵੀਂ ਸੁਰੂਆਤ ਕਰਦਿਆਂ ਹੱਸੀ-ਖੁਸ਼ੀ ਦਿਨ ਬਤੀਤ ਕੀਤੇ। ਫਿਰ ਅਚਾਨਕ ਭਗਵੰਤ ਕੌਰ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਇੱਕਲਾ ਕਮਜ਼ੋਰ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਬੜੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤਕਲੀਫ਼ਾ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਫਿਰ ਵੀ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਦਾ ਸਾਥ ਪੂਰੀ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਨਿਭਾਇਆ। ਭਗਵੰਤ ਕੌਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਬਰ ਸੰਤੋਖ ਅਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਵਾਲੀ ਔਰਤ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਕੋਈ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ।

ਬਸੰਤ ਕੌਰ (ਜਰਨੈਲ ਦੀ ਪਤਨੀ)

ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਇਕ ਬੜੇ ਹੀ ਤਕੜੇ ਘਰਾਣੇ ਵਿਚੋਂ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਸਦੇ ਘਰਦਿਆਂ ਨੇ ਉਸਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਰੱਜੇ-ਪੁੱਜੇ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਦੇ ਪੁੱਤ ਜਰਨੈਲ ਨਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਸ਼ਾਇਦ ਉਸਦੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨੇ ਘਰ-ਬਾਰ ਹੀ ਦੇਖਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਹੀ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਧੀ ਨੂੰ ਜਰਨੈਲ ਵਰਗੇ ਸ਼ਰਾਬੀ ਕਬਾਬੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਗਏ ਸੀ। ਜਿੱਥੋਂ ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੱਤਿਆਵਾਨ ਸੀ ਉੱਥੇ ਹੀ ਜਰਨੈਲ ਭੈੜੇ ਚਾਲਿਆ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਜਿਸਨੇ ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਵਰਗੀ ਇੰਨੀ ਗੁਣੀ ਔਰਤ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਰਕ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਆਪਣੇ ਸੁਹਰੇ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਬਹੁਤ ਮਾਣ-ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸੇ ਕਾਰਨ ਹੀ ਘਰ ਸਾਂਭੀ ਬੈਠੀ ਸੀ। ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਦੇ ਇਕ ਪੁੱਤ ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ ਗੁਰਿੰਦਰ ਹੈ ਜੋ ਤੋਤਲੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਅਤੇ ਦਾਦੇ ਦਾ ਦਿਲ ਲਾਈ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਬੇਸ਼ੱਕ ਇੰਨੇ ਵੱਡੇ ਘਰਾਣੇ ਦੀ ਨੂੰਹ ਸੀ ਪਰ ਉਸਦੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਸਕੂਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਸਾਰੀ-ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਸੋਚਾਂ ਵਿਚ ਡੁੱਬੀ ਰਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਜਦ ਕਦੇ ਵਿਹੜੇ ਜਾਂ ਗਲੀ ਵਿਚ ਆਵਾਜ਼ ਸੁਣਦੀ ਤਾਂ ਇਕਦਮ ਸਹਿਕ ਜਾਂਦੀ। ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਦਿਨ ਰਾਤ ਜਰਨੈਲ ਦੇ ਫਿਕਰਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਗੁਵਾਚੀ ਰਹਿੰਦੀ ਫਿਰ ਵੀ ਕਦੇ ਉਸਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਮਾੜਾ ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਨਿਕਲਿਆ ਅਤੇ ਨਾਂ ਹੀ ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਘਰ ਦੀ ਗੱਲ ਕਿਸੇ ਅੱਗੇ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਉਹੀ ਸਾਰਾ ਘਰ-ਬਾਰ ਸਾਂਭੀ ਬੈਠੀ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸੁਹਰੇ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਦੀ। ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਵਿਆਸਤ ਰੱਖਦੀ ਅਤੇ ਸੋਚਾਂ ਵਿਚ ਖੁੱਭੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਜਦ ਉਹ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਫੜਾਉਣ ਥੱਲੇ ਬੈਠਕ ਵਿਚ ਆਈ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਕੱਚ ਦੀਆਂ ਵੰਗਾਂ ਦੇਖਕੇ ਉਸਤੋਂ ਸੋਨੇ ਦੀਆਂ ਵੰਗਾਂ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਬਾਰੇ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਬਿਨਾਂ ਮਿਹਣੇ ਜਾਂ ਔਖੇ ਰੌਅ ਵਿਚ ਜਵਾਬ ਦੇਣ ਦੀ ਥਾਂ ਬੜੀ ਹੀ ਸਿਆਣਪ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਦੀ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ:-

“ਬੇਨੂੰ ਪਤਾ ਤਾਂ ਹੈ ਬਾਪੂ ਜੀ...ਉਹ ਤਾਂ ਸਭ ਕੁਝ ਲੈ-ਗੇ ਸੀ।”⁶⁴

ਜੇਕਰ ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਦੀ ਥਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਅਜਿਹੀ ਨਰਮੀ ਜਿਹੀ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਦੀ। ਇਹੀ ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਦੀ ਹਲੀਮੀ ਅਤੇ ਸਬਰ-ਸੰਤੋਖ ਦੀ ਵੱਡੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਸੋਨੇ ਆਦਿ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਮੋਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਬੰਦੇ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਸਮਝਦੀ ਸੀ। ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਇਕ ਸਚੁੱਜੀ ਪਤਨੀ ਅਤੇ ਨੂੰਹ ਵਾਲੇ ਗੁਣ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਸੀ। ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਜਰਨੈਲ ਦਾ ਗੁੱਸਾ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਉੱਪਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੱਢਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਜਾਣਦੀ ਸੀ ਕਿ ਜਿੰਨੀ ਉਹ ਦੁਖੀ ਹੈ, ਉੰਨਾ ਹੀ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਵੀ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਸੀ। ਉਹ ਕਦੇ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਗਈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਘਰ ਆਈ ਔਰਤ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਨਾ ਆਪਣੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੀ ਚੁਗਲੀ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਹਰ ਇਕ ਦਾ ਆਦਰ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੀ, ਘਰ ਆਏ ਨੂੰ ਖਿੜੇ ਮੱਥੇ ਬੁਲਾਉਂਦੀ। ਜਦ ਮਹਾਂਕੁਰ ਉਸਦੇ ਘਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਬੜੀ ਹੀ ਸਿਆਣਪ ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਸਵਾਗਤ ਕਰਦੀ ਅਤੇ ਪੈਰੀ ਹੱਥ ਲਾਉਂਦੀ ਹੈ,-

ਮਹਾਂਕੁਰ:- “ਕੁੜੇ ਬਹੁ ਘਰੇ ਐਂ?”

ਬਸੰਤ ਕੌਰ:- “ਪੈਰੀ ਪੈਨੀ ਐਂ ਬੇਬੇ ਜੀ।”⁶⁵

ਉਪਰੋਕਤ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਤੋਂ ਉਸਦੀ ਨਿਮਰਤਾ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜਦ ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਵੇਰੇ ਸਵਾਖੜੇ ਖੇਤਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸਦੇ ਨਹਾਉਣ ਦਾ ਪਾਣੀ ਗਰਮ ਕਰਕੇ ਉਸਦੀ ਬੈਠਕ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਚਾਹ ਧਰ ਦਿੰਦੀ ਅਤੇ ਜਾਣ ਸਮੇਂ ਆਪ ਘੋੜੀ ਦੀ ਕਾਠੀ ਸਹੀ ਕਰਦੀ। ਉਸਦੇ ਵਾਪਸ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਰੋਟੀ ਪਾਣੀ ਤਿਆਰ ਰੱਖਦੀ। ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਲਈ ਮੱਥੇ ਵੱਟ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਾਇਆ। ਇਸੇ ਲਈ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਵੀ ਉਸਦਾ ਪੂਰਾ ਖਿਆਲ ਰੱਖਦਾ ਅਤੇ ਉਸ ਲਈ ਦਿਨ ਰਾਤ ਚਿੰਤਤ ਰਹਿੰਦਾ। ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮ ਆਪ ਹੀ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਇੰਨੇ ਵੱਡੇ ਘਰ ਦੀ ਨੂੰਹ ਹੈ, ਜਿੱਦਾ ਚਾਹੇ ਮਰਜ਼ੀ ਕੰਮ ਵਾਲੀਆਂ ਰੱਖਕੇ ਆਪ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦੀ ਪਰ ਖੁਦ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਿਚ ਜੁਟੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਜਦ ਇਕ ਦਿਨ ਸੰਤੀ ਨਾ ਆਈ ਤਾਂ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੁੱਛਣ ਤੇ ਉਹ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਆਪ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰ ਲੈਣਾ ਹੈ ਬਾਪੂ ਜੀ, ਕਿਹੜਾ ਬਹੁਤਾ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੇਕੇ ਘਰ ਵਿਚ ਖੁਲ੍ਹ ਕੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਭਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਤੀਤ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਆਪਣੀ ਭਰਜਾਈ ਨਾਲ ਇਕ ਸਹੇਲੀ ਵਾਲੀ ਸਾਂਝ ਪਾਈ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਆਢ-ਗੁਆਢ ਵਿਚ ਵੀ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਸਹੇਲੀਆਂ ਨਾਲ ਖੁਸ਼ ਰਹਿੰਦੀ। ਇੰਨੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਮਾਨਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਇਕਦਮ ਕੈਦ ਜਿਹੀ ਹੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਉਸਨੇ ਹਾਲਾਤ ਨਾਲ ਸਮਝੋਤਾ ਕਰ ਲਿਆ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਖਵਾਹਿਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ-ਅੰਦਰੀ ਕਿਤੇ ਦਫਨ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਜਿੱਥੇ ਇਕ ਆਦਰਸ਼ ਨੂੰਹ ਅਤੇ ਪਤਨੀ ਸੀ, ਉੱਥੇ ਹੀ ਉਹ ਇਕ ਚੰਗੀ ਮਾਂ ਵੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਬੜੇ ਹੀ ਚਾਵਾਂ ਅਤੇ ਲਾਡ ਨਾਲ ਰੱਖਦੀ। ਜਦੋਂ ਸੰਤੀ ਉਸਨੂੰ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਗੁਰਿੰਦਰ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਗੋਲੀਆਂ ਖੇਡਣ ਨਾ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਅੱਗੋਂ ਗੁਰਿੰਦਰ ਦੀ ਹੀ ਹਮਾਇਤ ਕਰਦੀ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ:-

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਸੰਤੀ:- “ਇਹਨੂੰ ਬਹੁ ਗੋਲੀਆਂ ਖੇਡਣੋਂ ਹਟਾਈਏ- ਕੁੱਟ ਮਾਰਕੇ; ਇਹ ਤਾਂ ਬੜੀ ਮਾੜੀ ਧਤ ਪੈਂਦੀ ਜਾਂਦੀ ਐ ਇਹਨੂੰ।”

ਬਸੰਤ ਕੌਰ:- “ਚੰਗਾ ਬੇਬੇ ਇਹਨੂੰ ਖੇਡਣ ਦੇ, ਤੂੰ ਉੱਤੇ ਚੱਲ ਕੇ ਦੁੱਧ ਰਿੜਕ-ਲੈ।”⁶⁶

ਸ਼ਾਇਦ ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦੀ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਉਸਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਭਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਉਸਦੇ ਪੁੱਤ ਦੀ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਉਹ ਉਸ ਵੱਲ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮੋਹ ਭਰਿਆ ਅੱਖਾਂ ਨਾਲ ਤੱਕਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਉਸਦੀਆਂ ਤੋਤਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਉੱਪਰ ਹੱਸਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਗਮ ਵਿਸਾਰ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਰਾਤ ਨੂੰ ਤਾਰਿਆਂ ਵੱਲ ਤੱਕ ਕੇ ਗੁਰਿੰਦਰ ਦੇ ਵਿਆਹ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਹੀ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੀ ਸਗੋਂ ਗਾਮੇ ਨੂੰ ਵੀ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਬੁਲਾਉਂਦੀ। ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਉੱਪਰ ਉਦੋਂ ਇਕ ਕਹਿਰ ਵਾਪਰਿਆ ਜਦ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਜਰਨੈਲ ਦੇ ਕਤਲ ਦੀ ਗੱਲ ਪਾਣੀ ਵਾਂਗ ਫੈਲ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਪਿੰਡ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਤੀਵੀਆਂ ਉਸਨੂੰ ਦਿਲਾਸਾ ਦੇਣ ਚੁਬਾਰੇ ਵਿਚ ਉਸ ਕੋਲ ਬਹਿ ਜਾਂਦੀਆਂ ਅਤੇ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਬੈਠ ਤੁਰ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਦਸ ਕੁ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਦੁੱਖ ਨਾਲ ਸੂਤ ਗਈ ਸੀ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੁਆਲੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਕਾਲੇ ਦਾਗ ਉਭਰ ਆਏ ਸਨ ਤੇ ਰੰਗ ਹਲਦੀ ਵਰਗਾ ਪੀਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਸਰੀਰ ਇੰਝ ਜਾਪਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਮਿੱਟੀ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸਦਾ ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਉਸਨੂੰ ਕੁਝ ਦਿਨ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਪਿੰਡ ਲੈ ਗਿਆ ਸੀ। ਕੁਝ ਦਿਨ ਉਹ ਵਰਾਗੀਆਂ ਵਾਂਗ ਰੁਲੀ-ਖੁਲੀ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗੀ ਰਹੀ। ਫਿਰ ਕੁਝ ਦਿਨ ਬਾਅਦ ਜਿਵੇਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਮਾਰ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਤੇ ਸੁਹਰੇ ਲਈ ਜਿੰਦਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਰੱਬ ਦਾ ਭਾਣਾ ਮੰਨ ਕੇ ਫਿਰ ਜੀਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਗਮ ਭੁੱਲ ਕੇ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹੌਸਲਾ ਰੱਖਣ ਲਈ ਆਖਦੀ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ:-

“ਹੁਣ ਚਿੱਤ ਡਲਾਇਆਂ ਬਣਨਾ ਵੀ ਕੀ ਐ ਬਾਪੂ ਜੀ-ਹੋਣਾ ਸੀ ਜੋ ਹੋ ਗਿਆ।”⁶⁷

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਕ ਫੇਰ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਸਾਂਭਣ ਲਈ ਇੰਨਾ ਵੱਡਾ ਜੇਰਾ ਰੱਖਿਆ ਕਿ ਆਪਣਾ ਦੁੱਖ ਅੰਦਰ ਹੀ ਦੱਬ ਲਿਆ। ਪਰ ਰੱਬ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੀ ਮਨਜ਼ੂਰ ਸੀ ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਅਤੇ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਜਰਨੈਲ ਦੇ ਦੱਖ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਨਿਕਲੇ ਕਿ ਜਸਪਾਲ ਦੀ ਮੌਤ ਦੀ ਖ਼ਬਰ ਸੁਣਕੇ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਹੋਰ ਵੀ ਟੁੱਟ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਜਸਪਾਲ ਦੀ ਘਰਵਾਲੀ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਪੇਕੇ ਲੈ ਗਏ ਤਾਂ ਉਹ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਰ ਢੇਰੀ ਢਾਹ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬੜੀ ਹਿੰਮਤ ਦਿੰਦੀ ਅਤੇ ਜਦ ਉਹਨੂੰ ਧੀਰਜ ਧਰਦਾ ਨਾ ਦੇਖਦੀ ਹੋਈ ਝਿੜਕ ਕੇ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੀ। ਬਸੰਤ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਬੜੇ ਜਿਗਰੇ ਵਾਲੀ ਔਰਤ ਸੀ, ਜਿਸਨੇ ਆਪਣੇ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਕੇ ਪੁੱਤ ਅਤੇ ਸੁਹਰੇ ਸੰਭਾਲਣ ਵਿਚ ਜੁੱਟ ਗਈ ਸੀ। ਜੋ ਦਿਲਾਸਾ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਨੂੰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਬਸੰਤ ਉਸਨੂੰ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ।

ਭੁੰਡੇ ਦੀ ਪਤਨੀ

ਜਦੋਂ ਦੀ ਭੁੰਡੇ ਦੀ ਬਾਂਹ ਤੇ ਮੁੰਦਰ ਕੋਲੇ ਗੰਡਾਸੀ ਵੱਜੀ ਸੀ, ਉਹ ਕੰਮ ਜੋਗਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ। ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਉਸਤੋਂ ਵੀ ਜਿਆਦਾ ਨਿਕੰਮੀ ਸੀ, ਨਾ ਹੀ ਉਸਤੋਂ ਦਿਹਾੜੀ-ਦੁੱਖਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਚੱਜ ਨਾਲ ਗੋਹਾ-ਕੂੜਾ ਕਰਨ ਜੋਗੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਘਰ ਦਾ ਬੁਰਾ ਹਾਲ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਲੜਨ ਨੂੰ ਸ਼ੇਰਨੀ ਸੀ, ਜਦ ਬਘਦੂ ਅਤੇ ਭੁੰਡਾ ਇਕੱਠ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਵਿਚ ਫਸ ਪਏ ਤਾਂ ਭੁੰਡੇ ਦੀ ਤੀਵੀਂ 'ਬਘਿਆੜੀ' ਵਾਂਗ ਚੁੰਨੀ ਬੋਚਦੀ ਝੱਗ ਸੁੱਟਦੀ ਬਘਦੂ ਨੂੰ ਆ ਪਈ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ ਕਿ:-

“ਪਹਿਲਾਂ ਆਵਦੀ ਪਿਸਤੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਪਟਾ ਪਾ, ਫੇਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਦੇ ਪੇਕੇ-ਸੁਹਰੇ ਪੁਣੀਂ!....ਏਸ ਕੁੱਤੀ ਜਹਾਨ ਦੀ ਨੇ ਸਾਰੇ ਵਿਹੜੇ 'ਚ ਉਧਮੂਲ ਮਚਾ ਛੱਡਿਆ-ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੱਸਣ ਦੇਣੈਂ ਨਹੀਂ” .....ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਜੇ ਥੋੜੀ ਪਿੱਠ ਕਿਸੇ 'ਲਗਾੜੇ' ਨਾਲ ਲੱਗਦੀ ਐ ਤਾਂ, ਤੁਸੀਂ ਪਿੰਡੋਂ ਤਾਂ ਨੂੰ ਕੱਢਣਾ ਲਿਆ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ.....”⁶⁸

ਭੁੰਡਾ ਬੇਸ਼ੱਕ ਮਾੜਾ ਸੀ ਪਰ ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਹਰ ਥਾਂ ਉਸਦਾ ਸਾਥ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਉਹਦੇ ਲਈ ਪੂਰੇ ਵਿਹੜੇ ਨਾਲ ਖਹਿਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਜਾਣਦੀ ਸੀ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਭੁੰਡਾ ਮਾੜੇ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਲਈ ਹੀ ਸੀ। ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਹੀ ਢਿੱਡ ਭਰਦਾ ਸੀ ਉਹ ਸੀਰ ਕਰਕੇ, ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਭੁੰਡੇ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਨਹੀਂ ਆਖਦੀ। ਭੁੰਡਾ ਦੀ ਪਤਨੀ ਪੂਰੇ ਵਿਹੜੇ ਨਾਲ ਝਗੜਾ ਕਰਦੀ ਅਤੇ ਉਹ ਰੱਤੀ ਨਾਲ ਵੀ ਲੜਨੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹਟੀ। ਜੇਕਰ ਉਹ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਿਚ ਵੀ ਉੱਨੀ ਹੀ ਤੇਜ਼ ਹੁੰਦੀ ਜਿੰਨੀ ਲੜਨ ਲਈ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਘਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਇੰਨੀ ਮਾੜੀ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਭੁੰਡੇ ਦੇ ਇਲਾਜ ਲਈ ਦੋ ਪੈਸੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰ ਲੈਂਦੀ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਭੁੰਡੇ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸਦੀ ਅਤੇ ਘਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਬਹੁਤ ਤਰਸਯੋਗ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਭੁੰਡੇ ਦੇ ਦੁੱਖ ਵਿਚ ਉਹ ਇੰਨੀ ਸੁੱਕ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲੇ ਆਖਦੇ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਮਸਾ ਮਹੀਨਾ ਕੱਟੇਗੀ ਪਰ ਉਹ ਬਹੁਤ ਚੀੜ੍ਹੀ ਸੀ ਜੋ ਇੰਨੀ ਜ਼ਲਦੀ ਮਰਨ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਖਰੀ ਸਮਾਂ ਬੜਾ ਹੀ ਨਰਕ ਵਰਗਾ ਬਤੀਤ ਕੀਤਾ।

ਬਘਦੂ ਦੀ ਮਾਂ

ਬਘਦੂ ਦੀ ਮਾਂ ਜਿਸਦਾ ਨਾਂ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲੀਆਂ ਤੀਵੀਆਂ ਨੇ 'ਪਿਸਤੀ-ਕੁੱਤੀ' ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਥਾਂ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਹਰ ਇੱਕ ਵਿਚ ਮੂਹਰੇ ਜਾ ਕੇ ਬੈਠ ਜਾਂਦੀ। ਜੋ ਵੀ ਬਘਦੂ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਆਖਦਾ ਉਸ ਨਾਲ ਲੜਨ ਬਹਿ ਜਾਂਦੀ। ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਦਿਨ ਜਦ ਭੁੰਡਾ ਤੇ ਬਘਦੂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਖਹਿਣ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਭੁੰਡੇ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਕਰਦੀ ਉਸਦੀ ਤੀਵੀਂ ਨੂੰ ਬਘਦੂ ਦੀ ਮਾਂ ਆਖਣ ਲੱਗੀ ਕਿ:-

“ਨੂੰ ਤੂੰ ਕਰਦੀ ਐਂ ਕਿ ਨਹੀਂ ਚੁੱਪ! ਮੇਰੀਏ ਸੌਕਣੇਂ, ਤੈਨੂੰ ਮੈਂ ਭੁੱਲੀ ਐਂ ਵੱਡੀ ਭਲੀਮਾਣਸ ਨੂੰ! ਵੀਹ ਆਰੀਂ ਤਾਂ ਤੂੰ ਆਵਦੇ ਹੈਸੇ ਖਸਮ ਤੋਂ ਗੁਤਨੀ ਪਟਾਈ ਐ-ਸਾਰੇ ਵਿਹੜੇ ਦੇ ਸੁਮਣੇ। ਪਟਾਈ ਐ ਕਿ ਨਹੀਂ?”⁶⁹

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਉਪਰੋਕਤ ਕੀਤੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਤੋਂ ਬਘਦੂ ਦੀ ਮਾਂ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਲਈ ਕਿੰਨੀ ਫਿਕਰਮੰਦ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਢਾਲ ਬਣਦੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਹਰ ਇਕ ਨਾਲ ਬਘਦੂ ਕਾਰਨ ਲੜਨ ਬੈਠ ਜਾਂਦੀ। ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਵਿਚ ਉਦੋਂ ਬਹੁਤੀ ਵੱਡੀ ਤਬਦੀਲੀ ਆ ਗਈ ਜਦ ਉਸਦੇ ਪੁੱਤ ਬਘਦੂ ਨੂੰ ਜਰਨੈਲ ਦੇ ਕਤਲ ਵਿਚ ਕੈਦ ਕਰ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਨਾ ਰਹੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਰਾਹ-ਜਾਂਦਿਆ ਦੇ ਗਲ ਪੈਂਦੀ ਫਿਰਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਉਹ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮੂੰਹੋਂ ਮੰਦਾ ਲਫਜ਼ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬੋਲਦੀ। ਘਰ ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਦੋਹਾਂ ਛੋਟੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨਾਲ ਲੜਦੀ-ਝਗੜਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਉਸਦੇ ਇਸ ਸੁਭਾਅ ਨਾਲ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਤੰਗੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਵਿਹੜੇ ਦੀਆਂ ਤੀਵੀਆਂ ਇਸ ਗੱਲ ਉੱਤੇ ਭਾਵੇਂ ਚਿੱਤੋਂ ਖੁਸ਼ ਸਨ, ਪਰ ਉੱਤੇ ਹਮਦਰਦੀ ਕਰਦਿਆ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਕੋਲ ਇਹੋ ਕਹਿੰਦੀਆਂ:-

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

“ਹੁਣ ਤਾਂ ਭੈਣੇ ਉਹਦੇ 'ਤੇ ਤਰਸ ਆਉਂਦੈ-ਵੇਖ ਤਾਂ ਸਈ ਕੀ ਹਾਲ ਹੋਇਆ ਵਿਚਾਰੀ ਦਾ।”⁷⁰

ਬਘਦੂ ਦੇ ਜੇਲ੍ਹ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਉਹ ਸੱਤੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਤਾਂ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਉਸਦੀ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚੱਲ ਰਹੀ। ਕਦੇ-ਕਦੇ ਕੋਈ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਜਾਂ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲੇ ਬਘਦੂ ਦੀ ਖਬਰਸਾਰ ਦੱਸ ਜਾਂਦੇ ਨਹੀਂ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਇਕਲੀ ਕਚਹਿਰੀਆਂ ਵਿਚ ਵਕੀਲਾਂ ਦੀਆਂ ਮਿੰਨਤਾਂ ਤਰਲੇ ਕਰਦੀ ਟਕੇ-ਟਕੇ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਝਿੜਕਾਂ ਖਾਂਦੀ ਫਿਰਦੀ। ਜਿੱਥੋਂ ਉਸ ਉੱਪਰ ਤਰਸ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਲਈ ਦਰ-ਦਰ ਦੀਆਂ ਠੋਕਰਾਂ ਖਾਂਦੀ ਫਿਰਦੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਉਹ ਮਾਹਲੇ ਦੀ ਤੀਵੀਂ ਨੰਦੋ ਕੋਲ ਬੈਠੀ ਰਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਉਸ ਕੋਲ ਆਪਣਾ ਦੁੱਖ ਫਰੋਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੂੰ ਬਘਦੂ ਦੇ ਛੁੱਟਣ ਦੀ ਆਸ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਉਸਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਚਮਕ ਆ ਜਾਂਦੀ, ਜਿਵੇਂ ਨੰਦੋ ਦੇ ਦੱਸਣ ਤੇ ਉਹ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਲਈ ਨਵੀਂ ਉਮੀਦ ਨਾਲ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਗਈ ਸੀ:-

“ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਕਚਹਿਰੀ ਬੱਡਾ ਜੱਜ ਕਹਿੰਦੈ, ਥੋਡੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਤੱਤੀ ਵਾਅ ਨੂੰ ਲੱਗਣ ਦਿੰਦਾ, ਜਮਾਂ ਬੇਫਿਕਰ ਰਹੋ।”⁷¹ ਇਹ ਸੁਣਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਉਹ ਕਹਿੰਦੀ “ਹੱਛਾ!” ਜਿਵੇਂ ਸੁਣਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਉਸਦਾ ਪੁੱਤ ਘਰ ਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਨੰਦੋ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਦੇ ਹੀ ਬਘਦੂ ਦੀ ਮਾਂ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਦੁੱਖ ਭੁੱਲ ਕੇ ਆਪ ਨੰਦੋ ਨੂੰ ਹੌਸਲਾ ਦੇਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦੀ। ਪਰ ਫਿਰ ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਉਹ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਘਰ ਆਏ ਨੂੰ ਦੇਖ ਨਾ ਲੈਂਦੀ ਉਸਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਟਿਕਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਉਹ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਅੱਗੋਂ ਲੰਘਣ ਲੱਗਦੀ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਕਿ ਉਹ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢੇ, ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਕਿਲਕਾਰੀਆਂ ਮਾਰਕੇ ਆਪਣਾ ਮਨ ਹਲਕਾ ਕਰ ਲਵੇ ਪਰ ਉਸਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾ ਨਿਕਲਦੀ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਬੁੜਬੁੜ ਕਰਦੀ ਅਗਾਂਹ ਲੰਘ ਗਈ:-

“ਹੈ ਫੇਰ ਮਾਰਿਐ ਪਿਆਂ ਕਿ ਨਹੀਂ ਰੜੇ-ਮਦਾਨ ਸਾਡੇ ਅਰਗਿਆਂ ਦੇ ਸਰਾਫ ਨੇ!-ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ? ਜੇ ਸਾਨੂੰ ਤੈਂ ਤਪਾਈਐਂ, ਤਾਂ ਸੁੱਖ ਤੂੰ ਵੀ ਨੂੰ ਪਾਉਂਦਾ ਕੋਈ...”⁷²

ਬਘਦੂ ਦੀ ਮਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲੀਆਂ ਬਦਸੀਸਾਂ ਕਿਤੇ ਨਾ ਕਿਤੇ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਲੱਗ ਵੀ ਗਈਆ ਸੀ। ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਸਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਦੁੱਖ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਬਘਦੂ ਦਾ ਕੋਈ ਚਾਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚੱਲ ਰਿਹਾ। ਉਸਦੀ ਅਤੇ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਇੰਨੀ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਪੈਸੇ ਇੱਕਠੇ ਕਰਕੇ ਬਘਦੂ ਅਤੇ ਬਾਕੀਆਂ ਨੂੰ ਛੁਡਾ ਸਕਣ। ਬਘਦੂ ਦੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਦਿਨ ਰਾਤ ਚੈਨ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਰਿਹਾ, ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਰਾਤ ਨੂੰ ਬਾਬੇ ਸਾਧੂ ਦੇ ਦੀਵਾ ਜਗਦਾ ਦੇਖਕੇ ਉਸ ਕੋਲ ਚਲੀ ਗਈ। ਉਹ ਬਾਬੇ ਸਾਧੂ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ:-

ਬਘਦੂ ਦੀ ਮਾਂ:- “ਬਾਬਾ ਸਾਧੂ ਸਿਆਂ, ਜਾਗਦੈਂ ਕਿ ਸੌਂ ਗਿਆ?”

ਬਾਬਾ ਸਾਧੂ:- “ਹੋ!...ਕੌਣ ਐਂ? ਓ ਭਾਈ ਕਿਹੜੈ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਹੋਕਰੇ ਮਾਰਨ ਲੱਗਿਐ?”

ਬਘਦੂ ਦੀ ਮਾਂ:- “ਬਾਬਾ, ਮੈਂ ਆਂ ਬਘਦੂ ਦੀ ਬੇਬੇ।”

ਬਾਬਾ ਸਾਧੂ:- “ਐਸ ਵੇਲੇ?”

ਬਘਦੂ ਦੀ ਮਾਂ:- “ਮੈਂ ਕਿਹਾ, ਬਾਬਾ ਜਾਗਦਾ ਹੋਊ।”

ਬਾਬਾ ਸਾਧੂ:- “ਵਿਹਲੇ ਸੌਣ 'ਤੇ ਈ ਐਂ ਨਾ ਭਾਈ, ਹੋਰ ਅਸੀਂ ਕੀ ਦਾਣਾ ਦਲਣੈ।”⁷³

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਬਘਦੂ ਦੀ ਮਾਂ ਆਪਣਾ ਦੁੱਖ ਫਰੋਲਣ ਲਈ ਬਾਬੇ ਸਾਧੂ ਕੋਲ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਚਲੀ ਗਈ। ਉਹ ਬੜੀ ਆਸ ਨਾਲ ਬਾਬੇ ਸਾਧੂ ਦੇ ਘਰ ਗਈ ਸੀ। ਪਰ ਜਦ ਬਾਬੇ ਸਾਧੂ ਨੇ ਸਾਰਾ ਕਸੂਰ ਬਘਦੂ ਦੀ ਮਾਂ ਦਾ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਉਹ ਬਾਬੇ ਸਾਧੂ ਨੂੰ ਬੋਲਦੀ ਆਪਣੇ ਘਰ ਆ ਗਈ। ਜਦ ਬਘਦੂ ਨੂੰ ਸੱਤ ਸਾਲ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਪੁੱਤ ਦੇ ਘਰ ਆਉਣ ਦੀ ਆਸ ਹੀ ਮੁੱਕ ਗਈ ਸੀ। ਫਿਰ ਤਾਂ ਉਹ ਇਕਦਮ ਮੰਜੇ ਉੱਤੇ ਪੈ ਗਈ ਅਤੇ ਮੰਜੇ ਤੇ ਪਈ ਵੀ ਉਹ ਖਪਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਉਸਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਠੀਕ ਹੋਣ ਦਾ ਨਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੈ ਰਹੀ। ਫੱਗਣ ਚੜਦਿਆ ਉਸਦਾ ਦਿਮਾਗ ਹਿੱਲ ਗਿਆ। ਉਹ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਗੋਡਿਆਂ ਦੀ ਪੀੜ ਨਾਲ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਚੀਕਾਂ ਮਾਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਤੇ ਸਾਰੇ ਵਿਹੜੇ ਨੂੰ ਬੋਲਦੀ। ਆਂਢਣਾ-ਗੁਆਂਢਣਾ ਉਸ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਬਹਿ ਜਾਂਦੀਆਂ ਅਤੇ ਬੋਹੀਆਂ-ਤੇਹੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ ਫੜਾ ਮੁੜ ਜਾਂਦੀਆਂ। ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਮੰਜੇ ਤੇ ਪਈ ਬੋਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਸਦੀ ਕੁੜੀ ਵੀ ਹੁਣ ਅੱਕ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਅਤੇ ਖਿਝਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਬਘਦੂ ਦੀ ਮਾਂ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਤੱਕ ਬੋਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ:-

“ਮਾਰ ਤੀ ਔਤ-ਰਿਆ!...ਬੂ ਵੇ ਲੋਕੋ! ਖਾ-ਲੀ ਵੇ ਪਿੰਡਾ!...ਲੁੱਟ-ਲੀ ਵੇ ਵਿਹੜਿਆਂ। ਬਹੁੜੇ ਵੇ ਕੋਈ! ਮਾਰ 'ਤੀ ਵੇ...ਏ-ਏ-ਏ-ਏ!...”⁷⁴

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬਘਦੂ ਦੀ ਮਾਂ ਪਾਗਲਾਂ ਵਾਂਗ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਰੋਦੀ ਕੁਰਲਾਉਂਦੀ ਤੇ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਜੇਕਰ ਬਘਦੂ ਦੀ ਮਾਂ ਉਸਨੂੰ ਕੋਈ ਕੰਮ-ਧੰਦੇ ਲਾਉਂਦੀ ਅਤੇ ਬੜੇ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿਣ ਲਈ ਤੜਦੀ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਅੱਜ ਬਘਦੂ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਘਰ ਹੁੰਦਾ।

ਨੰਦੋ (ਮਾਹਲੇ ਦੀ ਘਰਵਾਲੀ)

ਨੰਦੋ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਮਾਹਲੇ ਅਤੇ ਅਲੱਖ ਪੁੱਤਾਂ ਦੀ ਸਤਾਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਉੱਪਰੋਂ ਘਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵੀ ਗ਼ਰੀਬੀ ਕਾਰਨ ਮੰਦੀ ਸੀ। ਨਾ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸਦੇ ਪੁੱਤ ਕੱਖ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਪਤੀ ਨੇ ਸਾਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਗਹਿਣੇ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਜੋ ਅੱਜ ਤੱਕ ਉਹ ਛੁਡਾ ਨਾ ਸਕਿਆ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਮੰਜੇ ਤੇ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਮੁੰਡੇ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਤਾਸ਼ ਖੇਡਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਨੰਦੋ ਵਿਚਾਰੀ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਕੁਰਲਾਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਪਰ ਉਸਦੀ ਕੋਈ ਨਾ ਸੁਣਦਾ। ਨੰਦੋ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਸਲਾਮਤੀ ਲਈ ਕਾਨ੍ਹੇ ਕਿਆ ਵਾਲੇ ਵੈਦ ਤੋਂ ਪੁੜੀਆਂ ਲਿਆ ਕੇ ਦਿੰਦੀ ਪਰ ਮਾਹਲੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈ ਰਿਹਾ। ਉਸਦਾ ਵੱਡਾ ਮੁੰਡਾ ਇੰਦਾ ਵੀ ਹੁਣ ਜਵਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਵੀ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਤਾਸ਼ ਖੇਡਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਉਸਨੂੰ ਤਾਸ਼ ਦੀ ਇੰਨੀ ਲੱਤ ਲੱਗ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਘਰ ਦੇ ਭਾਂਡੇ ਵੀ ਵੇਚ ਆਇਆ ਸੀ। ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਨੰਦੋ ਮਿੰਨਤਾਂ ਤਰਲੇ ਕਰਕੇ ਛੁਡਾ ਕੇ ਲਿਆਈ ਸੀ। ਕਹਿਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਨੰਦੋ ਦੇ ਚਾਰ ਪੁੱਤ ਸੀ ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜ਼ਰਾਂ ਵੀ ਕੋਈ ਸੁੱਖ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਨੰਦੋ ਇਕ ਆਪਣੇ ਸ਼ਰਾਬੀ-ਕਬਾਬੀ ਪਤੀ ਤੋਂ ਦੁਖੀ ਸੀ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਾਂ ਤੋਂ। ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦਾ ਖਿਆਲ ਰੱਖਦੀ ਅਤੇ ਜਦ ਇਕ ਰਾਤ ਮਾਹਲਾ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਘਰੋਂ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਕਲਪਦੀ ਰਹੀ। ਉਸਦੇ ਚਾਰੇ ਪੁੱਤ ਬਿਨਾਂ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਬੇਸੁਰਤ ਹੋ ਕੇ ਕੋਲ ਸੁੱਤੇ ਰਹੇ, ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਪਿਉ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਨਾ ਗਿਆ। ਨੰਦੋ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਰੋਦੀ ਵਿਲਕਦੀ ਰਹੀ। ਜਦ ਅਗਲੀ ਸਵੇਰ ਮਾਹਲੇ ਦੀ ਮੌਤ ਦੀ ਖਬਰ ਆਈ ਤਾਂ ਨੰਦੋ ਉੱਪਰ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਕਹਿਰ ਟੁੱਟ ਪਿਆ ਸੀ। ਥੋੜੇ ਦਿਨ ਬਾਅਦ ਉਸਦੇ ਵੱਡੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਜਰਨੈਲ ਦੇ ਕਤਲ ਵਿਚ ਕੈਦ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਨੰਦੋ ਦਾ ਹੋਰ ਵੀ ਔਖਾਂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਘਰ ਵਿਚ ਕਮਾਉਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ। ਨੰਦੋ ਦਾ ਦੁੱਖ ਵੀ ਬਘਦੂ ਦੀ ਮਾਂ ਵਾਲਾ ਸੀ ਇਸੇ ਲਈ ਬਘਦੂ ਦੀ ਮਾਂ ਉਸ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਬੈਠੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਦੋਵੇ ਸਕਿਆਂ ਭੈਣਾ ਵਾਂਗ ਆਪਣਾ ਦੱਖ ਇਕ ਦੂਜੀ ਕੋਲ ਫਰੋਲਦੀਆ ਰਹਿੰਦੀਆ। ਨੰਦੋ ਦੇ ਬਾਕੀ ਤਿੰਨ ਮੁੰਡੇ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਗਲੀ ਵਿਚ ਖੇਡਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਪਰ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦਾ ਦੁੱਖ ਨਾ ਸੁਣਦਾ। ਨੰਦੋ ਹੀ ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਪਿਲਾਉਂਦੀ। ਨੰਦੋ ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਦੁਖੀ ਹੀ ਸੀ ਨਾ ਪੁੱਤ ਕਹਿਣੇ ਵਿਚ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪਤੀ ਚੰਗਾ ਸੀ। ਘਰ ਦੀ ਤੰਗੀ ਵੀ ਅੱਖੋਂ ਉਹਲੇ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਨੰਦੋ ਨੇ ਤਾਂ ਮਾਹਲੇ ਦੇ ਲੜ ਲੱਗ ਕੇ ਕੋਈ ਸੁੱਖ ਦਾ ਦਿਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਖਿਆ। ਨੰਦੋ ਜੇਕਰ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਆਪਣੇ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਰੱਖਦੀ ਤਾਂ ਅੱਜ ਉਸਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਔਖੀ ਨਾ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ। ਮਾਂ ਹੀ ਆਪਣੀ ਔਲਾਦ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਰਾਹੇ ਪਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਸਨੇ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਕੀਤਾ ਸ਼ਾਇਦ ਆਪਣੀ ਹਾਲਤ ਦੀ ਉਹ ਖੁਦ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਸੀ।

ਮਹਾਂਕੁਰ (ਬੂਟੇ ਦੀ ਘਰਵਾਲੀ)

ਮਹਾਂਕੁਰ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਬੂਟੇ ਦੀ ਘਰਵਾਲੀ ਹੈ। ਮਹਾਂਕੁਰ ਕਦੇ-ਕਦਾਈ ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਕੋਲ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਕੋਲ ਬਹਿ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਨੂੰਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪਾਈ ਰੱਖਦੀ। ਇਸ ਆਦਤ ਤੋਂ ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਵੀ ਹੈਰਾਨ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਆਪਣਾ ਘਰ ਵਿਚ ਹੱਸਦੇ ਖੇਡਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਅਤੇ ਉਸ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਰੋਣ-ਧੋਣ ਲਾਈ ਰੱਖਦੀ। ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਨੂੰਹਾਂ ਦੀਆਂ ਚੁਗਲੀਆਂ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਪਰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਖੁਸ਼ ਰਹਿੰਦੀ। ਮਹਾਂਕੁਰ ਸਿਆਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੋਈ ਵੀ ਇੱਥੇ ਸਿਆਣੀ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੀ ਸੀ ਕਿ ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਾ ਕੇ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਹੋਰ ਦੁਖੀ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਬੂਟਾ ਤੇ ਉਸਦੇ ਮੁੰਡੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿਚ ਹਾਸਾ-ਮਖੌਲ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਇਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤਾੜਨਾ ਕਰਕੇ ਆਖਦੀ:-

“ਵੇ ਮੁੰਡਿਓ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਕਮਲੇ ਹੋਗੇ? ਹੁਣ ਸੌ ਜੋ ਬਿੰਦ, ਫੇਰ.....”⁷⁵

ਮਹਾਂਕੁਰ ਦੀ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣਕੇ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਅਪਣੇ ਘਰ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਤੋਂ ਤੰਗ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਇੰਝ ਚੰਗਾ ਮਾੜਾ ਬੋਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਉਸਦੀ ਸਿਆਣਪ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਨੂੰ ਹੌਸਲਾ ਦਿੰਦੀ ਨਾ ਕਿ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੇ ਝਗੜੇ ਦੱਸ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਹੋਰ ਦੁਖੀ ਕਰਦੀ।

ਰੱਤੀ

ਰੱਤੀ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਬਦਨਾਮ ਔਰਤ ਹੈ। ਵਿਹੜੇ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਉਸਨੂੰ ਨਫਰਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਰੱਤੀ ਆਪਣੇ ਘਰ ਇੱਕਲੀ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਸਦੇ ਘਰ ਇਕ ਕੁੱਤੀ ਜੋ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਕੋਲ ਬੰਨ੍ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਹਰ ਆਏ ਗਏ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਭੌਂਕਦੀ। ਜਦ ਵੀ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਗੱਲ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਰੱਤੀ ਨੂੰ ਹੀ ਕਸੂਰਵਾਰ ਮੰਨ ਕੇ ਉਸਦੀ ਮਿੱਟੀ ਪੁਨੀਤ ਕਰਦੇ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਕਿਸੇ ਹੱਦ ਤੱਕ ਸਹੀ ਵੀ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਰੱਤੀ ਨੇ ਬਚਨੇ ਅਤੇ ਜਰਨੈਲ ਨਾਲ ਨਾਜ਼ਾਇਜ਼ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਏ ਹੋਏ ਸੀ। ਰੱਤੀ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਦੀ ਨੂੰਹ ਬਣਨ ਤੋਂ ਮੁੰਦਰ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮਿਕਾ ਸੀ। ਮੁੰਦਰ ਦੀ ਰੱਤੀ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ਮੁੰਦਰ ਦੀ ਮਾਸੀ ਦੇ ਪਿੰਡ ਹੋਈ ਸੀ। ਉੱਥੇ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਈ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਘਰੋਂ ਭੱਜਣ ਦਾ ਇਰਾਦਾ ਵੀ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਪਰ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਜਿਸ ਰਾਤ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਘਰੇ ਭੱਜਣਾ ਸੀ ਉਸ ਰਾਤ ਮੁੰਦਰ ਮੰਡੀ ਤੋਂ ਵਾਪਿਸ ਹੀ ਨਾ ਆਇਆ। ਰੱਤੀ ਆਪਣਾ ਕੱਪੜਾ ਲੀੜਾ ਲੈ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਰਾਤ ਤੱਕ ਉਡੀਕਦੀ ਰਹੀ। ਮੁੰਦਰ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਆਇਆ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਆ ਗਿਆ। ਪਰ ਕਿਸਮਤ ਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਰੱਤੀ ਇਸ ਵਾਰ ਉਸਦੀ ਪ੍ਰੇਮਿਕਾ ਬਣਨ ਕੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਸਦੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਮੋਚੀ ਮਾਲੂ ਦੀ ਪਤਨੀ ਬਣਕੇ ਆਈ। ਰੱਤੀ ਨੇ ਮੁੰਦਰ ਨੂੰ ਹੋਕਰਾ ਮਾਰ ਕੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ:- “ਜੇ ਹੋਣਾ ਸੀ ਹੋ ਗਿਆ, ਹੁਣ ਮੌਜ਼ ਕਰ- ਮੇਰੇ ਵੰਨਿਓਂ ਤੂੰ ਮਰ ਗਿਆ, ਤੇਰੇ ਵੰਨਿਓਂ ਮੈਂ ਮਰ-ਗੀ।”⁷⁶

ਅਜਿਹਾ ਆਖ ਕੇ ਉਸਨੇ ਮੁੰਦਰ ਨਾਲੋਂ ਆਪਣਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਤੋੜ ਲਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਹੋਣੀ ਨੂੰ ਕੁਝ ਹੋਰ ਹੀ ਮਨਜ਼ੂਰ ਸੀ, ਰੱਤੀ ਦੇ ਦੋ ਨਿਆਣੇ ਹੋ ਕੇ ਮਰ ਗਏ। ਫਿਰ ਉਸਦੇ ਸੱਸ-ਸਹੁਰਾ ਮਰ ਗਏ ਤੇ ਅੰਤ ਉਸਦਾ ਅਮਲੀ ਪਤੀ ਮਾਲੂ ਵੀ ਮਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਰੱਤੀ ਬਿਲਕੁਲ ਇੱਕਲੀ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ ਪਰ ਉਸਨੇ ਨਾ ਹੀ ਪਿੰਡ ਛੱਡਿਆ ਅਤੇ ਨਾ ਜੀ ਉਹ ਮੁੜ ਕਦੇ ਮੁੰਦਰ ਕੋਲ ਗਈ ਸੀ। ਰੱਤੀ ਨੇ ਸਾਰੇ ਸਰੀਕੇ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ, “ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਮੰਗਦੀ ਨੂੰ, ਨਾ ਕੋਈ ਦੇਇਓ-ਰੰਹੂ ਐਥੇ, ਆਵਦੀ ਕਰਕੇ ਖਾਊਂ।” ਸ਼ਾਇਦ ਰੱਤੀ ਕੋਲ ਹੋਰ ਕੋਈ ਟਿਕਾਣਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਜਾ ਕੇ ਰਹਿ ਸਕਦੀ। ਪਰ ਰੱਤੀ ਜੇ ਚਾਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਦੁਬਾਰਾ ਮੁੰਦਰ ਨਾਲ ਰਹਿ ਸਕਦੀ ਸੀ ਪਰ ਉਸਨੇ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਕੀਤਾ ਸਗੋਂ ਉਸਨੇ ਅਜੀਬ ਹੀ ਫੈਸਲਾ ਲੈ ਕੇ ਮੁੰਦਰ ਨੂੰ ਵੀ ਹੈਰਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ,

“ਮੁੰਦਰ ਬੰਦਿਆ! ਤੂੰ ਜਿਹੜਾ ਮੇਰੀ ਬਾਂਹ ਫੜ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਐਨ ਵਚਾਲੇ ਧੱਕਾ ਦੇ ਕੇ ਆਇਆ ਸੀ, ਹੁਣ ਵੇਖੀਂ, ਉਹਦੇ ਗਿਣ-ਗਿਣ ਕੇ ਬਦਲੇ ਲੈਂਦੀ-ਐਨ ਤੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ।”⁷⁷

ਰੱਤੀ ਨੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇਹ ਕਦਮ ਕਿਉਂਕਿ ਚੁੱਕ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਬਚਨੇ ਅਤੇ ਜਰਨੈਲ ਨਾਲ ਨਾਜ਼ਾਇਜ਼ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਉਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਜੇ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਮੁੰਦਰ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਰਹਿ ਕੇ ਦਿਹਾੜੀ ਕਰਕੇ ਪੂਰੀ ਅਣਖ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦੀ ਤੇ ਸਭ ਨੂੰ ਦੱਸਦੀ ਕਿ ਉਹ ਖੁਦ ਕਮਾ ਕੇ ਖਾਂ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਉਸਦਾ ਇਹ ਫੈਸਲਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਗਲਤ ਸੀ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਕੇ ਉਸਨੇ ਖੁਦ ਹੀ ਆਪਣੀ ਇੱਜ਼ਤ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਰੋਲ ਲਈ ਸੀ ਪਰ ਰੱਤੀ ਦੀ ਇੱਕ ਗੱਲ ਸੀ ਉਸਨੇ ਜਣੇ-ਖਣੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣਾਏ। ਜਦ ਇਕ ਰਾਤ ਰੱਤੀ ਦੇ ਘਰ ਪਿਆਰਾ ਆ ਵੜਿਆ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਪਿੱਛੇ ਦੀ ਉਹਦੇ ਮੌਰਾਂ ਵਿਚ ਜਾਤਰੂ ਮਾਰ ਕਟ ਉਸਨੂੰ ਥੱਲੇ ਸੁੱਟ ਲਿਆ ਅਤੇ ਆਖਿਆ ਕਿ:-

“ਮੇਰੇ ਪਿਓ ਦਿਆਂ ਸਾਲਿਆਂ ਨੇ ਰੱਤੀ ਨੂੰ ਸਕੀ ਰੰਨ ਈ ਸਮਝ ਛੱਡਿਐਂ!”⁷⁸

ਇਸ ਘਟਨਾ ਨੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਸਾਫ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਕਿ ਰੱਤੀ ਸਿਰਫ ਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਬਦਲਾ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹੀ ਬਚਨੇ ਹੁਣਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਵਾਰਦਾਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇੰਝ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਰੱਤੀ ਆਪਣੀ ਇਸ ਨਰਕ ਭਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਅੱਕ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਪਿਆਰੇ ਵਰਗੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੇ ਰੱਤੀ ਦੇ ਘਰ ਨੂੰ ਕੋਠਾ ਸਮਝ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸਦਾ ਜਦ ਦਿਲ ਕਰਕੇ ਆ ਸਕੇ ਤੇ ਜਾ ਸਕੇ। ਵਿਹੜੇ ਵਾਲੇ ਉਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਸਾਂਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਉਸਦਾ ਅੰਦਰ ਫਰੋਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ, ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਮੁੰਦਰ ਨੇ ਵੀ ਕਦੇ ਮੁੜ ਉਸ ਵੱਲ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ। ਰੱਤੀ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦਾ ਦੁੱਖ ਉਸ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਵੇਲੇ ਬਾਹਰ ਕੱਢਦੀ ਹੈ ਜਦ ਇਕ ਮੁੰਦਰ ਉਸਦੇ ਘਰ ਗਿਆ ਤੇ ਰੱਤੀ ਉਸਦੇ ਗਲ ਲੱਗ ਕੇ ਹੁਬਕੀਂ-ਹੁਬਕੀਂ ਰੋਈ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਮੁੰਦਰ ਨਾਲ ਹਿਰਖ ਕਰਦਿਆਂ ਆਖਿਆ ਸੀ ਕਿ:-

“ ਅੱਜ ਮੈਂ ਵੀ ਜੇ ਗਿਣ-ਗਿਣ ਕੇ ਬਦਲੇ ਨਾ ਲਏ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਤਾਪੋ ਦੀ ਧੀ ਕੀਹਨੇ ਕਹਿਣੈ!”⁷⁹

ਉਸ ਰਾਤ ਰੱਤੀ ਪਹਿਰ ਦੇ ਤੜਕੇ ਤੱਕ ਰੋਦੀ ਰਹੀ ਅਤੇ ਮੁੰਦਰ ਦੀ ਹਿੱਕ ਵਿਚ ਮੂੰਹ ਦੇ ਕੇ ਰੋਦੀ ਹੋਈ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ ਸੀ ਕਿ ਮੁੰਦਰ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪੂਰੇ ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਸਾਲ ਤੜਫਾਇਆਂ ਅਤੇ ਕਦੇ ਉਸਦੀ ਬਾਤ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛੀ ਸੀ। ਉਸ ਰਾਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦ ਮੁੰਦਰ ਨੂੰ ਜਰਨੈਲ ਦੇ ਕਤਲ ਵਿਚ ਸੱਤ ਸਾਲ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਉਹ ਅੰਦਰ ਹੀ ਪਈ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ, ਕਦੇ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਨਿਕਲੀ। ਜਦੋਂ ਭੁੰਡੇ ਦਾ ਭੋਗ ਪਿਆ, ਉਸਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਰੱਤੀ ਕਿੱਥੇ ਚਲੀ ਗਈ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਬੂਹੇ ਨੂੰ ਜਿੰਦਰਾ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਘਰ ਉਸਦੀ ਕੁੱਤੀ ਕਿੰਨੇ ਦਿਨ ਭੱਕਦੀ ਰਹੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਰੱਤੀ ਸਭ ਕੁਝ ਛੱਡ-ਛੱਡਾ ਕੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਧਰੇ ਚਲੀ ਗਈ ਸੀ। ਰੱਤੀ ਜੇਕਰ ਬਾਕੀ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲੀਆਂ ਤੀਵੀਆਂ ਵਾਂਗ ਦਿਹਾੜੀ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਜਿੰਦਗੀ ਬਤੀਤ ਕਰਦੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਇੱਜਤ ਇੰਝ ਨਾ ਰੋਲਦੀ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਅੱਜ ਉਹ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਬੁਰੀ ਨਾ ਬਣਦੀ। ਇਕ ਔਰਤ ਦੀ ਇਜਤ ਉਸਦੇ ਹੱਥ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਰੱਤੀ ਦੇ ਇਸ ਗਲਤ ਰਾਹ ਤੁਰਨ ਪਿੱਛੇ ਮੁੰਦਰ ਜਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਰੱਤੀ ਖੁਦ ਜਿੰਮੇਵਾਰ ਸੀ।

2.9 ਨਿਮਨ-ਕਿਸਾਨਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਪਰਸਥਿਤੀਆਂ

ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਤ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤੱਕ ਸਹੀ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਖੇਤੀ ਕਰਨੀ ਅਤੇ ਫਸਲ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਧਨ ਬਹੁਤ ਹੀ ਆਸਾਨ ਕਿਸਮ ਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਫਸਲ ਦੀ ਪੈਦਾਵਰ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਮੰਗਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਸਹਾਈ ਸਿੱਧ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਪਰ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਨਾਲ ਕਿਸਾਨੀ ਵਰਗ ਵਿਚ ਕਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਆਉਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਛੋਟੀ ਅਤੇ ਵਿਚਾਲੇ ਵਾਲੀ ਕਿਸਾਨੀ ਕਰਜ਼ੇ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਕੁਚਲ ਹੋਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਖੇਤੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਖੇਤੀ ਆਦਾਰਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਨੀਤੀਆਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਖੇਤੀ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਕਰਨ ਲਈ ਟਰੈਕਟਰ, ਟਿਊਬਵੈੱਲ, ਖਾਦਾਂ ਅਤੇ ਬੀਜਾਂ ਨੂੰ ਖਰੀਦਣ ਲਈ ਕਰਜ਼ਾ ਦੇਣ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਨੀਤੀ ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਉੱਪਰ ਕੋਈ ਮਾੜਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਹੈ ਛੋਟੀ ਅਤੇ ਵਿਚਕਾਰਲੀ ਕਿਸਾਨੀ। ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਇਸ ਨਾਵਲ ਚਿਵਲੇ ਕਿਸਾਨੀ ਦੀ ਹੈ, ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਕਿਸਾਨ। ਜਿਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੇਠਾਂ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ

ਜੇਕਰ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦਾ ਜਿਕਰ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਜਿਹਨਾਂ ਕੋਲ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਿਰਬਾਹ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸੁੱਖ-ਸਹੂਲਤਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਵਿਚ ਹੈ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ। ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਘਰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕਮੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਜੇ ਕਿਤੇ ਕਮੀ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਸੀ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਇਕੱਠ, ਜੋ ਕਦੇ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ। ਪਹਿਲਾਂ-ਪਹਿਲ ਦਸੌਂਧਾ ਇਕ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਨਿਮਨ-ਕਿਸਾਨੀ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰੱਖਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਬਾਪੂ ਦੀ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਵਢੂੰ-ਖਾਉਂ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਬੂਟਾ ਦਾ ਮਾਮੂਲੀ ਜਿਹੀ ਗਲਤੀ 'ਤੇ ਉਸਦੇ ਪਰਾਣੀਆ ਨਾਲ ਪਿੰਡੇ ਉੱਤੇ ਨੀਲ ਪਾ ਦਿੰਦਾ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਵਾਢੀ ਦਿਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚ ਛੋਲਿਆਂ ਦੀ ਕੰਡ ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਪਿੰਡਾ ਮਚਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਅਤੇ ਫਲਿਆਂ ਦੇ ਮਗਰ ਫਿਰਦਿਆ ਨਾੜ ਨਾਲ ਪੈਰ ਛਿੱਲੇ ਜਾਂਦੇ; ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਉਸਦਾ 'ਸੁਰਗ' ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦਾ ਸੁਪਨਾ ਕਿਤੇ ਗੁਆਚ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਇਸ ਸੁਰਗ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਘਰੇ ਭੱਜਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥੀ ਨਾਲ 'ਬੰਗਲਾ ਦੇਸ਼' ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉੱਥੇ ਕੁਝ ਦਿਨ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਰੋਟੀ ਪਾਣੀ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਗ੍ਰੰਥੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਵਾਲੇ ਚੌਕੀਦਾਰ ਨਾਲ ਰਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਚੌਕੀਦਾਰ ਨੇ ਕੁਝ ਹੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ ਨੌਕਰੀ ਤੇ ਲੁਆ ਦਿੱਤਾ। ਉੱਥੇ ਉਹ ਬੋਰੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕਾਰਖਾਨੇ ਦੇ ਅੱਗੇ ਪਹਿਰਾ ਦੇਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਪਹਿਲਾ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਕੰਮ ਅਕੇਵਾਂ ਜਿਹਾ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਫਿਰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਵਰਦੀ, ਬੰਦੂਕ ਅਤੇ ਭਾਰੇ ਬੂਟ ਪਾਏ ਚੰਗੇ ਲੱਗਣ ਲਗ ਗਏ। ਇਸੇ ਵਰਦੀ ਕਾਰਨ ਬਰੁਮਾ ਦੀ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉੱਥੇ ਉਹ ਪਹਿਲਾ ਰੰਗੂਨ ਗਿਆ ਫਿਰ ਮਾਂਡਲੇ ਤੇ ਅੰਤ ਗਰੁਮਾ ਦੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਆਪਣਾ ਪੱਕਾ ਟਿਕਾਣਾ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਉੱਥੇ ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਸਿਪਾਹੀ ਬਣਿਆ ਫਿਰ ਹੌਲਦਾਰ ਅਤੇ ਅੰਤ ਉਹ ਸੂਬੇਦਾਰ ਤੋਂ ਠੇਕੇਦਾਰ ਬਣ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਧਨ-ਦੌਲਤ ਬਣਾ ਲਈ ਸੀ। ਜਦ ਕਿਤੇ ਬੂਟੇ ਬਾਈ ਦੀ ਚਿੱਠੀ ਆਉਂਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਦੇਸ ਜਾਣ ਲਈ ਕਾਹਲਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਪਿੰਡ ਵੀ ਗਿਆ। ਉੱਥੇ ਉਸਨੂੰ ਵਰਦੀ ਵਿਚ ਦੇਖ ਕੇ ਸਭ ਹੈਰਾਨ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਤੋਂ ਡਰਦੇ ਕੋਈ ਗੱਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੇ। ਪਰ ਬੂਟਾ ਬਾਈ ਹੀ ਸੀ ਜੋ ਉਸਨੂੰ 'ਬਰਮਾ ਦਾ ਬੋਰੀਆ' ਆਖ ਕੇ ਹੱਸਦਾ ਸੀ। ਪਿੰਡ ਆ ਕੇ ਉਸਨੇ ਨਾਲ ਲੱਗਦੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਖਰੀਦ ਕੇ ਬੂਟੇ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਆਪ ਫਿਰ ਬਰੁਮਾ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉੱਥੇ ਹੀ ਉਸਨੇ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲਿਆ। ਉਸਦੇ ਦੋ ਪੁੱਤ ਅਤੇ ਇੱਕ ਧੀ ਸੀ, ਜਿਹਨਾਂ ਦਾ ਉਸਨੇ ਰੱਜੇ-ਪੁੱਜੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਵਿਆਹ ਕੀਤਾ। ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਉਮਰ ਬਹਿ ਕੇ ਖਾਣ ਜੋਗੀ ਕਮਾਈ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਲੈ ਕੇ ਵਾਪਿਸ ਪਿੰਡ ਆ ਗਿਆ। ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਤਨੀ ਭਗਵੰਤ ਕੌਰ ਮਰ ਗਈ ਅਤੇ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਇਕਦਮ ਟੁੱਟ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਛੱਡ ਕੇ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਬੈਠਕ ਵਿਚ ਕੈਦ ਕਰੀ ਰੱਖਿਆਂ। ਇਕ ਪੁੱਤ ਫੌਜ ਵਿਚ ਸੀ, ਜੋ ਕਦੇ-ਕਦਾਈਂ ਛੁੱਟੀ ਕੱਟਣ ਪਿੰਡ ਆ ਜਾਂਦਾ। ਜਰਨੈਲ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੰਬੜਦਾਰ ਬਚਨੇ ਨਾਲ ਰਲਕੇ ਗਲਤ ਰਾਹੇ ਪੈ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਜਿਸਦਾ ਮੁੜਨਾ ਅਸੰਭਵ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਬੜੀ ਹੀ ਭਲੀਮਾਣਸ ਤੇ ਨੇਕਦਿਲ ਦੀ ਸੀ। ਜਿਸਨੇ ਸਾਰਾ ਘਰ-ਪਰਿਵਾਰ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਕਮੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਲਵੇਰਾ ਸੀ, ਆਉਣ ਜਾਣ ਲਈ ਘੋੜੀਆਂ ਸੀ, ਜਿਸ ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਉਹ ਖੇਤਾਂ ਦੀ ਸੈਰ ਕਰਨ ਜਾਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਬੈਠਕ ਵਿਚ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਰਹਿੰਦਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਭਗਵੰਤ ਕੌਰ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਆਖਦਾ ਕਿ:-

“ਭਗਵੰਤ ਕੌਰ ਬੜੇ ਹੀ ਕੁਵੇਲੇ ਸਭ ਕੁਝ ਉਹਦੇ ਇੱਕਲੇ ਦੇ ਗਲ ਪਾ ਕੇ ਵਿਛੋੜਾ ਦੇ ਗਈ ਸੀ”⁸⁰

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਭਗਵੰਤ ਕੌਰ ਦੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਹੱਸਣਾ ਹੀ ਭੁੱਲ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਦਿਨ ਰਾਤ ਬੈਠਕ ਵਿਚ ਪਿਆ ਬਰੁਮਾ ਦੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਵਿਚ ਗੁਆਚਾ ਰਹਿੰਦਾ ਅਤੇ ਕੰਧ ਤੇ ਲੱਗੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਪੁਰਾਣੇ ਦਿਨਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਇੰਝ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਅੰਦਰੋਂ-ਅੰਦਰੀ ਘੁਣ ਵਾਂਗ ਖੁਰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਕਮਾਈ ਇੱਜ਼ਤ ਨੂੰ ਜਰਨੈਲ ਨੇ ਦਾਗ ਲਾਉਣ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਸਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਛੱਡੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਘਰੇ ਬਾਹਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਬੈਠਕ ਦਾ ਗਲੀ ਵਾਲਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆਂ ਸੀ। ਕਦੇ-ਕਦੇ ਉਸ ਕੋਲ ਉਸਦਾ ਭਰਾ ਬੂਟਾ ਆ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਆਖਦਾ:-

“ਕੀ ਜਾਰ ਤੂੰ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਕੀੜਿਆਂ ਆਲੇ ਕੁੱਤੇ ਆਂਗੂੰ ਅੰਦਰ ਲਿਟਿਆਂ ਰਹਿਨੈ!”⁸¹

ਬੂਟਾ ਉਸਨੂੰ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਖਬਰਸਾਰ ਦੱਸਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਖੇਤਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂਬਾਤਾਂ ਕਰਕੇ ਬਿੰਦ ਕੁ ਬਹਿ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ। ਬੂਟੇ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਕੇ ਹੋਰ ਡੂੰਘੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਂਦਾ। ਪੁੱਤ ਦੇ ਨਾਲ ਉਹ ਆਪਣੀ ਨੂੰਹ ਲਈ ਵੀ ਬੜਾ ਫਿਕਰਮੰਦ ਰਹਿੰਦਾ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੌਸਲਾ ਦਿੰਦਾ ਆਖਦਾ:-

“ਕੋਈ ਨੂੰ ਪੁੱਤ ਤਕੜੀ ਹੋ! ਜਿੰਨਾ ਚਿਰ ਮੈਂ ਬੈਠੈਂ ਇਹ ਘਰ ਵਸੂਗਾ-ਮੈਂ ਉਸ ਕੰਜਰ ਦਾ ਉਜਾੜਿਆ ਨੂੰ ਉੱਜੜ ਸਕਦਾ!.....ਮੈਂ ਹੁਣ ਘਰ ਉਸਦੇ ਆਸਰੇ ਨੂੰ ਛੱਡਣਾ। ਹੌਸਲਾ ਰੱਖ। ਮਨ ਕਰੜਾ ਕਰ, ਸਭ ਕੁਸ਼ ਠੀਕ ਹੋਜੂ।”⁸²

ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿ ਉਸਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਹੋਰ ਬਿਖਰ ਜਾਵੇ। ਘਰ ਵਿਚ ਇਕ ਨੂੰਹ ਤੇ ਪੋਤੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਉਸਦਾ ਜੀ ਲੱਗਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਜਰਨੈਲ ਦੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਕਾਰਨ ਉਸਨੂੰ ਹਰ ਥਾਂ ਨੀਵੀਂ ਪਾਉਣੀ ਪੈ ਜਾਂਦੀ। ਜੋ ਲੋਕ ਉਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਅੱਖ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚੁੱਕਦੇ ਅੱਜ ਉਹ ਉਸ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਲੈਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਜਦ ਉਹ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਜਰਨੈਲ ਦੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

“ਕਾਕਾ ਕਿਸੇ ਚਾਚੇ ਤਾਏ ਦੀ ਕੋਈ ਲਿਹਾਜ਼ ਨੂੰ ਕਰਨੀ, ਇਹ ਪਿੰਡ ਦਾ ਸਾਂਝਾ ਮਸਲੈ। ਜਿਹੜਾ ਕਸੂਰਵਾਰ ਐ ਉਸਨੂੰ ਸਭ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਜਾਵਾਰ ਦੱਸੋ।”⁸³

ਜੋ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਕਿਸੇ ਦੀ ਜਰ੍ਹਾਂ ਜਿੰਨੀ ਗੱਲ ਬਰਦਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦਾ ਅੱਜ ਉਹੀ ਹੀ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਪੂਰੇ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਸਿਰ ਨੀਵਾਂ ਕਰਕੇ ਬੈਠਾ ਸਭ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਕੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲੋਂ ਪਤਲਾ ਹੋਇਆ ਪਿਆ ਸੀ। ਵਿਹੜੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇੰਝ ਬੋਲਣ ਪਿੱਛੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਸੀ। ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ-ਜ਼ਾਈਦਾਦ ਦੇ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਤੰਗ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਘਰ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਸੀਰੀਆਂ ਦਾ ਜੀਣਾ ਹਰਾਮ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਮਸ਼ੀਨ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੰਮ ਕਰਾਉਂਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਬਦਲੇ ਵਿਚ ਪੂਰੇ ਟੱਬਰ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅੰਤਰ-ਅਤਮਾ ਨੂੰ ਠੇਸ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਹੀ ਮਾਹਲੇ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਪਹਿਲਾਂ ਛੁਡਾ ਕੇ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਲੈ ਲਈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਮਾਹਲਾ ਪਾਗਲਾ ਵਾਂਗ ਉਸਦੇ ਮਿੰਨਤਾਂ-ਤਰਲੇ ਪਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਮਾਹਲੇ ਨੇ ਕਈ ਵਾਰ ਪਿੰਡ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਸਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਾ ਦੇਣ ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਅੱਗੇ ਆ ਕੇ ਉਸਦੀ ਮੱਦਦ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਜੋ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਮਾਹਲਾ ਆਪਣੀ ਗਹਿਣਾ ਪਈ ਜ਼ਮੀਨ ਛੁਡਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਅੰਤ ਉਹ ਖੂਹ ਵਿਚ ਛਾਲ ਮਾਰਕੇ ਮਰ ਗਿਆ। ਕਿਤੇ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਨਾ ਕਿਤੇ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਹੀ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਮਾਹਲੇ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਛੱਡ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈਣਾ ਜੇ ਉਹ ਮਾਹਲੇ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਉਸਨੂੰ ਵਾਪਿਸ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਅੱਜ ਮਾਹਲਾ ਮਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਭੁੱਖ-ਮਰੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਕੇ ਨਾ ਰੁਲਦਾ। ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲੇ ਗ਼ਰੀਬਾ ਦੀਆਂ ਬਦਸੀਸਾਂ ਹੀ ਲੱਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਘਰ ਵਿਚ ਇੰਨੀਆਂ ਸੁੱਖ-ਸਹੂਲਤਾਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਵੀ ਉਸਦੇ ਮਨ ਦੇ ਚੈਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਰਿਹਾ। ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਉੱਪਰ ਕਹਿਰ ਟੁੱਟ ਪਿਆ ਜਦ ਉਸਦੇ ਪੁੱਤ ਜਰਨੈਲ ਦਾ ਕਤਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਉਹ ਜਰਨੈਲ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਆਖਦਾ ਸੀ ਪਰ ਜਰਨੈਲ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਟੁੱਟ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਜਦ ਉਸਦਾ ਦੂਜਾ ਪੁੱਤ ਜਸਪਾਲ ਘਰ ਆਇਆ ਤਾਂ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਉੱਪਰ ਕਾਬੂ ਨਾ ਪਾ ਸਕਿਆ ਅਤੇ ਧਾਹਾ ਮਾਰਕੇ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਹੁਣ ਉਸ ਵਿਚ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੀ, ਇਸੇ ਲਈ ਜਦ ਜਸਪਾਲ ਮੁੜਨ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਨਿਮਾਣੀ ਜਿਹੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਕਿਹਾ:।

“ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਬਮਾਰੀ-ਠਮਾਰੀ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਪੰਜ-ਚਾਰ ਦਿਨ ਹੋਰ ਨੂੰ ਅਟਕਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ?”⁸⁴

ਪਰ ਜਦ ਜਸਪਾਲ ਨੇ ਜਾਣ ਦੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਦੱਸ ਕੇ ਜਾਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕਿਹਾ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਨੀਵਾ ਕਰਕੇ ਖੁੰਡੀ ਦੀ ਮੁੱਠ ਨੂੰ ਪਲੋਸਦਾ ਰਿਹਾ। ਜਿਵੇਂ ਉਸਦੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਇਕੋ ਇਕ ਆਸ ਸੀ ਉਹ ਵੀ ਮੁੱਕ ਗਈ ਸੀ। ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਹੁਣ ਆਸਰਾ ਭਾਲਦਾ ਸੀ। ਜਦ ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਤੇ ਗੁਰਿੰਦਰ ਨੂੰ ਉਸਦਾ ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਨਾਲ ਲੈ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਦਸਵੇਂ ਦਿਨ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਲਿਆ। ਜਰਨੈਲ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਵਿਚ ਘਰ-ਬਾਰ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਸਾਂਭਣ ਦੀ ਵੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਉਸਨੇ ਇੱਕ ਦਿਨ ਬੂਟੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ:-

“ਮੈਨੂੰ ਡਰ ਲੱਗਦੇ ਬਈ ਕਬੀਲਦਾਰੀ ਮੈਥੋਂ ਸਾਂਭੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣੀਂ।”⁸⁵

ਪਹਿਲਾ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਜਰਨੈਲ ਤੇ ਜਸਪਾਲ ਦੇ ਘਰ ਆਉਣ ਦੀ ਅਤੇ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਸਾਂਭਣ ਦੀ ਆਸ ਸੀ। ਪਰ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਜਰਨੈਲ ਦੀ ਮੌਤ ਨੇ ਆਸ ਬੁੱਝ ਗਈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਜਸਪਾਲ ਨੇ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਉਸਦੀ ਆਸ ਬੁਝਾ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਉਸਤੋਂ ਨਹੀਂ ਸਾਂਭੀ ਜਾਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨੌਕਰੀ ਤੋਂ ਹੀ ਫੁਰਸਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲਦੀ। ਪਰ ਜਸਪਾਲ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਆਸ ਵੀ ਮੁੱਕ ਗਈ। ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਦਿਆ ਹੋਇਆ ਆਪਣੀ ਦੀ ਫਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਨੇ ਗੱਜਣ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਛੁਡਾਉਣ ਲਈ ਘਰ ਬੁਲਾਇਆ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਆਖਿਆ ਕਿ:-

“ਐਤਕੀ; ਗੱਜਣਾ ਅਸੀਂ ਜ਼ਮੀਨ ਆਪ ਰੱਖਣੀ ਐ-ਨਮਾਣੀ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ।”⁸⁶

ਗੱਜਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸਨੇ ਬਚਨੇ ਨੂੰ ਘਰ ਸੱਦ ਕੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਛੁਡਾਉਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਬਚਨਾ ਅੱਗੋਂ ਆਲ-ਮਟੇਲ ਕਰਨ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਇੱਕ ਗੱਲ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜਰਨੈਲ ਬਚਨੇ ਦੇ ਨਾਲ ਰਲ ਹੀ ਗਲਤ ਰਾਹੇ ਪਿਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਸਨੇ ਬਚਨੇ ਨੂੰ ਤਾੜਨਾ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ:-

“ ਬਚਨ ਸਿਆਂ, ਸਾਡਾ ਘਰ ਤੇਰੇ ਪੈਰੋ ਬਰਬਾਦ ਹੋਇਐ ਤੇ ਤੂੰ ਅਜੇ ਵੀ.....”⁸⁷

ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਜਾਣ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜਰਨੈਲ ਦੀ ਮੌਤ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਬਚਨੇ ਨੇ ਹੀ ਕੀਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਹੁਣ ਉਸਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦੱਬਣ ਨੂੰ ਫਿਰਦਾ ਹੈ। ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਬੇਸ਼ੱਕ ਜਰਨੈਲ ਨੂੰ ਬੋਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਉਹ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਉਸਨੂੰ ਉੱਨਾ ਹੀ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਜਰਨੈਲ ਦੇ ਕਾਤਲਾਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦਵਾਉਣ ਲਈ ਉਸਨੇ ਬਚਨੇ ਨੂੰ ਪੈਸੇ ਦੇਣ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਇਕ ਵਾਰ ਵੀ ਸੋਚਿਆ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਆਖਣ ਲੱਗਾ:-

“ਜਦੋਂ ਲੱਖਾਂ ਦਾ ਪੁੱਤ ਗੁਆ ਲਿਆ, ਹੁਣ ਇਹਨਾਂ ਚਾਰ ਛਿੱਲੜਾਂ ਦਾ ਕੀ ਐ- ਉਹ ਜਾਣ, ਉਹਦਾ ਦੀਨ- ਅਮਾਨ ਜਾਣੈ”⁸⁸

ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੋਹਾਂ ਪੁੱਤਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਹੁਤ ਕਮਜ਼ੋਰ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਬੁਢਾਪੇ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਬੇਮੌਤ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਸਭ ਕੁਝ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਉਸਦਾ ਸਭ ਕੁਝ ਖਤਮ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਅਤੇ ਗੁਰਿੰਦਰ ਹੀ ਉਸਦੇ ਹੁਣ ਸਭ ਕੁਝ ਸੀ। ਉਹ ਗੁਰਿੰਦਰ ਨਾਲ ਪਿਆ ਕਈ ਵਾਰੀ ਭੁੱਬਾਂ ਮਾਰ ਕੇ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ। ਅੱਜ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਗ਼ਰੀਬ ਜਾਪ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਸੀ ਸਭ ਕੁਝ ਪਰ ਉਸਦੀ ਕੀਤੀ ਕਮਾਈ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਸਾਂਭਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ। ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਇੱਕ ਨਾ ਹੀ ਚੰਗਾ ਪਿੰਡ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਬਣਿਆ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪਿਤਾ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ-ਜ਼ਾਇਦਾਦ ਦੇ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਬੜਾ ਤੰਗ ਕੀਤਾ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਖੁਦ ਹੀ ਮੌਤ ਦੇ ਮੂੰਹ ਧੱਕ ਦਿੱਤਾ। ਜੇਕਰ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਜਰਨੈਲ ਨੂੰ ਵੀ ਜਸਪਾਲ ਵਾਂਗ ਕਿਤੇ ਨੌਕਰੀ ਤੇ ਲਵਾ ਦਿੰਦਾ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਗਲਤ ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਬਚਾ ਕੇ ਰੱਖਦਾ।

ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ

ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਬੜਾ ਭਰਾ ਹੈ। ਬੂਟਾ ਬੜੇ ਅੜਬ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਲਈ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਘਰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਰੂਮਾ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਦੋਵੇਂ ਸਕੇ ਭਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਮੀਨ ਆਸਮਾਨ ਦਾ ਫਰਕ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਜ਼ਮੀਨ-ਜ਼ਾਇਦਾਦ ਦਾ ਮਾਲਕ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਘਰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕਮੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਉੱਥੇ ਹੀ ਬੂਟਾ ਜ਼ਮੀਨ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰਦਾ। ਦੋਹਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਮੀਨ ਕਰਕੇ ਹੀ ਵੱਖਰਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਗੋਂ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਖੇਰੂੰ-ਖੇਰੂੰ ਹੋਇਆ ਪਿਆ ਸੀ ਉੱਥੇ ਹੀ ਬੂਟੇ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਇੱਕ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਰਲ-ਮਿਲ ਕੇ ਰਹਿੰਦਾ। ਉਹ ਰਾਤ ਤੱਕ ਹਾਸਾ ਮਖੌਲ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਬੂਟੇ ਦੇ ਦੋ ਵੱਡੇ ਮੂੰਡੇ ਜੋ ਵਿਆਹੇ ਹੋਏ ਸੀ ਅਤੇ ਛੋਟਾ ਨੌਵੀਂ-ਦਸਵੀਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਦਾ ਸੀ। ਬੂਟਾ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਰੋਅਬ ਰੱਖਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸੇ ਲਈ ਜਦ ਉਸਦੇ ਪੁੱਤ ਉਸਨੂੰ ਮਖੌਲ ਕਰਨੇ ਨਾ ਹਟੇ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ:-

“ਉਇ ਤੂੰ ਚੁੱਪ ਨੂੰ ਕਰਦਾ? ਬਣਾਵਾਂ ਬੰਦਾ? ਸਾਲਿਓ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਐਡਾ ਈ ਨਿੱਘਰਿਆ ਸਮਝ ਛੱਡਿਐ, ਬਈ ਮੈਂ ਦੋਹ ਮਾਵਿਆਂ ਬਿਨਾਂ ਈ ਮਰ-ਜੂੰ? ਐਂ ਚੋਕੂਰਾਂ ਲਾਉਨੇ ਓਂ, ਮੈਂ ਅਜੇ ਥੋਡੀ ਮਾਂ ਦਾ ਕੁਸ਼ ਨੂੰ ਧਰੋਂਦਾ, ਬਣੇ ਫਿਰਦੇ ਹੋਓਂਗੇ ਆਵਦੇ ਜਾਣੇ ਵੱਡੇ ਕਮਾਉ! ਸੂਰਮੇ!”⁸⁹

ਬੂਟੇ ਦੇ ਪੁੱਤ ਉਸਨੂੰ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰਕੇ ਬਣਾਈ ਜ਼ਮੀਨ-ਜ਼ਾਇਦਾਦ ਕਰਕੇ ਅਕਸਰ ਮਿਹਣਾ ਮਾਰਦੇ ਤਾਂ ਉਹ ਆਖਦਾ ਕਿ:-

“ਸਾਲਿਆ ਮੈਨੂੰ ‘ਦਸੌਂਧੇ ਚਾਚੇ’ ਦੇ ਮਿਹਣੇ ਮਾਰਦੈਂ, ਮੈਂ ਥੋਡਾ ਕੀ ਗੁਆ 'ਤਾ ਉਇ? ਮੈਂ ਕੋਈ ਬੈਲ ਕਰ ਕਰ ਕੇ ਗਹਿਣੇ ਧਰੀ ਗਿਐਂ?”⁹⁰

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਵਖਤ ਹਾਸਾ ਮਖੌਲ ਕਰਦੇ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਬੂਟੇ ਨੂੰ ਭਾਵੇਂ ਬਾਕੀ ਜੱਟਾਂ ਵਾਂਗ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਸੀ ਪਰ ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਉੱਪਰ ਕਦੇ ਮਾੜੀ ਅੱਖ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰੱਖੀ। ਉਸਨੂੰ ਯੂ.ਪੀ ਵਿਚ ਜ਼ਮੀਨ ਲੈਣ ਬਹੁਤ ਹੀ ਉਤਾਵਾਲਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਵੀ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਵੀ ਉਸ ਨਾਲ ਉੱਥੇ ਜ਼ਮੀਨ ਲੈ ਲਵੇ:-

“ਮੈਂ ਤਾਂ ਕਹਿਨੈ ਔਖੇ-ਸੌਖੇ ਜੂ.ਪੀ 'ਚ ਜਾ ਕੇ ਜ਼ਮੀਨ ਲਈਏ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਲਈ ਸੀ ਐਫ਼ਾਂ ਕਰਦੇ ਐ।”⁹¹

ਪਰ ਇੱਥੇ ਇਕ ਗੱਲ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਬੇਸ਼ਕ ਬੂਟੇ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ ਦੁੱਗਣੀ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਜਲਦੀ ਪਰ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵੱਲ ਕਦੇ ਅੱਖ ਭਰ ਕੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਜਦ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਆਪ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਸਾਂਭਣ ਲਈ ਆਖਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

“ਮੈਂ ਸਾਂਭਾ? ਮੈਂ ਕੌਣ ਐਂ ਸਾਂਭਣ ਆਲਾ ਬਈ? ਤੇਰੇ ਪੁੱਤਾਂ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਐਂ; ਸੁਖ ਨਾਲ ਅੱਗੇ-ਪਿੱਛੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਾਂਭਣੀ ਐਂ।”⁹²

ਬੂਟਾ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਵੱਡੇ ਭਰਾ ਵਾਂਗ ਹੌਸਲਾ ਦਿੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਕਦੇ-ਕਦੇ ਉੱਚੇ ਸੁਰ ਵਿਚ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਬੂਟਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿ ਉਸਦਾ ਭਰਾ ਇੰਝ ਹਿੰਮਤ ਹਾਰ ਕੇ ਬੈਠ ਜਾਵੇ। ਬੂਟਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੰਦਾ, ਜਦੋਂ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਬੇਵੱਸ ਹੋ ਕੇ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਬੂਟਾ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਭੜਕ ਉੱਠਿਆ ਅਤੇ ਆਖਣ ਲੱਗਾ:-

“ਕਿਉਂ, ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਜੁੱਤੀਆਂ ਕਿਉਂ ਬਈ? ਕਿਧਰਲੇ ਇਹ ਵੱਡੇ ਮੋਹਤਬਰ ਆ-ਗੇ ਸਾਨੂੰ ਜੁੱਤੀਆਂ ਮਾਰਨ ਆਲੇ? ਸਾਡਾ ਲਾਗਾ ਨਾ ਦੇਗਾ, ਐਮੇ ਅੱਡੀਆਂ ਚੱਕ ਚੱਕ ਔਂਦੇ ਐ, ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਤੋਂ ਕੁਸ਼ ਲੈ-ਕੇ ਖਾਣੈ?”⁹³

ਬੂਟਾ ਸੱਚਮੁੱਚ ਹੀ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੀ ਸੱਜੀ ਬਾਂਹ ਸੀ ਜੋ ਹਰ ਔਖੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਵੀ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦਾ ਪੂਰਾ ਸਾਥ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਕੱਲਾ ਬੂਟਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਸਦਾ ਪੁੱਤ ਮੋਦਨ ਵੀ ਆਪਣੇ ਚਾਚੇ ਦਾ ਪੂਰਾ ਖਿਆਲ ਰੱਖਦਾ। ਬੂਟਾ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਖੇਤ ਗਏ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਬਹੁੱਤ ਹੀ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

“ਬਲੇ!ਬਲੇ! ਅੱਜ ਰਾਜੇ ਦੀ ਘੋੜੀ ਕਿਮੇਂ ਸੂ-ਪੀ ਬਈ? ਭਲੀ ਹੋਈ! ਭਲੀ ਹੋਈ! ਸੁਕਰ ਐ ਉਸ ਨੀਲੀ ਛਤਰੀ ਆਲੇ ਦਾ, ਜੇ ਤੂੰ ਵੀ ਬਾਹਰ ਵਧਿਐਂ ਤਾਂ!”⁹⁴

ਬੂਟਾ ਕੇਵਲ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਲਈ ਹੀ ਫ਼ਿਕਰਮੰਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਗੋਂ ਉਸਦੇ ਪੁੱਤ ਜਰਨੈਲ ਲਈ ਬਹੁਤ ਚਿੰਤਤ ਸੀ, ਇਸੇ ਲਈ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ:-“ਫੇਰ ਤੂੰ ਉਹਨੂੰ ਨੱਥ ਕਿਉਂ ਨੂੰ ਪੌਂਦਾ, ਐਂ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਛੱਡ ਚੱਡਿਐ, ਇਹ ਕੋਈ ਅਕਲਮੰਦੀ ਐ?”

ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ:-“ਤੇਰੇ ਹੱਥਾਂ 'ਚ ਉਹ ਜੰਮਿਆਂ ਪਲਿਐ, ਤੇਰਾ ਵੀ ਉਹਦੇ 'ਤੇ ਮੇਰੇ ਜਿੰਨਾਂ ਈ ਹੱਕ ਐ, ਤੂੰਹੀਂ ਸਮਝਾ ਕੇ ਵੇਖ ਲੈ...”⁹⁵

ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਪੂਰਾ ਮਾਣ-ਸਤਿਕਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਜਰਨੈਲ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਰਾਹੇ ਪਾਉਣ ਲਈ ਬੂਟੇ ਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਦੀ ਆਪਸੀ ਇੰਨੀ ਗੂੜ੍ਹੀ ਸਾਂਝ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਦਾ ਬੁਰਾ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹਿਆ। ਬੂਟਾ ਉਸਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹਲਾਤਾ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਤ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਉਹ ਕਿਸੇ ਹੱਦ ਤੱਕ ਕਾਮਯਾਬ ਵੀ ਸੀ। ਬੂਟਾ ਨੇ ਹੀ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਦੋਹਾਂ ਪੁੱਤਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੌਸਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਬੂਟੇ ਨੂੰ ਸਭ ਕੁਝ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਹੁਣ ਜ਼ਮੀਨ-ਜ਼ਾਇਦਾਦ ਸਾਂਭਣ ਤੋਂ ਅਸਮਰਥ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਜੇ ਚਾਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਕਰ ਸਕਦਾ ਸੀ ਪਰ ਉਸਨੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣੀ ਨੀਅਤ ਸਾਫ਼ ਰੱਖੀ। ਪਰ ਇਕ ਦਿਨ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਲਾਉਣ ਗਏ ਬੂਟੇ ਦਾ ਸੱਜਾ ਚੂਲਾ ਉੱਤਰ ਗਿਆ ਤੇ ਉਹ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਮੰਜੇ ਉੱਤੇ ਪੈ ਗਿਆ। ਪਰ ਫਿਰ ਉਸਦਾ ਹੌਸਲਾ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਗੜਕ ਬਿਲਕੁਲ ਪਹਿਲਾ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਕੁਝ ਦਿਨ ਜ਼ਿਆਦਾ ਢਿੱਲਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਫਿਰ ਜੀਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨਾਲ ਠੀਕ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿੱਥੇ ਬੂਟਾ ਬਾਹਰੋਂ ਸਖ਼ਤ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਉਹ ਦਿਲ ਦਾ ਉੱਨਾ ਹੀ ਸੱਚਾ ਅਤੇ ਸਾਫ਼ ਨੀਅਤ ਦਾ ਮਾਲਕ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਕਾਰਨ ਹੀ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਫਿਰ ਤੋਂ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ-ਜ਼ਾਇਦਾਦ ਸਾਂਭਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਜੁਟਾ ਸਕਿਆ ਸੀ। ਬੂਟਾ ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਾਫ਼ ਦਿਲ ਦਾ ਸੱਚਾ-ਸੁੱਚਾ ਵਿਅਕਤੀ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਇਕਜੁੱਟ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਉੱਥੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਵੀ ਮੱਤਾ ਦਿੰਦਾ। ਉਹ ਬਾਕੀ ਭਰਾਵਾਂ ਲਈ ਇਕ ਮਿਸਾਲ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਭਰਾ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਉੱਪਰ ਕਬਜ਼ਾ ਜਮਾਉਣ ਦੀ ਥਾਂ ਆਪਣੀ ਕਿਰਤ ਕਮਾਈ ਵਿਚ ਯਕੀਨ ਰੱਖਦਾ ਹੈ।

ਬਚਨਾ (ਲੰਬਰਦਾਰ)

ਬਚਨਾ ਵਿਹੜੇ ਦਾ ਲੰਬਰਦਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਪੱਖੋਂ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਹੈ। ਬਚਨੇ ਦਾ ਆਚਰਨ ਅਤੇ ਸੁਭਾਅ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਚੰਗੇ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਹੀ ਬੂਰਾ ਸਲੂਕ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਹੜੇ ਦੀਆਂ ਤੀਵੀਆਂ ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਵਿਵਹਾਰ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਚਨਾ ਹੀ ਹੈ। ਬਚਨਾ ਆਪਣੇ ਸੀਰੀਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਬਹੁਤ ਨਿਰਦਈ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਲਈ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਇੰਨੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰ ਸੀਰੀ ਭੁੰਡਾ ਨਾਲ ਵੀ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਇੱਥੇ ਤੱਕ ਕਿ ਉਸਨੇ ਜਰਨੈਲ ਨਾਲ ਵੀ ਹੇਰਾ-ਫੇਰੀ ਕਰਕੇ ਉਸਦਾ ਕਤਲ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਵੀ ਆਪਣਾ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ। ਬਚਨੇ ਦੇ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਹੀ ਜਰਨੈਲ ਪੁੱਠੇ ਰਸਤੇ ਪਿਆ ਸੀ, ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਫੀਮ ਅਤੇ ਤੀਵੀਆਂ ਲਿਆ ਕੇ ਵੇਚਦਾ ਸੀ। ਬਚਨੇ ਨੇ ਹਰ ਇਕ ਦੇ ਨੱਕ ਵਿਚ ਦਮ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਬਚਨਾ ਸ਼ਰੇਆਮ ਰਾਤ ਜਾਂ ਦਿਨ ਵੇਲੇ ਰੱਤੀ ਦੇ ਘਰ ਆ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮੰਨਦਾ। ਬਚਨੇ ਲੰਬਰਦਾਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਠਾਣੇ ਵਿਚ ਵੀ ਉਸਦੀ ਹੀ ਚਲਦੀ ਸੀ, ਇਸੇ ਤਾਂ ਉਹ ਨਾਜ਼ਾਇਜ਼ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਡਰ ਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਮੁੰਦਰ ਨੇ ਭੁੰਡੇ ਦੀ ਬਾਂਹ ਵੱਢ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਤਾਂ ਬਚਨਾ ਠਾਣੇਦਾਰ ਨੂੰ ਸੱਦ ਕੇ ਮੁੰਦਰ, ਬਾਬਾ ਸਾਧੂ ਅਤੇ ਸੰਤਾ ਮਝੇਰੂ ਦੇ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਬਚਨੇ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਵਿਚ ਲਿਜਾ ਕੇ ਕੁਟਾਪਾ ਚਾੜ੍ਹਦਾ ਹੈ। ਬਚਨਾ ਮੁੰਦਰ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਨੂੰ ਸਬਕ ਸਿਖਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਨੂੰ ਡਰਾਉਣਾ ਸੀ ਤਾਂ ਕਿ ਕੋਈ ਹੋਰ ਉਸਦੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਨਾ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਸਕਣ। ਬਚਨੇ ਨੇ ਜਰਨੈਲ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਛੱਡਣ ਵੇਲੇ ਜਰਨੈਲ ਵੱਲ ਆਪਣਾ ਕਰਜ਼ਾ ਕੱਢ ਕੇ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਚਲਾਕੀ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਵੀ ਜ਼ਰਾ ਸ਼ਰਮ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਬਚਨਾ ਜਿੱਥੇ ਨਿਰਦਈ ਅਤੇ ਕਠੋਰ ਦਿਲ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਸੀ ਉੱਥੇ ਹੀ ਚਾਲਬਾਜ਼ ਵੀ ਸੀ। ਬਚਨੇ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੀ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਘਰ ਰੁਲ ਗਿਆ ਸੀ। ਬਚਨੇ ਨੇ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਜਰਨੈਲ ਦੇ ਕਤਲ ਵਿਚ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲੇ ਉਹ ਬੰਦੇ ਫਸਾ ਦਿੱਤੇ ਜੋ ਉਸਦੇ ਖਿਲਾਫ ਸੀ, ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬਚਨੇ ਨੇ ਇਕ ਤੀਰ ਨਾਲ ਦੋ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਸੇਧੇ। ਇਕ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਜਰਨੈਲ ਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਜਰਨੈਲ ਦੇ ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੇ ਪੈਸਿਆ ਉੱਤੇ ਆਪਣਾ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਮੁੰਦਰ, ਬਾਬਾ ਸਾਧੂ ਜੋ ਬਚਨੇ ਖਿਲਾਫ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਨੂੰ ਭੜਕਾ ਰਹੇ ਸੀ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਬਚਨੇ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਕੀਤੇ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਉਸਦਾ ਸੀਰੀ ਭੁੰਡਾ ਹੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਰਾਤ ਨੂੰ ਰੱਤੀ ਦੇ ਘਰ ਗਏ ਨੂੰ ਦਾਅ ਲਾ ਕੇ ਪਿੱਛੇ ਦੀ ਵਾਰ ਕਰਕੇ ਗੰਡਾਸੇ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਬਾਂਹ ਵੱਢ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਬਚਨੇ ਨੇ ਆਪਣੀਆ ਕੀਤੀਆ ਦਾ ਫਲ ਅੰਤ ਵਿਚ ਪਾ ਹੀ ਲਿਆ ਸੀ। ਬਚਨੇ ਵਰਗੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਘਿਰਣਾ ਦੇ ਪਾਤਰ ਹੀ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੇ ਬੰਦਿਆਂ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਰਹਿਣਾ ਹੀ ਸਹੀ ਹੈ।

ਜਰਨੈਲ

ਜਰਨੈਲ ਵਿਹੜੇ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸਰਦਾਰ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਛੋਟਾ ਪੁੱਤਰ ਹੈ। ਜਰਨੈਲ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਉਹ ਪੂਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚੋਂ ਅਲੱਥ ਨਿਕਲਿਆਂ। ਜਰਨੈਲ ਦਾ ਵਿਆਹ ਇਕ ਚੰਗੇ ਘਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਾਊ ਸੀ। ਜਰਨੈਲ ਦੇ ਇਕ ਪੁੱਤ ਸੀ ਜਿਸਦਾ ਦਾ ਨਾਂ ਗੁਰਿੰਦਰ ਸੀ ਪਰ ਜਰਨੈਲ ਦਾ ਆਪਣਾ ਪੁੱਤ ਹੀ ਉਸਦੇ ਮੱਥੇ ਲੱਗ ਕੇ ਰਾਜ਼ੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਬੇਸ਼ੱਕ ਗੁਰਿੰਦਰ ਛੋਟਾ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਵੀ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦਾ ਪਿਉ ਪੀ ਕੇ ਘਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਕਦੇ ਉਸ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਆਖਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ:-

“ਉੱਤੇ ਤਾਂ ਛਲਾਬੀ ਬੈਥੈ...ਉਹਦੇ ਮੂੰਹ ਬਿਤੋਂ ਦਾਦ ਮਾਲਦੀ ਆ...”⁹⁶

ਜਰਨੈਲ ਨੇ ਵੀ ਕਦੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ, ਪਿਆਰ ਤਾਂ ਦੂਰ ਦੀ ਗੱਲ ਉਹ ਘਰ ਆਉਂਦਾ ਹੀ ਮਹੀਨੇ ਕੁ ਬਾਅਦ ਸੀ। ਜਰਨੈਲ ਬਚਨੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਬਾਹਰ ਘੁੰਮਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਨਾਜ਼ਾਇਜ਼ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਸਾਥ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਬੂਟਾ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਆ ਕੇ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਹੇਂਵਧਰੀਆਂ ਦਾ ਕੋੜੂ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

“ਜਰਨੈਲ ਮੈਂ ਆਪ, ਇਕ ਜੀਪ 'ਚ ਫੀਮ ਲਈ ਜਾਂਦਾ ਵੇਖਿਐ।’ ਨਾਲੇ ਅਕੇ ‘ਤੀਮੀਆਂ ਲਿਆ ਲਿਆ ਬੇਚਦੈ, ਏਧਰੋਂ, ਕਿੱਧਰੋਂ ਜੂਪੀ ਸੀਪੀ ਵੰਨੀਓਂ।’...ਲੈ ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਸਾਲੇ ਦਾ ਮੂੰਹ ਫੜਿਆ ਜਾਂਦੈ? ਫਰ ਗੱਲ ਵੀ ਤਾਹੀਂ ਬਣਦੀ ਐ ਨਾ ਜੇ ਆਵਦਾ ਘਰ ਪਾਟਿਆ ਹੁੰਦੈ; ਜਾਂ ਕੋਈ ਮਾੜਾ-ਮੋਟਾ ਖੋਟ ਹੁੰਦੈ।”⁹⁷

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੀਤੇ ਕੰਮਾਂ ਕਾਰਨ ਪੂਰੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਬੁਹ-ਬੁਹ ਹੋਈ ਪਈ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਵੀ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀ। ਜਰਨੈਲ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵੀ ਨਰਕ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਜਰਨੈਲ ਜਦ ਵੀ ਘਰ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਧੁੱਤ ਹੋਇਆ ਹੀ ਆਉਂਦਾ ਅਤੇ ਆ ਕੇ ਜ਼ੋਰ-ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਗਲੀ ਵਾਲਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੜਾਉਂਦਾ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਡਾਕੂ ਆਏ ਹੋਣ। ਇਕ ਰਾਤ ਜਦ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੜਕਾਉਂਦੇ ਨੂੰ ਗਾਮੇ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਕੌਣ ਹੈ ਤਾਂ ਅੱਗੇ ਉਸਨੂੰ ਆਖਣ ਲੱਦਾ :-

ਗਾਮਾ:- “ਕੌਣ ਐ?”

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਜਰਨੈਲ:- “ਤੇਰੀ ਮਾਂ ਦਾ ਖਸਮ!”⁹⁸

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਰਨੈਲ ਨੂੰ ਕੋਈ ਕੁਝ ਪਤਾ ਨਾ ਲੱਗਦਾ ਕਿ ਉਹ ਕੀ ਬੋਲਦਾ ਕਿ ਨਹੀਂ। ਘਰ ਆ ਕੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਬਹਿਸ ਕਰਦਾ ਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਫਿਰ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ। ਜਰਨੈਲ ਨੇ ਨਸ਼ੇ ਲਈ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਦੇ ਸੋਨੇ ਕੰਗਣ ਵੀ ਵੇਚ ਦਿੱਤੇ। ਪਰ ਇੱਥੇ ਇਕੱਲਾ ਜਰਨੈਲ ਕਸੂਰਵਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਸਦੇ ਅਜਿਹੇ ਵਰਤਾਰੇ ਪਿੱਛੇ ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਪਤਨੀ ਦੋਨੇ ਕਸੂਰਵਾਰ ਸੀ। ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਜੇ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਘਰ ਅਤੇ ਖੇਤਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਉਸਦੇ ਸਿਰ ਪਾਈ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਕੰਮ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਨੂੰ ਬਚਨੇ ਨਾਲ ਘੁੰਮਣ ਦੀ ਵਿਹਲ ਹੀ ਨਾ ਮਿਲਦੀ ਅਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਸ ਉੱਪਰ ਨਿਗਰਾਨੀ ਰੱਖਦਾ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਜਰਨੈਲ ਅਜਿਹੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਨਾ ਪੈਦਾ ਅਤੇ ਅੱਜ ਜਿੰਦਾ ਹੁੰਦਾ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਉਸ ਨਾਲ ਇਕ ਚੰਗੀ ਪਤਨੀ ਵਾਂਗ ਰਹਿੰਦੀ, ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦੀ ਤਾਂ ਜਰਨੈਲ ਸ਼ਾਇਦ ਸਮਝ ਪਾਉਂਦਾ। ਇਸੇ ਲਈ ਜਰਨੈਲ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਦੋਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਜਰਨੈਲ ਅਣਹੋਣੀ ਕਾਰਨ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਜਰਨੈਲ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਤੇ ਪਤਨੀ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਨਾ ਸੋਚਿਆ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦਾ ਖੁਦ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਵੀ ਸੀ। ਬਚਨੇ ਕੋਲ ਉਹ ਆਪ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਨਾ ਕਿ ਬਚਨਾ ਉਸਨੂੰ ਲੈਣ ਜਾਂਦਾ ਸੀ।

ਮੁੰਦਰ

ਮੁੰਦਰ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਇਕਲੌਤਾ ਅਤੇ ਮੋਹਤਬਰ ਹੈ। ਮੁੰਦਰ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪਣੀ ਇਕ ਕੋਠੜੀ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਬੇਬੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀਹ-ਬਾਈ ਵਰ੍ਹੇ ਪਹਿਲਾ ਨਹਰੂ ਫੌਜੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਧਰੇ ਲੈ ਗਿਆ। ਉਸਦੀ ਬੇਬੇ ਦੀ ਪੰਜ ਮਹੀਨੇ ਕੋਈ ਸੂਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ ਲੱਗੀ ਅਤੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਮੁੰਦਰ ਨੂੰ ਉਸਦਾ ਬਾਪੂ ਗਈ ਰਾਤ ਤੱਕ ਪਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕ ਰਾਜ ਕੁਮਰ ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਗਿਆ ਅਨੇਕਾਂ ਤਕਲੀਫਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਦਾ। ਫਿਰ ਅਚਾਨਕ ਇਕ ਦਿਨ ਉਸਦੀ ਬੇਬੇ ਘਰ ਆ ਗਈ ਪਰ ਸੱਤਵੇਂ ਕੁ ਦਿਨ ਉਸਨੂੰ ਮੁੰਦਰ ਨੇ ਸੀੜੀ ਉੱਤੇ ਜਾਂਦਿਆ ਦੇਖਿਆ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੁੰਦਰ ਤੇ ਉਸਦਾ ਬਾਪੂ ਸ਼ਹਿਰ ਚਲੇ ਗਏ ਉੱਥੇ ਉਹ ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਰਹੇ। ਮੁੰਦਰ ਸਕੂਲ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਬਾਪੂ ਦਿਹਾੜੀ ਕਰਨ, ਰਾਤ ਨੂੰ ਉਹ ਰੋਟੀ ਖਾ ਕੇ ਬੇਬੇ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੇਰ ਰਾਤ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਮੁੰਦਰ ਦਾ ਬਾਪੂ ਬਿਮਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਚਾਰ-ਪੰਜ ਮਹੀਨੇ ਮੰਜੇ ਤੇ ਰਿਹਾ। ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਪਿੰਡ ਆ ਗਏ ਤਾਂ ਮੁੰਦਰ ਪਸ਼ੂ ਚਾਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਇਕ ਦਿਨ ਮੁੰਦਰ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਬਾਪੂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ:-

“ਪੁੱਤ ਹੁਣ ਤੈਨੂੰ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਪਉ-ਆਪੇ ਕਮਾ ਕੇ ਖਾਣਾ ਪਉ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਹੁਣ ਚਾਰ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਪਰਾਹੁਣੈ।”⁹⁹

ਛੇਵੇਂ ਮਹੀਨੇ ਉਸਦਾ ਬਾਪੂ ਪੂਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਮੁੰਦਰ ਇਕਲਾ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਮੁੰਦਰ ਦੀ ਰਾਮਪੁਰੇ ਵਾਲੀ ਮਾਸੀ ਤਾਂ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਸੀ ਪਰ ਉਸਦਾ ਮਾਸੜ ਇਸ ਗੱਲ ਤੇ ਨਾਰਾਜ਼ ਸੀ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੁੰਦਰ ਦੇ ਬਾਪੂ ਨੇ ਬਿਮਾਰ ਵੇਲੇ ਉਸ ਤੋਂ ਪੈਸੇ ਉਧਾਰ ਲਏ ਸੀ, ਉਸਦੇ ਬਦਲੇ ਮੁੰਦਰ ਨੂੰ ਦੋ ਸਾਲ ਉਸਦੇ ਪਸ਼ੂ ਚਾਰਨੇ ਪਏ। ਮੁੰਦਰ ਨੇ ਡੇਢ ਸਾਲ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪਸ਼ੂ ਚਾਰੇ। ਜਰਨੈਲ ਉਸਨੂੰ ਡੰਡਿਆਂ ਜਾਂ ਮੁੱਕੀਆਂ ਨਾਲ ਕੁੱਟਦਾ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਕਿ ਉਹ ਕਿਤੇ ਭੱਜ ਜਾਵੇ ਪਰ ਬਾਬਾ ਸਾਧੂ ਸਮਝਾਉਂਦਾ ਕਿ ਉਹ ਕਿੱਥੇ ਰਹੇਗਾ ਤਾਂ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਮੁੰਦਰ ਫੇਰ ਮਨ ਮਾਰ ਲੈਂਦਾ। ਬਾਬੇ ਸਾਧੂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਜਾਦੂ ਸੀ ਕਿ ਮੁੰਦਰ ਨੇ ਡੇਢ ਸਾਲ ਕੱਟ ਲਿਆ। ਉਸਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਸੀ ਕੋਲ ਚਲਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉੱਥੇ ਹੀ ਉਹ ਸੀਰੀ ਲੱਗ ਗਿਆ ਤੇ ਸੱਤ ਸਾਲ ਉੱਥੇ ਹੀ ਰਿਹਾ। ਮਾਸੀ ਦੇ ਪਿੰਡ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਰੱਤੀ ਮਿਲੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਭੱਜਣ ਤੱਕ ਦੀ ਸਲਾਹ ਵੀ ਕਰ ਲਈ ਸੀ ਪਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਮੁੰਦਰ ਕਿਉਂ ਉਸ ਰਾਤ ਘਰ ਨਾ ਆਇਆ ਅਤੇ ਰੱਤੀ ਉਸਨੂੰ ਨਫਰਤ ਕਰਨ ਲੱਗ ਗਈ। ਮੁੰਦਰ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣਾ ਘਰ ਨਾ ਵਸਾਇਆ ਅਤੇ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਨਿੱਤ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਮੁਹਿੰਮ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਬਚਨੇ ਅਤੇ ਜਰਨੈਲ ਖਿਲਾਫ ਇੱਕਠ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਬਚਨੇ ਨੇ ਮੁੰਦਰ ਨੂੰ ਜਰਨੈਲ ਦੇ ਕਤਲ ਵਿਚ ਫਸਾ ਕੇ ਅੰਦਰ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਸੱਤ ਸਾਲ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਹੋ ਗਈ।

ਬਘਦੂ

ਬਘਦੂ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਬਚਨੇ ਹੁਣਾ ਦੇ ਜੁਲਮਾਂ ਦਾ ਸਤਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਬਘਦੂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦਾ ਲਾਡਲਾ ਹੈ ਇਸੇ ਲਈ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਹਰ ਥਾਂ ਉਸਦੀ ਹਮਾਇਤ ਕਰਨ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਰਹਿੰਦੀ। ਉਸਦੇ ਦੋ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਅਤੇ ਇਕ ਭੈਣ ਸੀ। ਮੁੰਦਰ ਨਾਲ ਉਹ ਵਿਹੜੇ ਦੇ ਮਸਲਿਆਂ ਵਿਚ ਘੁੰਮਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਬਘਦੂ ਥੋੜੇ ਗਰਮ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਜਲਦੀ ਹੀ ਅੱਗ ਬਬੂਲਾ ਹੋ ਉੱਠਦਾ। ਇਕ ਦਿਨ ਜਦ ਇਕੱਠ ਲਈ ਉਹ ਬਾਬੇ ਸਾਧੂ ਕੋਲ ਜਾਂ ਕੇ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਬਚਨੇ ਹੁਣਾ ਖਿਲਾਫ ਕਰਵਾਈ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਅੱਗੋਂ ਜਦ ਬਾਬੇ ਸਾਧੂ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਨਾਂਹ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਤਾਂ ਬਘਦੂ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

“ਤਾਇਆ, ਜੀ ਤਾਂ ਐਂ ਕਰਦੈ ਬਈ ਤੇਰੇ ਅਰਗੇ ‘ਵੱਡੇ ਚੌਧਰੀਆਂ’ ਨੂੰ ਚਰ੍ਹੀ ਦੇ ਕੁਨੂੰ 'ਚ ਬਿਠਾ ਕੇ ਅੱਗ ਲਾ ਦੇਈਏ। “ਅਓ ਬਈ ਚੱਲੀਏ! ਮੈਂ ਆਖਿਆ ਨੂੰ ਸੀ ਬਈ ਇਹ ਬੋਡੇ ਖੁੰਢ, ਸੁੰਢਾਂ ਦੇ ਖਾਧੇ ਪਏ ਐ; ਉਤੋਂ ਖੋਲ੍ਹ ਈ ਸਾਬਤਾ ਦਿੱਸਦੈ, ਵਿਚ ਕੁਸ਼ ਨੂੰ, ਖਾਲੀ ਖੜਕਦੇ ਐ।”¹⁰⁰

ਬਘਦੂ ਵਿਅੰਗ ਕਰਨੋ ਅਤੇ ਸੱਚੀ ਗੱਲ ਆਖਣ ਤੋਂ ਕਦੇ ਝਿਕਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਸਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਡਰਦੇ ਕੋਈ ਗਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਹੀ ਬਚਨੇ ਅਤੇ ਜਰਨੈਲ ਦਾ ਮੂੰਹ ਪੈ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਬਾਬੇ ਸਾਧੂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਚਿੜਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਬਘਦੂ ਦਾ ਵੱਸ ਚਲਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਬਚਨੇ ਤੇ ਜਰਨੈਲ ਨੂੰ ਰਾਹੇ ਪਾ ਦਿੰਦਾ ਪਰ ਉਸਦੀ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚੱਲਦੀ। ਬਘਦੂ ਚੁੱਪ ਸੀ ਤਾਂ ਬਸ ਮੁੰਦਰ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹਨੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਕੁਝ ਕੀਤਾ ਹੋਣਾ ਸੀ ਫਿਰ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਰੋਕਦਿਆਂ ਰੋਕਦਿਆਂ ਇਕ ਦਿਨ ਭੁੰਡੇ ਨੂੰ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਫੜ ਹੀ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਬਘਦੂ ਪੀਣ ਦਾ ਵੀ ਸ਼ੌਕੀਨ ਹੈ, ਇਸੇ ਲਈ ਇਕ ਰਾਤ ਮੁੰਦਰ ਦੇ ਘਰ ਬੋਤਲ ਲੀਜਾ ਕੇ ਉਸ ਨਾਲ ਪੀਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਬਾਪੂ ਨਾਲ ਬਚਨੇ ਦੇ ਪਿਉ ਨੇ ਜੋ ਮਾੜੀ ਕੀਤੀ ਉਸ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦਾ ਹੈ। ਬਘਦੂ ਪਿੰਡ ਦੀ ਹਰ ਖਬਰ ਰੱਖਦਾ ਅਤੇ ਮੁੰਦਰ ਨੂੰ ਦੱਸਦਾ ਜਿਵੇਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਰਫਲ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਦੱਸਦਾ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

“ਕਹਿੰਦੇ ਬਚਨਾ ਤੇ ਜਰਨੈਲ, ਬੀਕਾਨੇਰ ਵਨੀਂ ਕਿਤੇ ਫੜੇ ਗਏ-ਨਾਲੇ ਪੱਕੀ ਰਫਲ ਫੀਮ ਫੜੀ ਗਈ।”¹⁰¹

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਇਸੇ ਬਚਨਾ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਬਘਦੂ ਵੀ ਉਸਦਰ ਰਾਹ ਵਿਚ ਰੋੜਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਮੁੰਦਰ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬਘਦੂ ਨੂੰ ਵੀ ਜਰਨੈਲ ਦੇ ਕਤਲ ਵਿਚ ਫਸਾ ਦਿੱਤਾ।

ਬਾਬਾ ਸਾਧੂ

ਬਾਬਾ ਸਾਧੂ ਵਿਹੜੇ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਿਆਣਾ ਅਤੇ ਸੂਝਵਾਨ ਵਿਅਕਤੀ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਸਾਧੂ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਸਾਕ-ਸੰਬੰਧੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਸਾਧੂ ਨੂੰ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲੇ ਬੜੇ ਹੀ ਆਦਰ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਅਤੇ ਹਰ ਇਕੱਠ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਸਾਲਾਹ ਲਈ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਵਿਹੜੇ ਵਾਲੇ ਜਦ ਵੀ ਕੋਈ ਇਕੱਠ ਕਰਦੇ ਤਾਂ ਬਾਬੇ ਨੂੰ ਆਪ ਸੱਦਣ ਆਉਂਦੇ ਜਿਵੇਂ ਉਸ ਦਿਨ ਮੁੰਦਰ ਇੱਕਠ ਕਰਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸਨੂੰ ਉਸਦੇ ਘਰੋਂ ਲੈਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਾ ਕੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ:-

“ਅਸੀਂ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਏਸ ਕਰਕੇ ਆਏ ਐਂ ਤਾਇਆ, ਬਈ ਤੂੰ ਸਿਆਣਾ, ਹੰਢਿਆ-ਵਰਤਿਆ ਬੰਦੈਂ। ਅਸੀਂ ਕਹਿਨੈ ਐਂ ਬਈ ਇਹ ਮਾਮਲਾ ਸਭ ਦਾ ਸਾਂਝੈ। ਏਸ ਕਰਕੇ ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ, ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸੁਲਾਹ-ਸੰਮਤੀ ਨਾਲ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਚੰਗੈ।”¹⁰²

ਸਾਰੇ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲੇ ਬਾਬੇ ਸਾਧੂ ਨੂੰ ਹਰ ਗੱਲ ਵਿਚ ਮੋਹਰੀ ਰੱਖਦੇ। ਬਾਬਾ ਸਾਧੂ ਵਿਹੜੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਬਚਨੇ ਵਰਗੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਖਿਲਾਫ ਉਹ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਮੌਕੇ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਵੀ ਬਚਨੇ ਹੁਣਾਂ ਵੱਲ ਹੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਸੁਣਾਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਦਾ ਹੋਇਆ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

“ਗੱਲ ਇਹ ਐ ਸਾਊ! ਉਹ ਲੋਕ ਬੜੀ ਪਹੁੰਚ ਆਲੇ ਐ। ਸਰਕਾਰੇ-ਦਰਬਾਰੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੁੱਛ-ਦੱਸ ਐ। ਏਸ ਕਰਕੇ ਆਪਾਂ ਜੋ ਵੀ ਕਰਨੈ ਸੰਭਲ ਕੇ ਕਰੀਏ; ਸੋਚ-ਸਮਝ ਕੇ ਚੱਲੀਏ।”¹⁰³

ਸ਼ਾਇਦ ਜੋ ਬਾਬਾ ਸਾਧੂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਉਹ ਸਮਝ ਹੀ ਨਾ ਸਕੇ ਕਿ ਬਾਬਾ ਸਾਧੂ ਉਹਨਾ ਦੇ ਭਲੇ ਲਈ ਹੀ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਬਘਦੂ ਬਾਬੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਔਖੇ ਰੌਅ ਵਿਚ ਬੋਲਣ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਬਾਬਾ ਸਾਧੂ ਬਚਨੇ ਹੁਣਾ ਖਿਲਾਫ ਪਹਿਲਾ ਹੀ ਬਹੁਤ ਹੱਥ-ਪੈਰ ਮਾਰ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ ਪਰ ਉਸਦੀ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਚੱਲੀ। ਬਾਬਾ ਸਾਧੂ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਫਿਤਰਤ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਸੀ ਕਿ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲੇ ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਬੋਤਲ ਲਈ ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਆਖੇ ਲੱਗ ਕੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਬੰਦੇ ਮਾਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਜੱਟ ਆਪਣੀ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਤੇ ਕੈਦ ਇਹ ਕੱਟਦੇ ਜਿਵੇਂ ਬਚਨੇ ਨੇ ਜਰਨੈਲ ਦੇ ਕਤਲ ਵਿਚ ਮੁੰਦਰ, ਬਘਦੂ ਨੂੰ ਫਸਾ ਦਿੱਤਾ। ਬਾਬੇ ਸਾਧੂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਸੱਚਾਈ ਹੀ ਸੀ ਜੋ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲੇ ਦੇਖ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਹੇ। ਜਦ ਮੁੰਦਰ ਤੇ ਬਾਬਾ ਚੋਵੇਂ ਸਹੂ ਲਾ ਕੇ ਬੰਦਿਆ ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਸੀ ਤਾਂ ਭੁੰਡੇ ਨੂੰ ਉਹ ਬੰਦੇ ਸਮਝ ਕੇ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਫੜਨ ਲਈ ਉਹ ਸਵੇਰ ਦੇ ਬੈਠੇ ਸੀ ਗੰਡਾਸਾ ਮਾਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜਦ ਮੁੰਦਰ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਜੁਲਮਾਂ ਤੋਂ ਅੱਕ ਕੇ ਬਾਬੇ ਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪਿੰਡ ਛੱਡ ਕੇ ਕਿਤੇ ਦੂਰ ਚਲਾ ਜਾਵੇਗਾ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਦੇਸਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਕਿਸਦੇ ਆਸਰੇ ਰਹੇਗਾ ਪਿੰਡ ਉਸਦੇ ਪਿਉ ਦਾ ਕੋਠੜਾ ਤਾਂ ਹੈ ਸਿਰ ਲਕੋਣ ਲਈ ਬੇਗਾਨੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਕੌਣ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਬਾ ਸਾਧੂ ਮੁੰਦਰ ਨੂੰ ਹਰ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਚੰਗੇ ਮਾੜੇ ਬਾਰੇ ਪਛਾਣ ਕਰਾਉਂਦਾ ਉਸਨੂੰ ਜੀਵਨ ਜੀਣ ਦੀ ਜਾਂਚ ਸਿਖਾਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਬਖਯਦ ਦੀ ਮਾਂ ਜਦ ਬਾਬੇ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਮੱਦਦ ਲਈ ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਬਾਬਾ ਸਾਧੂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਝਿਜਕ ਦੇ ਉਸਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:-
“ਤੂੰ ਜੇ ਐਂ ਉਹਦੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਰੱਸੇ ਨਾ ਛੱਡਦੀ ਤਾਂ ਕਾਹਨੂੰ ਇਹ ਸਿਆਪੇ ਪੈਂਦੇ। ਡੰਡੇ ਅਰਗਾ ਗਭਰੂ ਸੀ, ਕਮੋਣ-ਖਾਣ ਜੋਗਾ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਮੰਡੀ ਦੇ ਲੰਡਰ ਬੰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਤੁਰਿਆ ਫਿਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਉਦੋਂ ਤੈਥੋਂ ਉਹਨੂੰ ਬਰਜੀ- ਦਾ ਨੂੰ ਸੀ?”¹⁰⁴

ਬਾਬਾ ਸਾਧੂ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜਰਨੈਲ ਦਾ ਕਤਲ ਬਚਨੇ ਨੇ ਹੀ ਕਰਵਾਇਆ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਇਹ ਗੱਲ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮੰਨਾ ਨਾ ਸਕਿਆ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਬਾਬਾ ਸਾਧੂ ਵੀ ਮੰਜੇ ਉੱਤੇ ਪੈ ਗਿਆ ਅਤੇ ਇਕ ਦਿਨ ਅਚਾਨਕ ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਮਰਦਾ ਹੋਇਆ ਆਖ ਗਿਆ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਪਿੰਡ ਦੇ ਖੂਹ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਨਹਾ ਕੇ ਦਾਂਗ ਦਿੱਤੇ ਜਾਣ। ਜਿਸਦਾ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆ ਨੇ ਵਿਰੋਧ ਵੀ ਕੀਤਾ ਪਰ ਕੁਝ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਨੇ ਹਿੰਮਤ ਕਰਕੇ ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਅੰਜਾਮ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਬਾਬੇ ਸਾਧੂ ਦਾ ਅੰਤਿਮ ਸੰਸਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਮਾਹਲਾ

ਮਾਹਲਾ ਨਿਮਨ-ਕਿਸਾਨੀ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਮਾਹਲਾ ਵਿਹੜੇ ਦੀ ਗਲੀ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਕੋਠੜੀ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਸਦੇ ਦੋ ਵੱਡੇ ਮੁੰਡੇ ਅਤੇ ਤਿੰਨ ਛੋਟੇ ਮੁੰਡੇ ਹਨ। ਮਾਹਲਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵੈਲਾਂ ਕਰਕੇ ਸਾਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਗਹਿਣੇ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਕੁਝ ਜ਼ਮੀਨ ਦਸੌਂਧੇ ਸਿੰਘ ਨੇ ਧੌਖੇ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿਚ ਕਰ ਲਈ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਰਾਤ ਨੂੰ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਅੱਗੇ ਬੈਠ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾ ਕੱਢਦਾ ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਦਾ ਆਖਦਾ ਕਿ ਉਸਦਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਕਰਾ ਦੇਣ ਨਹੀਂ ਉਹ ਜਾਂ ਆਪ ਮਰ ਜਾਵੇਗਾ ਜਾਂ ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦੇਵੇਗਾ। ਮਾਹਲੇ ਦਾ ਨਿੱਤ ਦਾ ਤਮਾਸ਼ਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਬਣ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਪਰ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਉਸਦੀ ਮੱਦਦ ਨਾ ਕੀਤੀ ਬਸ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਚਲਾ ਜਾਂਦੇ ਕਿ ਕੋਈ ਨੀ ਕਰਦੇ ਗੱਲ। ਇਹ ਆਖ ਕੇ ਲੋਕ ਉਸ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਖਹਿੜਾ ਛੁਡਾ ਲੈਂਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਵੀ ਇੰਨੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕੋਈ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਖਿਲਾਫ ਜਾ ਕੇ ਮਾਹਲੇ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਕਰ ਸਕਣ। ਤਕੜੇ ਦੀ ਤਾਂ ਸਬ ਸੁਣਦੇ ਸੀ ਪਰ ਮਾਹਲੇ ਵਰਗੇ ਦੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਸੁਣਕੇ ਵੀ ਰਾਜ਼ੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਹ ਗੱਲ ਮਾਹਲਾ ਵੀ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੀ ਕੋਈ ਮੱਦਦ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਨੀਲੀ ਛਤਰੀ ਵਾਲੇ ਉੱਤੇ ਡੋਰੇ ਸੁੱਟੀ ਬੈਠਾ ਸੀ ਤੇ ਆਖਦਾ:-

“ਏਹੋ-ਜੀ ਕਰਨੀ ਆਲਿਆਂ ਨੂੰ ਜੇ ਕੋਈ ਨੂੰ ਵਿਹੰਦਾ ਤਾਂ ਔਹ ਲੀਲੀ-ਛਤਰੀ ਆਲਾ ਤਾਂ ਵਿਹੰਦੈ ਨਾ- ਵਿਹੰਦੈ ਕਿ ਨਹੀਂ?.....ਬੱਸ ਫੇਰ! ਜਦੋਂ ਉਹਦੀ ਚੌਂਹੀ ਪਾਸੀਂ ਨਿਗੈ ਤਾਂ ਅਨਸਾਫ਼ ਬੀ ਆਪੇ ਕਰੂ; ਲਾ-ਜਰੂਰ ਕਰੂ!”¹⁰⁵

ਮਾਹਲੇ ਨੇ ਨਾ ਤਾਂ ਆਪ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਸੀ ਨਾ ਉਹਦੇ ਮੁੰਡੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਹੱਥ ਲਾਉਂਦੇ। ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਘਰੋਂ ਰੋਟੀਆਂ ਖਾਂ ਕੇ ਬਾਹਰ ‘ਲੰਡਰ ਟੋਲੇ’ ਨਾਲ ਰਲ ਕੇ ਤਾਸ਼ ਖੇਡਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਮਾਹਲਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਬੋਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਅਤੇ ਕਹਿੰਦਾ:-

“ਉਇ ਥੋਡੀ ਮਾਂ ਦੀ.....ਤੁਸੀਂ ਉੱਠ ਕੇ ਤੁਰਦੇ ਓ ਕਿ ਨਹੀਂ ਘਰ ਨੂੰ?”¹⁰⁶

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਪਰ ਉਸਦੇ ਮੁੰਡਿਆ ਨੇ ਕਦੇ ਉਸਦੀ ਘੂਰ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ ਤੇ ਉਹ ਸ਼ਾਮ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਘਰ ਨਾ ਵੜਦੇ। ਇਸਦਾ ਕਾਰਨ ਮਾਹਲਾ ਖੁਦ ਆਪ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਦੇ ਉਸਨੂੰ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦੇਖਿਆਂ, ਜੇ ਉਹ ਆਪ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਕੰਮ ਲਾਉਂਦਾ। ਮਾਹਲੇ ਦੀ ਘਰਵਾਲੀ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਵਿਲਕਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਪਰ ਉਸਦੀ ਕੋਈ ਨਾ ਸੁਣਦਾ। ਫਿਰ ਮਾਹਲਾ ਇੰਨਾ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਹੁਣ ਉਸਤੋਂ ਆਪ ਮੰਜੇ ਤੋਂ ਉੱਠ ਕੇ ਚਿਲਮ ਲਈ ਵੀ ਅੱਗ ਨਾ ਬਣਾ ਹੁੰਦੀ। ਉਸਦੀ ਤੀਵੀਂ ਉਸਨੂੰ ਵੈਦ ਕੋਲੋ ਪੁਤੀਆਂ ਵੀ ਬਣਾ ਕੇ ਦਿੰਦੀ ਰਹੀ ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਕੋਈ ਆਰਾਮ ਨਾ ਆਇਆ ਫਿਰ ਅਚਾਨਕ ਮਾਹਲਾ ਠੀਕ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਮੰਜੇ ਤੇ ਪਿਆ ਕਦੇ ਆਪਣੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਤੇ ਕਦੇ ਦਸੌਂਧੇ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਫਿਰ ਇਕ ਰਾਤ ਉਹ ਉੱਠ ਕੇ ਤੁਰ ਪਿਆ ਤੇ ਸਵੇਰੇ ਉਸਦੀ ਲਾਸ਼ ਖੂਹ ਵਿਚ ਤਰਦੀ ਮਿਲੀ। ਉਸਦੀ ਮੌਤ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਤੀਵੀਂ ਰਹਿੰਦੀ ਵੀ ਦੁਖੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਤੇ ਉਸਦੇ ਮੁੰਡੇ ਰਹਿੰਦੇ ਵੀ ਹੋਰ ਅਲੱਥ ਹੋ ਗਏ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਹਲਾ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਆਪਣੀ ਗਹਿਣੇ ਪਈ ਜ਼ਮੀਨ ਨਾ ਛੁਡਾ ਸਕਿਆਂ ਅਤੇ ਕਲਪਦਾ ਮਰ ਗਿਆ।

2.10 ਖੇਤੀ ਧੰਦੇ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਰ ਕਿੱਤਾਕਾਰਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਪਰਸਥਿਤੀਆਂ

ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਕਿੱਤਾਕਾਰਾਂ ਹਨ ਜੋ ਆਪਣੇ ਦਾਦੇ-ਪਰਦਾਦਿਆਂ ਦੇ ਪੁਸ਼ਤੀ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਆਮਦਨ ਦਾ ਮੁੱਖ ਸਾਧਨ ਬਣਾ ਕੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਬਾਣੀਏ, ਨਾਈ, ਮੋਚੀ, ਝਿਉਰਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਰਾਧੂ ਬਾਣੀਏ ਦਾ ਛੋਟਾ ਮੁੰਡਾ ਬਨਸੀ

ਬਨਸੀ ਰਾਧੂ ਬਾਣੀਏ ਦਾ ਛੋਟਾ ਮੁੰਡਾ ਹੈ। ਜਿਸਦਾ ਪਿਲਪਿਲਾ ਨੱਕ, ਗੱਲਾਂ, ਧੌਣ ਤੇ ਅੱਖਾਂ ਸਭ ਥਲਕ ਪਈਆਂ ਸਨ। ਉਸਦਾ ਅਦਰਕ ਦੀ ਗੰਢੀ ਵਾਂਗ ਕੁਢਲੇ ਜਿਹੇ ਢੰਗ ਦਾ ਸੀ। ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਤੇ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਚੰਗੀ ਸਾਂਝ ਸੀ, ਇਸੇ ਲਈ ਜਦ ਉਹ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਗਲੀ ਵਾਲੀ ਬੈਠਕ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੁੱਲ੍ਹਾਂ ਦੇਖਕੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਬਾਣੀਏ ਵਾਲੇ ਲਹਿਜੇ ਵਿਚ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

ਬਨਸੀ:-“ਚਾਚਾ ਜੀ ਰਾਮ-ਰਾਮ!”

ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ:-“ਰਾਮ-ਰਾਮ! ਹੋਰ ਸੁਣਾ ‘ਠੱਗਾ’ ਤੇਰੀ ਬੇਬੇ ਤਕੜੀ ਐ!”

ਬਨਸੀ:- “ਅਜੇ ਤਾਂ ਜੀ ਤਕੜੀ ਐ। ਥੋਨੂੰ ਬੜਾ ਜਾਦ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਐ!.....”

ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ:- “ਕਿਉਂ, ਰਾਧੂ ਹੁਣ ਤਪੇ ਆਲੇ ਤੋਂ ਕੁਸ਼ਤੇ ਲਿਐਣੋਂ ਹਟ ਗਿਆ?”

ਬਨਸੀ:- ਚੰਗਾ ਚਾਚਾ ਜੀ, ਕਰ ਲੈ ਮਖੌਲ!”¹⁰⁷

ਬਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਠੱਗ ਕਹਿਣਾ ਕੋਈ ਗਲਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਕੌਮ ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਸਿਰੋਂ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਚਲਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਜੱਟਾਂ ਨੂੰ ਵਿਆਜ਼ ਲਾ-ਲਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਨਹੀਂ ਆਉਣ ਦਿੰਦੇ। ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਉਸਨੂੰ ਮਖੌਲ ਕਰਦਾ ਉਸਦੀ ਬੇਬੇ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸੱਜਰੇ ਮੁਨਾਏ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰਦਾ ਅਤੇ ਗੱਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਾ। ਬਨਸੀ ਬੜੇ ਹੀ ਨਰਮ ਜਿਹੇ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਸੀ, ਇਸੇ ਲਈ ਤਾਂ ਉਹ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਆਖੀ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦਾ ਬੁਰਾ ਨਾ ਮਨਾਉਂਦਾ ਅਤੇ ਗੱਲ ਨੂੰ ਟਾਲਦਾ ਹੋਇਆ ਅੱਗੇ ਤੁਰ ਪੈਂਦਾ।

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਚੰਨਣ ਝਿਉਰ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਗਾਮਾ

ਗਾਮਾ ਪਿੰਡ ਦੇ ਚੰਨਣ ਝਿਉਰ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਹੈ। ਗਾਮਾ ਉਮਰ ਵਿਚ ਛੋਟਾ ਸੀ। ਚੰਨਣ ਝਿਉਰ ਨੇ ਆਪਣੀ ਆਰਥਿਕ ਤੰਗੀ ਕਾਰਨ ਆਪਣੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਸੀਰੀ ਲਵਾਇਆਂ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਦੇਖ-ਭਾਲ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਹੋਰ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਅਤੇ ਉਹ ਰਾਤ ਨੂੰ ਵੀ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਹਿੜੇ ਵਿਚ ਮੰਜਾ ਢਾਹ ਕੇ ਸੌਂਦਾ। ਗਾਮਾ ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਨੂੰ ਬੜੇ ਹੀ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਬੁਲਾਉਂਦਾ। ਜਦ ਉਸਨੂੰ ਲੱਗਾ ਕਿ ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਨੇ ਆਵਾਜ਼ ਉਸਨੂੰ ਮਾਰੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਖਦਾ:-

“ਚਾਚੀ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਆਖਿਐ ਕੁਸ਼?”

ਜਦ ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਉਸਨੂੰ ਆਖਦੀ ਕਿ ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਗੁਰਿੰਦਰ ਨੂੰ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰੀ ਤਾਂ ਉਹ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਾ ਕਹਿੰਦਾ:-

“ਹਲਾ ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਕਿਤੇ ਮੈਨੂੰ ਈ ਸੱਦਿਐ ਸੀ।”¹⁰⁸

ਗਾਮਾ ਰਾਤ ਨੂੰ ਲੰਮਾ ਪਿਆ ਦੱਬਵੀਂ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਗਾਉਂਦਾ:-

“ਛੜਕਾਂ 'ਤੇ ਰੁੜ੍ਹ ਵੱਟਿਆਂ,

ਰੋ ਰੋ ਕੇ ਅੱਖਾਂ ਗਾਲੀਆਂ,

ਏਸ ਜਾਰੀ 'ਚੋਂ ਕੀ ਖੱਟਿਆਂ...”¹⁰⁹

ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਨੂੰ ਗਾਮਾ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਲੱਗਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਜਦ ਵੀ ਉਹ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨੂੰ ਆਖਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਕਰਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ। ਉਹ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਪੱਠੇ ਪਾਉਂਦਾ ਗਾਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਤੇ ਕਦੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਜਰਨੈਲ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮੰਨ ਵਿਚ ਸੋਚਦਾ ਆਖਦਾ:-

“ਇਹ ਕੈਸਾ ਬੰਦੈ? ਚਾਚੀ ਇਹਦੇ ਨਾਲ ਪਤਾ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਕੱਟੀ ਜਾਂਦੀ ਐ... ਇਹ ਤਾਂ ਬੰਦਾ ਈ... ਪਸ਼ੂਆਂ ਅਰਗੈ-ਹੈਂ! ਕੋਈ ਗੱਲ ਹੋਈ ਅਕੇ...”¹¹⁰

ਗਾਮਾ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਹੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਵੀ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮੋੜਦਾ, ਉਹ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਆਪਣੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ।

ਸੰਤੀ ਨੈਣ

ਸੰਤੀ ਵਿਹੜੇ ਦੀ ਨੈਣ ਹੈ। ਉਹ ਕਾਫ਼ੀ ਉਮਰ ਦੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕਦੇ ਕਦੇ ਉਹ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨਾ ਆਉਂਦੀ ਤਾਂ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਉਸਨੂੰ ਬੁਰਾ-ਭਲਾ ਆਖਦਾ। ਉਹ ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਕੰਮ ਕਰਾਉਂਦੀ। ਸੰਤੀ ਦੇ ਜਵਾਨੀ ਵੇਲੇ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਬੂਟਾ ਆਖਦਾ:-

“ਬੜਾ ਰੂਪ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਬਈ ਨੈਣ 'ਤੇ, ਕਿਸੇ ਜਮਾਨੇ 'ਚ! ਤਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖੀ ਹੋਣੀ ਦਸੌਂਧਿਆ ਇਹ, ਓਦੋਂ?”¹¹¹

ਸੰਤੀ ਦਾ ਘਰਵਾਲਾ ਨੋਜਵਾਨ ਗੱਭਰੂ ਸੀ ਅਤੇ ਉਦ ਕੋਲ ਚਾਰ ਘਮਾ ਪੈਲੀ ਵੀ ਸੀ। ਸੰਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦੀ ਤੰਗੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਉਸਦੇ ਹਾਲਾਤ ਪਹਿਲੇ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਸਿਆਣੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਵੀ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਦਸੰਧਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੇ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਾਤਾਂ ਤੋਂ ਮਜ਼ਬੂਰ ਸੀ। ਜਰਨੈਲ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੰਤੀ ਨੇ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਘਰ ਸਾਂਭਿਆ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਪਾਣੀ ਬਣਾ ਕੇ ਖਲਾਉਂਦੀ।

ਸੰਤੂ ਮੋਚੀ

ਸੰਤੂ ਮੋਚੀ ਰੱਤੀ ਦੇ ਗੁਆਢ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸੰਤੂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਮੁੰਡਾ ਭੰਤਾ ਮੰਡੀ ਵਿਚ 'ਰਾਮਾ ਬੂਟ ਮੇਕਰ' ਵਾਲਿਆ ਕੋਲ ਕੰਮ ਸਿੱਖਦਾ ਸੀ। ਸੰਤੂ ਰੱਤੀ ਦੇ ਗੁਆਢ ਵਿਚ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਰੱਤੀ ਦੇ ਘਰ ਜੋ ਹੁੰਦਾ ਉਸਨੂੰ ਸਭ ਨੂੰ ਕੁਝ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਇਕ ਦਿਨ ਰਾਤ ਨੂੰ ਰੱਤੀ ਦੇ ਘਰ ਪਿਆਰਾ ਵੜ ਗਿਆ ਤਾਂ ਰੱਤੀ ਨੇ ਉਸਦੇ ਮੌਰਾਂ ਵਿਚ ਜਾਤਰੂ ਮਾਰ ਕੇ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਦਿਆਂ ਗਾਲ੍ਹਾ ਕੱਢਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸੰਤੂ ਦੀਵੇ ਦੀ ਲੋਅ ਉੱਚੀ ਕਰਦਾ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦਾ ਆਖਦਾ ਹੈ:-

“ਕਿਹੜੈ?”

ਸੰਤੂ ਲਲਕਾਰਾ ਮਾਰਦਾ ਬਾਹਰ ਪਏ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਦੇਖ ਫਿਰ ਪਿਛਾਂਹ ਮੁੜ ਗਿਆ ਤੇ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਬੁੜਬੁੜ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਸੰਤੂ ਨੂੰ ਵੀ ਜਰਨੈਲ ਦੇ ਕਤਲ ਵਿਚ ਸਜ਼ਾ ਹੋ ਗਈ। ਉਸਦਾ ਮੁੰਡਾ ਸੰਤੂ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਟੱਬਰ ਨੂੰ ਮੰਡੀ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜਦ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਜਾਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ:-

ਮਾਂ:-“ਕੋਈ ਨੂੰ ਸਾਊ, ਮੈਂ ਆਪੇ ਏਥੇ ਦਿਹਾੜੀ-ਦੱਪਾ ਕਰਕੇ ਸਾਰ-ਲੂੰ। ਛੋਟੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਦੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਮਗਰ ਲਾ ਦਿਆਂਗੇ। ਹੋਰ ਕੋਈ ਵਾਹ ਐ। ਪਰ ਐਂ ਘਰ ਛੱਡ ਕੇ ਕਿੱਥੇ ਉੱਠ-ਜੀਏ; ਜਿੱਥੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਕੱਟੀ ਐ, ਓਥੋਂ ਕਿੱਪਰ ਜਾਈਏ?”
ਭੰਤਾ:-“ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਜਰੂਰ ਸੁਆਹ ਪੁਐਣੀ ਐ, ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਚੰਗਾ-ਭਲਾ ਕਮੋਨੈ ਤਾਂ ਉਸੀਂ ਐਂ, ਏਹੋ-ਜੀ ਮੁਸੀਬਤ ਵੇਲੇ ਰੁਲਦੇ ਚੰਗੇ ਲੱਗਦੇ ਓ?”¹¹²

ਭੰਤੇ ਦੇ ਜੋਰ ਪਾਉਣ ਤੇ ਉਹ ਸਰੇ ਟੱਬਰ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਤੂ ਨੂੰ ਮੁੰਦਰ ਹੁਣਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸੱਤ ਸਾਲ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਪਿੱਛੋਂ ਉਸਦਾ ਘਰ ਸੁੰਨਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

2.11 ਖੇਤ-ਮਜ਼ਦੂਰਾ ਦਾ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਪਰਸਥਿਤੀਆਂ

ਵਿਹੜੇ ਵਾਲੇ ਆਪਣੀ ਆਰਥਿਕ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਵੱਸ ਪੈ ਕੇ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰਾਂ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਦਿਹਾੜੀ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹਨ। ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜੂਨ ਬਹੁਤ ਮਾੜੀ ਸੀ, ਆਏ ਦਿਨ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਨਾਲ ਬਦਸਲੂਕੀ ਵੱਧਦੀ ਹੀ ਜਾਂ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਕ ਰਾਤ ਮਾਨਾ ਦੇ ਵੱਡੇ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਤੀਵੀਆਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਗਈਆਂ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢੀਆਂ। ਫਿਰ ਘਾਪੇ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਬਚਨੇ ਦੇ ਭਰਾ ਨੇ ਡਾਂਗਾ ਨਾਲ ਕੁੱਟਿਆਂ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘੜੇ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਪੀ ਲਿਆ ਸੀ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰਾਂ ਨੇ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਦੇ ਨੱਕ ਵਿਚ ਦਮ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਵਿਹੜੇ ਵਾਲੇ ਹੁਣ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਸਨ। ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਕੋਲ ਹੋਰ ਕੋਈ ਰਾਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਨ ਕਿ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰ ਸਕਣ। ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਘਰ ਦਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਜੋ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਹੁਣ ਉਹ ਵੀ ਬੰਦ ਹੋਣ ਤੇ ਆ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਨੇ ਜੋ ਆਪਣੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਚੁਣਿਆਂ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਪੰਚ ਲੇਖ ਮੰਡੀ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਕਦੇ-ਕਦੇ ਉਹ ਪਿੰਡ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਇਧਰ ਉਧਰ ਦੀਆਂ ਮਾਰ ਕੇ ਫਿਰ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ। ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਨੇ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਹਾਇਤ ਕਰਨ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਸੀ ਪਰ ਉਸਨੇ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਲਈ ਕੁਝ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਮੁੰਦਰ ਤੇ ਬਘਦੂ ਨੂੰ ਕੈਦ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਬਾਬਾ ਸਾਧੂ ਮਰ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਭੁਗਤਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਨਾ ਰਿਹਾ। ਪਿੰਡ ਦਾ ਮੋਹਰੀ ਪੁਆਧੜਾ ਤੇ ਸੰਧੂ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਦੇ ਨਿੱਤ ਦੇ ਇਕਠ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਦੀ ਦਿਹਾੜੀ ਪੱਕੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਗੋਡੀ ਤੇ ਕਪਾਹ-ਨਰਮੇ ਦੀ ਚੁਗਾਈ ਦੀ ਦਿਹਾੜੀ ਪੱਕੀ ਕਰਵਾ ਲਈ। ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਦਿਹਾੜੀ ਵੱਧ ਦੇਵੇਗਾ, ਉਹਨੂੰ ਪੰਜਾਹ ਰੁਪਈਏ ਡੰਡ ਲਾਇਆ ਜਾਏ। ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਨਾਲ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਹੋਰ ਵੱਧ ਗਈਆਂ ਸੀ। ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਨਾਲ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਵਰਗ ਦਾ ਫਾਇਦਾ ਅਤੇ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੀ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਉੱਪਰ ਤਾਂ ਹਰ ਪਾਸੋਂ ਤੋਂ ਮਾਰ ਪੈ ਰਹੀ ਸੀ।

2.12 ਸਮੁੱਚੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ

ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੇ ਸਾਰੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਮੁੱਚੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੇ ਖੇਤ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸੁੱਖ ਸਾਧਨ ਹਨ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਬੇਕਦਰੀ ਹੀ ਕਰਾਉਂਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਜਿਸਨੇ ਆਪਣੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਇੰਨੀ ਜ਼ਮੀਨ ਬਣਾ ਲਈ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਬੜੇ ਐਸ਼ ਨਾਲ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਜਿੱਥੇ ਪੂਰੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਕਦੇ ਮਾਣ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅੱਜ ਉਸਦੇ ਲਏ ਗਲਤ ਫੈਸਲਿਆਂ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪੁੱਤ ਦੀਆਂ ਮਾੜੀਆਂ ਕਰਤੂਤਾਂ ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਬੇਕਦਰੀ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਸਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਇੰਨੀ ਮਾੜੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਕੋਲ ਕੁਝ ਸੋਚਣ ਅਤੇ ਸਮਝਣ ਦੀ ਸ਼ਮਤਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਸੀਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਬੰਤੂ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਭਰਾ ਭੋਲੂ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਜ਼ਲੀਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਆਰਥਿਕ ਤੰਗੀ ਕਾਰਨ ਆਪਣੀ ਹੋਈ ਬੇਕਦਰੀ ਨੂੰ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਬਰਦਾਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪਿੰਡ ਦਾ ਲੰਬੜਦਾਰ ਬਚਨਾ ਜੋ ਆਪਣੀਆਂ ਗਲਤ ਹਰਕਤਾਂ ਕਾਰਨ ਨਾਵਲ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਜ਼ਲੀਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਸੀਰੀ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਬੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਖਮੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਰਨੋਂ ਬਚਦਾ ਹੈ। ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਛੋਟਾ ਮੁੰਡਾ ਜਰਨੈਲ ਜੋ ਲੰਬੜਦਾਰ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਨਜ਼ਾਇਜ਼ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਪੂਰੇ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਕਦਰ ਗਵਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਤ ਆਪਣੇ ਹੀ ਯਾਰ ਬਚਨੇ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਬੇਮੌਤੀ ਮੌਤ ਮਾਰਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵਿਹੜੇ ਦੀ ਨੂੰਹ ਰੱਤੀ ਜੋ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਬੇਕਦਰੀ ਕਰਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਕਲੰਕ ਲਵਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਅਜਿਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣਾ ਘਰ-ਬਾਰ ਛੱਡਕੇ ਕੀਤੇ ਦੂਰ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੋ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੰਬੜਦਾਰ ਬਚਨੇ ਦੇ ਸੀਰੀ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਚਨੇ ਦੇ ਹਰ ਕੰਮ ਵਿਚ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਭਾਗੀਦਾਰ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਅੰਤ ਜਦ ਉਹ ਬਾਂਹ ਉੱਤੇ ਸੱਟ ਲੱਗਣ ਕਾਰਨ ਬਚਨੇ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਯੋਗਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਤਾਂ ਬਚਨਾ ਉਸਨੂੰ ਹਟਾ ਕੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਥਾਂ ਰੱਖ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਭੁੰਡਾ ਆਪਣੀ ਲਾਚਾਰੀ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਕਾਰਨ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਧੱਕੇ ਖਾਂਦਾ ਆਪਣੀ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਸਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਅਜਿਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਹਾਲਤ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਬਚਨੇ ਨੂੰ ਜਾਨੋ ਮਾਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦ ਉਸਨੂੰ ਮੌਕਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਇਸ ਕੰਮ ਨੂੰ ਅੰਜਾਮ ਵੀ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਮਾਹਲਾ ਜੋ ਇਕ ਨਿਮਨ ਕਿਸਾਨੀ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਨਸ਼ੇ ਦੀਆਂ ਬੁਰੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਕਾਰਨ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵੇਚ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਰਹਿੰਦੀ ਉੱਤੇ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਆਪਣਾ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਸਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਅਜਿਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਤਕੜੇ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਨਾਲ ਆਪ ਖਹਿਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਉਸਦੇ ਘਰ ਦੇ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਵੀ ਕੱਢ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਪਰ ਅੰਤ ਜਦ ਉਸਦੀ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ ਚੱਲੀ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਨਹਿਰ ਵਿਚ ਛਾਲ ਮਾਰ ਕੇ ਖਤਮ ਕਰ ਲਿਆ। ਪਿੰਡ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨ ਗੱਭਰੂ ਮੁੰਦਰ ਅਤੇ ਬਘਦੂ ਜੋ ਆਪਣੀ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਪਿੰਡ ਦੇ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰਾਂ ਖਿਲਾਫ ਕੁਝ ਕਰਨ ਤੋਂ ਅਸਮਰਥ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਅਜਿਹੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰਾਂ ਖਿਲਾਫ ਟੱਕਰ ਲੈਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸਨ ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਅਤੇ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆ ਦਾ ਸਹਿਯੋਗ ਪਾਉਣ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਰਹੇ। ਬਘਦੂ ਦੀ ਮਾਂ, ਭੁੰਡੇ ਦੀ ਪਤਨੀ ਅਤੇ ਮਾਹਲੇ ਦੀ ਪਤਨੀ ਆਪਣੀ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਜਿਸਦਾ ਕਾਰਨ ਸੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਮਾੜੀ ਹਾਲਤ ਜਿਸ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਚੁੱਕੀਆਂ ਸਨ। ਬਘਦੂ ਦੀ ਮਾਂ ਨਾਵਲ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਧੱਕੇ ਖਾਂਦੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਦ ਉਸਦੇ ਪੁੱਤ ਬਘਦੂ ਨੂੰ ਜਰਨੈਲ ਦੇ ਕਤਲ ਕੇਸ ਵਿਚ ਫਸਾ ਕੇ ਅੰਦਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਸੱਤ ਸਾਲ ਦੀ ਕੈਦ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਸਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਅਜਿਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਮੰਜੇ ਤੇ ਪਈ ਇਕੱਲੀ ਬੋਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੇ ਪਾਤਰ ਆਪਣੀਆਂ ਆਰਥਿਕ ਮੰਦਹਾਲੀਆਂ ਕਾਰਨ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਕਰਕੇ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਇਸਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਆਪਣੀ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸਵਿਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ।

2.13 ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦ:-

ਇਹ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਹੀ ਦੋ ਧੜਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਰਿਹਾ ਹੈ; ਇਕ ਅਮੀਰਾਂ ਦਾ ਤੇ ਦੂਸਰਾਂ ਗਰੀਬਾਂ ਦਾ, ਇੱਕ ਤਾਕਤਵਰਾਂ ਦਾ ਤੇ ਦੂਸਰਾ ਕਮਜ਼ੋਰਾਂ ਦਾ, ਇੱਕ ਕਾਬਜ਼ਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਮਾਲਕਾਂ ਦਾ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਮਹਾਨ ਨਾਵਲਕਾਰ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਸਾਰੇ ਵਰਗਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਤਾਂ ਅਮੀਰ ਬਣਾਇਆ ਹੀ ਹੈ ਨਾਲ ਦੀ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪੀੜ੍ਹੀ-ਦਰ-ਪੀੜ੍ਹੀ ਤੌਰ ਕੇ ਇਹ ਵੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਵਰਤਾਰਾ ਅੱਗੇ ਵੀ ਜਾਰੀ ਰਹੇਗਾ ਜੇਕਰ ਸਮਾਜ ਇਸ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਅਤੇ ਬਦਲਣ ਪ੍ਰਤੀ ਰੁਚਿਤ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਪਿੱਛੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਹਮਜਾਤਾਂ ਦੀਆਂ ਵਧੀਕੀਆਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਵਿਭਿੰਨ ਸਮਾਜਾਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਭਾਵੇਂ ਸਮਾਨ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਇਕੋ ਜਿੰਨੀ ਭਿਆਨਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਲੋਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਆਪਣੀ ਰੁਚੀ ਵਿਖਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਕਈ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਰਚਨਾਵਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ। ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਤੋਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਸਿਹਰਾ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸਨੇ ਬੜੀ ਹੀ ਸ਼ਿੱਦਤ ਅਤੇ ਨਿਰਪੱਖ ਵਾਲੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਰਹਿ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਦਾਸਤਾ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ। ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਇਕ ਸਮੇਂ ਜਾਂ ਇਕ ਸਦੀ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਨਾਵਲ 'ਆਥਣ-ਉੱਗਣ' ਵਿਚਲੀ ਕਹਾਣੀ ਪਾਤਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਧੱਕਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਸਦੀਵੀਂ ਸੱਚ ਮੰਨ ਬੈਠੇ ਸਨ ਕਿ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਹੋਣੀ ਹੈ। ਪਿੰਡਾਂ, ਸ਼ਹਿਰਾਂ, ਥਾਣੇ ਵਿਚ, ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਡੱਕਣ ਦੀ ਧਾਰਨਾ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਹ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਕਈ ਪਸਾਰਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਇਸ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ:-

- 1.) ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਹਾਸ਼ੀਏ ਵਿਚ ਧਕੇਲ ਦੇਣਾ
- 2.) ਹਾਸ਼ੀਏ ਵਿਚ ਭੇਜਣ ਵਾਲੀਆਂ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਦੀ ਆਰਥਕ, ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਣਾ
- 3.) ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਲੋਕ ਸਿਸਟਮ, ਸ਼ਕਤੀ, ਸੱਤਾ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ
- 4.) ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਹਿੱਸੇਦਾਰੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ
- 5.) ਕਈ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਵਿਚ ਵਿਦਰੋਹ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਅਤੇ ਕਈ ਥਾਂ ਚੁੱਪ ਖੜ੍ਹੇ ਨਜ਼ਰ ਆਏ

ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਕਹਾਣੀ ਵੀ ਕੁਝ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਜ਼ਗੀਰਦਾਰਾਂ ਦਾ ਜ਼ੁਲਮ ਸਿਖਰ ਤੇ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਵਿਹੜੇ ਦੇ ਲੋਕ ਬੈਠਕਾਂ ਕਰਨ ਵਿਚ ਜੁਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਆਪਸੀ ਫੁੱਟ ਕਾਰਨ ਆਪਸ ਵਿਚ ਲੜ ਝਗੜ ਕੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਫੈਸਲੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਵਿਚ ਅਸਮਰਥ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਕਿ ਇਸ ਵਿਦਰੋਹ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਜਨਮ ਲੈ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਜੇ ਮੁੰਦਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਵਿਦਰੋਹ ਪਿੱਛੇ ਕਈ ਕਾਰਨ ਸਨ ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦ ਦੇ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ। ਮੁੰਦਰ ਦੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰਾਂ ਖਿਲਾਫ ਵਿਦਰੋਹ ਦਾ ਕਾਰਨ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੇ ਪੰਦਰਵੇਂ ਕਾਂਢ ਵਿਚ ਪੰਨਾ ਨੰ. 133 ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਜਦ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਦਾ ਹੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਹਰੂ ਫੌਜੀ ਕਿਤੇ ਉਧਾਲ ਕੇ ਜਾਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦ ਪੰਜ ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਘਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਭ ਉਸਨੂੰ ਸ਼ੱਕੀ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਦੇਖਦੇ ਹਨ ਇੱਥੇ ਤੱਕ ਉਸਦਾ ਬਾਪ ਵੀ। ਇਹ ਘਟਨਾ ਉਸ ਅੰਦਰ ਛੋਟੇ ਹੁੰਦੇ ਦੇ ਹੀ ਅੰਦਰ ਘਰ ਕਰ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਅਤੇ ਜਦ ਉਸਦਾ ਬਾਪ ਵੀ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਪਿੰਡ ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਕਰਜ਼ਾ ਵਸੂਲਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਘਰ ਸੀਰੀ ਰੱਖ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਮੁੰਡਾ ਜਰਨੈਲ ਗੱਲ-ਗੱਲ ਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਕੁੱਟਮਾਰ ਕਰਦਾ। ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਕਰਕੇ ਮੁੰਦਰ ਅੰਦਰ ਵਿਦਰੋਹ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਜਵਾਨੀ ਵਿਚ ਪੂਰੇ ਸਿਖਰਾਂ ਤੱਕ ਪੁਹੰਚ ਕੇ ਬਹੁਤ ਭਿਆਨਕ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰਾਂ ਖਿਲਾਫ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਬਘਦੂ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਵਿਦਰੋਹ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਕਾਰਨ ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਮੌਤ ਸੀ। ਜੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੰਬੜਦਾਰ ਬਚਨੇ ਦੇ ਘਰ ਸੀਰੀ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਬਾਪ ਤੋਂ ਹਰ ਜ਼ਾਇਹ-ਨਜ਼ਾਇਜ਼ ਕੰਮ ਕਰਵਾਏ ਗਏ। ਉਸਨੂੰ ਉਸਦੀ ਬਣਦੀ ਮਿਹਨਤ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਵਿਹੜੇ ਦੇ ਹੀ ਇਕ ਆਂਦਮੀ ਦਾ ਕਤਲ ਵੀ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ। ਜਦ ਉਸਦਾ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਪਿਤਾ ਆਪਣੇ ਹੱਕ ਲਈ ਬੋਲਿਆ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਕਤਲ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਬਘਦੂ ਨਾਵਲ ਦੇ ਪੰਦਰਵੇਂ ਕਾਢ ਵਿਚ ਪੰਨਾ ਨੰ. 131 ਵਿਚ ਮੁੰਦਰ ਨੂੰ ਆਪ ਦੱਸਦਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਸੀ ਕਿ ਬਘਦੂ ਪਿੰਡ ਦੇ ਇਹਨਾਂ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰਾਂ ਖਿਲਾਫ ਸੰਘਰਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬਾਬਾ ਸਾਧੂ ਜੋ ਸਾਰੀ ਇਹਨਾਂ ਇਹਨਾਂ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰਾਂ ਖਿਲਾਫ ਲੜਦਾ ਰਿਹਾ ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਸਫਲਤਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ। ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੰਕਾਰ ਦਾ ਕਾਰ ਉਸਦਾ ਆਪਣਾ ਪਰਿਵਾਰ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਵਲੋਂ ਕੀਤੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਪਿੰਡ ਛੱਡ ਕੇ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਜਾ ਕੇ ਉਹ ਬਹੁਤ ਕਮਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਾਮਯਾਬ ਆਦਮੀ ਬਣਕੇ ਪਿੰਡ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਹ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਜੋ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸਦੇ ਪਿੱਛੇ ਉਸਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਉਦਾਹਰਣ ਬਣਕੇ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ, ਭਰਾ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਨੀਵੇਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਬਦਸਲੂਕੀ ਕਰਦੇ ਦੇਖਿਆਂ। ਜਿਸ ਤੋਂ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੀ ਸੀ।

ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਵਿਚ ਔਰਤ ਵਰਗ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੈ। ਜੋ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਔਰਤ ਹੋਣ ਦਾ ਸੰਤਾਪ ਭੋਗ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਣਗੋਲੇ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜੋ ਕਈ ਵਾਦਾਂ ਕਾਰਨ ਹੋਂਦ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋਈਆਂ। ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਉੱਚ ਵਰਗ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਔਰਤਾਂ ਵੀ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਵਿਚ ਆ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਸਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸਥਾਨ ਨਾ ਦੇਣਾ। ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚਕਾਰ ਅੰਤਰ ਸਿਰਫ ਇੰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਉੱਚ ਵਰਗ ਦੀ ਔਰਤ ਪੜ੍ਹੀ-ਲਿਖੀ ਅਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਸੁੱਖ ਸਹੂਲਤਾਂ ਕਾਰਨ ਵੀ ਮਾਨਸਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਲੀਲ ਘਰ ਦੀ ਚਾਰਦੀਵਾਰੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਰੱਖ ਕੇ ਮਰਦ ਵਲੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਔਰਤ ਜਿਸ ਕੋਲ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਕੋਈ ਸੁੱਖ-ਸਹੂਲਤਾਂ ਦਾ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਵੀ ਜਾਗਰੂਕ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਰਦ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਆਦਿ ਮਰਦ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਸ਼ਰੇਆਮ ਜ਼ਲੀਲ ਹੋਣਾ ਪੈਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤ੍ਰਸਯੋਗ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਬਦਲਣ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਵਿਦਰੋਹ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਇਕ ਔਰਤ ਜੋ ਮਰਦ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਧੋਖਾ ਖਾ ਕੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਕਾਰਨ ਕਿਸੇ ਗੈਰ ਮਰਦ ਨਾਲ ਜਿਸਮਾਨੀ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਉਂਦੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉੱਥੇ ਹੀ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਮਰਦ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਉਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵੜਨ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਉਸ ਉੱਪਰ ਵਾਰ ਕਰਦੀ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਲੋਕ ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦ ਦੀ ਲੀਹ ਤੇ ਚੱਲਣ ਲੱਗ ਪਏ ਹਨ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਮੈਦਾਨੇ ਜੰਗ ਵਿਚ ਉੱਤਰ ਆਏ ਹਨ।

‘ਅੰਨ੍ਹੇ ਘੋੜੇ ਦਾ ਦਾਨ’ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਸਾਫ਼ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਧਰਮੇ ਨਾ ਦੇ ਸੀਰੀ ਨੂੰ ਬੇਘਰ ਕਰਕੇ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਵਰਗ ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਨਾਲ ਉਸ ਨਾਲ ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਧਰਮਾ ਇਸ ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਨੂੰ ਚੁੱਪਚਾਪ ਸਹਿੰਦਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਸਦਾ ਡੱਟ ਕੇ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮੇਲੂ ਜੋ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਅੱਕ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਸੀਰੀ ਵਰਗ ਨੂੰ ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂਕਿ ਉਹ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਵਰਗ ਦੀਆਂ ਵਧੀਕੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾ ਸਹਿਣ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਬਣਾਉਣ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਸਕਣ।

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਪਰ ਬੇਸ਼ੱਕ ਮੇਲੂ ਇਸ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਪਰ ਉਸਦਾ ਹੀ ਜਮਾਤੀ ਦੀਸਾ ਇਕ ਚੰਗੀ ਮਿਸਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਸਰਪੰਚਾਂ ਦਾ ਤਕੜੇ ਦਾ ਪੱਖ ਪੂਰਨਾ ਅਤੇ ਮਾੜੀ ਧਿਰ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਵੋਟਾਂ ਲਈ ਪੁਚਕਾਰਨਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਤਲਬ ਲਈ ਵਰਤਣਾ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਚੱਲਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਪਰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਪਿੰਡ ਵਾਲੇ ਸਰਪੰਚ ਦੇ ਨਾ ਆਉਣ ਤੇ ਉਸਦੇ ਘਰ ਜਾ ਵੱਜਦੇ ਹਨ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵਿਚ ਵਿਦਰੋਹ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਵੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਮੇਲੂ ਦੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਛਿੰਦੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ। ਔਰਤ ਵਰਗ ਜੋ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਾਲਣ ਚੁੱਕਣ ਦੀ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਦੋਸ਼ੀ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਲੀਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੋ ਇਸਦਾ ਵਿਰੋਧ ਤਾਂ ਕਰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਆਰਥਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਹਾਲਤਾਂ ਕਾਰਨ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬੇਵੱਸ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰ ਗਈ ਔਰਤ ਦਾ ਸੁਚੇਤ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਚੁੱਪ ਰਹਿਣਾ ਅਤੇ ਮਰਦ ਦਾ ਪੱਖ ਪੂਰਨਾ ਆਦਿ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਲੋੜ ਹੈ ਔਰਤ ਨੂੰ ਸੁਚੇਤ ਕਰਨ ਦੀ ਅਤੇ ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਮਰਦ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਗਰੂਕ ਕਰਨ ਦੀ ਨਾ ਕਿ ਉਸਦੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਉੱਪਰ ਪਰਦਾ ਪਾਉਣ ਦੀ। ਔਰਤ 21ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਆ ਤਾਂ ਗਈ ਹੈ ਪਰ ਅੱਜ ਵੀ ਲੋੜ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੋਣ ਦੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਦੀ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਚੱਲੀਆਂ ਔਰਤ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਹੱਕ ਦਵਾਉਣ ਲਈ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਔਰਤ ਦੱਬੀ-ਕੁਚਲੀ ਹੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਲਈ ਉਸ ਵਿਚ ਆਤਮ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਮਰਦ ਨੂੰ ਕੋਈ ਅਲੌਕਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਨਾ ਉਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਦਾ ਜਾਣੇ ਸਗੋਂ ਮਰਦ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਸਮਾਜਕ ਜੀਵ ਬਣਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦ ਦੀ ਲਹਿਰ ਕਿਤੇ-ਕਿਤੇ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਦੇਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚਲੇ ਪਾਤਰ ਕੁਝ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਵਿਦਰੋਹ ਦੇ ਕਾਰਨ ਆਪਣੇ ਪਿਛੋਕੜ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਆਏ ਸਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਵਿਚ ਸਮੇਂ ਦੇ ਨਾਲ ਵਿਦਰੋਹ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

¹ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ, ਅੰਨ੍ਹੇ ਘੋੜੇ ਦਾ ਦਾਨ, ਪੰਨਾ-13

² ਉਹੀ ਪੰਨਾ-14

³ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-12

⁴ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-25

⁵ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-26

⁶ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-37

⁷ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-39

⁸ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-40

⁹ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-109

¹⁰ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-110

¹¹ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-19

¹² ਉਹੀ ਪੰਨਾ-23

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

---

- 13 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-21
- 14 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-22
- 15 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-15
- 16 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-16
- 17 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-31
- 18 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-92
- 19 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-92
- 20 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-93
- 21 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-11
- 22 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-89
- 23 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-90
- 24 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-96
- 25 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-12
- 26 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-82
- 27 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-41
- 28 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-48
- 29 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-86
- 30 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-101
- 31 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-103
- 32 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-32
- 33 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-34
- 34 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-16
- 35 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-14
- 36 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-14
- 37 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-14
- 38 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-32
- 39 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-79
- 40 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-59
- 41 ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ, ਆਬਣ-ਉੱਗਣ, ਪੰਨਾ-12
- 42 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-51
- 43 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-38
- 44 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-52
- 45 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-58
- 46 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-59
- 47 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-59
- 48 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-174
- 49 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-91
- 50 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-91
- 51 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-91
- 52 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-91
- 53 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-92
- 54 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-92
- 55 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-92
- 56 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-110
- 57 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-110
- 58 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-114
- 59 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-115
- 60 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-115
- 61 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-172
- 62 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-172

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

---

- 63 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-173
- 64 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-100
- 65 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-104
- 66 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-119
- 67 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-147
- 68 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-52
- 69 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-52
- 70 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-149
- 71 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-150
- 72 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-152
- 73 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-154
- 74 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-191
- 75 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-45
- 76 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-136
- 77 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-137
- 78 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-55
- 79 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-141
- 80 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-37
- 81 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-62
- 82 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-78
- 83 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-81
- 84 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-144
- 85 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-159
- 86 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-161
- 87 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-162
- 88 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-164
- 89 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-45
- 90 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-40
- 91 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-65
- 92 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-65
- 93 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-81
- 94 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-89
- 95 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-109
- 96 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-120
- 97 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-110
- 98 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-124
- 99 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-135
- 100 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-21
- 101 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-129
- 102 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-20
- 103 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-21
- 104 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-155
- 105 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-3
- 106 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-70
- 107 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-97
- 108 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-123
- 109 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-123
- 110 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-124
- 111 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-64
- 112 ਉਹੀ ਪੰਨਾ-176

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਅਧਿਆਇ ਤੀਜਾ

ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਦੇ ਨਾਵਲ 'ਖੜ੍ਹਾ ਪੁਕਾਰੇ ਪਾਤਣੀ' ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਸਮੂਹ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦੀ ਅਧਿਐਨ ਨਾਰੀ

ਕੁਦਰਤ ਔਰਤ ਅਤੇ ਮਰਦ ਵਿਚ ਇੱਕ ਖਿੱਚ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਲਿੰਗ ਵਿਤਕਰੇ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸਥਾਪਿਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਪਰੰਤੂ ਜਦ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਇਕ ਮਹਾਨ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਮਰਦ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਦਾ ਹੱਕਦਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸਨੇ ਇਕ ਪਤੀ-ਇਕ ਪਤਨੀ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਹ ਸਮਾਂ ਸੀ ਜਦ ਔਰਤ ਮਰਦ ਦੇ ਅਧੀਨ ਆ ਗਈ। ਸਮਾਜਕ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਮਰਦ-ਔਰਤ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿਚ ਮਰਦ ਨੂੰ ਸਰਬ-ਸ਼੍ਰੇਸ਼ਟ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮਰਦ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਹੋਈ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਔਰਤ-ਮਰਦ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵਿਚ ਗਿਰਾਵਟ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਔਰਤ ਦੀ ਆਪਣੀ ਪਹਿਚਾਣ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ। ਸਮਾਜਕ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚ ਔਰਤ ਦਾ ਹਰ ਰੂਪ ਜਿਵੇਂ ਮਾਂ, ਪਤਨੀ, ਭੈਣ, ਪੁੱਤਰੀ ਆਦਿ ਮਰਦ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਔਰਤ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਤ੍ਰਾਸਦਿਕ ਅਤੇ ਕਰੁਣਾਮਈ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਔਰਤ ਨੂੰ ਹਰ ਪੱਖ ਵਿਚ ਨੀਵਾਂ ਹੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਸਨੂੰ ਪੈਰ ਦੀ ਜੁੱਤੀ ਬਣਾਕੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਉੱਪਰ ਬੰਦੀਸ਼ਾਂ ਲਗਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਉਸਨੂੰ ਘਰ ਦੀ ਦੇਖ-ਭਾਲ ਕਰਨ, ਪਤਨੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਇਕ ਬੇਵੱਸ ਔਰਤ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਕਹਿਣ ਦਾ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਹੱਕ ਮੰਗਣ ਦਾ ਵੀ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ। ਔਰਤ ਪਹਿਲਾ ਪਿਤਾ ਦੇ ਘਰ ਹੁਕਮਾਂ ਨੂੰ ਮੰਨਦੀ ਹੈ ਫਿਰ ਪਤੀ ਦੇ ਘਰ ਕੈਦ ਕੱਟਦੀ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਪੇਕੇ ਅਤੇ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਵਿਚ ਪਰਾਈ ਹੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ। ਦੋਹਾਂ ਪਾਸਿਆਂ ਵਿਚ ਕਦੇ ਉਸਨੂੰ ਉਸਦਾ ਬਣਦਾ ਮਾਣ-ਸਤਿਕਾਰ ਮਿਲਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਜਜ਼ਬਾਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਮਾਰ ਲਿਆ। ਇਕ ਨਾਰੀ ਅਵਲਾ ਤੇ ਬੇਚਾਰੀ ਹੀ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਈ। ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਮਰਦ ਜਾਤੀ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਦੇ ਸਾਧਨਾਂ ਉੱਪਰ ਕਾਬੂ ਵਧਦਾ ਗਿਆ, ਉਵੇਂ ਹੀ ਔਰਤ ਮਰਦ ਤੋਂ ਪਿੱਛੇ ਹੁੰਦੀ ਚਲੀ ਗਈ। ਆਰਥਿਕਤਾ ਦੇ ਬਦਲਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਖਿਰ ਔਰਤ ਹਾਸ਼ੀਏ 'ਤੇ ਆ ਗਈ ਅਤੇ ਮਰਦ ਦੀ ਉਸ ਉੱਪਰ ਹਕੂਮਤ ਕਾਇਮ ਹੋ ਗਈ। ਮਰਦ ਨੇ ਸਾਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਔਰਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅਧੀਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸਗੋਂ ਉਸਦੀ ਵਿਅਕਤੀ ਹੋਂਦ ਖਤਮ ਕਰਕੇ ਵਸਤੂ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ।

ਨਾਰੀਵਾਦ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਕ ਲਹਿਰ ਵੀ ਹੈ। ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਔਰਤ ਇਕ ਸੁਤੰਤਰ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਰਾਬਰ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਨਾਰੀਵਾਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਮਰਦ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਦੁਆਰਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਰੀਤਾਂ, ਰੁਚੀਆਂ, ਮਾਨਤਾਵਾਂ, ਮੁੱਲਾਂ ਤੇ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਨਕਾਰਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਲਿੰਗ ਵਖਰੇਵੇ ਤੇ ਲਿੰਗ ਵਿਤਕਰੇ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਨਾਰੀਵਾਦ ਪੁਰਸ਼ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਵਿਚ ਔਰਤ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਕਾਮ-ਖੇਡ ਦੀ ਵਸਤੂ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਉੱਪਰ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਜੁਲਮ ਅਤੇ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਦਾ ਵਿਦਰੋਹ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਔਰਤ ਨੂੰ ਮਰਦ ਦੇ ਸਮਾਨ ਨਾਗਰਿਕ, ਸਮਾਜਕ, ਆਰਥਿਕ, ਰਾਜਨੀਤਕ ਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਅਧਿਕਾਰ ਦਿਵਾਉਣ ਦਾ ਮੱਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਹਿਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਇਹ ਔਰਤਾਂ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਗਰੂਕ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਮੂਹਾਂ ਤੇ ਸੰਗਠਨਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਔਰਤ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀਆਂ ਵਧੀਕੀਆਂ ਅਤੇ ਵਿਤਕਰਿਆਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਮਸਲੇ ਕਿਸੇ ਇਕ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਮਸਲੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਰੋਸ, ਰੋਹ ਤੇ ਵਿਦਰੋਹ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਉਸ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦੀ ਆ ਰਹੀ ਜਦੋਂ ਤੋਂ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਤੋਂ ਵਸਤੂ ਵਿਚ ਬਦਲਦੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਔਰਤ ਦੀ ਸੁਚੇਤ ਹੋਣ ਲਈ ਇਕ ਸੰਗਠਨ ਅੰਦੋਲਨ ਵਜੋਂ ਇਸ ਦਾ ਆਰੰਭ 19ਵੀਂ-20ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਕੁਝ ਪੁਰਾਣੇ ਤੇ ਨਵੇਂ ਚਿੰਤਕਾਂ ਨੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਔਰਤ ਜਾਤੀ ਦੇ ਨੀਵੇਂ ਸਥਾਨ ਨੂੰ ਜੀਵ-ਵਿਗਿਆਨਕ ਬਣਤਰ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਸਹੀ ਸਾਬਿਤ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਔਰਤ ਅਤੇ ਮਰਦ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਬਣਤਰ ਵਿਚ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਫਰਕ ਕਾਰਨ ਮਰਦ ਅਤੇ ਔਰਤ ਵਿਚ ਅਸਾਂਝੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨੂੰ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਿਲਕੁਲ ਨਹੀਂ ਬਣਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਸਥਾਨ 'ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਜਾਤੀ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਲਈ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਪਣਾ-ਆਪਣਾ ਅਹਿਮ ਰੋਲ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਲੋਕਰਾਜੀ-ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਉੱਪਰ ਆਧਾਰਿਤ ਨਾਰੀਵਾਦੀ ਚਿੰਤਰ ਨੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਪੜ੍ਹੇ-ਲਿਖੇ ਵਰਗਾਂ ਵਿਚ ਨਾਰੀ ਜਾਤੀ ਦੀ ਗਿਰੀ ਹੋਈ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਲਿਆਉਣ ਅਤੇ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਉਸਦਾ ਬਣਦਾ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਾਉਣ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਪਰ ਜਦ ਤੱਕ ਮਰਦ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਜਾਤੀ ਸਮਾਜ ਸਥਾਪਿਤ ਹੈ, ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਪੂਰੀ ਔਰਤ ਜਾਤੀ ਦੀ ਬੰਦਖਲਾਸੀ ਖਤਮ ਹੋਣਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਨਾਰੀ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਚਿੰਤਰ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਮੱਧ ਵਿਚ ਹੋਂਦ ਵਿਚ ਆਇਆ। ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਮਾਡਲ ਅਨੁਸਾਰ ਔਰਤ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੀ ਦਾਸਤਾ ਦੀ ਇਹ ਹਾਲਤ ਸਮਾਜਵਾਦੀ ਸਮਾਜਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਮਾਜ ਅਜਿਹਾ ਸਮਾਜ ਹੋਵੇਗਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵੀ ਮਰਦ ਸਦੀਵੀਂ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੈਸੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਸਮਾਜਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਦਬਾਅ ਨਾਲ ਔਰਤ ਉੱਪਰ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕੇਗਾ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਸਮਾਜਕ-ਆਰਥਿਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਮਰਦ ਦੇ ਸਮਾਨ ਹੱਕ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਨਾਰੀ ਵੀ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਮਰਦ ਨੂੰ ਆਪਾ ਸੌਂਪ ਦੇਵੇਗੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਔਰਤ ਅਤੇ ਮਰਦ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਰਜ਼ਾਮੰਦੀ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪਸੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਣਗੇ ਅਤੇ ਇਹ ਸੰਬੰਧ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਬਣੇ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਆਪਸੀ ਪਿਆਰ ਕਾਇਮ ਰਹੇਗਾ। ਨਾਰੀਵਾਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਭੌਤਿਕ-ਪਦਾਰਥਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਨਿਖੇੜਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਸਾਹਿਤ, ਸਭਿਆਚਾਰ, ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਲਿੰਗ-ਨਿਖੇੜ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਵਿਚ ਲਾਭਕਾਰੀ ਸਿੱਧ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਸਮਾਜਕ ਸੰਸਥਾ ਨਾਰੀ ਅਤੇ ਪੁਰਸ਼ ਦੀ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਮਾਂ ਤੇ ਪਤਨੀ ਦੇ ਕਿਰਦਾਰ ਦੇ ਘੇਰਿਆਂ ਵਿਚ ਖੁਦ ਨੂੰ ਸੀਮਿਤ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੀ। ਨਾਰੀਵਾਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਨਾਗਰਿਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮੰਗ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਵੀ ਕੰਮ ਨੂੰ ਕਰਨਾ, ਜ਼ਮੀਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ, ਸਮਾਨ ਦੇ ਆਧਾਰ ਉੱਤੇ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਨ ਆਦਿ ਦੇ ਨਾਗਰਿਕ ਹੱਕਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਜਨਤਕ ਸਥਾਨਾਂ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਰਵਜਨਕ ਰਾਜਗਾਰ ਦੇ ਮੌਕਿਆਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਲਿੰਗ ਕਾਰਨ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਨਾ ਰੱਖਣਾ ਆਦਿ ਇਸ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਨਾਰੀਵਾਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸਥਾਨਾਂ ਵਿਚ ਨਾਰੀ ਨਾਲ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਸਗੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਅਸਲ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਕਾਰਨ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਦਾ ਦੁੱਖ ਸਹਿਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਰੀਵਾਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਿੰਨ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਚੁੱਕੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ: ਔਰਤ ਦੇ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਅਤੇ ਪਤਨ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਹਿਸਾਬ-ਕਿਤਾਬ; ਔਰਤ ਜਾਤੀ ਦੀ ਦਾਸਤਾ ਦੇ ਕਾਰਨ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਰੂਪ; ਅਤੇ ਔਰਤ ਜਾਤੀ ਦੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਯਤਨ।

ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਬੇਸ਼ੱਕ ਔਰਤਾਂ ਹੋਣ ਜਾਂ ਨਿਮਨ ਕਿਸਾਨ ਵਰਗ ਆਦਿ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਲਹਿਰਾਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਦੇਖਦਿਆਂ ਗਾਇਤਰੀ ਚੱਕਰਵਰਤੀ ਸਪੀਵਕ ਦਾ ਇਹ ਸਵਾਲ ਕਿ 'ਕੀ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਬੋਲ ਸਕਦੇ ਹਨ?' ਹਰ ਵਾਰ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਬੋਲ ਚੁੱਪ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਕੀ ਨਾਰੀ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੀ ਆਜ਼ਾਦੀ, ਹੱਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਚੇਤੰਨਤਾ, ਸਮਾਜਕ, ਆਰਥਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਬਰਾਬਰੀ ਸੰਬੰਧੀ ਉਠਾਏ ਜਾਂਦੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵਾਦ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਕੇ ਨਾਰੀਵਾਦ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਅੱਗੇ ਪੇਸ਼ ਹੋ ਸਕਦਾ? ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਹੀਂ। ਨਾਰੀਵਾਦ ਦਾ ਉਭਾਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਹੈ ਕਿ ਨਾਰੀ ਦੀ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਸਥਿਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਗੁਣਾਂ/ਔਗੁਣਾਂ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਤਿਹਾਸਕ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸਮਾਜਕ, ਆਰਥਕ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤਕ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਪਰਿਮਾਣ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਜੇਕਰ ਨਾਰੀ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਬਹੁਤੀ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਅਵਲਾ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਜਨਮ ਤੋਂ ਹੀ ਬੰਦੀਸ਼ਾ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਘਰ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਹੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ। ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਈ ਲਿਖਾਈ ਤੋਂ ਇਸ ਲਈ ਦੂਰ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਤਾਂਕਿ ਉਸਨੂੰ ਪਰਾਇਆਂ ਧਨ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਘਰੇਲੂ ਕੰਮਕਾਜ ਵਿਚ ਨਿਪੁੰਨ ਰਹਿਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਸਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਅਹਿਮ ਫੈਸਲੇ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਸਨ। ਉਸਨੂੰ ਘਰ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਕਾਰਨ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵਡੇਰੀ ਉਮਰ ਦੇ ਮਰਦ ਦੇ ਲੜ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਉਸਨੂੰ ਘਰ ਦੀ ਲਛਮੀ ਤੋਂ ਬੋਝ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਤ੍ਰਾਸਦਿਕ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ ਜਦ ਤੱਕ ਨਾਰੀ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਮਰਦ ਆਪਣੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਬਦਲਣ ਨਾਲ ਨਾਰੀ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਵੀ ਸੁਧਾਰ ਹੋਣ ਲੱਗਾ ਜਦ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਅਸਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਸਦੇ ਇੰਨਾ ਕਰੀਬ ਜਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਬੀੜਾ ਇਕ ਨਾਰੀ ਨੇ ਹੀ ਚੁੱਕਿਆ। ਜਦ ਉਸਨੂੰ ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਚੇਤ ਕੀਤਾ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਪੜ੍ਹਨ ਲਿਖਣ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ। ਜਿਸਦੇ ਫਲ ਸਰੂਪ ਮਰਦ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਵਾਂਗ ਇਸਤਰੀ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਣ ਲੱਗੀ। ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਇਸਤਰੀ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ, ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਨਾਰੀ ਦੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਨੂੰ ਸਮੁੱਚੇ ਰੂਪ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਕਿ ਇਸਤਰੀ ਉੱਪਰ ਹੋ ਰਹੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਪਿੱਛੇ ਅਸਲ ਕਾਰਨ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਸਕਣ ਅਤੇ ਔਰਤ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਮਰਦ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਬਣਦਾ ਹੱਕ ਦਿਵਾਉਣ ਲਈ ਯਤਨ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਲੱਗਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਸਤਰੀ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਡਾ. ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਜਿਸਨੇ ਨਾਰੀ ਦੇ ਹੱਕ ਲਈ ਲਗਪਗ ਦੋ ਦਰਜਨ ਨਾਵਲ ਲਿਖੇ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਹਰ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਪੁਰਸ਼-ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਕ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਭਾਰਤੀ ਨਾਰੀ ਦੀ ਕੁੰਠਾ ਅਤੇ ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਹਰ ਵਾਰ ਨਵੀਂ ਚਣੌਤੀ ਵਾਂਗ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਔਰਤ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪੂਰੀ ਪ੍ਰਤੀਬੱਧਤਾ ਨਾਲ ਉਸ ਸਵਾਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਲੱਭਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਯਕੀਨ ਹੈ ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਕਿਸੇ ਵਾਦ ਦਾ ਉਲੇਖ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਪਰਖਣ ਦਾ ਮਾਧਿਅਮ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ। ਉਹ ਨਿਰੀਖਣ ਖਾਤਰ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਨ ਨੂੰ ਵਧੀਆਂ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੀ। ਉਸਦਾ ਕਥਨ ਹੈ ਕਿ ਵਿਸ਼ੈ ਅਤੇ ਰੂਪ ਪੱਖ ਬਾਰੇ ਸੁਚੇਤ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਕੋਈ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

3.1 ਨਾਰੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ

ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਔਰਤ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਨਿਧ ਅਤੇ ਸਬੂਤ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਸ਼ਹਿਰੀ, ਪੇਂਡੂ, ਪੜ੍ਹੀ-ਲਿਖੀ, ਅਨਪੜ੍ਹ, ਜਵਾਨ, ਅੱਧਖੜ੍ਹ, ਸੁਹਾਗਣ, ਵਿਧਵਾ ਆਦਿ ਹਰ ਉਮਰ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਦਰਜਾਬੰਦੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਔਰਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਨਾਵਲ 'ਖੜ੍ਹਾ ਪੁਕਾਰੇ ਪਾਤਣੀ' ਜਿਸ ਵਿਚ ਸ਼ਹਿਰੀ ਮਾਹੌਲ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਇਸਦੀ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਮਾਇਆ ਜੋ ਪੜ੍ਹੀ-ਲਿਖੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਪਿਤਾ, ਪਤੀ, ਅਤੇ ਪੁੱਤ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਜ਼ਲੀਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਵਿਰੁੱਧ ਵਿਦਰੋਹ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ। ਪਰ ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਨੇ ਔਰਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਾਨ-ਸਨਮਾਣ ਲਈ ਵਿਦਰੋਹ ਵਜੋਂ ਖੜ੍ਹੀ ਕਰਕੇ ਅੱਜ ਦੀ ਔਰਤ ਨੂੰ ਲੜਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਜੋ ਹਰ ਵਾਰ ਮਾਇਆ ਉੱਪਰ ਹੋ ਰਹੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਖਿਲਾਫ ਉਸਨੂੰ ਝੁਕਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਖੁਦ ਆਪ ਆਪਣੇ ਹੀ ਪੁੱਤ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਜ਼ਲੀਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਔਰਤ ਨੂੰ ਜ਼ੁਲਮ ਸਹਿੰਦੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਹੀ ਪਾਸੇ ਨੀਲਮਾ ਵਰਗੀ ਨੌਜਵਾਨ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹੀ-ਲਿਖੀ ਲੜਕੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਖਿਲਾਫ ਲੜਨ ਲਈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਹੋ ਰਹੇ ਔਰਤਾਂ ਉੱਪਰ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਲਈ ਅੱਜ ਦੀ ਪੀੜੀ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਆਵਾਜ਼ ਚੁੱਕਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਜੋ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਮਾਂ ਉੱਪਰ ਹੁੰਦੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਖੁਦ ਆਪ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡੇ ਤੇ ਹੰਢਾਉਂਦੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਦਿਖਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਸਾਫ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਵਲਕਾਰ ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਇਹਨਾਂ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿੰਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਹੁਣ ਇਹਨਾਂ ਖਿਲਾਫ ਡੱਟ ਕੇ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅੰਤਰ-ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਜਗਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਹੋਂਦ ਕਾਇਮ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ। ਟਿਵਾਣਾ ਦੇ ਇਸ ਨਾਵਲ ਜਿਸਦਾ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ 'ਖੜ੍ਹਾ ਪੁਕਾਰੇ ਪਾਤਣੀ' ਵਿਚਲੀ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਮਾਇਆ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਉੱਪਰ ਝਾਤ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਮਾਰਦੇ ਹਾਂ ਜੋ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਭੋਗ ਰਹੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਸੰਤਾਪ ਖਿਲਾਫ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਪੈਦਾ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ।

ਮਾਇਆ

ਮਾਇਆ ਨਾਵਲ ਦੀ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਦੁੱਖ ਸਹਿੰਦੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਬੀਬੀ ਅਤੇ ਬਾਪ ਨੂੰ ਭਾਪਾ ਆਖ ਕੇ ਬੁਲਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਦਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਭੈਣ ਭਰਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਭਾਪਾ ਇਕ ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬੀਬੀ ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਅਤੇ ਮਾਇਆ ਦੀ ਦੇਖ-ਭਾਲ ਕਰਦੀ। ਮਾਇਆ ਦਾ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਅਕਸਰ ਪੀ ਕੇ ਉਸਦੀ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਗਾਲ਼ਾਂ ਕੱਢਦਾ ਤੇ ਮਾਰਦਾ-ਕੁੱਟਦਾ। ਮਾਇਆ ਉਦੋਂ ਚਾਰ ਸਾਲ ਦੀ ਸੀ ਜਦ ਇੱਕ ਰਾਤ ਉਸਦੇ ਭਾਪੇ ਨੇ ਉਸਦੀ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਕੁੱਟਿਆ ਅਤੇ ਗਾਲ਼ਾਂ ਕੱਢੀਆਂ। ਮਾਇਆ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੀ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਛੁਡਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਭਾਪੇ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਨੂੰ ਚਿੰਬੜ ਗਈ। ਪਰ ਉਸਦਾ ਭਾਪਾ ਸ਼ਰਾਬ ਵਿਚ ਇੰਨਾ ਅੰਨ੍ਹਾਂ ਹੋਇਆ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੇ ਮਾਇਆ ਤੇ ਵੀ ਕੋਈ ਤਰਸ ਨਾ ਖਾਦਾ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਧੱਕਾ ਦੇ ਕੇ ਪਰ੍ਹਾਂ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਦਾ ਭਾਪਾ ਰੋਜ਼ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਦਿਨ ਵੀ ਚੁਬਾਰੇ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਉਸਦੀ ਬੀਬੀ ਬੈਠੀ ਪਹਿਲਾਂ ਰੋਦੀ ਰਹੀ ਫਿਰ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਖਵਾ ਕੇ, ਦੁੱਧ ਪਿਲਾ ਕੇ ਥਾਪੜ-ਥਾਪੜ ਕੇ ਸੁਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਮਾਇਆ ਇੰਨੀ ਡਰ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸੁੱਤੀ ਪਈ ਵੀ ਚੀਕਾਂ ਮਾਰਦੀ ਰਹੀ। ਉਸਦੀ ਬੀਬੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਬਾਹਵਾਂ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਸੁਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਜਦ ਉਹ ਉੱਠੀ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਬੀਬੀ ਕਿੱਧਰੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਦੁਪਿਹਰ ਹੋ ਗਈ ਪਰ ਉਸਦੀ ਬੀਬੀ ਘਰ ਨਾ ਆਈ। ਮਾਇਆ ਦੇ ਘਰ ਨਾਲ ਦੀ ਗੁਵਾਂਢਣ ਨੇ ਕੰਧ ਉਪਰੋਂ ਦੀ ਝਾਕ ਕੇ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਰੋਦੀ ਦੇਖ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਭੁੱਖੀ ਲੱਗੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਆ ਜਾਵੇ ਮਾਇਆ। ਜਦ ਉਸਦਾ ਭਾਪਾ ਘਰ ਆਇਆ ਤਾਂ ਉਹ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਭਰਿਆ-ਪੀਤਾ ਉਸਦੀ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਹੀ ਗਾਲ਼ਾਂ ਕੱਢ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਪਰ ਮਾਸੂਸ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਕਿ ਉਸਦੀ ਬੀਬੀ ਹੈ ਕਿੱਥੇ? ਆਥਣ ਨੂੰ ਜਦ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਨਹਿਰ ਵੱਲ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਗਏ ਤਾਂ ਮਾਇਆ ਦੀ ਬੀਬੀ ਦੀ ਲਾਸ਼ ਮਿਲੀ। ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਗਵਾਹੀ ਪਈ ਤਾਂ ਜਾ ਕੇ ਉਸਦੀ ਬੀਬੀ ਦੀ ਲਾਸ਼ ਘਰ ਲਿਆਉਣ ਵਾਸਤੇ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਨਾਨਾ ਨਾਨੀ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ। ਉਥੇ ਮਾਇਆ ਸੋਚਦੀ ਜਦ ਉਹ ਆਪਣੇ ਘਰ ਚਲੀ ਜਾਵੇਗੀ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਬੀਬੀ ਘਰ ਹੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਮਾਇਆ ਦੇ ਭਾਪੇ ਨੇ ਹੋਰ ਵਿਆਹ ਕਰਾ ਲਿਆ। ਜਦ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਮਾਇਆ ਘਰ ਆਈ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਬੜਾ ਧੱਕਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਉਸਦੀ ਬੀਬੀ ਕਿੱਧਰੇ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਕਿ ਆਖਰ ਉਸਦੀ ਬੀਬੀ ਕਿੱਥੇ ਚਲੀ ਗਈ? ਉਸਨੂੰ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ ਕਿ ਮਰ ਜਾਣਾ ਹੁੰਦਾ ਕੀ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਭਾਪਾ ਹੁਣ ਉਮਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਲਫ ਜਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਪਹਿਲਾ ਵਾਂਗ ਗਾਲ਼ਾਂ ਜ਼ਰੂਰ ਕੱਢਦਾ ਪਰ ਨਵੀਂ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਮਾਰਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮਾਇਆ ਇਹੀ ਸੋਚਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਕਿ ਉਸਦੀ ਬੀਬੀ ਕਿੱਥੇ ਚਲੀ ਗਈ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਕਿਉਂ ਇਕੱਲੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਗਈ। ਉਸਦੀ ਨਵੀਂ ਬੀਬੀ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਹੈ ਪਰ ਮਾਇਆ ਉਸਨੂੰ ਬੀਬੀ ਨਹੀਂ ਆਂਟੀ ਕਹਿ ਕੇ ਬੁਲਾਉਂਦੀ। ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਹੋਮਵਰਕ ਦਾ ਇਕ ਵੀ ਸ਼ਬਦ ਯਾਦ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਹ ਅਕਸਰ ਹੀ ਝਿੜਕਾਂ ਅਤੇ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਥੱਪੜ ਵੀ ਖਾਦੀ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਰੋਣ ਹਾਕੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਡੈਸਕ ਤੇ ਬੈਠਣ ਵਾਲੀ ਰੇਨੂੰ ਨੂੰ ਨਾ ਕਦੇ ਝਿੜਕਾਂ ਪਈਆ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਕਦੇ ਥੱਪੜ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਰੋਜ਼ ਆਪਣੀ ਮੰਮੀ ਕੋਲੋਂ ਸਮਝ ਕੇ ਆਉਂਦੀ। ਜਦ ਵੀ ਰੇਨੂੰ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਆਖਦੀ ਕਿ ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਹੋਮਵਰਕ ਆਪਣੀ ਬੀਬੀ ਕੋਲ ਬੈਠ ਕੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਆਖਦੀ:-

ਮਾਇਆ:- “ਮੇਰੀ ਬੀਬੀ ਤਾਂ ਮਰ ਗਈ ਹੋਈ ਐ।”

ਰੇਨੂੰ:- “ਤੇਰੀ ਬੀਬੀ ਕਿਉਂ ਮਰ ਗਈ ਹੋਈ ਐ?”

ਮਾਇਆ:- “ਪਤਾ ਨਹੀਂ!”¹

ਮਾਇਆ ਸੋਚਦੀ ਕਿ ਉਸਦੀ ਬੀਬੀ ਹੀ ਕਿਉਂ ਮਰ ਗਈ? ਸਾਰਿਆਂ ਮਾਵਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਫੀਸ ਭਰਨ ਆਉਂਦੀਆਂ, ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਜ਼ਾਰ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦੀਆਂ, ਖਿਡੌਣੇ ਲੈ ਕੇ ਦਿੰਦੀਆਂ ਪਰ ਉਸਦੇ ਸਾਰੇ ਕੰਮ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਭਾਪਾ ਹੀ ਕਰਦਾ। ਉਹ ਸੋਚਦੀ ਸਭ ਦੀਆਂ ਬੀਬੀਆਂ ਹੈ ਪਰ ਮੇਰੀ ਹੀ ਕਿਉਂ ਬੀਬੀ ਮਰ ਗਈ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਨਵੀਂ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ:-
ਮਾਇਆ:-“ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਬੀਬੀ ਦੇਖੀ ਸੀ? ਉਹ ਬੜੀ ਸੋਹਣੀ ਸੀ। ਉਹ ਨਹਿਰ ਵਿਚ ਡੁੱਬ ਕੇ ਮਰ ਗਈ ਸੀ। ਭਾਪੇ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਮਾਰਿਆ ਸੀ।”

ਨਵੀਂ ਬੀਬੀ:- “ਨਹੀਂ ਤੇਰੀ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਰੱਬ ਲੈ ਗਿਆ। ਰੱਬ ਨੇ ਹੀ ਉਸਨੂੰ ਆਖਿਆ ਸੀ ਕਿ ਨਹਿਰ ਵਿਚ ਛਾਲ ਮਾਰ ਦੇ।”

ਮਾਇਆ:- “ਰੱਬ ਮੇਰੀ ਹੀ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਲੈ ਗਿਆ? ਹੋਰ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਨਹੀਂ ਗਿਆ।”

ਨਵੀਂ ਬੀਬੀ:- “ਜਿਹੜੇ ਬੰਦੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਲੱਗਦੇ ਨੇ ਸਿਰਫ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦੇ।”²

ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੀ ਪਰ ਉਹ ਰੱਬ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦੀ ਅਤੇ ਆਖਦੀ ਕਿ ਰੱਬ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੋਵੇਗਾ? ਕਿੱਥੇ ਰਹਿੰਦਾ? ਜਦ ਮੇਰੀ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਲੈਣ ਆਇਆ ਹੋਵੇਗਾ ਤਾਂ ਬੀਬੀ ਨੇ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ ਤੇਰੇ ਨਾਲ! ਇੰਝ ਉਹ ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਰੱਬ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀ ਅਤੇ ਕਹਿੰਦੀ ਕਿ ਜਦ ਰੱਬ ਉਸ ਕੋਲ ਆਵੇਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਕਹੇਗੀ ਕਿ:-“ਤੂੰ ਗੁੱਡ ਨਹੀਂ।” ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਹੁਣ ਰੱਬ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ। ਜਦ ਕਦੇ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਉਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਤਿੱਥ- ਤਿਉਹਾਰ ਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਜਾਣ ਲਈ ਆਖਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਕਹਿੰਦੀ ਕਿ:-

“ਉੱਥੇ ਜਾ ਕੇ ਆਪਾਂ ਕੀ ਕਰਨੈ?”³

ਮਾਇਆ ਬੀਬੀ ਦੇ ਕਹੇ ਜਾਣ ਲਈ ਮੰਨ ਤਾਂ ਜਾਂਦੀ ਪਰ ਉਹ ਸੋਚਦੀ ਕਿ ਜੇ ਕਿਤੇ ਉਸਨੂੰ ਰੱਬ ਬੈਠਾ ਮਿਲ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਆਖੇਗੀ ਕਿ ਉਹ ਉਸਦੀ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਭੇਜ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਉੱਥੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਭੀੜ ਹੁੰਦੀ, ਦੁਕਾਨਾਂ ਵੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਪਰ ਰੱਬ ਕਿਧਰੇ ਨਾ ਦਿੱਸਦਾ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਮਾਇਆ ਵੱਡੀ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਸਭ ਕੁਝ ਸਹੀ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਘਰ ਭਾਪੇ ਤੇ ਨਵੀਂ ਬੀਬੀ ਦਾ ਹੀ ਲੱਗਦਾ। ਉਹ ਕਦੇ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮੰਗਦੀ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਰੁੱਸਦੀ, ਜਿਵੇਂ ਉਸਦਾ ਬਚਪਨ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਦ ਵੀ ਕਿਤੇ ਉਸਦਾ ਭਾਪਾ ਨਵੀਂ ਬੀਬੀ ਨਾਲ ਲੜਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਕਿ ਕਿਤੇ ਨਵੀਂ ਬੀਬੀ ਵੀ ਨਹਿਰ ਵਿਚ ਛਾਲ ਨਾ ਮਾਰ ਦੇਵੇ। ਇਸ ਲਈ ਉਹ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਉਸ ਰਾਤ ਸੌਂਦੀ ਨਾ ਕਿਉਂਕਿ ਪਹਿਲੀ ਬੀਬੀ ਉਸਨੂੰ ਸੁੱਤੀ ਪਈ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਚਲੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਨਵੀਂ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਝਕਦਿਆਂ ਆਖਿਆ ਕਿ:-

ਮਾਇਆ:-“ਜੇ ਕਦੇ ਭਾਪਾ ਜੀ ਮਾਰਨਗੇ ਆਪਾਂ ਨਾਨਾ-ਨਾਨੀ ਕੋਲ ਚਲੇ ਜਾਵਾਂਗੇ, ਤੂੰ ਨਹਿਰ ਵਿਚ ਛਾਲ ਨਾ ਮਾਰੀਂ।”⁴

ਮਾਇਆ ਛੇ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਹੋਈ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਬੀਬੀ ਦੇ ਇਕ ਬੇਟੀ ਹੋ ਗਈ। ਹੁਣ ਬੀਬੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਮਾਂ ਆਪਣੀ ਧੀ ਨਾਲ ਰੁੱਝੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਉਸਦਾ ਨਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਡੌਲੀ ਰੱਖਿਆ। ਭਾਪਾ ਆਖਦਾ ਕਿ ਇਹ ਮਾਇਆ ਦੀ ਡੌਲ ਹੈ, ਮਾਇਆ ਇਸ ਨਾਲ ਖੇਡਿਆ ਕਰੇਗੀ। ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਡੌਲੀ ਚੰਗੀ ਤਾਂ ਲੱਗਦੀ ਪਰ ਬੀਬੀ ਦਾ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਉਸ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਹੁੰਦਾ ਦੇਖ ਉਸਨੂੰ ਡੌਲੀ ਚੰਗੀ ਨਾ ਲੱਗਦੀ। ਉਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦੀ ਕਿ ਉਸਦੀ ਬੀਬੀ ਉਸਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਡੌਲੀ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰੇ। ਉਸਦਾ ਕਈ ਵਾਰ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਕਿ ਸੁੱਤੀ ਪਈ ਡੌਲੀ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਚਪੇੜਾਂ ਮਾਰੇ ਪਰ ਉਹ ਬੀਬੀ ਤੋਂ ਡਰਦੀ ਵੀ ਸੀ। ਜਦ ਕਿਤੇ ਘਰ ਦੁੱਧ ਥੋੜਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਬੀਬੀ ਡੌਲੀ ਨੂੰ ਪਿਲਾ ਦਿੰਦੀ। ਉਹ ਹੁਣ ਸੋਚਦੀ ਕਿ ਬੀਬੀ ਦੀ ਧੀ ਤਾਂ ਡੌਲੀ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਬੀਬੀ ਤਾਂ ਮਰ ਗਈ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਭਾਪਾ ਵੀ ਡੌਲੀ ਲਈ ਹੀ ਖਿਡੌਣੇ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਅਤੇ ਨਾਨਾ ਨਾਨੀ ਵੀ। ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਹੁਣ ਸਭ ਕੁਝ ਬੇਗਨਾ ਜਿਹਾ ਲੱਗਦਾ। ਡੌਲੀ ਹੁਣ ਸਕੂਲ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਈ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਬਸਤਾ ਵੀ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਚੁੱਕਣਾ ਪੈਂਦਾ। ਇਕ ਦਿਨ ਬਸ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਵੇਲੇ ਡੌਲੀ ਡਿੱਗ ਗਈ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਘਰ ਆ ਕੇ ਬੀਬੀ ਕੋਲ ਮਾਇਆ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਬੀਬੀ ਨੇ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਝਿੜਕਿਆ ਤੇ ਅੱਗੋਂ ਤੋਂ ਖਿਆਲ ਰੱਖਣ ਲਈ ਆਖਿਆ। ਮਹੀਨੇ ਤੇ ਸਾਲ ਲੰਘਦੇ ਗਏ। ਮਾਇਆ ਵੱਡੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਬੀਬੀ ਡੌਲੀ ਦੀ ਡਰੈੱਸ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ, ਬੂਟ ਪਾਲਿਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ, ਹੋਮਵਰਕ ਕਰਨ ਲਈ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਹੀ ਕਹਿੰਦੀ। ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਚੰਗਾ ਨਾ ਲੱਗਦਾ। ਉਹ ਮਨੋ-ਮਨੀ ਬੀਬੀ, ਡੌਲੀ ਤੇ ਭਾਪੇ ਨਾਲੋਂ ਦੂਰ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਮਾਇਆ ਨੌਵੀਂ ਜਮਾਤ ਵਿਚ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਡੌਲੀ ਪੰਜਵੀਂ ਵਿਚ। ਮਾਇਆ ਦਾ ਕੱਦ-ਕਾਠ ਚੰਗਾ ਨਿਕਲ ਆਇਆ ਸੀ। ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਮਗਰੋਂ ਜਦ ਨਾਨਾ ਨਾਨੀ ਆਏ ਤਾਂ ਮਾਇਆ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਬੀਬੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਜਿੱਦਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਚੰਗਾ ਲੱਗਦਾ। ਬੀਬੀ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬੀਬੀ ਚੰਗੀ ਨਾ ਲੱਗੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੀ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਘਰੋਂ ਜਾਣ ਦੀ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਨਾਨਾ ਨਾਨੀ ਨੇ ਮੁੰਡੇ ਦੇਖਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਮਾਇਆ ਸੋਚਦੀ ਕਿ ਚੰਗਾ ਹੈ ਦਸਵੀਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਮਾਇਆ ਨੇ ਮਨੋ-ਮਨੀ ਉਸ ਘਰ, ਪਰਿਵਾਰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਹਰ ਰੋਜ਼ ਮਾਇਆ ਆਪਣੇ ਨਵੇਂ ਘਰ ਦੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਉਸਨੇ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਸੁਪਨੇ ਸਜਾ ਲਏ ਸੀ। ਘਰ ਦੀ ਸਜਾਵਟ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਉਹ ਉਸ ਬੰਦੇ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਸਦਾ ਵਿਆਹ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਆਖਰ ਮਾਇਆ ਲਈ ਮੁੰਡਾ ਲੱਭ ਗਿਆ। ਜੋ ਬੈਂਕ ਵਿਚ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਵਿਆਹਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜਿਸਦਾ ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ ਤਲਾਕ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਮਾਇਆ ਦਾ ਸਹੁਰਾ ਮਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਮਾਇਆ ਦੇ ਵਿਆਹ ਤੇ ਉਸਦੇ ਬੀਬੀ ਭਾਪੇ ਨੇ ਕੋਈ ਕਸਰ ਨਾ ਛੱਡੀ ਸਾਮਾਨ ਦੇਣ ਵਿਚ। ਪਰ ਜੋ ਸੁਪਨੇ ਮਾਇਆ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਵੇਂ ਘਰ ਲਈ ਸਜਾਏ ਸੀ। ਉਹ ਪੂਰੇ ਨਾ ਹੋਏ, ਜਿਹੋ ਜਿਹੇ ਬੰਦੇ ਉਸਨੇ ਸੋਚੇ ਸੀ ਉਹ ਉਹੋ ਜਿਹੇ ਨਾ ਨਿਕਲੇ। ਸੱਸ ਉਸਦੀ ਜੇਠ ਤੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਇੰਜ ਮੱਤਾਂ ਦਿੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਜਿਵੇਂ ਉਹ ਬੇਸਮਝ ਹੋਣ। ਮਾਇਆ ਨੇ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਸਾਂਭ ਲਿਆ। ਉਸਦੀ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਸੱਸ ਉਸਨੂੰ ਹਰ ਕੰਮ ਲਈ ਤਾੜਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਹੁਣ ਸੱਸ ਦੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਨ ਦੀ ਆਦਤ ਪੈ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਉਸਨੂੰ ਇੰਝ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਸੱਸਾਂ ਇਉਂ ਹੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਜਦ ਮਾਇਆ ਦੀ ਸੱਸ ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਨਾਲ ਲੜ ਪੈਂਦੀ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਕਿ ਮਾਂ ਨਾ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਸਮਝਦੀ ਨਾ ਹੀ ਪੁੱਤ ਮਾਂ ਨੂੰ। ਮਾਇਆ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਘਰ ਕੰਮ ਵਿਚ ਲੱਗੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਉਸਨੂੰ ਕਦੇ ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਕੋਲ ਬੈਠਣ ਨਾ ਦਿੰਦੀ। ਜਦ ਵੀ ਉਹ ਕੰਮ ਤੋਂ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਆਪ ਕੋਲ ਬੈਠ ਜਾਂਦੀ ਅਤੇ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਚਾਹ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਆਖ ਕੇ ਚਾਹ ਆਪ ਫੜਾਉਣ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ। ਮਾਇਆ ਦਾ ਪਤੀ ਤੜਕੇ ਹੀ ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਜਦ ਘਰ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਥੱਕਿਆ ਟੁੱਟਿਆ ਆਉਂਦਾ। ਉਹ ਆ ਕੇ ਕੱਪੜੇ ਬਦਲ ਕੇ ਟੀ. ਵੀ. ਦੇਖਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਰੋਟੀ ਖਾ ਕੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਸੌਣ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ। ਮਾਇਆ ਰਸੋਈ ਵਿਚ ਕੰਮ-ਕਾਰ ਮਕਾਉਣ ਵਿਚ ਲੱਗੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਨੇ ਮਾਇਆ ਲਈ ਕਦੇ ਕੋਈ ਹਮਦਰਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿਖਾਈ। ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਮਾਇਆ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਵਾਲੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ। ਜਦ ਕਦੇ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਵੀ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਗੱਲਾਂ-ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਘੋਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਕਿ ਕਿਤੇ ਮਾਇਆ ਦਾ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਈ ਚੱਕਰ ਤਾਂ ਨਹੀਂ। ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕੀ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਦੇਖਦਾ। ਮਾਇਆ ਦੀ ਮਾਂ ਜਦ ਵੀ ਆਉਂਦੀ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦੀ। ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਉਸਨੂੰ ਗੱਲਾਂ-ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਸੁਣਾਉਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਪਰ ਮਾਇਆ ਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਮੋੜਵਾਂ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੱਤਾ। ਜਦ ਵੀ ਉਸਦਾ ਬਾਪ ਕਦੇ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਆਪ ਕੋਲ ਬੈਠ ਜਾਂਦੀ ਤੇ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਰਸੋਈ ਵਿਚ ਕੰਮ ਲਾਈ ਰੱਖਦੀ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਮਾਇਆ ਦਾ ਪਤੀ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਬੋਲਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਉਸ ਕੋਲ ਉਸਦੀ ਧੀ ਨੂੰ ਬੈਠਣ ਦਿੰਦੀ। ਜਦ ਵੀ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਉਹ ਪਿਆਰ ਵਜੋਂ ਪੈਸੇ ਦੇ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਲੈ ਲੈਂਦੀ। ਕਈ ਵਾਰ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਨੀਂਦ ਨਾ ਆਉਂਦੀ। ਉਸਨੂੰ ਲੱਗਦਾ ਕਿ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਦਾ, ਛਿਪ ਜਾਂਦਾ, ਉਸਦੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਵੇਂ ਰਸੋਈ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਲੰਘ ਜਾਣੀ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਉਸਨੂੰ ਕਦੇ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੈ ਕੇ ਗਿਆ। ਵਿਆਹ ਦੇ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਮਾਇਆ ਦੀ ਸੱਸ ਉਸਨੂੰ ਖਿਝ ਕੇ ਬੋਲਣ ਲੱਗ ਪਈ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਉਸਦੇ ਮੂੰਹ ਵੱਲ ਵੇਖਦੀ ਰਹੇਗੀ। ਮਾਇਆ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਫੋਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਬਾਪ ਉਸਨੂੰ ਲੈਣ ਆ ਗਿਆ। ਉੱਥੇ ਜਾ ਕੇ ਮਾਇਆ ਨੇ ਆਪਣੇ ਟੈਸਟ ਕਰਵਾਏ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਜੇ ਕੁਝ ਨਾ ਸਹੀ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਦਾ ਵੀ ਟੈਸਟ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਕੁਝ ਦਿਨ ਰਹਿ ਕੇ ਮਾਇਆ ਆਪਣੇ ਸਹੁਰੇ ਚਲੀ ਗਈ। ਦੋ ਕੁ ਮਹੀਨਿਆਂ ਬਾਅਦ ਮਾਇਆ ਦੇ ਘਰ ਖੁਸ਼ਖਬਰੀ ਆ ਗਈ। ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਜਦ ਉਲਟੀ ਜਾਂ ਚੱਕਰ ਆਉਂਦੇ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਆਖਦੀ ਬਹੁਤੇ ਪਾਖੰਡ ਨਹੀਂ ਕਰੀਦੇ। ਇੰਝ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਚੈਨ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਨੇ ਕਦੇ ਉਸ ਨਾਲ ਮਾਂ ਵਾਂਗ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਉਸ ਲਈ ਮਾਇਆ ਦਾ ਮਾਂ ਬਣਨਾ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮਾਇਆ ਦਾ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨਾਲ ਕਈ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰੇ। ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ ਬਾਰੇ, ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਰੱਖਣ ਲਈ। ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਸਾਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਜੋ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨਾਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਪਰ ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਨੇ ਕਦੇ ਮਾਇਆ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਉਹ ਕਦੇ ਕਦੇ ਮਾਇਆ ਲਈ ਫਲ ਜ਼ਰੂਰ ਲੈ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਸੱਸ ਦਾ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਵਤੀਰਾ ਕੁਝ ਨਰਮ ਜਿਹਾ ਤਾਂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਪਰ ਕੰਮ ਉਸਨੂੰ ਹੁਣ ਵੀ ਸਾਰਾ ਹੀ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ। ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਹੁਣ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਉਡੀਕ ਸੀ। ਮਾਇਆ ਨੇ ਜੋ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੁਪਨੇ ਸਜਾਏ ਸੀ। ਉਹ ਚਕਨਾ-ਚੂਰ ਹੋ ਗਏ ਸੀ। ਪਰ ਹੁਣ ਉਹ ਸੋਚਦੀ ਸੀ ਕਿ ਜਦ ਉਸਦਾ ਬੱਚਾ ਆਵੇਗਾ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕਰਿਆ ਕਰੇਗੀ। ਪਰ ਉਸਦੇ ਸੁਪਨੇ ਇਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਟੁੱਟ ਗਏ ਜਦ ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਨੇ ਕੁੜੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਾ ਕੇ ਉਸਦੀ ਸਫਾਈ ਕਰਾ ਦਿੱਤੀ। ਮਾਇਆ ਦੀ ਇਕ ਨਾ ਸੁਣੀ ਨਾ ਹੀ ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਨੇ ਉਸਦਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਨੂੰ ਕੋਈ ਲਗਾਵ ਨਹੀਂ ਸੀ ਨਾ ਹੀ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਨਾਲ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮਾਇਆ ਨਾਲ। ਮਾਇਆ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਸਹੁਰਿਆ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸਮਝਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਤੀ ਉਸਦਾ ਪਹਿਲਾ ਹੀ ਉਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਸੱਸ ਨੇ ਕਦੇ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਧੀ ਵਾਂਗ ਸਮਝਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮਾਇਆ ਦਾ ਜੇਠ ਵੀ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਜਦ ਘਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਸੱਦ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਉਸਦਾ ਸਿਰ ਘੁੱਟ ਦੇਵੇ। ਜਦ ਉਸਦੇ ਜੇਠ ਨੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਕਰੀਬ ਆਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਉਹ ਭੱਜ ਕੇ ਗੁਸਲਖ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਵੜ ਗਈ। ਜਦ ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਘਰ ਆ ਗਈ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਜੇਠ ਨੇ ਗੱਲ ਬਦਲ ਕੇ ਮਾਇਆ ਤੇ ਦੋਸ਼ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਸਦਾ ਸਿਰ ਦੁਖਦਾ ਸੀ ਮਾਇਆ ਨੇ ਚਾਹ ਨਾ ਬਣਾ ਕੇ ਦਿੱਤੀ। ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਨੇ ਇਹ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਮਾਇਆ ਦੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਦੱਸੀ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ:-

“ਹਰਾਮਜ਼ਾਦੀਏ ਕੁੱਤੀਏ! ਤੂੰ ਇਹ ਕੀ ਲੱਛਣ ਫੜੇ ਨੇ, ਤੂੰ ਸਮਝਦੀ ਕੀ ਐਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ? ਮੈਂ ਆਥਣੇ ਹੀ ਤੈਨੂੰ ਛਿੱਤਰ ਮਾਰ ਕੇ ਘਰੋਂ ਕੱਢਦੂੰ। ਮਨੋਹਰ ਮੇਰਾ ਵੱਡਾ ਭਾਈ ਐ, ਤੇਰੀ ਹਿੰਮਤ ਕਿਵੇਂ ਪਈ ਉਸਦਾ ਆਖਾ ਮੋੜਨ ਦੀ।”⁵ ਮਾਇਆ ਦੇ ਵੱਲ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਘਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਘਰ ਵਿਚ ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ। ਮਾਇਆ ਦਾ ਦੁੱਖ ਸੁਣਨ ਤੇ ਸਮਝਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਇਹ ਘਰ ਵੀ ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਤੇ ਪਤੀ ਦਾ ਹੀ ਲੱਗਦਾ। ਮਾਇਆ ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੀ ਮਰੀ ਹੋਈ ਮਾਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਰੋਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਆਖਦੀ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਹੀ ਸੱਦ ਲਵੇ। ਬਾਕੀ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਉਹ ਅਕਸਰ ਸੋਚਦੀ ਕਿ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਉਹ ਕੁੜੀਆਂ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਸੁਹਰੇ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਸੋਚਦੀ ਮਾਇਆ ਅਕਸਰ ਰੋਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਉਸਨੂੰ ਰੋਂਦੀ ਦੇਖ ਕੇ ਆਖਦੀ ਕਿ:-

“ਅਗਲਾ ਪਿਛਲਾ ਕੋਈ ਤੇਰਾ ਮਰ ਗਿਆ ਜੋ ਇਉਂ ਬੁਝਾ ਸਜਾਈ ਫਿਰਦੀ ਏਂ। ਜਨਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਸੌ-ਸੌ ਕੁਝ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦੈ, ਮਨ ਵਿਚ ਇੰਨਾ ਕਲੇਸ਼ ਥੋੜ੍ਹਾ ਹੀ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਲਈ ਚੈ?”⁶

ਮਾਇਆ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਮਝਦਾਰ ਹੈ। ਜਦ ਉਹ ਪੇਕੇ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਡੌਲੀ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਕੇ ਉਸਨੂੰ ਵੱਡੀ ਭੈਣ ਵਾਂਗ ਸਮਝਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਆਖਦੀ ਕਿ:-

“ਡੌਲੀ! ਅਜੇ ਤੂੰ ਛੋਟੀ ਐਂ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ ਬਾਰੇ ਭਾਵੁਕ ਨਹੀਂ ਹੋਈਦਾ, ਅਜੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਕਰ।”⁷

ਮਾਇਆ ਪੇਕੇ ਘਰ ਵਿਚ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਪੰਛੀ ਵਾਂਗ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀ। ਜਦ ਵੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੇਕੇ ਆਉਂਦੀ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਦਿਲ ਨਾ ਕਰਦਾ ਜਾਣ ਨੂੰ। ਜਦ ਵੀ ਕਿਤੇ ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਦੁੱਧ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਤੇ ਪਤੀ ਉਸਨੂੰ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਕੁੱਟਣ ਬਹਿ ਜਾਂਦੇ। ਮਾਇਆ ਆਪਣੀ ਮਰੀ ਹੋਈ ਧੀ ਤੇ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਰੋਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਜਦ ਮਾਇਆ ਦੁਬਾਰਾ ਮਾਂ ਬਣਨ ਵਾਲੀ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਬੀਬੀ ਉਸਨੂੰ ਪਹਿਲਾ ਹੀ ਲੈ ਗਈ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਉੱਥੇ ਹੀ ਟੈਸਟ ਕਰਵਾ ਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਇਸ ਵਾਰ ਉਸਦੇ ਗਰਭ ਵਿਚ ਮੁੰਡਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਹੀ ਇਹ ਡਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਰਿਹਾ ਕਿ ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਫਿਰ ਉਸਦੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾ ਹੀ ਕਤਲ ਕਰਾ ਦੇਵੇਗੀ। ਮਾਇਆ ਹੁਣ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਜ-ਸੰਵਾਰ ਕੇ ਰੱਖਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਕਰਕੇ ਮਹੀਨੇ ਲੰਘ ਗਏ ਤੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਘਰ ਮੁੰਡਾ ਹੋਇਆ। ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਮਾਇਆ ਲਈ ਕੱਪੜੇ, ਕਾਕੇ ਲਈ ਸੋਨੇ ਦਾ ਕੜਾ, ਸੱਸ ਲਈ ਤਿਓਰ, ਪਤੀ ਤੇ ਜੇਠ ਲਈ ਪੈਂਟ ਬੁਰਸ਼ਟਾਂ, ਮਹਿਰੀ ਲਈ ਸੂਟ ਅਤੇ ਟੋਕਰਾ ਲੱਛੂਆਂ ਦਾ ਲੈ ਕੇ ਆਈ। ਮਾਇਆ ਨੇ ਕਾਕੇ ਦਾ ਨਾਂ ਰਾਹੁਲ ਰੱਖਿਆ। ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਮਾਇਆ ਨੇ ਫਿਰ ਤੋਂ ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਰਾਹੁਲ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਬੈਠੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਮਾਇਆ ਨੇ ਜਦ ਦੁੱਧ ਪਿਲਾਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਉਦੋਂ ਹੀ ਰਾਹੁਲ ਨੂੰ ਚੁੱਕਦੀ। ਉਹ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਰਾਹੁਲ ਨੂੰ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਪਾ ਕੇ ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਰਾਹੁਲ ਹੁਣ ਵੱਡਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਸਕੂਲ ਜਾਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਮਾਇਆ ਉਸਦੇ ਸਕੂਲ ਦੀ ਡਰੈੱਸ, ਉਸਦਾ ਲੰਚ ਬੁਕਸ ਅਤੇ ਹੋਮਵਰਕ ਕਰਾਉਣ ਵਿਚ ਲੱਗੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਮਾਇਆ ਦੀ ਸੱਸ ਅੰਨ੍ਹੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਪਰ ਫਿਰ ਉਹ ਬੋਲਣੋਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਘਟੀ। ਰਾਹੁਲ ਹੁਣ ਚਾਰ ਸਾਲ ਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਜਦ ਵੀ ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਉਸਨੂੰ ਮਾਰਦਾ ਜਾਂ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢਦਾ ਤਾਂ ਰਾਹੁਲ ਮਾਇਆ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਮਾਇਆ ਦਾ ਪੱਖ ਲਿਆ ਸੀ ਪਰ ਜਦ ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਰਾਹੁਲ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਲੱਗਦਾ ਤਾਂ ਮਾਇਆ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬੁੱਕਲ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਬਚਾ ਲੈਂਦੀ। ਮਾਇਆ ਦਾ ਜੇਠ ਹੁਣ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਸੀ। ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਹੁਣ ਸੁੱਖ ਦਾ ਸਾਹ ਆਇਆ ਸੀ। ਕੁਝ ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਮਾਇਆ ਦੀ ਸੱਸ ਦਿਲ ਦਾ ਦੌਰਾ ਪੈਣ ਕਰਕੇ ਚਲ ਵਸੀ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਉਹ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਇੰਨਾ ਤੰਗ ਕਰਦੀ ਸੀ ਫਿਰ ਵੀ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਉਸਦਾ ਮਰਨਾ ਚੰਗਾ ਨਾ ਲੱਗਾ। ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਬੈਂਕ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਰਾਹੁਲ ਸਕੂਲ ਪਿੱਛੋਂ ਮਾਇਆ ਇਕੱਲੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਸ਼ੀਲਾ ਜੋ ਬੁਟੀਕ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਸੀ ਘਰ ਆਈ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਬੁਟੀਕ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਆਖਿਆ ਤਾਂ ਮਾਇਆ ਨੇ ਕੁਝ ਸੋਚਣ ਲਈ ਸਮਾਂ ਮੰਗਿਆ। ਮਾਇਆ ਨੇ ਪਹਿਲਾ ਪਤੀ ਦੇ ਡਰ ਤੋਂ ਨਾਂਹ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ ਫਿਰ ਰਾਹੁਲ ਲਈ ਉਸਨੇ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਪਤੀ ਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਹੀ ਮਸ਼ੀਨ ਚੁੱਕ ਕੇ ਸਟੋਰ ਵਿਚ ਰੱਖ ਦਿੰਦੀ। ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਕਦੇ ਖਰਚੇ ਲਈ ਪੈਸੇ ਨਾ ਦਿੰਦਾ ਨਾ ਹੀ ਰਾਹੁਲ ਲਈ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਲੈ ਕੇ ਦਿੰਦਾ। ਮਾਇਆ ਹੀ ਰਾਹੁਲ ਲਈ ਹਰ ਇਕ ਚੀਜ਼ ਖਰੀਦ ਕੇ ਦਿੰਦੀ। ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਨੇ ਕਦੇ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਮਾਇਆ ਕਿਵੇਂ ਘਰ ਦਾ ਖਰਚ ਕਰਦੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਮਾਇਆ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਖੁਦ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਪਾਲਿਆ। ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਸਿਰਫ ਨਾ ਦੀ ਹੀ ਪਤੀ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬਦਲੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਕਰਵਾ ਲਈ। ਉਸਦਾ ਜੇਠ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਮਾਇਆ ਦਾ ਪਤੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਘਰ ਵਿਚ ਮਾਇਆ ਤੇ ਰਾਹੁਲ ਹੀ ਰਹਿ ਗਏ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਉੱਥੇ ਹੀ ਠਹਿਰ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਫੋਨ ਕਰਕੇ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਕੁਝ ਦੱਸਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਮਝਿਆ ਸੀ। ਮਾਇਆ ਉਸ ਪਿੱਛੇ ਫੋਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵੀ ਡਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਰਾਹੁਲ ਨੇ ਦਸਵੀਂ ਚੰਗੇ ਨੰਬਰਾਂ ਵਿਚ ਪਾਸ ਕਰ ਲਈ। ਰਾਹੁਲ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਵੀ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਵੱਧ ਰਹੀਆ ਸੀ। ਰਾਹੁਲ ਦੀਆਂ ਮੰਗਾਂ ਕਦੇ ਵੀ ਉਸਦੇ ਬਾਪ ਨੇ ਪੂਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤੀਆਂ। ਮਾਇਆ ਹੀ ਆਪਣੀ ਮਕਾਈ ਵਿਚੋਂ ਉਸਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਦੀ। ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਨੇ ਕਦੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੱਤਾ। ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਮਾਇਆ ਦੀ ਮਾਂ ਦਾ ਫੋਨ ਆਇਆ ਕਿ ਡੌਲੀ ਦਾ 20 ਤਰੀਕ ਨੂੰ ਮਨੋਹਰ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਹੋ ਰਿਹਾ, ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਬੜੀ ਹੈਰਾਨੀ। ਮਨੋਹਰ ਨੇ ਮਾਇਆ ਦੀ ਹੇਠੀ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸਦੀ ਭੈਣ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤਾ ਬਣਾਇਆ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਕੋਈ ਖਾਸ ਨਹੀਂ ਲੱਗੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਨੇ ਘਰ ਆ ਕੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਸ਼ੇਅਰ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਲੱਖਾਂ ਦਾ ਘਾਟਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਮਾਇਆ ਨੇ ਫਿਰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਮੱਦਦ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ ਤੇ ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਹੇਠੀ ਸਮਝੀ ਤੇ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢਕੇ ਉਸਨੂੰ ਚੁੱਪ ਕਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਮਨੋਹਰ ਤੇ ਡੌਲੀ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਮਰੀਕਾ ਚਲੇ ਗਏ। ਰਾਹੁਲ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮੈਡਮ ਸੰਧੂ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਕੇ ਐਪਟੀਟਿਊਡ ਦਾ ਟੈਸਟ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਰਾਹੁਲ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਦੋਸਤ ਨੀਲਮਾ ਵੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਚਲੇ ਗਏ। ਰਾਹੁਲ ਨੇ ਲਿਟਰੇਚਰ, ਸਾਈਕਾਲੋਜੀ ਅਤੇ ਫਾਈਨ ਆਰਟ ਸਬਜੈਕਟ ਲੈ ਲਏ। ਰਾਹੁਲ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿਚ ਚੰਗਾ ਸੀ। ਰਾਹੁਲ ਤੇ ਨੀਲਮਾ ਵਿਚ ਚੰਗੀ ਦੋਸਤੀ ਪੈ ਗਈ ਸੀ। ਰਾਹੁਲ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨਾਲ ਨੀਲਮਾ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਸ਼ੇਅਰਾਂ ਵਿਚ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਚੱਕਰਾਂ ਵਿਚ ਉਲਝ ਗਿਆ। ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਵੀ ਨੀਲਮਾ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਲੱਗਦੀ ਸੀ। ਨੀਲਮਾ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਰਾਹੁਲ ਨਾਲ ਘਰ ਆ ਜਾਂਦੀ। ਰਾਹੁਲ ਨੇ ਜਦ ਮੋਟਰਸਾਈਕਲ ਲੈਣ ਦੀ ਜਿੱਦ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਮਾਇਆ ਇਸ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਦੱਸ ਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਟੁੱਟ ਕੇ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਇਕ ਪਾਸੇ ਪਤੀ ਤੋਂ ਡਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਤੋਂ। ਉਹ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਪਿਸਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦੀ ਕਿ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਮਨਾਂ ਕਰੇ ਅਤੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਕਿੰਝ ਮਨਾਵੇ। ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਉਹ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੁਖੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਰਾਹੁਲ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਮਝਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਪਰ ਰਾਹੁਲ ਗੁੱਸੇ ਹੋ ਕੇ ਘਰੋਂ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਉਡੀਕਦੀ ਰਹੀ। ਉਸਨੇ ਕੁਝ ਖਾਂਦਾ ਵੀ ਨਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਬਣਾਇਆ। ਉਸਨੇ ਡਰਦੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾ ਦੱਸਿਆ। ਫਿਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਬੁਟੀਕ ਵਾਲੀ ਸ਼ੀਲਾ ਕੋਲ ਚਲੀ ਗਈ। ਉਥੇ ਵੀ ਇੰਝ ਸੋਚਾਂ ਵਿਚ ਡੁੱਬੀ ਘਰ ਆ ਗਈ। ਡਰਦੀ-ਡਰਦੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਫੋਨ ਕੀਤਾ ਪਰ ਉਸਦਾ ਫੋਨ ਬੰਦ ਸੀ। ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਦਫਤਰ ਫੋਨ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਉੱਥੇ ਹੈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਕੁਝ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਹੁਣ ਕਿਸ ਕੋਲ ਜਾਵੇ ਕੀ ਕਰੇ। ਉਸਨੇ ਨੀਲਮਾ ਨੂੰ ਵੀ ਫੋਨ ਕੀਤਾ ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਰਾਹੁਲ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ। ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਰਾਹੁਲ ਘਰ ਆਇਆ। ਮਾਇਆ ਨੇ ਡਰਦੀ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਕੁਝ ਨਾ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੀ ਕਿ ਉਸਦੀ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਕਰਕੇ ਰਾਹੁਲ ਫਿਰ ਘਰੋਂ ਚਲਾ ਜਾਵੇ। ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਰਾਹੁਲ ਦੇਰ ਰਾਤ ਤਕ ਸੁੱਤਾ ਰਿਹਾ। ਮਾਇਆ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਜਗਾਇਆ ਨਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੂੰ ਡਰ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਫਿਰ ਨਾ ਘਰੋਂ ਕਿਤੇ ਪਾਸੇ ਚਲਾ ਜਾਵੇ। ਮਾਇਆ ਪਹਿਲਾ ਸੱਸ ਅਤੇ ਪਤੀ ਡਰਦੀ ਰਹੀ ਫਿਰ ਹੁਣ ਪੁੱਤ ਤੋਂ। ਉਸਦੀ ਵੀ ਕਿ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸੀ ਨਾ ਪਤੀ ਦਾ ਸੁੱਖ ਮਿਲਿਆ ਨਾ ਹੀ ਪੁੱਤ ਦਾ। ਨੀਲਮਾ ਵੀ ਰਾਹੁਲ ਲਈ ਕਾਫੀ ਫਿਕਰਮੰਦ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਮਾਇਆ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਘਰ ਬੁਲਾ ਕੇ ਰਾਹੁਲ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਉਹ ਰਾਹੁਲ ਨੂੰ ਸਮਝਾਵੇ, ਉਹ ਗਲਤ ਪਾਸੇ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਜਦ ਕੋਈ ਪੇਸ਼ ਨਾ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਚੱਲਦੀ ਦੇਖੀ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਚਲੀ ਗਈ। ਉੱਥੇ ਜਾ ਕੇ ਜਦ ਉਸਨੇ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਦਫਤਰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਘਰ ਸੀ। ਘਰ ਗਈ ਤਾਂ ਅੱਗੋਂ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਕਿਸੇ ਔਰਤ ਨੇ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਕਾਫੀ ਗੁੱਸੇ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਉਸਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਵਾਪਿਸ ਘਰ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਮਾਇਆ ਦੀ ਕਾਫੀ ਕੁਟਮਾਰ ਕੀਤੀ। ਕਿੰਨੇ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਜਦ ਰਾਹੁਲ ਘਰ ਆਇਆ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਹਾਲਤ ਬੜੀ ਖਰਾਬ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਚਾਲੀ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਮੰਗੇ ਜਦ ਮਾਇਆ ਨੇ ਮਨ੍ਹਾਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਰਾਹੁਲ ਨੇ ਆਪੇ ਹੀ ਉਸਦੀ ਅਲਮਾਰੀ ਵਿਚੋਂ ਪੈਸੇ ਕੱਢ ਲਏ। ਮਾਇਆ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਘਰੇ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਰੋਕਦਿਆਂ ਆਖਿਆ ਕਿ:-

“ਮੈਂ ਵੀ ਤੈਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣ ਦੇਣਾ, ਨਾ ਇਹ ਤੇਰੀ ਕਮਾਈ ਐ ਨਾ ਤੇਰੇ ਪਿਓ ਦੀ।”⁸

ਰਾਹੁਲ ਨੇ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਧੱਕਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਆਪਣੇ ਪਿਓ ਵਾਂਗ ਉਸਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾ ਦਿੰਦਾ ਬਾਹਰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਮਾਇਆ ਉਸਦੇ ਜਾਣ ਪਿੱਛੋਂ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਰੋਦੀ ਰਹੀ ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਘਰ ਛੱਡਣ ਦਾ ਮੰਨ ਬਣਾ ਹੀ ਲਿਆ। ਉਸਨੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾ ਦੱਸਿਆ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਆਪਣੇ ਬੀਬੀ ਭਾਪੇ ਨੂੰ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਜਾਣਦੀ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਉਸਨੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਫਿਰ ਤੋਂ ਉਸਨੂੰ ਲੋਕ-ਕਾਜ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੱਸ ਕੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਰੋਕ ਲੈਣ ਗਏ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਫੋਨ ਕਰਕੇ ਇੰਨਾ ਦੱਸ ਕੇ ਫੋਨ ਕੱਟ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਦਿੱਲੀ ਚੱਲੀ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਟਿਕਟ ਲੈ ਕੇ ਦਿੱਲੀ ਸ਼ੀਲਾ ਦੇ ਦੱਸੇ ਪਤੇ ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਈ। ਉੱਥੇ ਉਸਨੇ ਬੁਟੀਕ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਮਾਲਕਿਨ ਸੁਦੇਸ਼ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਪਿੱਛਲੇ ਗਰਾਜ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਈ। ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਉਹ ਸੁਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਹੀ ਕਾਰ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੀ ਅਤੇ ਉਸੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਤੇ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ। ਮਾਇਆ ਹੁਣ ਆਜ਼ਾਦ ਜੋ ਕੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਪਿੱਛੇ ਵੱਲ ਹੁਣ ਮੁੜਨ ਬਾਰੇ ਸੋਚਿਆ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਨਾ ਹੀ ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਨੇ ਉਸ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੀ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਮਾਇਆ ਦੇ ਪਤੀ ਅਤੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਦੀ ਕਮੀ ਤਾਂ ਹੋਈ ਪਰ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਇਆ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਦੁੱਖ ਸਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਪਹਿਲਾ ਧੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਨੂੰਹ, ਪਤਨੀ ਅਤੇ ਮਾਂ ਤੱਕ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਸਿਲਸਲਾ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਹਿਲਾ ਤਾਂ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਬਰਦਾਸ਼ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਪਰ ਜਦ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਉਸਦੀ ਬੇਕਰਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਘਰ ਛੱਡਕੇ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਪੜਾਅ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਤਮ-ਸਨਮਾਨ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਮਾਇਆ ਦੀ ਬੀਬੀ (ਨਵੀਂ ਬੀਬੀ)

ਮਾਇਆ ਦੇ ਭਾਪੇ ਨੇ ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਹੋਰ ਵਿਆਹ ਕਰਾ ਲਿਆ। ਨਵੀਂ ਬੀਬੀ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਉਹ ਉਸਦੀ ਮਤਰੇਈ ਧੀ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਇਆ-ਲਿਖਿਆਂ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਨਿਪੁੰਨ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਖਦੀ ਕਿ ਜੇਕਰ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਉਹ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸਿਖਾਵੇਗੀ ਤਾਂ ਲੋਕ ਕਹਿਣਗੇ ਮਤਰੇਈ ਮਾਂ ਨੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸਿਖਾਇਆ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਉਸਦਾ ਇੰਝ ਕਹਿਣਾ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਨਾ ਲੱਗਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਉਦੋਂ ਨਿਆਣੀ ਅਤੇ ਬੇਸਮਝ ਸੀ। ਮਤਰੇਈ ਮਾਂ ਨੇ ਮਾਇਆ ਨਾਲ ਕਦੇ ਬੁਰਾ ਵਤੀਰਾ ਨਹੀਂ ਅਪਣਾਇਆ ਸੀ। ਜਦ ਮਾਇਆ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦੀ ਕਮੀ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੁੰਡੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਦਾ ਮੌਕਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਮੁੰਡੇ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾ ਹੀ ਆਖ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ:-

“ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਸਨੂੰ ਜਾਨ ਤੋਂ ਪਿਆਰੀ ਰੱਖਿਐ, ਬਈ ਕੋਈ ਇਹ ਨਾ ਆਖ ਦੇਵੇ ਕਿ ਮਾਂ ਮਤਰੇਈ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਦੇਣ-ਲੈਣ ਵੀ ਵਿੱਤ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਰਨੈ।”⁹

ਉਸਨੇ ਜੋ ਕਿਹਾ ਉਹ ਕੀਤਾ ਵੀ ਅਤੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਵਿਆਹ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਗੱਲ ਦੀ ਕਮੀ ਨਾ ਰੱਖੀ। ਉਸਨੇ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਇਕ ਸੁਚੱਜੀ ਨੂੰਹ ਬਣਨ ਵਿਚ ਪੂਰਾ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿੱਤਾ। ਜਦ ਵੀ ਮਾਇਆ ਉਸਨੂੰ ਫੋਨ ਕਰਕੇ ਆਖਦੀ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਲੈ ਜਾਣ ਤਾਂ ਉਹ ਉਦੋਂ ਹੀ ਮਾਇਆ ਦੇ ਭਾਪੇ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿੰਦੀ। ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੱਚਿਆ ਕਿ ਮਾਇਆ ਕੋਲੋਂ ਉਸਦਾ ਖਹਿੜਾ ਛੁੱਟ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਉਸ ਨਾਲ ਹੁਣ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨੇੜਤਾ ਨਾ ਰੱਖੇ। ਜਦ ਮਾਇਆ ਦੀ ਸੱਸ ਟੈਸਟ ਕਰਵਾ ਕੇ ਉਸਦੀ ਕੁੱਖ ਵਿਚ ਪਲ ਰਹੀ ਬੱਚੀ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਕਰਵਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਹੌਸਲਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਹੋ ਗਿਆ ਜੋ ਹੋਣਾ ਸੀ ਪਰ ਅਗਲੀ ਵਾਰ ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦੇਵੇਗੀ। ਇੱਥੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਲਈ ਧੀ ਦਾ ਹੋਣਾ ਮਾੜਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਧੀਆਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦਾ ਜੀ ਮੰਨਦਾ ਸੀ ਨਾ ਕਿ ਮਾਇਆ ਦੀ ਸੱਸ ਵਾਂਗ ਬੋਝ। ਮਾਇਆ ਦੀ ਬੀਬੀ ਨੇ ਕਦੇ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਉਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਦੇਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਆਪਣੀ ਧੀ ਡੌਲੀ ਲਈ ਦਾਜ ਇੱਕਠਾ ਕਰੇ। ਜੋ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਚੰਗੀਆਈ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਮਤਰੇਈ ਮਾਂ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਕਦੇ ਆਪਣੀਆਂ ਦੋਹਾਂ ਧੀਆਂ ਵਿਚ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ ਜੋ ਇਕ ਦੁਨਿਆ ਲਈ ਮਿਸਾਲ ਸੀ। ਮਾਇਆ ਦਾ ਪਿਤਾ ਕਈ ਵਾਰ ਉਸਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢਦਾ ਅਤੇ ਮਾਰਦਾ ਵੀ ਪਰ ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਮਾਇਆ ਉੱਪਰ ਇਸਦਾ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣ ਦਿੱਤਾ। ਮਾਇਆ ਦੀ ਬੀਬੀ ਨੇ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਸਕੀ ਮਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਿਆਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਤੇ ਆਪਣੀ ਧੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ। ਸ਼ਾਇਦ ਮਾਇਆ ਦੀ ਮਤਰੇਈ ਮਾਂ ਵਾਂਗ ਜੇ ਬਾਕੀ ਮਤਰੇਈਆਂ ਮਾਵਾਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਵਿਚ ਮਤਰੇਈ ਮਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਕਦੇ ਮਾੜੀ ਸੋਚ ਹੀ ਨਾ ਆਵੇ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਸਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨ। ਮਾਇਆ ਦੀ ਮਤਰੇਈ ਮਾਂ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਵਤੀਰਾ ਅਪਣਾ ਕੇ ਆਪਣਾ ਦਰਜਾ ਹੋਰ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉੱਚਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਮਤਰੇਈ ਮਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਵਧੀਆ ਰੂਪ ਲੋਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਇੱਕ ਨਵੀਂ ਦਿਸ਼ਾ ਦਿੱਤੀ।

ਮਾਇਆ ਦੀ ਸੱਸ

ਮਾਇਆ ਦੀ ਸੱਸ ਦੇ ਦੋ ਪੁੱਤ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਸੁਭਾਅ ਬਹੁਤ ਕੌੜਾ ਸੀ। ਹਰ ਵੇਲੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਪੇਸ਼ ਪਈ ਰਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਚੈਨ ਨਾਲ ਬੈਠਣ ਨਾ ਦਿੰਦੀ। ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਦੀ ਮੌਤ ਦੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਉਹ ਘਰ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਚਲਾਉਂਦੀ ਸੀ ਪਰ ਉਸਦਾ ਛੋਟਾ ਪੁੱਤ ਉਸਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਮਾਣ-ਸਤਿਕਾਰ ਨਾ ਦਿੰਦਾ। ਹਰ ਵੇਲੇ ਉਸਨੂੰ ਟੁੱਟ-ਟੁੱਟ ਪੈਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਉਸਨੂੰ ਉਹ ਕਲੇਸ਼ ਦਾ ਘਰ ਮੰਨਦਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਮੌਤ ਦਾ ਜਿੰਮੇਵਾਰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਮੰਨਦਾ। ਕਿੰਨੀ ਦੁਖੀ ਸੀ ਮਾਇਆ ਦੀ ਸੱਸ ਜਿਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪੁੱਤ ਹੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮੰਨਦਾ। ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਮਾਇਆ ਤੇ ਭੜਕਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਕਿ ਕੀਤੇ ਮਾਇਆ ਵੀ ਉਸ ਨਾਲ ਅਜਿਹਾ ਸਲੂਕ ਨਾ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਵੇ। ਜੋ ਕੁਝ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਮਾਇਆ ਬਰਦਾਸ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ ਉਹ ਆਪ ਪਹਿਲਾ ਹੀ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡੇ ਤੇ ਹੰਢਾ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਤਾਂ ਜਦ ਕਦੇ ਮਾਇਆ ਦਾ ਪਤੀ ਉਸਦੀ ਕੁਟਮਾਰ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਆਖਦੀ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਹੁੰਦਾ। ਪਰ ਮਾਇਆ ਦੀ ਸੱਸ ਆਪ ਵੀ ਕਿਹੜਾ ਪੁੱਤਾਂ ਕੋਲੋਂ ਸੁਖੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਇਕ ਦਿਨ ਰਿਪੁਦਮਨ ਨੂੰ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ:-
“ਤੂੰ ਕੀ ਗੱਲ ਗੱਲ 'ਤੇ ਘੁਰ ਘੁਰ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਨੈ, ਤੂੰ ਸਮਝਦਾ ਕੀ ਐਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ? ਇਵੇਂ ਹੀ ਤੇਰਾ ਪਿਓ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਲਹੂ ਪੀਂਦਾ ਰਿਹਾ।”¹⁰

ਮਾਇਆ ਦੀ ਸੱਸ ਪਹਿਲਾ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਤੋਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਦੀ ਰਹੀ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਤੋਂ। ਉਹ ਪਿਓ ਪੁੱਤ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਪਿਸਦੀ ਰਹੀ। ਜੋ ਉਸਦੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਤਰਸ ਦੀ ਪਾਤਰ ਵੀ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਜੇਕਰ ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪ ਬਰਦਾਸ਼ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਆਪਣੀ ਨੂੰਹ ਨਾਲ ਵੀ ਹੋਣ ਦਿੱਤਾ ਬਜਾਏ ਇਸਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਦੇ। ਜੇਕਰ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਮਾਇਆ ਦਾ ਪੂਰਾ ਸਾਥ ਦਿੰਦੀ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੀ ਪਰ ਉਸਨੇ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਕੀਤਾ। ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਤਰਸ ਦੀ ਪਾਤਰ ਬਣਦੀ ਹੋਈ ਵੀ ਇਕ ਘਿਰਣਾ ਦੀ ਹੱਕਦਾਰ ਬਣਦੀ ਹੈ।

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan **ਨੀਲਮਾ**

ਨੀਲਮਾ ਰਾਹੁਲ ਦੀ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਦੋਸਤ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਰਾਹੁਲ ਨਾਲ ਹੀ ਕਾਲਜ ਵਿਚ ਦਾਖਲਾ ਲਿਆ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਚੰਗੇ ਘਰ ਦੀ ਧੀ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਪਿਤਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਸਦਾ ਸਾਥ ਦਿੰਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਵਾਂਗ ਆਪਣੇ ਬਾਰੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਭ ਲਈ ਸੋਚਦੀ। ਉਹ ਰਾਹੁਲ ਦੀ ਮਾਂ ਮਾਇਆ ਦਾ ਬਹੁਤ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਮਿਲਣ ਘਰ ਵੀ ਆ ਜਾਂਦੀ। ਨੀਲਮਾ ਬਹੁਤ ਸਮਝਦਾਰ ਕੁੜੀ ਸੀ ਅਤੇ ਚੰਗੀ ਸੋਚ ਦੀ ਮਾਲਿਕ ਸੀ। ਪਰ ਰਾਹੁਲ ਨੇ ਜ਼ਰਾ ਜਿੰਨੀ ਵੀ ਕਦਰ ਨਾ ਪਾਈ। ਉਸਨੇ ਨੀਲਮਾ ਨੂੰ ਛੱਡ ਨਸ਼ੇ ਦਾ ਰਾਹ ਅਪਣਾ ਲਿਆ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਨੀਲਮਾ ਨੇ ਉਸਦਾ ਸਾਥ ਨਾ ਛੱਡਿਆ ਅਤੇ ਜਦ ਰਾਹੁਲ ਦਾ ਐਕਸੀਡੈਂਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਨੀਲਮਾ ਹੀ ਉਸਦੀ ਦੇਖ-ਭਾਲ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਦੇ ਘਰ ਛੱਡਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸਨੂੰ ਘਰ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਨੀਲਮਾ ਨੇ ਹੀ ਰਾਹੁਲ ਨੂੰ ਆਖਿਆ ਸੀ। ਨੀਲਮਾ ਆਪਣੇ ਫ਼ੈਸਲੇ ਖੁਦ ਲੈਣਾ ਜਾਣਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਬਰਦਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਖੇਦੀ ਕਰੇ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਜ਼ਲੀਲ ਕਰੇ। ਇਸੇ ਲਈ ਜਦ ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਾਹੁਲ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਵਾਂਗ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਫ਼ੈਸਲਾ ਸੁਣਾਇਆ ਕਿਹਾ ਸੀ ਕਿ:-

“ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਮੈਂ ਵੀ ਫੇਰ ਕੋਈ ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਹੀਂ ਰੱਖਾਂਗੀ।”¹¹

ਨੀਲਮਾ ਜਾਣ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਕਿ ਜੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੀ ਕਦਰ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਉਹ ਉਸਦੀ ਕਦਰ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਨੀਲਮਾ ਦਾ ਕੀਤਾ ਇਹ ਫ਼ੈਸਲਾ ਬਹੁਤ ਸਹੀ ਸੀ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਬਾਕੀ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਕਦੇ ਅਜਿਹੇ ਇਨਸਾਨ ਨਾਲ ਰਿਸ਼ਤਾ ਨਾਲ ਰੱਖਣ ਜੋ ਆਪਣੇ ਮਾਂ ਨੂੰ ਸਤਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦੇ। ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ ਲਿਆ ਫ਼ੈਸਲਾ ਰਾਹੁਲ ਨੂੰ ਸਹੀ ਰਸਤੇ ਤੇ ਲਿਆਉਣ ਵਿਚ ਕਾਫ਼ੀ ਮੱਦਦਗਾਰ ਸਿੱਧ ਹੋਇਆ। ਜੇਕਰ ਨੀਲਮਾ ਵਾਂਗ ਸਾਰੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਫ਼ੈਸਲਾ ਲੈਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਰੱਖਣ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਕੁੜੀ ਅਤੇ ਮਾਂ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਨੀਲਮਾ ਦੇ ਇਸ ਫ਼ੈਸਲੇ ਨੇ ਕਈ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸੋਚਣ ਦੀ ਇਕ ਨਵੀਂ ਰਾਹ ਦਿੱਤੀ। ਜੋ ਅੱਜ ਦੀ ਨਾਰੀ ਲਈ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

3.2 ਸਮੁੱਚੇ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ

ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚਲੀਆਂ ਕਠਿਨਾਈਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਮੁੱਖ ਨਾਇਕਾ ਮਾਇਆ ਜੋ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਤੋਂ ਹੀ ਪਿਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਰਦ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਔਰਤ ਉੱਪਰ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਹੀ ਨੇੜਤਾ ਤੋਂ ਦੇਖਦੀ ਹੋਈ ਆਪਣਾ ਬਚਪਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਮਾਇਆ ਵੱਡੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਆਹ ਕਰਾ ਕੇ ਸਹੁਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡੇ ਤੇ ਹੰਢਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਬੇਕਦਰੀ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਆਪਣੀ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਸਹਿੰਦੀ ਹੋਈ ਦਿਨ ਲੰਘਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਸਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਉਦੋਂ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਦ ਉਸਦਾ ਪੁੱਤ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਜ਼ਲੀਲ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਤਮ-ਸਨਮਾਨ ਲਈ ਖੜੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਪਛਾਣ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਘਰ ਛੱਡਕੇ ਚਲੀ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਦੀ ਮਾਂ ਜੋ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨਾ-ਬਰਦਾਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਨਹਿਰ ਵਿਚ ਛਾਲ ਮਾਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਵੀ ਅਜਿਹੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨੂੰ ਹੁਣ ਹੋਰ ਕੋਈ ਰਾਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸੁੱਝ ਰਿਹਾ। ਮਾਇਆ ਦੀ ਸੱਸ ਜੋ ਆਪ ਖੁਦ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਅਤੇ ਪੁੱਤ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਜਲੀਲ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਸਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਅਜਿਹੀ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਜੁਲਮਾਂ ਖਿਲਾਫ ਆਪਣੀ ਨੂੰਹ ਦੀ ਮੱਦਦ ਕਰ ਸਕੇ। ਨੀਲਮਾ ਜੋ ਇਕ ਪੜ੍ਹੀ ਲਿਖੀ ਨੌਜਵਾਨ ਵਰਗ ਦੀ ਕੁੜੀ ਹੈ। ਨੀਲਮਾ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਮਰਦ ਦਾ ਔਰਤ ਉੱਪਰ ਜੁਲਮ ਕਰਨਾ ਜਾਂ ਫਿਰ ਉਸਦੀ ਬੇਕਦਰੀ ਕਰਨਾ ਆਦਿ ਨੂੰ ਸਵਿਕਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਇਸਦਾ ਵਿਰੋਧ ਇਸ ਹੱਦ ਤੱਕ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਇੰਨੇ ਗੂੜ੍ਹੇ ਦੋਸਤ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਲਈ ਇਕ ਪਲ ਨਹੀਂ ਲਾਉਂਦੀ। ਮਾਇਆ ਦਾ ਪਤੀ ਰਿਪੁਦਮਨ ਜੋ ਔਰਤ ਨੂੰ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਰੁੱਝੀ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਜਾਂ ਫਿਰ ਬੱਚੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਹੋਰ ਕੁਝ ਸਮਝਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਸਦਾ ਨਾ ਹੀ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਵਿਚ ਕੋਈ ਪਿਆਰ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਆਪਣੀ ਔਲਾਦ ਵਿਚ। ਉਸਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਅਜਿਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਰੋਬਰ ਮੰਨਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੀ ਹੁੰਦਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਗਿਆਨ ਕਰਵਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਦੇ ਨਾਵਲ 'ਏਹੁ ਹਮਾਰਾ ਜੀਵਣਾ' ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ

ਸਮੂਹ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਸਮਾਜਕ-ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ

ਅਧਿਐਨ

3.3 ਨਾਰੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ

ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਮਰਦ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਸਿਖਿਆ ਅਤੇ ਨੌਕਰੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਅਵਸਰ ਮਿਲੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੂੰ ਘਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਵਸਤੂ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਘਰ ਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਉਸ ਦੀਆਂ ਖਵਾਹਿਸ਼ਾਂ ਦਾ ਗਲਾ ਘੁੱਟ ਕੇ ਘਰ ਅੰਦਰ ਕੈਦ ਕਰਕੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬੰਦਿਸ਼ਾਂ ਕੁਵਾਰੀ ਕੁੜੀ ਉੱਪਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਵਿਆਹੀ ਹੋਈ ਔਰਤ ਨੂੰ ਵੀ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਣਾ ਪੈਦਾ ਹੈ। ਗੱਲ ਕੀ ਹਰ ਉਮਰ ਦੀ ਔਰਤ ਇਹਨਾਂ ਬੰਦਿਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਬੱਝੀ ਹੋਈ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਮਰਦ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹਾਂ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਮਨ-ਮਰਜ਼ੀ ਕਰਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਨਾਰੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਤਮ-ਸਨਮਾਨ ਲਈ ਕੋਈ ਕਦਮ ਚੁੱਕਿਆ ਵੀ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਬਦਚਲਣ ਕਹਿ ਕੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰਿਆਂ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਨੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ।

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਭਾਨੋ

ਭਾਨੋ ਆਰਥਿਕ ਤੰਗੀ ਦੀ ਮਾਰੀ ਹੋਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਔਰਤ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਭਾਨੋ ਦੇ ਭਰਾ ਦੇ ਇਲਾਜ ਲਈ ਘਰ ਦੀ ਇੱਕਲੀ-ਇੱਕਲੀ ਚੀਜ਼ ਵੇਚ ਦਿੱਤੀ ਪਰ ਜਦ ਘਰ ਦਾ ਸਭ ਕੁਝ ਵਿਕ ਗਿਆ ਤਾਂ ਭਾਨੋ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਭਾਨੋ ਦਾ ਹੀ ਸੌਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਭਾਨੋ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੀ ਜਾਨ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਵੇਚਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਈ। ਪਰ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸੁੱਖਦਾਇਕ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਰਕ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਜਿਸ ਘਰ ਉਹ ਵਿਆਹੀ ਗਈ ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਦੇ ਭਰਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰਖੇਲ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸੀ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਭਰਾਵਾਂ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਵੈਰ ਇੰਨਾ ਵੱਧ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਹੀ ਮਾਰ-ਮੁਕਾਇਆ। ਭਾਨੋ ਬੇਸ਼ੱਕ ਮੁੱਲ ਦੀ ਤੀਵੀਂ ਬਣਕੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਸਰਵਣ ਦੇ ਘਰ ਆਈ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਮੁੱਲ ਦੀ ਤੀਵੀਂ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਧਰਮ ਦੀ ਪਤਨੀ ਬਣਕੇ ਬਾਕੀ ਤੀਵੀਆਂ ਵਾਂਗ ਆਪਣਾ ਘਰ ਵਸਾਉਣਾ ਲੋਚਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਉਸਦੇ ਅਜਿਹਾ ਚਾਹੁਣ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਦੇ ਭਰਾ ਆਪਣੇ ਹੀ ਸਕੇ ਭਰਾ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਬਣ ਬੈਠੇ। ਪਤੀ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਨੋ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀਆਂ ਹੋਰ ਵੀ ਵੱਧ ਗਈਆਂ ਜਦ ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਦੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨੇ ਉਸ ਉੱਪਰ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖੀ ਜੋ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਮਨਜ਼ੂਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਭਾਨੋ ਨੇ ਵਿਧਵਾ ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਮਰਿਯਾਦਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਪੇਕੇ ਘਰ ਪਿਤਾ ਕੋਲ ਚਲੀ ਗਈ। ਪਰ ਜਿਸ ਆਸ ਨਾਲ ਭਾਨੋ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਘਰ ਗਈ ਉਹ ਉਦੋਂ ਮੁੱਕ ਗਈ ਜਦ ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਆਪਣੀ ਆਰਥਿਕ ਮੰਦਹਾਲੀ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਭਾਨੋ ਦੇ ਸਹੁਰਿਆਂ ਤੋਂ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਸੰਭਾਵੀ ਖ਼ਤਰੇ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਉਸਨੇ ਭਾਨੋ ਦਾ ਮੁੱਲ ਵੱਟਣ ਲਈ ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਸੌਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਭਾਨੋ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਦੇ ਵੀ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੇ ਸਰਵਣ ਨੂੰ ਮਨੋ-ਮਨੀ ਇੰਨਾ ਵਸਾ ਲਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਸੰਬੰਧ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣਾ ਵੀ ਪਾਪ ਮੰਨਦੀ ਸੀ। ਭਾਨੋ ਨੇ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਵਿਕਣ ਤੋਂ ਰੋਕਣ ਲਈ ਆਤਮਘਾਤ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਲਈ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਗੰਗਾ ਨਹਾਉਣ ਚਲੀ ਗਈ। ਉੱਥੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸੰਗ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੋ ਕੇ ਗੰਗਾ ਵਿਚ ਛਾਲ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ ਪਰ ਭਾਨੋ ਦੀ ਕਿਸਮਤ ਵਿਚ ਇਕ ਨਵਾਂ ਮੌੜ ਆ ਗਿਆ ਜਦ ਉਸਨੂੰ ਨਰੈਣਾ ਜੋ ਕਿ ਅਮਲੀ ਛੜਾ ਆਦਮੀ ਸੀ, ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਬਚਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਨਰੈਣਾ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਬਣਾ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਰੈਣੇ ਨਾਲ ਰਹਿ ਕੇ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਇਕ ਗੱਲ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਹੁਣ ਮੁੱਲ ਦੀ ਤੀਵੀਂ ਨਹੀਂ ਰਹੀ ਪਰ ਭਾਨੋ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਮਰਦਾਂ ਲਈ ਮੁੱਲ ਦੀ ਤੀਵੀਂ ਹੀ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਲਈ ਭਾਨੋ ਅਜਿਹੀ ਔਰਤ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣਾ ਵਸਦਾ ਘਰ ਛੱਡਕੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਮਰਦ ਨਾਲ ਆ ਗਈ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਬਚਨੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ:-

“ਨੀ, ਜਾ ਵੱਢੇ ਦੀ ਚੰਗੀ ਭਲੀ ਸਾਬਤੀ ਤੀਮੀ ਐ, ਖ਼ਬਰਨੀ ਕੀਹਦਾ ਘਰ ਪੱਟ ਕੇ ਆਈ ਹੋਊ।”¹²

ਇਸੇ ਲਈ ਭਾਨੋ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀਆਂ ਬਚਨੀ, ਦਿਆਲੋ ਅਤੇ ਸੰਤੀ ਆਪਸ ਵਿਚ ਭਾਨੋ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਆਖਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਬਚਨੀ ਭਾਨੋ ਬਾਰੇ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ:-

“ਨੀ ਹੋਰ, ਇਹੋ ਜੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਗ ਸ਼ਰਮ ਕਾਹਦੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਿੱਤ ਖਸਮ ਬਦਲਨੇ ਹੋਏ।”¹³

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਭਾਨੋ ਬਦਚਲਣ ਔਰਤ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਭਾਨੋ ਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਤੋਂ ਬੇਖਬਰ ਸੀ। ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸੰਤੀ ਜੋ ਉਮਰ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਸਿਆਣੀ ਹੈ ਭਾਨੋ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਕਰਦੀ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ:-

“ਕੁਝੇ ਬਚਨੀ, ਆਪਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤੈ ਅਗਲੀ ਨੇ ਕਾਹਤੋਂ ਅੱਕ ਚੱਬਿਐ। ਉਂ ਕੀਹਦਾ ਦਿਲ ਕਰਦੈ ਆਪਣਾ ਟਕਾਣਾ ਛੱਡਣ ਨੂੰ।”¹⁴

ਭਾਨੋ ਉਮਰ ਦੀ ਅੱਧਖੜੁ ਜਾਪਦੀ ਹੈ। ਜਿਸਦਾ ਪਤਾ ਉਦੋਂ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਜਦ ਉਸ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀਆਂ ਤੀਵੀਆਂ ਆਖਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ:-

“ਉਂ ਤਾਂ ਬਚਨੀ ਰੱਬ ਈ ਜਾਣਦੈ, ਪਰ ਏਸ ਉਮਰ ਵਿਚ ਤੀਮੀਆਂ ਉਈਂ ਨੀਂ ਤੁਰ ਪੈਂਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ। ਔਸਰ ਮੱਤ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋਰ ਹੁੰਦੀ ਐ। ਨਿਆਣੀ ਸਿਆਣੀ ਉਮਰ 'ਚ ਤਾਂ ਪੈਰ ਤਿਲੁਕ ਜਾਂਦੈ। ਪਰ ਤਾਂ ਖਾਸੀ ਪੱਕੀ ਉਮਰ ਦੀ ਲਦਗੀਐ। ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ 'ਚ ਹੋਊ ਏਹੀ ਠਾਈਆਂ ਤੀਹਾਂ ਦੇ ਗੇੜ 'ਚ।”¹⁵

ਭਾਨੋ ਨਰੈਣੇ ਨਾਲ ਖੁਸ਼ ਤਾਂ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਸਰਵਣ ਨੂੰ ਦਿਲੋ ਨਾ ਕੱਢ ਸਕੀ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਉਸਨੇ ਨਰੈਣੇ ਦੇ ਘਰ ਨੂੰ ਆਬਾਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਉਸਦੇ ਘਰ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਵਸਾ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਪਰ ਉਹ ਨਰੈਣੇ ਨੂੰ ਪਤਨੀ ਵਾਲਾ ਸੁੱਖ ਦੇਣ ਵਿਚ ਅਸਮਰਥ ਰਹਿ ਗਈ। ਪਰ ਉਹ ਸਰਵਣ ਨੂੰ ਅੱਜ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਭੁੱਲੀ ਅਤੇ ਜੋ ਥਾਂ ਸਰਵਣ ਲਈ ਉਸਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਸੀ ਉਹ ਕੋਈ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੈ ਸਕਦਾ। ਜਦ ਉਹ ਬੇਬੇ ਸੰਤੀ ਨੂੰ ਸਰਵਣ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਕ ਲੰਮਾ ਜਿਹਾ ਸਾਹ ਭਰ ਕੇ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ:-

“ਸਰਵਣ ਸੀ ਉਸ ਦਾ ਨਾਉਂ। ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਦੱਸਾਂ ਬੇਬੇ ਨਹੀਂ ਜੰਮਣਾ ਉਸ ਵਰਗਾ ਦੂਜਾ ਕੋਈ।”¹⁶

ਭਾਨੋ ਸਰਵਣ ਦੇ ਭਰਾਵਾਂ ਕੋਲੋ ਬਹੁਤ ਹੀ ਤੰਗ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਭਾਨੋ ਉੱਤੇ ਆਪਣਾ ਪੂਰਾ ਹੱਕ ਜਤਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਭਾਨੋ ਸੰਤੀ ਨੂੰ ਦੱਸਦੀ ਹੋਈ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ:-

“ਪੰਜ ਭਰਾ ਸੀ ਬੇਬੇ ਉਹ, ਤੇ ਵਿਆਹਿਆ ਹੋਇਆ ਉਹ 'ਕੱਲਾ ਈ ਸੀ। ਬੁਰਫ਼ਿਆਂ ਵਰਗੇ ਸਾਰੇ ਈ ਵੇਲਾ ਕੁਵੇਲਾ ਤਕਾਉਂਦੇ ਰਿਹਾ ਕਰਨ।”¹⁷

ਭਾਨੋ ਨੇ ਸਰਵਣ ਦੇ ਭਰਾਵਾਂ ਦਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਵਿਰੋਧ ਕੀਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਨੋ ਧਰਮ ਦੀ ਪਤਨੀ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ ਪਰ ਉਸਦੀ ਇਹ ਇੱਛਾ ਪੂਰੀ ਨਾ ਸਕੀ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਰਵਣ ਨੂੰ ਹੀ ਮਾਰ ਮੁਕਾਇਆ।

ਜਿਸਦਾ ਨਰੈਣੇ ਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਭਾਨੋ ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਹੋ ਕੇ ਦਿਨ ਰਾਤ ਸਰਵਣ ਦੀ ਯਾਦ ਵਿਚ ਗੁਆਚੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਇਕ ਦਿਨ ਨਰੈਣੇ ਨੇ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਖਿਝ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ:-

“ਤੂੰ ਸਰਵਣ ਦਾ ਨਾਮ ਨਾ ਲਿਆ ਕਰ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ।”¹⁸

ਇਸੇ ਲਈ ਨਰੈਣਾ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਸਰਵਣ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੋ ਰੋਕਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਕਿ ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਉਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਿਸੇ ਗੈਰ-ਮਰਦ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰੇ। ਜਦ ਭਾਨੋ ਸਰਵਣ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੀ ਨਹੀਂ ਹਟਦੀ ਤਾਂ ਨਰੈਣਾ ਫਿਰ ਉਸਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

“ਮਰ ਗਿਆਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਮਰ ਗਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ ਈ ਚਲੀਆਂ ਜਾਣੀਆਂ ਚਾਹੀਦੀਆਂ ਨੇ।”¹⁹

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਬੇਸ਼ੱਕ ਭਾਨੋ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਿੱਛੇ ਛੱਡ ਆਈ ਸੀ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਸ ਅੰਦਰ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਹੇਜ ਆ ਜਾਂਦਾ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਨਰੈਣਾ ਉਸਨੂੰ ਆਖਦਾ ਕਿ:-

“ਤੈਨੂੰ ਅਜੇ ਵੀ ਬਾਪੂ ਦਾ ਹੇਜ ਮਾਰਦੈ। ਤੈਨੂੰ ਤਾਂ ਦੂਜੀ ਵਾਰੀ ਵੀ ਵੇਚਣ ਨੂੰ ਫਿਰਦਾ ਸੀ। ਅਜੇ ਤੂੰ ਆਖਦੀ ਐਂ ਦਿਲ ਦਾ ਨੀ ਮਾੜਾ।”²⁰

ਭਾਨੋ ਦੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਨਰੈਣੇ ਅਮਲੀ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜੀਊਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਫਿਰ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਵੰਸ਼ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਤੋਰਨ ਲਈ ਉਹ ਹੁਣ ਬਹੁਤ ਉਤਾਵਲਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਜਦ ਭਾਨੋ ਉਸਨੂੰ ਬਾਜ਼ੀਆਂ ਵਿਕਦੀਆਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਕੇ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਕਿਸਨੇ ਬਾਜ਼ੀਆਂ ਖੇਡਣੀਆਂ ਤਾਂ ਨਰੈਣਾ ਉਸਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

“ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਹੋਜੂ।”²¹

ਭਾਨੋ ਆਢ-ਗੁਆਂਢ ਨਾਲ ਵੀ ਚੰਗੀ ਘੁਲ-ਮਿਲ ਗਈ ਸੀ। ਸੰਤੀ ਜਿਸਨੂੰ ਭਾਨੋ ਬੇਬੇ ਆਖ ਕੇ ਬੁਲਾਉਂਦੀ ਸੀ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸਾਂਝੀਆਂ ਕਰ ਲੈਂਦੀ। ਭਾਨੋ ਨੇ ਨਰੈਣੇ ਦੇ ਘਰ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਘਰ ਮੰਨ ਕੇ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਭਾਨੋ ਨੇ ਘਰ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਫ-ਸਫਾਈ ਕਰਕੇ ਚਮਕਾਇਆਂ ਪਿਆ ਸੀ। ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਬੇਬੇ ਸੰਤੀ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ:-

“ਵੇ ਨਰੈਣ, ਤੇਰੀ ਬਹੂ ਤਾਂ ਬੜੀਓ ਸਹੁਨਰੀ ਐ।”²²

ਭਾਨੋ ਨਰੈਣੇ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦੀ ਹੋਈ ਵੀ ਸਰਵਣ ਵਿਚ ਹੀ ਤੜਫਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਹਰ ਵੇਲੇ ਸੰਤੀ ਨਾਲ ਸਰਵਣ ਦੀਆਂ ਹੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਜਦ ਸੰਤੀ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਸਰਵਣ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਟੋਕਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਭਾਨੋ ਉਸਨੂੰ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ:-

“ਸਰਵਣ ਤਾਂ ਭਾਮੇਂ ਭੂਤ ਬਣ ਕੇ ਈ ਦਿਸਜੇ, ਦਿਸਜੇ ਸਹੀ ਕੇਰਾਂ ਬੇਬੇ।”²³

ਭਾਨੋ ਆਪਣੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਬੜੀ ਫਿਕਰਮੰਦ ਰਹਿੰਦੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਨਰੈਣੇ ਨੂੰ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਆਖਦੀ ਤਾਂ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬੁਢੇਪੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਾ ਆਵੇ। ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਉਹ ਨਰੈਣੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਦੀ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ:-

“ਕੁੜੀਆਂ ਨਾ ਸਹੀ, ਚਾਰ ਪੈਸੇ ਬੰਦੇ ਦੇ ਕੋਲ ਹੋਣ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਈ ਪੁੱਛਦੇ ਨੇ, ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਨੀ ਸਿਆਣਦਾ। ਉਤੋਂ ਬੁਢਾਪਾ ਆਉਂਦੈ ਤੁਰਿਆ, ਮਾਰੋ ਮਾਰ ਕਰਦਾ।”²⁴

ਨਰੈਣੇ ਦੀ ਭੈਣ ਕਰਤਾਰੀ ਇਕ ਦਿਨ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਭਾਨੋ ਬੜਾ ਹੀ ਆਦਰ-ਮਾਣ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਰੈਣੇ ਦੀ ਭਾਣਜੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਨਰੈਣੇ ਦੇ ਘਰ ਹੀ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਭਾਨੋ ਬੜੇ ਹੀ ਚਾਅ ਨਾਲ ਉਸਨੂੰ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ:-

“ਜੀ ਸਦਕੇ ਬੀਬੀ। ਹੋਰ ਭੈਣ ਭਾਈ ਹੁੰਦੇ ਈ ਕਾਹਦੇ ਲਈ ਨੇ।”²⁵

ਪਰ ਭਾਨੋ ਨਾਲ ਇੱਥੇ ਵੀ ਆਜਿਹਾ ਕੁਝ ਹੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ ਜਿਸ ਤੋਂ ਉਹ ਪਹਿਲਾ ਬਚ ਕੇ ਆਈ ਸੀ। ਨਰੈਣੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਮਰਦਾਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਗਈ ਗੁਜ਼ਰੀ ਤੀਵੀਂ ਹੀ ਸਮਝਿਆ। ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਹਿਲਾ ਮਰਦ ਸੀ ਜਾਗਰ ਜੋ ਨਰੈਣੇ ਦਾ ਪੱਕਾ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਆੜੀ ਸੀ। ਉਹ ਆਨੇ-ਬਹਾਨੇ ਭਾਨੋ ਦੇ ਘਰ ਆਉਂਦਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਛੇੜਖਾਨੀ ਕਰਦਾ ਪਰ ਭਾਨੋ ਨੇ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਾਗਰ ਨੂੰ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ:-

“ਨਹੀਂ...ਨਹੀਂ...ਮੈਂ ਰੌਲਾ ਪਾ ਦੇਣੈ ਜਾਗਰਾ। ਰੱਬ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਜਾਹ ਜਾਂਦਾ ਰਹਿ।”²⁶

ਇਸਤੋਂ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਾਗਰ ਆਪਣਾ ਬਚਾ ਕਰਕੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਭਾਨੋ ਉੱਤੇ ਸੁੱਟ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਰੈਣੇ ਨੂੰ ਭਾਨੋ ਖਿਲਾਫ ਭੜਕਾ ਕੇ ਭਾਨੋ ਦੀ ਕੱਟਮਾਰ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਾਗਰ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਲਭੇ ਕੇ ਇੰਦਰ ਨੇ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਤੁਰੀ ਜਾਂਦੀ ਨੂੰ ਅੱਖ ਮਾਰੀ। ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦਾ ਭਾਈ ਜੋ ਅੱਧਖੜ ਉਮਰ ਦਾ ਸੀ ਭਾਨੋ ਨਾਲ ਬਦਸਲੂਕੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਭਾਨੋ ਇਹਨਾਂ ਖਿਲਾਫ ਕੋਈ ਵਿਰੋਧ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਸਗੋਂ ਇਹਨਾਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਜਰਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਜਾਣਦੀ ਸੀ ਕਿ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਉਸਦਾ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਨਾ ਕਿਉਂਕਿ ਸਭ ਉਸਨੂੰ ਚਰਿੱਤਰਹੀਣ ਹੀ ਮੰਨਦੇ ਸੀ। ਭਾਨੋ ਦੇ ਘਰ ਆਉਣ ਨਾਲ ਜਿੱਥੇ ਨਰੈਣੇ ਵਿਚ ਮੁੜ ਤੋਂ ਜਿਊਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਉੱਥੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਵੰਸ਼ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਕਾਮਨਾ ਵੀ ਜਨਮ ਲੈ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਪਰ ਭਾਨੋ ਉਸਦੇ ਵੰਸ਼ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਸ਼ਾਇਦ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਨਰੈਣੇ ਨੂੰ ਉਹ ਹੱਕ ਦੇਣ ਲਈ ਜੋ ਸਿਰਫ ਉਹ ਸਰਵਣ ਨੂੰ ਹੀ ਅਸਲ ਹੱਕਦਾਰ ਮੰਨਦੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਨਰੈਣੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵੰਸ਼ ਲਈ ਇਕ ਹੋਰ ਮੁੱਲ ਦੀ ਤੀਵੀਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਲੈ ਕੇ ਆ ਗਿਆ। ਜਿਸਨੇ ਨਰੈਣੇ ਦੇ ਘਰ ਇਕ ਮੁੰਡਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜੋ ਹੁਣ ਸਾਰੇ ਘਰ ਦੀ ਮਾਲਕਿਨ ਬਣ ਗਈ ਅਤੇ ਨਰੈਣੇ ਨੂੰ ਆਖ ਕੇ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਘਰੋਂ ਕੱਢਣ ਲਈ ਆਖ ਰਹੀ ਸੀ। ਨਰੈਣੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵੰਸ਼ ਦੀ ਖਾਤਿਰ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਫੱਤੇ ਨਾਲ ਤੋਰਨ ਲਈ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਭਾਨੋ ਨਰੈਣੇ ਦਾ ਘਰ ਛੱਡ ਕੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੱਧਰੇ ਚਲੀ ਗਈ। ਭਾਨੋ ਨੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸਮਾਜਕ ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਨਾ ਮੰਨਦੇ ਹੋਏ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਜਾਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਮੁੱਲ ਦੀ ਤੀਵੀਂ ਬਣਕੇ ਆਪਣਾ ਆਪ ਨੂੰ ਹੋਰ ਨਰਕ ਵਿਚ ਝੋਖਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦੀ। ਉਹ ਕਦੇ ਭਰਾ ਕਦੇ ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਕਦੇ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੇ ਵੰਸ਼ ਲਈ ਵਿਕਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਉਹ ਔਰਤ ਘੱਟ ਅਤੇ ਇਕ ਵਿਕਣ ਵਾਲੀ ਵਸਤੂ ਵੱਧ ਬਣਕੇ ਰਹਿ ਗਈ ਸੀ। ਪਰ ਅੰਤ ਵਿਚ ਉਹ ਵਿਕਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਰੀਤਾਂ ਨੂੰ ਠੁਕਰਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਸਭ ਤੋਂ ਕਿਨਾਰਾ ਕਰ ਗਈ। ਜੇਕਰ ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਤਾਂ ਅੱਜ ਉਹ ਵੀ ਬਾਕੀ ਤੀਵੀਆਂ ਵਾਂਗ ਧਰਮ ਦੀ ਪਤਨੀ ਬਣਕੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਰਹਿੰਦੀ।

ਸੰਤੀ

ਸੰਤੀ ਭਾਨੋ ਦੇ ਗੁਆਂਢ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਨਰੈਣਾ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ ਲੈ ਆਇਆ ਸੀ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਤੀਵੀਆਂ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਆਖਦੀਆਂ ਸਨ ਤਾਂ ਇਕ ਸੰਤੀ ਹੀ ਸੀ ਜੋ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਸਦੀਆਂ ਸਿਫਤਾਂ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਬਚਨੀ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਬੁਰਾ-ਭਲਾ ਆਖਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਦ ਸੰਤੀ ਉਸਨੂੰ ਟੋਕਦੀ ਹੋਈ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ:-

“ਕੁੜੇ ਬਚਨੀ, ਆਪਾਂ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤੈ ਅਗਲੀ ਨੇ ਕਾਹਤੋਂ ਅੱਕ ਚੱਬਿਐ। ਉਂ ਕੀਹਦਾ ਦਿਲ ਕਰਦੈ ਆਪਣਾ ਟਕਾਣਾ ਛੱਡਣ ਨੂੰ।”²⁷

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਸੰਤੀ ਦਾ ਜਵਾਨ ਪੁੱਤ ਮਰ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਸਨੂੰ ਭਾਨੋ ਦਾ ਦੁੱਖ ਆਪਣਾ ਜਿਹਾ ਲੱਗਦਾ। ਉਹ ਹੀ ਸੀ ਜੋ ਭਾਨੋ ਦੇ ਘਰ ਜਾਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਸੁੱਖ-ਸਾਂਦ ਪੁੱਛਣ ਆ ਜਾਂਦੀ। ਭਾਨੋ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਬਾਰੇ ਜਾਨਣ ਲਈ ਸੰਤੀ ਉਸਨੂੰ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ:-

“ਸੁੱਖ ਨਾਲ ਪੇਕੇ ਕਿਹੜੇ ਥਾਉਂ ਨੇ ਤੇਰੇ।”²⁸

ਸੰਤੀ ਭਾਨੋ ਦੇ ਮੁੱਲ ਲਿਆਉਣ ਦੇ ਸ਼ੱਕ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਪੁੱਛ ਹੀ ਲੈਂਦੀ ਕਿ ਨਰੈਣੇ ਨੇ ਕਿੰਨੇ ਪੈਸਿਆਂ ਵਿਚ ਖਰੀਦਿਆ ਸੀ। ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਉਹ ਜਾਣ ਲਈ ਪੁੱਛਦੀ ਹੋਈ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ:-

“ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਦੇਤੇ ਪੈਸੇ ਫੇਰ ਨਰੈਣੇ ਨੇ?”²⁹

ਇਕ ਸੰਤੀ ਹੀ ਅਜਿਹੀ ਸੀ ਜੋ ਭਾਨੋ ਦੇ ਸਾਰੇ ਦੁੱਖ-ਸੁੱਖ ਸੁਣਦੀ ਅਤੇ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਹੌਸਲਾ ਦਿੰਦੀ ਆਖਦੀ ਹੈ:-

“ਤੂੰ ਜੀ ਬੁਰਾ ਨਾ ਕਰਿਆ ਕਰ ਭਾਨੋ, ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਨੇ ਜਿਮੇਂ ਹੋਣੈ ਓਮੇ ਈ ਹੋਣੈ। ਲਿਖੀਆਂ ਨੂੰ ਕੌਣ ਮੇਟੇ। ਬਸ ਰੱਬ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਨੀ ਕੁਸ਼ ਬੀ ਲੈਣਾ ਹੁੰਦਾ। ਅਸੀਂ ਬੰਦੇ ਭੁਲੇਖਿਆਂ ਵਿਚ ਤੁਰੇ ਫਿਰਦੇ ਆਂ।”³⁰

ਜਦ ਵੀ ਭਾਨੋ ਆਪਣੇ ਮਰੇ ਹੋਏ ਪਤੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੀ ਤਾਂ ਸੰਤੀ ਉਸਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦੀ ਹੋਈ ਆਖਦੀ:-

“ਓਸ ਨੂੰ ਨਾ ਤੂੰ ਬਹੁਤਾ ਯਾਦ ਕਰਿਆ ਹੁਣ। ਓਹ ਤਾਂ ਕੋਈ ਵੈਰੀ ਸੀ ਆਪਣੇ ਰਾਹ ਤੁਰ ਗਿਆ।”³¹

ਸੰਤੀ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਮਰੇ ਹੋਏ ਜਵਾਨ ਪੁੱਤ ਦਾ ਦੁੱਖ ਲੈ ਕੇ ਜੀ ਰਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਸਨੇ ਕਦੇ ਆਪਣਾ ਦੁੱਖ ਜ਼ਾਹਿਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀਤਾ ਸਗੋਂ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਦੁੱਖ ਭੁਲਾਉਣ ਲਈ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਮਝਾਉਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਸੰਤੀ ਹਰ ਵੇਲੇ ਭਾਨੋ ਦੀ ਤਰਫਦਾਰੀ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਜਦ ਬਚਨੀ ਭਾਨੋ ਬਾਰੇ ਸੰਤੀ ਨੂੰ ਦੱਸਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜਾਗਰ ਉਸ ਲਈ ਸ਼ਹਿਰੇ ਸੂਟ ਸਮਾ ਕੇ ਲਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਸੰਤੀ ਉਸਨੂੰ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ:-

“ਨਹੀਂ ਕੁੜੇ ਇਹ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਦੀ ਗੱਲ ਐ, ਉਹ ਤਾਂ ਨਰੈਣ ਨੇ ਆਪ ਫੜਾਤਾ ਸੀ ਬਈ ਘਰ ਦੇ ਆਈਂ। ਆਪ ਉਹ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਭਰਥਲੇ ਨੂੰ ਚਲਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।”³²

ਕਦੇ-ਕਦੇ ਸੰਤੀ ਬਾਕੀ ਤੀਵੀਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਭਾਨੋ ਤੋਂ ਮੂੰਹ ਮੋੜ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਦੂਜੇ ਹੀ ਪਲ ਭਾਨੋ ਲਈ ਫਿਕਰਮੰਦ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਜਦ ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਰੈਣਾ ਇਕ ਹੋਰ ਤੀਵੀਂ ਦਾ ਸੌਦਾ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸੁਚੇਤ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸੰਤੀ ਨੇ ਇਕ ਗੁਆਂਢਣ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਭਾਨੋ ਦਾ ਇੰਨਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ ਜੋ ਬਾਕੀ ਗੁਆਂਢਣਾ ਲਈ ਵੀ ਇਕ ਮਿਸਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਸੇ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹੀ ਬਾਕੀ ਗੁਆਂਢਣਾਂ ਵੀ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਭਾਨੋ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਰੱਖਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਭਾਗਵੰਤੀ

ਭਾਗਵੰਤੀ ਨਰੈਣੇ ਦੀ ਪਤਨੀ ਹੈ ਜੋ ਭਾਨੋ ਵਾਂਗ ਪੈਸੇ ਦੇ ਕੇ ਲਿਆਈ ਗਈ ਸੀ। ਭਾਗਵੰਤੀ ਨਰੈਣੇ ਦੀ ਭੈਣ ਕਰਤਾਰੀ ਦੇ ਦਿਓਰ ਹਰੀਏ ਦੀ ਸਾਲੀ ਸੀ। ਜਿਸਨੂੰ ਉਸਦੇ ਘਰਵਾਲੇ ਨੇ ਇਸ ਕਰਕੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਹੀ ਗਰਭਵਤੀ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਕਈ ਸਾਲਾ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਪੇਕੇ ਘਰ ਬੈਠੀ ਸੀ। ਜਦ ਨਰੈਣੇ ਦੀ ਭਾਣਜੀ ਦਾ ਵਿਆਹ ਸੀ ਤਾਂ ਹਰੀਆ ਵੀ ਵਿਆਹ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸੀ। ਉਹ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਕਿ ਭਾਨੋ ਦੇ ਕੋਈ ਔਲਾਦ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਰਹੀ। ਉਸਨੇ ਨਰੈਣੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਵਿਚ ਫਸਾ ਕੇ ਔਲਾਦ ਦੀ ਇੱਛਾ ਹੋਰ ਵਧਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸਾਲੀ ਭਾਗਵੰਤੀ ਦਾ ਛੇ ਸੌ ਵਿਚ ਸੌਦਾ ਕਰ ਗਿਆ। ਭਾਨੋ ਜਦ ਹਸਪਤਾਲ ਤੋਂ ਘਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਭਾਗਵੰਤੀ ਨੇ ਹੁਣ ਸਾਰਾ ਘਰ ਸਾਂਭ ਲਿਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਸਾਰੇ ਘਰ ਵਿਚ ਭਾਗਵੰਤੀ ਦੀ ਹੀ ਚੱਲਣ ਲੱਗ ਪਈ ਸੀ। ਉਹ ਨਰੈਣੇ ਉੱਤੇ ਬੜਾ ਹੀ ਰੋਅਬ ਪਾ ਕੇ ਰੱਖਦੀ। ਨਰੈਣੇ ਨੂੰ ਘਰ ਦਾ ਸਾਮਾਨ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ:-

“ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਜੀ ਤੂੰ ਏਥੇ ਬੈਠਾ ਕੀ ਕਰਦੈਂ ਤੂੰ ਜਾ ਕੇ ਹੱਟੀਓਂ ਸਾਬਣ ਦੀ ਗਾਚੀ ਈ ਲਿਆ ਦੇ।”³³

ਭਾਗਵੰਤੀ ਭਾਨੋ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਖਿੜਣ ਜਿਹੀ ਲੱਗ ਪਈ ਸੀ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਆਨੇ-ਬਹਾਨੇ ਬੋਲਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਅਤੇ ਲਾ-ਲਾ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਇਕ ਦਿਨ ਉਸਨੇ ਕੁੱਤੀ ਦੇ ਛੱਡ ਕੇ ਖੁਰਚਣਾ ਮਾਰਿਆਂ। ਭਾਗਵੰਤੀ ਭਾਨੋ ਪ੍ਰਤੀ ਨਰੈਣੇ ਦਾ ਲਗਾਵ ਜ਼ਰਾ ਵੀ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਜਦ ਚਾਹ ਪੀਂਦੇ ਨਰੈਣੇ ਨੇ ਭਾਗਵੰਤੀ ਨੂੰ ਭਾਨੋ ਲਈ ਚਾਹ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਆਖਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਟੁੱਟ ਕੇ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ:-

“ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਲੋੜ ਤਾਂ ਮੱਲੋਮੱਲੀ ਦੇਣੀ ਐ।”³⁴

ਉਹ ਨਰੈਣੇ ਕੋਲ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਚੰਗਾ-ਮਾੜਾ ਆਖਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਭਾਗਵੰਤੀ ਨੇ ਭਾਨੋ ਦਾ ਮੰਜਾ ਹੁਣ ਕੋਠੇ ਉੱਤੇ ਡਹਾਂ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਨਰੈਣਾ ਭਾਨੋ ਦਾ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਭਾਗਵੰਤੀ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਦੀ ਕਟਪੁਤਲੀ ਬਣਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਕ ਦਿਨ ਜਦ ਭਾਨੋ ਕਿਸੇ ਘਰ ਸੋਗ ਤੇ ਚੱਲੀ ਸੀ ਤਾਂ ਭਾਗਵੰਤੀ ਨਰੈਣੇ ਨੂੰ ਭਾਨੋ ਖਿਲਾਫ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ:-

“ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਜੀ ਘਰ ਰਹੂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਡੱਕਾ ਦੂਹਰਾ ਕਰਨਾ ਪੈ ਜੂ। ਦੇਖ ਲੈ ਮੇਰਾ ਅੰਤ ਈ ਲੈਣੈ ਨਾ ਕੋਈ। ਉੱਤੇ ਕਿਹੜੇ ਹਾਲ ਆਂ ਫੇਰ ਵੀ ਸਾਰਾ ਪਿੱਟਣਾ ਆਪ ਈ ਫੁਕਣਾ ਪੈਂਦੈ।”³⁵

ਜਦ ਭਾਗਵੰਤੀ ਨਰੈਣੇ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਘਰ ਦਾ ਵਾਰਿਸ ਦੇ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਭਾਨੋ ਦੀ ਉਸ ਘਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਪੁੱਛ-ਗਿੱਛ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਭਾਗਵੰਤੀ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਘਰ ਵਿਚ ਹੁਣ ਦੇਖਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦੀ। ਭਾਗਵੰਤੀ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਮੁੰਡਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚੁੱਕਣ ਦਿੰਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਭਾਨੋ ਨਰੈਣੇ ਨੂੰ ਘਰ ਦਾ ਵੰਸ਼ ਨਾ ਸਕੀ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਭਾਨੋ ਦਾ ਪਰਛਾਵਾਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮੁੰਡੇ ਤੇ ਨਹੀਂ ਪੈਣ ਦਿੰਦੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਭਾਨੋ ਤੋਂ ਦੂਰ-ਦੂਰ ਰੱਖਦੀ ਤਾਂਕਿ ਭਾਨੋ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾ ਲੱਗ ਜਾਵੇ ਉਸਦੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਅਤੇ ਉਹ ਨਰੈਣੇ ਤੇ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਬਹਾਨੇ ਬੋਲਦੀ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਜਦ ਇਕ ਦਿਨ ਭਾਨੋ ਭਾਗਵੰਤੀ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਪਕਾਉਣ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਟੁੱਟ ਕੇ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ:-

“ਏਸ ਨੂੰ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਰੋਟੀਆਂ ਦੀ ਅੱਗ ਲੱਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਐ।”³⁶

ਭਾਗਵੰਤੀ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਹੁਣ ਘਰ ਵਿਚ ਬਰਦਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਰਹੀ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਸਨੇ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਘਰੋਂ ਕਢਾਉਣ ਲਈ ਨਰੈਣੇ ਨੂੰ ਰਾਜੀ ਕਰ ਲਿਆ। ਭਾਗਵੰਤੀ ਤੇ ਭਾਨੋ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਪੈਸੇ ਦੇ ਕੇ ਲਿਆਈਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸੀ। ਜੇ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਸੀ ਬਸ ਇੰਨਾ ਕਿ ਜੇ ਭਾਨੋ ਨਰੈਣੇ ਨੂੰ ਵਾਰਿਸ ਨਾ ਦੇ ਸਕੀ ਜੇ ਭਾਗਵੰਤੀ ਨੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨਾਲ ਜਿਨਸੀ ਸਬੰਧ ਬਣਾਕੇ ਵਾਰਿਸ ਦੀ ਕਮੀ ਪੂਰੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਇੱਥੇ ਇਕ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਦੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਭਾਨੋ ਸੱਚੀ-ਸੁੱਚੀ ਔਰਤ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਵੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਬਦਚਲਣ ਹੀ ਰਹੀ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਭਾਗਵੰਤੀ ਜੋ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਗਰਭਵਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਨਰੈਣੇ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਕੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਨਾਲ ਨਜਾਇਜ਼ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ ਪੂਰਾ ਮਾਨ-ਸਤਿਕਾਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਭਾਗਵੰਤੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਚਲਾਕ ਅਤੇ ਚਰਿੱਤਰਹੀਣ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਸਤਿਕਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਰੈਣੇ ਦੇ ਘਰ ਦੀ ਮਾਲਕਣ ਬਣਕੇ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਘਰੋਂ ਕਢਵਾ ਕੇ ਹੀ ਸਾਹ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਲੋੜ ਹੈ ਭਾਗਵੰਤੀ ਵਰਗੀਆਂ ਚਲਾਕ ਅਤੇ ਸਾਜਬਾਜ਼ ਔਰਤਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਗਰੂਕ ਹੋਣ ਦੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਵਾਰਿਸ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਸੋਚ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਦੀ ਤਾਂਕਿ ਭਾਨੋ ਵਰਗੀ ਸੱਤਿਆਵਾਨ ਅਤੇ ਸੱਚੀ-ਸੁੱਚੀ ਔਰਤ ਨੂੰ ਉਸਦਾ ਬਣਦਾ ਮਾਣ-ਸਤਿਕਾਰ ਮਿਲ ਸਕੇ।

3.4 ਸਮੁੱਚੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ

ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਮੁੱਖ ਨਾਇਕਾ ਭਾਨੋ ਜੋ ਕਿ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੀ ਜਾਨ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣਾ-ਆਪ ਵੇਚਣ ਲਈ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਮੁੱਲ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਧਰਮ ਦੀ ਪਤਨੀ ਬਣਕੇ ਆਪਣਾ ਸਥਾਨ ਬਣਾਉਣਾ ਲੋਚਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਸਦੀ ਇਹ ਇੱਛਾ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਉਸਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਉਸਨੂੰ ਇਕ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਰਦਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਪਤੀ ਬਣਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਸਰੀਰਕ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਦਾ ਕਤਲ ਉਸਦੇ ਹੀ ਭਰਾਵਾਂ ਹੱਥੋਂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਇੰਨਾ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਵਸਾ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਕਿ ਦੁਬਾਰਾ ਉਹ ਵਿਕਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਉਹ ਗੰਗਾ ਵਿਚ ਛਾਲ ਮਾਰ ਕੇ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਇੱਥੇ ਹੀ ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸਗੋਂ ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਨਰੈਣੇ ਨਾਂ ਦਾ ਅਮਲੀ ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਗੰਗਾ ਵਿਚੋਂ ਬਚਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਬਣਾ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਭਾਨੋ ਇਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਮੁੱਲ ਦੀ ਤੀਵੀਂ ਬਣਕੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਬਦਕਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਭਾਨੋ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਅਜਿਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਚਲਿੱਤ ਰੀਤਾਂ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਘਰੋਂ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੱਸੇ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੰਤੀ ਜੋ ਭਾਨੋ ਦੀ ਗੁਆਢਣ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਭਾਨੋ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣੂ ਹੋ ਕੇ ਉਸਦਾ ਸਾਥ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਸੰਤੀ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਸਥਾਨ ਦਵਾਉਣ ਲਈ ਉਸਨੂੰ ਸੰਤਾਨ ਦੀ ਮੱਹਤਤਾ ਦੱਸਦੀ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਭਾਨੋ ਦੀਆਂ ਗੁਆਢਣਾਂ ਬਚਨੀ ਅਤੇ ਦਿਆਲੋ ਜੋ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਬਦਚਲਣ ਆਖ ਕੇ ਉਸਦਾ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਅਜਿਹੀ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਉਸ ਵਿਆਹ ਨੂੰ ਮੰਨਦੀਆਂ ਸਨ ਜੋ ਗੁਰੂ ਦੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਵਿਚ ਚਾਰ ਲਾਵਾਂ ਲੈ ਕੇ ਹੋਇਆਂ ਹੋਵੇ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਸਵਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ। ਨਰੈਣਾ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਕ ਅਮਲੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਸਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਅਜਿਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਔਰਤ ਦੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਮਨ ਉੱਤੇ ਵੀ ਆਪਣਾ ਅਧਿਕਾਰ ਜਮਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਘਰ ਵਿਚ ਸੰਤਾਨ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਵੰਸ਼ ਅੱਗੇ ਤੋਰਨ ਲਈ ਉਪਰਾਲੇ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਉਹ ਸੰਤਾਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਭਾਨੋ ਦੇ ਹੁੰਦੇ-ਹੋਏ ਇਕ ਹੋਰ ਤੀਵੀਂ ਮੁੱਲ ਲੈ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੰਤਾਨ ਦੇ ਮੋਹ ਕਾਰਨ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਘਰੋਂ ਕੱਢਣ ਲਈ ਉਸਦਾ ਸੌਂਦਾ ਕੀਤੇ ਹੋਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦਾ ਭਾਈ ਜੋ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਸਦੀ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiatat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਔਰਤ ਨੂੰ ਵਰਤਣ ਲਈ ਹਰ ਸਮੇਂ ਤਿਆਰ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਚਾਹੇ ਉਹ ਸਥਾਨ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਜਾਗਰ ਜੋ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਫਸਾ ਕੇ ਉਸ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਹਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਅਜਿਹੀ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਸਾਰਾ ਦੋਸ਼ ਭਾਨੋ ਉੱਤੇ ਲਾ ਕੇ ਉਸਦੀ ਕੁੱਟਮਾਰ ਕਰਵਾਉਂਦਾ ਹੈ।

3.5 ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦ:-

ਨਾਰੀਵਾਦੀ ਸਿਧਾਂਤ ਆਪਣੇ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਵਰਤਮਾਨ ਤੱਕ ਅਨੇਕਾਂ ਪੜਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘਿਆਂ ਹੈ। ਉਦਾਰਵਾਦੀ ਨਾਰੀਵਾਦ, ਰੈਡੀਕਲ ਨਾਰੀਵਾਦ, ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਅਤੇ ਨਾਰੀਵਾਦ, ਉੱਤਰ-ਨਾਰੀਵਾਦ, ਭੂਮੀਮੰਡਲੀਕਰਣ ਤੇ ਨਾਰੀਵਾਦ, ਇੱਕਵੀਂ ਸਦੀ ਦਾ ਨਾਰੀਵਾਦ, ਨਾਰੀਵਾਦ ਅਤੇ ਉੱਤਰ ਬਸਤੀਵਾਦ ਲਹਿਰਾਂ ਦਾ ਜਨਮ ਹੋਇਆ। ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਨਾਰੀ ਦੀ ਸਮਾਜਕ, ਰਾਜਨੀਤਕ ਅਤੇ ਆਰਥਕ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਬਰਾਬਰ ਦੀ ਭਾਗੀਦਾਰ ਹੋਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਨਾਰੀਵਾਦ ਦੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਲਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾ-ਪਹਿਲ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਵੀ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਪਰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਮਨੋਰਥ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋਏ। ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਦਾਇਰੇ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣ ਵਿਚ ਸਫਲਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਹੋਈ। ਉਸਨੂੰ ਉਸਦੇ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਲੜਨ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਬਣਦੇ ਹੱਕ ਦਿੱਤੇ ਵੀ ਗਏ। ਜਿਸਦੇ ਫਲਸਰੂਪ ਨਾਰੀ ਅੱਜ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਵੱਖਰੀ ਹੋਂਦ ਬਣਾ ਕੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਰਹਿ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਲਹਿਰਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕ ਨਵੀਂ ਲਹਿਰ ਦਾ ਉਦੈ ਹੋਇਆ ਜਿਸਦਾ ਨਾਂ ਸੀ ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦੀ ਲਹਿਰ। ਇਹ ਲਹਿਰ ਪਹਿਲੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਨਾਕਾਰਦੀ ਹੈ। ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦੀਆਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਪਾਠ ਜਾਂ ਤਾਂ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂ ਉਸਦਾ ਪੱਖ ਲੈ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ। ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦੀ ਪਹੁੰਚ ਦਾ ਕਾਰਜ ਉਹਨਾਂ ਸ਼ਕਤੀ ਸੰਬੰਧਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਹੈ ਜੋ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਰਾਹੀਂ ਪਾਠ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਾਠ ਗ਼ੈਰ ਰਾਜਨੀਤਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਉਸਦਾ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਮੂਲ ਉਦੇਸ਼ ਜ਼ਰੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪੱਛਮ ਵਿਚ 19ਵੀਂ ਤੇ 21ਵੀਂ ਸਦੀ ਵਿਚ ਨਾਰੀ-ਚੇਤਨਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਲਹਿਰਾਂ ਚੱਲੀਆਂ ਜਿਸਦੇ ਸਿੱਟੇ ਵਜੋਂ ਉਥੋਂ ਦੀ ਸਮਾਜਕ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਔਰਤ ਦੇ ਅਸਤਿਤਵ ਦਾ ਮਸਲਾ ਸਮਾਜਕ-ਰਾਜਨੀਤਕ ਮੁੱਦੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਭਰਿਆ। ਔਰਤ ਦੀ ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਇਸ ਅਹਿਮ ਮੁੱਦੇ ਨੇ ਨਾਰੀ ਅੰਦਰਲੇ ਸਵੈ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸ ਨੂੰ ਇੰਨੀ ਤੀਬਰਤਾ ਨਾਲ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਕਿ ਵੋਟ ਦੇ ਹੱਕ, ਕੰਮ, ਜ਼ਮੀਨ-ਜ਼ਾਇਦਾਦ, ਪ੍ਰਸੂਤਾ ਛੁੱਟੀ ਲੈਣ ਜਾਂ ਅਣਵਿਆਹੀ ਮਾਂ ਬਣਨ ਵਾਲੇ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈਆਂ ਜਿਹਨਾਂ ਲਹਿਰਾਂ ਨੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਸਾਰੇ ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਹੀ ਇਕ ਚਣੌਤੀ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦੀ ਵਿਧੀ ਦਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਧਿਆਨ ਇਸ ਗੱਲ ਉੱਤੇ ਹੈ ਕਿ ਪਾਠ ਵਿਚ ਅਰਥ ਪੈਦਾ ਕਿਵੇਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? ਇਸ ਅਰਥ ਦਾ ਅਸਲੀ ਮਾਰਗ ਕੀ ਹੈ? ਉਹ ਕਿਹੜੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਅਰਥ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ? ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਿਹੜੀ-ਕਿਹੜੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਹੈ ਜੋ ਪਾਠ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਆਖਣਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਪਾਠ ਨੂੰ ਜਾਣਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਪਾਠ ਦੀ ਪਿੱਠਭੂਮੀ ਵਿਚਲੇ ਸਮਾਜ, ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਵਿਚਾਰ ਅਤੇ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਝੁਕਾਅ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸਦੇ ਕਿ ਅਸੀਂ ਪਾਠ ਦੇ ਅਰਥ ਪਿੱਛੇ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਦੌੜੀਏ, ਪਾਠ ਦੀ ਪਿੱਠਭੂਮੀਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਸਮਾਜ ਕਿਹੜੇ ਕੌਣ ਤੋਂ ਪਾਠ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਫੜਨਾ ਹੈ।, ਜਿਸਦੇ ਰਾਹੀਂ ਅਰਥ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਰਥ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦੀ ਪੈਦਾਇਸ਼ ਹੋ ਨਿੱਬੜਦਾ ਹੈ। ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਪਾਠ ਦੇ ਆਕਾਰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਦੇਖਣਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਦੇਖਣਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀਆਂ ਕਿਹੜੀਆਂ-ਕਿਹੜੀਆਂ ਸ਼ਕਤੀਆਂ ਸਨ ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਅਧੀਨ ਲੇਖਕ ਦੀ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਨੇ ਅਕਾਰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ। ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਅੰਤਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿਚ ਸੋਚਦਿਆਂ ਪਹਿਲਾ ਸਵਾਲ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਇਹ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੀ ਅਜਿਹੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਦੇ ਆਰੰਭਿਕ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸੰਭਵ ਸੀ? ਸਿੱਚਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਹੀਂ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਯੁਗ ਚੇਤਨਾ ਇਸ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੇ ਹਾਣ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਅਜਿਹਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਦਹਾਕਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਸੰਭਵ ਸੀ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹੀ ਸਮਾਂ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਲੇਖਕ ਨਾਰੀ ਪ੍ਰਵਚਨ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਬੋਲ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਟਿਵਾਣਾ ਦੇ ਨਾਵਲ 'ਖੜ੍ਹਾ ਪੁਕਾਰੇ ਪਾਤਣੀ' ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਇਹ ਸੂਚਨਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਪਾਤਰ (ਮਾਇਆ) ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਆਤਮ-ਸਨਮਾਨ ਲਈ ਖੜ੍ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਅੰਦਰ ਵਿਦਰੋਹ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਇਸ ਨੂੰ ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿਚ ਰੱਖ ਕੇ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਨਾਵਲ ਦੀ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਮਾਇਆ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੱਕਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਪੈਦਾ ਹੋਈ। ਮਾਇਆ ਆਪਣੇ ਉੱਪਰ ਹੁੰਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿੰਦੀ ਹੋਈ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਬਾਰੇ ਖਿਆਲ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਵਲੋਂ ਕੀਤੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿੰਦੀ ਹੋਈ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਖੜ੍ਹਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਕਿਨਾਰਾ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਜੀਵਨ ਲੀਲਾ ਸਮਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਪਹਿਲਾ ਪਹਿਲ ਮਾਇਆ ਸੋਚਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਨੇ ਅਜਿਹਾ ਫੈਸਲਾ ਕਿਉਂ ਲਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਬਾਰੇ ਕਿਉਂ ਨਾ ਸੋਚਿਆਂ। ਪਰ ਜਦ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸੋਚਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਸਹੀ ਕੀਤਾ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਕੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਮਾਇਆ ਦੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਪਿਛੋਕੜ ਵਿਚ ਕੋਈ ਉਸਦੇ ਹੱਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਗਰੂਕ ਕਰਨਾ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਤੱਕ ਕਿ ਉਸਦੇ ਨਾਨਾ ਨਾਨੀ ਵੀ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਦੱਬੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਹੀ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਜੇ ਮਾਇਆ ਨਾਲ ਵੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਅਤੇ ਸੱਸ ਉਸਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੁੰਦੀ ਹੋਈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਉੱਪਰ ਹੋ ਰਹੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨਕਾਰਦੀ ਹੋਈ ਆਪਣੇ ਹੱਕ ਲਈ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋਈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦਾ ਆਲਾ-ਦੁਆਲਾ ਜਾਗਰੂਕ ਸੀ। ਮਾਇਆ ਜਦ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਵਲੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਬਾਰੇ ਵਿਰੋਧ ਤਾਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਅਤੇ ਬੀਬੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਇਹ ਕਹਿ ਕ ਚੁੱਪ ਕਰਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਕਿ ਵਸਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਨਿੱਕੇ-ਮੋਟੇ ਝਗੜੇ ਤਾਂ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਉਸਦੇ ਅੰਦਰ ਇਹ ਵਿਰੋਧ ਉਸ ਵੇਲੇ ਪੂਰੇ ਸਿਖਰ ਤੇ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ ਜਦ ਪੰਨਾ ਨੰ. 79 ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਉਸਨੂੰ ਕੁੱਟਦਾ ਅਤੇ ਅਪਸ਼ਬਦ ਬੋਲ ਕੇ ਦੁਰਕਾਰ ਕੇ ਘਰੋਂ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਪਿੱਛੋਂ ਉਹ ਪਹਿਲਾ ਸੋਚਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਨਹਿਰ ਜਾਂ ਫਿਰ ਗੱਡੀ ਥੱਲੇ ਆ ਕੇ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਦੇ ਦੇਵੇ ਪਰ ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਸ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਵੀ ਜਾਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਫਿਰ ਉਹ ਸੋਚਦੀ ਹੈ ਕਿ ਆਖਰ ਮੈਂ ਕੌਣ ਹੈ? ਮਾਇਆ! ਮਾਇਆ ਕੌਣ?

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਤੇ ਇਹ ਆਦਮੀ ਕੌਣ ਐ? ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਮਾਰਦਾ ਕਿਉਂ ਐ? ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਸਨੂੰ ਕਦੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਆਖਦੀ। ਫੇਰ ਉਸਨੂੰ ਲੱਗਿਆ ਮੈਂ ਉਂਜ ਹੀ ਆਪਣੀ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਉਲਾਂਭੇ ਦਿੰਦੀ ਰਹੀ ਕਿ ਉਹ ਨਹਿਰ 'ਚ ਡੁੱਬ ਕੇ ਕਿਉਂ ਮਰ ਗਈ ਸੀ। ਉਸ ਘੜੀ ਉਸਨੂੰ ਲੱਗਿਆ, ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ ਗਾਰਗੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਜੇ ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਇਉਂ ਮਾਰਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਕੀ ਕਰਦੀ?

ਇਹ ਸਾਰੀ ਘਟਨਾ ਮਾਇਆ ਅੰਦਰ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਜੋ ਗੱਲਾਂ ਉੱਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ:-

- 1.) ਨਾਵਲਕਾਰ ਬਦਲ ਰਹੀਆਂ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਚੇਤਨ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹੈ ਤੇ ਮਾਇਆ ਰਾਹੀਂ ਔਰਤ ਦੇ ਅੰਦਰਮਨ ਵਿਚ ਵਾਪਰ ਰਹੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਤੋਂ ਭਲੀਭਾਂਤ ਜਾਣੂ ਹੈ।
- 2.) ਭਾਵੇਂ ਨਾਵਲ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਪਤੀ-ਪਤਨੀ ਦੇ ਸਮਾਜਕ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਪ੍ਰਤੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਨਾਵਲ ਰਚੇ ਜਾਣ ਦਾ ਸਮਾਂ ਸੂਚਿਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਕਾਲ ਵਿਚ ਮਾਇਆ ਦੇ ਅੰਦਰ ਅਜਿਹੀ ਲਹਿਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਔਰਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਾਰੇ, ਆਪਣੀ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਚੇਤਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ।
- 3.) ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਕਿਉਂਕਿ ਆਪਣੀ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਸਥਿਤੀ ਬਾਰੇ ਚੇਤਨ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਇਸ ਯੁਗ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਮਾਜਕ ਪ੍ਰਵਚਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕਰ ਸਕਣ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਸਨ। ਇਸ ਲਈ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਤੋਂ ਕੇਂਦਰ ਵੱਲ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਬੋਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਸਨ।
- 4.) ਇਹ ਨਾਵਲ ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦੀਆਂ ਦੇ ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਪੱਕਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੱਚ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਵਿਚ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਹ ਵਿਅਕਤੀ ਹੀ ਹਨ ਜੋ ਸੱਚ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਘਟਨਾਵਾਂ ਘਟਿਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਅਸੀਂ ਇਕ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਜਿਸਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਉਸਨੂੰ ਅਸੀਂ ਸੱਚਾਈ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਸੱਚਾਈ ਵਜੋਂ ਪਹਿਲ ਦੇ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਅਸਲ ਉਸਦੇ ਪਿੱਛੇ ਵੀ ਇਕ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਸਮੂਹ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਸੱਚਾਈ ਵਜੋਂ ਮਾਨਤਾ ਦਬਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੱਚ ਜਾਂ ਝੂਠ ਦੇ ਇਹ ਸੰਕਲਪ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਵਿਚ ਸੱਚੇ ਜਾਂ ਝੂਠੇ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਸਗੋਂ ਜੋ ਸਮਾਜਕ, ਆਰਥਿਕ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਔਰਤ ਜਦ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਣ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਹੋਰ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿਣ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਅਤੇ ਵਿਦਰੋਹੀ ਰਾਹ ਅਪਣਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਤਬਦੀਲੀ ਵਿਚਾਰ ਵਿਚ ਵਾਪਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਵਲਕਾਰ ਆਪਣੀ ਕਲਾਤਮਕਤਾ ਰਾਹੀਂ ਇਸਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬਦਲ ਰਹੀਆਂ ਮਾਇਆ, ਬਦਲ ਰਹੀਆਂ ਸਮਾਜਕ, ਆਰਥਿਕ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਹਾਲਤਾਂ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਯੁਗ ਚੇਤਨਾ ਨੇ ਔਰਤ ਨੂੰ ਬੋਲਣ ਦੀ ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੇ ਬਿਰਤਾਂਤਕਾਰ ਨੂੰ ਬਿਰਤਾਂਤ ਸਿਰਜਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਅਤੇ ਸੋਚ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਦਾ ਦੂਜੇ ਨਾਵਲ 'ਏਹੁ ਹਮਾਰਾ ਜੀਵਣਾ' ਨਾਰੀ ਦੀ ਹੋ ਰਹੀ ਸ਼ਰੇਆਮ ਵਿਕਣ ਦੀ ਦਾਸਤਾ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਪਾਤਰ (ਭਾਨੋ) ਪਹਿਲਾ ਜਜ਼ਬਾਤੀ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੀ ਜਾਨ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਆਪਣਾ-ਆਪ ਵੇਚ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਪਾਤਰ (ਭਾਨੋ) ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਦੀ ਪਾਤਰ ਤਾਂ ਬਣਦੀ ਹੈ ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚਲੇ ਮਰਦ ਦੀ ਔਰਤ ਪ੍ਰਤੀ ਖਿੱਚ ਜੋ ਕਿ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖਤਰਨਾਕ ਰੂਪ ਲੈ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਹੋ ਰਹੀ ਹਰ ਘਟਨਾ ਕਾਰਨ ਔਰਤ ਹੀ ਪਿਸਦੀ ਹੈ। ਜੋ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਸਿਲਸਿਲਾ ਚੱਲਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੇ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਉਹ ਔਰਤ ਦੇ ਇਰਦ-ਗਿਰਦ ਹੀ ਘੁੰਮਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ:-

- 1.) ਇਕ ਔਰਤ ਦਾ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਅਤੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਕਾਰਨ ਵਿਕਣਾ
- 2.) ਔਰਤ ਉੱਪਰ ਆਪਣਾ ਹੱਕ ਜਤਾਉਣਾ
- 3.) ਔਰਤ ਦਾ ਇਕ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਰਦਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਉਣ ਤੇ ਇਨਕਾਰੀ ਹੋਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਵਿਧਵਾ ਹੋਣਾ
- 4.) ਔਰਤ ਦਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਸਥਾਨ ਪਾਉਣ ਲਈ ਖਾਸ ਉਪਰਾਲੇ ਕਰਨੇ
- 5.) ਔਰਤ ਦਾ ਇਕ ਵਸਤੂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਕਣਾ
- 6.) ਔਰਤ ਦਾ ਦੂਸਰੇ ਮਰਦ ਨਾਲ ਰਹਿ ਕੇ ਵੀ ਪਹਿਲਾ ਪਿਆਰ ਨਾ ਭੁਲ ਸਕਣਾ
- 7.) ਔਰਤ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਨਜ਼ਾਇਜ਼ ਫਾਇਦਾ ਚੁੱਕਣਾ
- 8.) ਵੰਸ਼ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਮੰਨਣਾ
- 9.) ਇਕ ਔਰਤ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਾ ਹੋਈ ਤਾਂ ਦੂਜੀ ਨੂੰ ਖਰੀਦਣਾ
- 10.) ਆਪਣੀ ਹੋਂਦ ਖਤਮ ਹੁੰਦੀ ਦੇਖ ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਨਾਤਾ ਤੋੜਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋਣਾ

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਔਰਤ ਨੂੰ ਸੰਤਾਪ ਭੋਗਦੀ ਹੋਈ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਇਹ ਸੰਤਾਪ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਚੱਲਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਤੋਂ ਨਿਕਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਅਸਫਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਦੇਰ ਤਾਂ ਲੱਗਦੀ ਹੈ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਦੀ ਪਰ ਉਹ ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਤੋਂ ਨਿਕਲਣ ਵਿਚ ਕਾਯਮਾਬ ਜ਼ਰੂਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਆਖਰੀ ਪੜਾਅ ਵਿਚ। ਇਹ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਸੀ ਔਰਤ ਦੇ ਸੁਚੇਤ ਹੋਣ ਦੀ, ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਔਰਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਸਮਾਜਕ ਜੀਵ ਸਮਝਣ ਦੀ। ਜਿਵੇਂ ਨਾਰੀਵਾਦੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਅਤੇ ਮੱਧ ਵਿਚ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਹਾਰਾਂ ਅਤੇ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਦੀਆਂ ਦੀਆਂ ਚਲੀਆਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਰੀਤਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪਿਆ। ਇਹ ਨਾਵਲ ਚਾਹੇ 1968 ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਪਰ ਇਸ ਵਿਚਲੀ ਔਰਤ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਚੱਲੀਆਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਰੂੜ੍ਹ ਨੀਤੀਆਂ ਨੂੰ ਅੰਤ ਵਿਚ ਨਾਕਾਰਦੀ ਹੋਈ ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਕਿਨਾਰਾ ਕਰਕੇ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਔਰਤ ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦ ਦੇ ਦਾਇਰੇ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਸਥਿਤੀ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਪੈਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਉੱਪਰ ਰਹੇ ਜੁਲਮਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਖਿਲਾਫ ਖੜ੍ਹ ਜਾਂ ਫਿਰ ਉਸਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਖੜ੍ਹਨ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਦੀ ਥਾਂ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਮੂੰਹ ਫੇਰ ਕੇ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿੱਥੋਂ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦਾ ਯੁਗ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਔਰਤ ਆਪਣੇ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਗਰੂਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਕਿਸੇ ਔਰਤ ਵਲੋਂ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਤਾਂ ਦੂਰ ਦੀ ਦੂਰ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ ਸੋਚਿਆਂ ਤੱਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨਾਵਲਾਂ ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇਖੀਏ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਕਾਲ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਔਰਤ ਵਿਚ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ 'ਏਹੁ ਹਮਾਰਾ ਜੀਵਣਾ' ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਪਾਤਰ ਦੇ ਸਮੇਂ ਔਰਤ ਆਪਣੀ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਜਾਣੂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਸਮਾਜਕ, ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਨ ਕਿ ਇਕ ਔਰਤ ਵਿਚ ਵਿਦਰੋਹ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕੇ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਔਰਤ ਕੋਲ ਇਹਨਾਂ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਸਿਰਫ ਇਕ ਹੀ ਰਸਤਾ ਸੀ ਜੋ ਮੌਤ ਜਾਂ ਫਿਰ ਸਭ ਕੁਝ ਛੱਡ-ਛੁੱਡ ਕੇ ਘਰੋਂ ਕਿਤੇ ਦੂਰ ਚਲਾ ਜਾਣਾ। 'ਖੜਾ ਪੁਕਾਰੇ ਪਾਤਣੀ' ਨਾਵਲ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਵੀ ਪਹਿਲਾ ਇਕ ਔਰਤ ਇਹਨਾਂ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਮੌਤ ਦਾ ਰਾਹ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦੀ ਲਹਿਰ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਜਦ ਮਰ ਚੁੱਕੀ ਔਰਤ ਦੀ ਧੀ ਮਰਨ ਦੀ ਬਜਾਇ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਲਈ ਖੜਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਤਮ ਸਨਮਾਨ ਲਈ ਸਮਾਜ ਦੇ ਇਸ ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਇਕ ਨਵੀਂ ਦਿਸ਼ਾ ਅਤੇ ਸਬਕ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਔਰਤ ਵੀ ਖੁਦ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ ਤੇ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਮਰਦ ਦੇ ਜੁਲਮਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

---

¹ ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ, ਖੜਾ ਪੁਕਾਰੇ ਪਾਤਣੀ, ਪੰਨਾ-10

² ਉਹੀ ਪੰਨਾ-10

³ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-11

⁴ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-11

⁵ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-29

⁶ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-29

⁷ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-36

⁸ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-83

⁹ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-16

¹⁰ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-16

¹¹ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-102

¹² ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ, ਏਹੁ ਹਮਾਰਾ ਜੀਵਣਾ, ਪੰਨਾ-7

¹³ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-7

¹⁴ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-7

¹⁵ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-8

¹⁶ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-10

¹⁷ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-10

¹⁸ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-12

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

---

- ¹⁹ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-12
- ²⁰ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-14
- ²¹ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-15
- ²² ਉਹੀ ਪੰਨਾ-17
- ²³ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-32
- ²⁴ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-36
- ²⁵ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-44
- ²⁶ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-23
- ²⁷ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-7
- ²⁸ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-9
- ²⁹ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-10
- ³⁰ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-11
- ³¹ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-36
- ³² ਉਹੀ ਪੰਨਾ-24
- ³³ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-61
- ³⁴ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-62
- ³⁵ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-64
- ³⁶ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-67

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਅਧਿਆਇ ਚੌਥਾ

ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵਿਚ ਸਮਾਨਤਾਵਾਂ ਤੇ ਵਖਰੇਵੇਂ

4.1-ਪਾਤਰ-ਚੋਣ, ਪਾਤਰ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਚੋਣ:-

ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਦੇਣ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਪਾਤਰ ਚੋਣ ਸਮੇਂ ਉਹਨਾਂ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਅਣਗੌਲੇ ਅਤੇ ਅਣਹੋਏ ਵਰਗਾਂ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਰੁਲਦੇ ਹੋਏ ਕੰਮੀਆਂ ਅਤੇ ਬਸਤੀਆਂ ਵਿਚ ਨਰਕ ਭਰਿਆ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰ ਰਹੇ, ਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿਚ ਹੱਕਾਂ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਰੱਖੇ ਗਏ ਨਿਮਨ ਜਾਤੀ ਦੇ ਔਰਤ-ਮਰਦ ਬਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਇਹ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੀਉਣ ਦੀ ਇੱਕ ਤਮੰਨਾ ਹੈ। ਉਹ ਵੀ ਬਾਕੀ ਲੋਕਾਂ ਵਾਂਗ ਸਕੂਨ ਨਾਲ ਰਹਿਣਾ ਲੋਚਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਦੱਸਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਵੀ ਇੱਛਾਵਾਂ, ਰੀਝਾਂ, ਚਾਅ, ਪਿਆਰ, ਦੁੱਖ ਅਤੇ ਉਮੀਦਾਂ ਤੇ ਆਸਾ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੁਪਨੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਜੋ ਅਧੂਰੇ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਜਗੀਰਦਾਰੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚ ਪਿਸਦੇ ਆਰਥਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਤਾਂ ਰਹੇ ਹਨ ਪਰ ਇਸ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਕਠਿਨਾਈਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਦੱਸਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਆਸਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ ਫਿਰ ਚਾਹੇ ਉਹ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਕਿਸਾਨ ਹੋਵੇ, ਨਿਮਨ-ਕਿਸਾਨ, ਖੇਤ-ਮਜ਼ਦੂਰ, ਅਨਪੜ੍ਹ ਔਰਤਾਂ, ਮਜ਼ਦੂਰ ਔਰਤਾਂ, ਮਜ਼ਦੂਰ ਨੌਜਵਾਨ ਆਦਿ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲ 'ਅੰਨ੍ਹੇ ਘੋੜੇ ਦਾ ਦਾਨ' ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਅਤੇ ਉੱਥੋਂ ਉੱਠ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਗਿਆ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਨਾਵਲ 'ਆਥਣ-ਉੱਗਣ' ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਦੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਅਤੇ ਜਮਾਤੀ ਜਦੋ-ਜਹਿਦ ਨੂੰ ਅਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਤੇ ਤਾਕਤਵਰ ਧਿਰਾਂ ਦੀ ਆਪਸ ਵਿਚ ਖਹਿ-ਬਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਤਾਕਤਵਰ ਧਿਰਾਂ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਕਿਸਾਨ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ, ਜਰਨੈਲ, ਬਚਨਾ ਜੋ ਕਿ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡੇ ਸਰਦਾਰ ਹਨ। ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਜਿਸ ਕੋਲ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕਮੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਮੀਨ-ਜਾਇਦਾਦ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ ਅਤੇ ਪੂਰੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚੋਂ ਉਹ ਹੀ ਸੀ ਜਿਸਨੇ ਪਿੰਡ ਛੱਡਕੇ ਬਾਹਰਲੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਮਿਹਨਤ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਕਮਾਇਆ ਤੇ ਪੂਰੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਸਰਦਾਰੀ ਕਾਇਮ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਘਰ-ਬਾਰ ਇੰਨਾ ਜੋਣ ਕਰਕੇ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਸੁੱਖ ਦਾ ਸਾਹ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਅਤੇ ਪਹਿਲਾ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਾਂ ਦੇ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਦੁਖੀ ਸੀ ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਕਾਰਨ ਰਹਿੰਦਾ ਵੀ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਰਨੈਲ ਜੋ ਕਿ ਵੱਡੇ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਦਾ ਪੁੱਤ ਹੈ, ਜਿਸ ਕੋਲ ਐਸ਼ੋ-ਆਰਾਮ ਦੇ ਹਰ ਸਾਧਨ ਉਪਲੱਬਧ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਹਨ। ਜੋ ਆਪਣਾ ਘਰ-ਬਾਰ ਛੱਡਕੇ ਆਪਣੇ ਯਾਰ ਬਚਨੇ ਨਾਲ ਬਾਹਰ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਨਾਜ਼ਾਇਜ਼ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਨੇਪਰੇ ਚਾੜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਉਸੇ ਹੀ ਯਾਰ ਹੱਥੋਂ ਬੇਮੌਤ ਮਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਚਨਾ ਜੋ ਕਿ ਪਿੰਡ ਦਾ ਲੰਬੜਦਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨਿਰਦਈ ਅਤੇ ਗਿਰੀਆਂ ਹੋਇਆ ਇਨਸਾਨ ਹੈ, ਜੋ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਧੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਉੱਪਰ ਗੰਦੀ ਨਜ਼ਰ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਹੀ ਨੂੰ ਹੀ ਰੱਤੀ ਨਾਲ ਨਜ਼ਾਇਜ਼ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਸੀਰੀਆਂ ਉੱਪਰ ਬਹੁਤ ਅਤਿਆਚਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਹੀ ਆਪਣੇ ਕਰੀਬੀ ਯਾਰ ਜਰਨੈਲ ਦਾ ਕਤਲ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਸਰਪੰਚ ਜੋ ਕਿ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਿਚ ਆਰਾਮ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਹੋਈ ਵਾਰਦਾਤ ਜਿਸਨੇ ਸਭ ਨੂੰ ਹਿਲਾ ਕੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਕੋਈ ਹਮਦਰਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੱਦਦ ਕਰਨ ਲਈ ਇੱਕਠ ਵਿਚ ਗਿਆ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਡੀ.ਸੀ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਗਿਆ। ਨਿਮਨ ਕਿਸਾਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜਿਵੇਂ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਜੋ ਦਸੋਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਵਾਂਗ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜਮੀਨ-ਜ਼ਾਇਦਾਦ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਸ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਿਹਨਤੀ ਅਤੇ ਸਾਫ਼ ਦਿਲ ਦਾ ਇਨਸਾਨ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਕਦੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੀ ਜਮੀਨ ਉੱਤੇ ਮਾੜੀ ਅੱਖ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਹੋਣ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਇਆ ਅਤੇ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਜਿਉਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਿੰਦਾ ਰਿਹਾ। ਮਾਹਲਾ ਜੋ ਕਿ ਨਿਮਨ ਕਿਸਾਨੀ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਨਸ਼ੇ ਕਾਰਨ ਸਾਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਗਹਿਣੇ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਨਾ ਛੁਡਾ ਸਕਿਆਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਸਾਂਭ ਸਕਿਆਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਲਾਚਾਰੀ ਦੇ ਵੱਸ ਉਹ ਮੰਜੇ ਤੇ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਅੰਤ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਨਾ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਨਹਿਰ ਵਿਚ ਛਾਲ ਮਾਰਕੇ ਆਪਣੀ ਜੀਵਨ ਲੀਲਾ ਸਮਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਮੁੰਦਰ ਜੋ ਕਿ ਨੌਜਵਾਨ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕਦਮ ਇੱਕਲਾ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰਾਂ ਖਿਲਾਫ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਤ ਬਿਨਾ ਕਿਸੇ ਕਸੂਰ ਦੇ ਜੇਲ੍ਹ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਘਦੂ ਜੋ ਕਿ ਬਹੁਤ ਹੀ ਗਰਮ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁੰਦਰ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਖਿਲਾਫ ਮੁਹਿੰਮ ਵਿਚ ਹਿੱਸਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਮੁੰਦਰ ਵਾਂਗ ਜੇਲ੍ਹ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮੇਲੂ ਦਾ ਮਾਂ ਜੋ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰਾਂ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਾਲਣ ਜਾਂ ਸਾਂਗ ਦੀਆਂ ਗੰਦਲਾਂ ਤੋੜਨ ਕਰਕੇ ਖੇਤ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਤੋਂ ਜ਼ਲੀਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਧਰਮਾ ਜੋ ਕਿ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗੇ ਬਾਗ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣਾ ਘਰ-ਬਾਰ ਵੀ ਛੱਡ ਕੇ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਵੱਲੋਂ ਬਣਾਏ ਕੋਠੇ ਵਿਚ ਪਰਿਵਾਰ ਸਮੇਤ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਬੇਘਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਕਾਰਖਾਨਾ ਬਣਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਮਹਿੰਗੇ ਭਾਅ ਵੇਚ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਚ ਹੀ ਧਰਮੇ ਦਾ ਕੋਠਾ ਵੀ ਵੇਚ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਸਭ ਨੂੰ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰਾਂ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਜ਼ਲੀਲ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਤਰੀ ਪਾਤਰ ਵਿਚ ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਜੋ ਕਿ ਅਮੀਰ ਘਰਾਣੇ ਦੀ ਧੀ ਅਤੇ ਨੂੰਹ ਹੈ ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਉਹ ਸੁੱਖ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਜੋ ਹਰ ਔਰਤ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਤੋਂ ਆਸ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਜਿੱਥੇ ਚੰਗੀ ਨੂੰਹ ਅਤੇ ਮਾਂ ਦਾ ਕਿਰਦਾਰ ਵਧੀਆਂ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੈ ਉੱਥੇ ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਇਕ ਚੰਗੀ ਪਤਨੀ ਨਾ ਬਣ ਸਕੀ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਉਸਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਹੋਰਨਾਂ ਔਰਤਾਂ ਪਿੱਛੇ ਬਾਹਰ ਘੁੰਮਦਾ ਹੈ। ਰੱਤੀ ਜੋ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਧੋਖਾ ਖਾ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਅਤੇ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਆਪਣੇ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਭੁਲਾ ਨਾ ਸਕੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪਿੰਡ ਵਿਆਹ ਕਰਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਪਤੀ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਿੰਡ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਨਜ਼ਾਇਜ਼ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਬਘਦੂ ਦੀ ਮਾਂ ਜੋ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਬਘਦੂ ਨਾਲ ਅੰਤਾਂ ਦਾ ਮੋਹ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦ ਪੁੱਤ ਜੇਲ੍ਹ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਾਗਲਾ ਵਾਂਗ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਤ ਮੰਜੇ ਉੱਤੇ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮਾਹਲੇ ਦੀ ਪਤਨੀ ਨੰਦੋ ਜੋ ਸ਼ਰਾਬੀ ਪਤੀ ਅਤੇ ਆਵਰਾ ਪੁੱਤਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਦੁਖੀ ਸੀ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਘਰ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਤੰਗੀ ਤੋਂ ਮਜ਼ਬੂਰ ਸੀ। ਦਿਆਲੋ ਜੋ ਮੁਟਿਆਰ ਕੁੜੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਬਾ ਕੇ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਫੀਨੇ ਦੀ ਮਾਂ ਜੋ ਜਿੱਥੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਲਈ ਇੰਨਾ ਫਿਕਰਮੰਦ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਦੁੱਖ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਦੂਰ ਰੱਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਮੇਲੂ ਦੀ ਪਤਨੀ ਬੀਰੋ ਜੋ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਗਲਤੀਆਂ ਉੱਪਰ ਪਰਦਾ ਪਾ ਕੇ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਮਾਨ-ਸਨਮਾਨ ਬਚਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਮਹਾਂਕੁਰ ਜੋ ਬੂਟੇ ਦੀ ਪਤਨੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਕੋਲ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਉਸਦੀ ਖਬਰਸਾਰ ਲੈਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਕੋਲ ਆਪਣੀਆਂ ਨੂੰਹਾਂ ਦੀਆਂ ਚੁਗਲੀਆਂ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਨਾਵਲਾ ਵਿਚਲੇ ਸੀਰੀਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਭੁੰਡਾ ਜੋ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੰਬੜਦਾਰ ਬਚਨੇ ਦੇ ਘਰ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਜਾਤੀ-ਜਮਾਤ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਜਾ ਕੇ ਬਚਨੇ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਚੰਗੇ-ਮਾੜੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਭਾਗੀਦਾਰ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਭੁੰਡਾ ਅੰਤ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਉੱਪਰ ਹੋਏ ਜੁਲਮਾਂ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਸਰਦਾਰ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਖੜਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਮਾਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭੋਲੂ ਜੋ ਪਿੰਡ ਦੇ ਰੱਜੇ-ਪੁੱਜੇ ਜ਼ਿੰਮੇਦਾਰ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਸੀਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਜ਼ਲੀਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬੰਡੂ ਜੋ ਕਿ ਭੋਲੂ ਦਾ ਹੀ ਭਰਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਜ਼ਲੀਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਘਾਪੇ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਮਾਜੂ ਜੋ ਆਪਣੇ ਸਰਦਾਰ ਦੇ ਘੜੇ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਕਾਰਨ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਕੁਟਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਘਦੂ ਦਾ ਪਿਉ ਜੋ ਬਚਨੇ ਲੰਬੜਦਾਰ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨਾਲ ਸੀਰੀ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਕਹਿਣ ਤੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਜਮਾਤੀ ਦਾ ਕਤਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖੁਦ ਆਪ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਕਤਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੇਲੂ ਜੋ ਕਿ ਜ਼ਿੰਮੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਸੀਰੀ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਹੱਥੋਂ ਜ਼ਲੀਲ ਕਾਰਨ ਪਿੰਡ ਛੱਡਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਰਿਕਸ਼ਾ ਤਾਂ ਚਲਾਉਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਨਾਲ ਨਾ ਹੀ ਆਪਣਾ ਪਰਿਵਾਰ ਪਾਲ ਸਕਿਆ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਕੁਝ ਬਣਾ ਸਕਿਆ। ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਧੰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਪਾਤਰ ਜਿਵੇਂ ਚੌਕੀਦਾਰ ਜੋ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਪੂਰੀ ਇਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਦੁੱਲਾ ਜੋ ਪਿੰਡ ਛੱਡ ਸ਼ਹਿਰ ਕਮਾਈ ਕਰਨ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਨਸ਼ੇ ਦੀ ਮਾੜੀ ਲੱਤ ਕਾਰਨ ਆਪਣੇ ਜੋਗਾ ਵੀ ਮਸਾ ਹੀ ਕਮਾ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਦੀਸਾ ਜੋ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਹਸਪਤਾਲ ਵਿਚ ਚੌਕੀਦਾਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਕਮਾਈ ਨਾਲ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਘਰ ਅਤੇ ਥਾਂ ਆਪਣਾ ਲੈ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਬਨਸੀ ਜੋ ਕਿ ਬਾਣੀਏ ਰਾਧੂ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬੋਲਚਾਲ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਬੜਾ ਹੀ ਸਮਝਦਾਰ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਮਰਿਆਦਾ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਗਾਮਾ ਜੋ ਝਿਉਰਾ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸਮੇਂ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਗਾਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਜਿਵੇਂ ਕੰਮ ਕਰਦਾ, ਲੰਮਾ ਪਿਆ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਗਾਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਸੰਤੀ ਜੋ ਨੈਣ ਹੈ ਅਤੇ ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਨਾਲ ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਸੰਤੀ ਨੇ ਹੀ ਜਸਲਾਪ ਅਤੇ ਜਰਨੈਲ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੂਰੇ ਘਰ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਸਮੇਂ ਕਿਸੇ ਇਕ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਵਰਗ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸਗੋਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਦੱਬੇ-ਕੁਚਲੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਪੇਂਡੂ ਮਾਹੌਲ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਉਸ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਅਮੀਰ-ਗਰੀਬ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਦਾਸਤਾ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ।

ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪਾਤਰ ਚੋਣ ਸੰਬੰਧੀ ਉਸ ਨਾਰੀ ਪਾਤਰ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜੋ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਔਰਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਔਰਤ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਟਿਵਾਣਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਔਰਤ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਅਤੇ ਹਮਦਰਦੀ ਹਾਸਿਲ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਔਰਤ ਦੇ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਦੋ ਰੂਪ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਹਨ। ਔਰਤ ਦਾ ਇਕ ਰੂਪ ਉਹ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕ ਪਰੰਪਰਾਵਾਦੀ ਔਰਤ ਜੋ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦੁੱਖ ਅਤੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਿਚ ਮੰਨਦੀ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਆਧੁਨਿਕ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਉਮੰਗਾਂ, ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਨ ਲਈ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੈ। ਟਿਵਾਣਾ ਜੀ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚਲੀ ਔਰਤ ਪੜ੍ਹੀ-ਲਿਖੀ ਤੇ ਆਰਥਕ ਪੱਖੋਂ ਸੁਤੰਤਰ ਹੈ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਸੰਤੁਲਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਇਹ ਪਾਤਰਾਂ ਪੜ੍ਹੀਆਂ-ਲਿਖੀਆਂ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਅਦ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿਚ ਬੱਝੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਆਧੁਨਿਕ ਅਤੇ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਸੰਤਾਪ ਭੋਗਦੀਆਂ ਵਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਟਿਵਾਣਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਔਰਤ ਦਾ ਰੂਪ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰੀ, ਪੇਂਡੂ, ਪੜ੍ਹੀ-ਲਿਖੀ, ਅਨਪੜ੍ਹ, ਜਵਾਨ, ਅਧੱਖੜ, ਸੁਹਾਗਣ, ਵਿਧਵਾ-ਗੱਲ ਕਿ ਹਰ ਉਮਰ ਅਤੇ ਹਰ ਸਮਾਜਕ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਔਰਤ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਟਿਵਾਣਾ ਜੀ ਦੇ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੇ ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਉਹਨਾ ਦਾ ਨਾਵਲ 'ਏਹੁ ਹਮਾਰਾ ਜੀਵਣਾ' ਜਿਸ ਵਿਚ ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਪੇਂਡੂ ਔਰਤ ਜੋ ਕਿ ਅਨਪੜ੍ਹ ਅਤੇ ਅਧੱਖੜ ਪਾਤਰ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ 'ਭਾਨੋ' ਹੈ। ਇਹ ਪਾਤਰ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦੇ ਇਲਾਜ ਦੀ ਖਾਤਿਰ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਵੇਚਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਧਰਮ ਦੀ ਅਤੇ ਸੱਚੀ-ਸੁੱਚੀ ਪਤਨੀ ਬਣਨ ਇੱਛਾ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਸਦੀ ਇਹ ਇੱਛਾ ਕਦੇ ਵੀ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਉਸਦੀ ਇਸ ਇੱਛਾ ਕਾਰਨ ਹੀ ਉਸਦਾ ਪਹਿਲਾ ਪਤੀ ਸਰਵਣ ਆਪਣੇ ਹੀ ਭਰਾਵਾਂ ਹੱਥੋਂ ਮਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਵਾਰ ਜਦ ਉਸਦਾ ਪਿਤਾ ਫਿਰ ਉਸਨੂੰ ਵੇਚਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਗੰਗਾ ਵਿਚ ਛਾਲ ਮਾਰਕੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਖਤਮ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸੋਚ ਕੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਇਕੱਠ ਨਾਲ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੌਕਾ ਪਾ ਕੇ ਇਕੱਠ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਉੱਥੇ ਇਕ ਨਰੈਣਾ ਨਾਂ ਦਾ ਅਮਲੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜੋ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਨਹਿਰ ਵਿਚੋਂ ਬਚਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਉਤੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਬਣਾਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਸਦੇ ਘਰ ਰਹਿ ਕੇ ਵੀ ਭਾਨੋ ਧਰਮ ਦੀ ਪਤਨੀ ਨਾ ਬਣਕੇ ਉਹ ਇੱਜ਼ਤ ਨਾ ਪਾ ਸਕੀ ਜਿਸਦੀ ਉਸਨੂੰ ਤਾਂਘ ਸੀ ਅਤੇ ਜਦ ਨਰੈਣਾ ਵੀ ਭਾਨੋ ਵੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਕੋਲ ਵੇਚਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਮਾਜ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਨੂੰ ਰੱਦ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਭਾਨੋ ਘਰੋਂ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਗਵੰਤੀ ਜੋ ਕਿ ਭਾਨੋ ਦੀ ਥਾਂ ਲੈ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਾਰਿਸ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਚਿਰੱਤਰਹੀਣ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਸਤਿਕਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੰਤੀ ਜੋ ਆਪਣੇ ਜਵਾਨ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਪੁੱਤ ਦੀ ਮੌਤ ਦੇ ਦੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਘੁੰਮਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਗੁਆਂਢਣ ਨਾਲ ਹਮਦਰਦੀ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਕਰਤਾਰੀ ਜੋ ਕਿ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਵਸਿਆਂ ਘਰ ਦੇਖ ਕੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਭਰਾ ਦੀਆਂ ਸੁੱਖਾਂ ਮੰਗਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰੀ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹੀ-ਲਿਖੀ ਔਰਤ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਟਿਵਾਣਾ ਜੀ ਦਾ ਨਾਵਲ 'ਖੜ੍ਹਾ ਪੁਕਾਰੇ ਪਾਤਣੀ' ਜਿਸ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹੀਆਂ-ਲਿਖੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਵੀ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਮਾਇਆ ਜੋ ਪਿਤਾ, ਪਤੀ, ਪੁੱਤ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਜ਼ਲੀਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਮਾਨ-ਸਨਮਾਨ ਲਈ ਖੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਘਰ ਛੱਡਕੇ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਡੌਲੀ ਜੋ ਕਿ ਪੜ੍ਹੀ-ਲਿਖੀ ਕੁੜੀ ਹੈ ਅਤੇ ਤਲਾਕਸ਼ੁਦਾ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਾਕੇ ਅਮਰਿਕਾ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮਾਰਿਆ ਦੀ ਸੱਸ ਜੋ ਕਿ ਇਕ ਪਾਸੇ ਖੁਦ ਆਪਣੇ ਹੀ ਪੁੱਤ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਜ਼ਲੀਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਆਪਣੀ ਨੂੰਹ ਉੱਪਰ ਹੁੰਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਵਿਚ ਖੁਦ ਭਾਗੀਦਾਰ ਵੀ ਬਣਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਪਣੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਮਾਂ ਜੋ ਸ਼ਰਾਬੀ ਪਤੀ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਆਤਮ-ਹੱਤਿਆ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਦੀ ਦੂਜੀ ਮਾਂ ਜੋ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਕੀ ਧੀ ਵਾਂਗ ਪਾਲਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵੀ ਉਸਦਾ ਪੂਰਾ ਖਿਆਲ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਨੀਲਮਾ ਜੋ ਕਿ ਸਮਝਦਾਰ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹੀ-ਲਿਖੀ ਨੌਜਵਾਨ ਲੜਕੀ ਹੈ ਅਤੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾ ਖਿਲਾਫ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਵੀ ਛੱਡਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨੀਲਮਾ ਦੀ ਮਾਂ ਜਿਸਨੂੰ ਸਿਰਫ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ ਅਤੇ ਪੈਸੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪਿਆਰ ਹੈ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚਲੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਬੜੇ ਹੀ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਅਣਹੋਏ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਜੇਕਰ ਵਖਰੇਵੇਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਜਿੱਥੇ ਟਿਵਾਣਾ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀ ਪਾਤਰ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਹੱਤਵ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਹੀ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਅਣਹੋਏ, ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਅਤੇ ਕੱਖਾਂ ਵਾਂਗ ਰੁਲਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਟਿਵਾਣਾ ਜਿੱਥੇ ਔਰਤ ਨੂੰ ਮਰਦ ਨਜ਼ਾਇਜ਼ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਦਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਉੱਥੇ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਔਰਤ ਇਕ ਮਰਦ ਤੋਂ ਧੋਖਾ ਖਾ ਕੇ ਅਤੇ ਬਦਲੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਕਾਰਨ ਖੁਦ ਨਜ਼ਾਇਜ਼ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਉਦੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਟਿਵਾਣਾ ਸ਼ਹਿਰੀ ਅਤੇ ਪੇਂਡੂ ਦੋਵੇਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਦੋਵੇਂ ਨਾਵਲਕਾਰ ਨਾਵਲ ਜਗਤ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਅਤੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵੇਂ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਲਪਨਿਕ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸਗੋਂ ਸਮਾਜ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਅਸਲੀ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਤੋਂ ਹੱਥ ਧੋ ਬੈਠੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਅਤੇ ਜਿਹਨਾਂ ਕੋਲ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਬਹੁਤਾਤ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹਾਂ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਕਿਸਾਨੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਇੰਝ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡੇ ਤੇ ਹੰਢਾਇਆ ਹੋਵੇ। ਕਿਸਾਨੀ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ, ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਘਰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੀਰੀਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਟਿਵਾਣਾ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਬੜੇ ਹੀ ਸਚੁੱਜੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚਲੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਜ਼ਲੀਲ ਹੁੰਦੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਔਰਤ ਚਾਹੇ ਪੜ੍ਹੀ-ਲਿਖੀ ਹੋਵੇ ਚਾਹੇ ਅਨਪੜ੍ਹ ਉਹ ਹਰ ਥਾਂ ਆਪਣੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਹੀ ਕਤਲ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਹਾਲਾਤਾਂ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਦੀ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਜੇਕਰ ਇਕ ਔਰਤ ਮਰਦ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿੰਦੀ ਹੈ ਉੱਥੇ ਹੀ ਔਰਤ ਦੂਜੀ ਔਰਤ ਨਾਲ ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਉੱਪਰ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਉਹ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

4.2 ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ

ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਚੰਗਾ ਜਾਂ ਮਾੜਾ ਰੁਤਬਾ ਉਸਦੀ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਉੱਤੇ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਜਿਸਦੀ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਚੰਗੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਕੋਲ ਚੰਗਾ ਮਕਾਨ, ਕਾਰਾਂ, ਜ਼ਮੀਨ ਆਦਿ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਹਰ ਸੁੱਖ-ਸਹੂਲਤਾਂ ਕੋਲ ਹੋਣ, ਇਹ ਸਮਾਜ ਉਸਦਾ ਹੀ ਮਿੱਤਰ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਜੇ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਕੋਈ ਰੁਤਬਾ, ਕੋਈ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਅੱਜ ਸਮਾਜ ਉਸਦੀ ਹੀ ਜੈ-ਜੈਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਕੋਈ ਰੁਤਬਾ ਜਾ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਹੋਵੇ। ਸਰਕਾਰੇ-ਦਰਬਾਰੇ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਹੀ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਚਲਦੀ ਹੈ, ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਬਹਿਣੀ-ਉੱਠਣੀ ਤਕੜੇ-ਅਮੀਰ ਬੰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਹੋਵੇਂ। ਗੱਲ ਕਿ ਪੈਸਾ ਅਜਿਹੀ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਰੁਤਬਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਹੀ ਤਾਂ ਸੁਧਾਰਨ ਲਈ ਅੱਜ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਦੋੜ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ ਤਾਂਕਿ ਉਹ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਖਾਸ ਸਥਾਨ ਬਣਾ ਸਕਣ। ਪਰ ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਬਹੁਤ ਮਾੜੀ ਹੈ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸਥਾਨ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਇੱਜ਼ਤ ਨਹੀਂ। ਇਹਨਾਂ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਨਾਵਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹਨ, ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਬਾਖੂਬੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ 'ਆਬਣ-ਉੱਗਣ', ਅਤੇ 'ਅੰਨ੍ਹੇ ਘੋੜੇ ਦਾ ਦਾਨ' ਵਿਚਲੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਚੰਗੀ ਅਤੇ ਮਾੜੀ ਦੋਵੇਂ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲ 'ਆਬਣ-ਉੱਗਣ' ਵਿਚਲੇ ਮਰਦ-ਔਰਤ ਪਾਤਰਾਂ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਵੀ ਅਤੇ ਮਾੜੀ ਵੀ, ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚ ਪਾਤਰ ਖੁਸ਼ ਅਤੇ ਨਾਖੁਸ਼ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੇ ਮਰਦ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਜੋ ਕਿ ਪਿੰਡ ਦਾ ਰੱਜਿਆ-ਪੁੱਜਿਆ ਸਰਦਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਬੜਾ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਹੈ। ਪੂਰਾ ਪਿੰਡ ਉਸ ਨਾਲ ਅੱਖ ਮਿਲਾਕੇ ਗੱਲ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵੀ ਡਰਦਾ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਘਰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕਮੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਸਥਾਨ ਸੀ। ਜਦ ਵੀ ਉਹ ਖੇਤਾਂ ਵੱਲ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਘੋੜੀ ਉੱਤੇ ਜਾਂਦਾ। ਉਸਦੇ ਖੇਤ ਅਤੇ ਘਰ ਦਾ ਕੰਮ ਸੀਰੀ ਹੀ ਕਰਦੇ। ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਕੜੀ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਰੁਤਬਾ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤਾ। ਪਰ ਸਭ ਕੁਝ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਉਹ ਆਪਣੀ ਸਥਿਤੀ ਨਾਲ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਿਸਦਾ ਪਹਿਲਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਜਦ ਉਸਦੇ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਭਰੇ ਦਿਨ ਆਏ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਇਕੱਲਾ ਜਿਹਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਸਨੇ ਘਰ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਉੱਪਰ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਆਪ ਕਈ ਵਰ੍ਹੇ ਬੈਠਕ ਵਿਚ ਕੈਦ ਹੋ ਕੇ ਬੈਠਾ ਰਿਹਾ। ਇਹਨਾਂ ਹੀ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਪੁੱਤ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਕਮਾਈ ਇੱਜ਼ਤ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਗਵਾ ਲਏ ਸੀ। ਉਸਦੇ ਪੁੱਤ ਦੀਆਂ ਗਲਤ ਹਰਕਤਾਂ ਕਾਰਨ ਅੱਜ ਉਸਦਾ ਰੁਤਬਾ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਰੁਲ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਚੰਗੀ ਜ਼ਮੀਨ-ਜ਼ਾਇਦਾਦ ਕਰਕੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਜੋ ਕਿ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਜ਼ਮੀਨ ਵੀ ਘੱਟ ਸੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਪਹਿਚਾਣ ਵੀ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਵਾਂਗ ਵੱਡੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਉਂਦੀ। ਉਸਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਵਾਂਗ ਟੁੱਟਿਆਂ ਹੋਇਆ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਗੋਂ ਇਕ ਹੀ ਛੱਤ ਥੱਲੇ ਪੂਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਆਪਸ ਵਿਚ ਰਲ-ਮਿਲ ਕੇ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਉਸਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਸੁੱਖ-ਸ਼ਾਂਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਆਪਸ ਵਿਚ ਛੋਟੀ-ਛੋਟੀ ਗੱਲ ਤੇ ਨੋਕ-ਝੋਕ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਫਿਰ ਵੀ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪਰਿਵਾਰ ਇਕ ਕੜੀ ਵਿਚ ਪਰੇ ਕੇ ਰੱਖਿਆਂ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਪਰ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਆਪਣੀ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਵੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਧਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਯੂ.ਪੀ ਵੱਲ ਸਸਤੇ ਭਾਅ ਵਿਚ ਜ਼ਮੀਨ ਖਰੀਦਣ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਘੁੰਮ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਬਚਨਾ ਜੋ ਕਿ ਪਿੰਡ ਦਾ ਲੰਬੜਦਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਜ਼ਾਇਦਾਦ ਵੀ ਚੰਗੀ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਥਾਣੇ ਵਿਚ ਖੂਬ ਜਾਣ-ਪਛਾਣ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਹੀ ਠਾਣੇ ਵਿਚ ਚਲਦੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਕੋਈ ਵੀ ਉਸ ਖਿਲਾਫ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰ ਸਕਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਠਾਣੇ ਵਾਲੇ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਸਨ ਸਗੋਂ ਠਾਣੇਦਾਰ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਉਹ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਤੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਉਸ ਕੋਲ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕਮੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਨਜ਼ਾਇਜ਼ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬਚਨੇ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਬੇਸ਼ੱਕ ਚੰਗੀ ਸੀ ਪਰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਰੁਤਬਾ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਹੈ। ਪਰ ਬਚਨਾ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਆਪਣੇ ਕੰਮਾਂ ਨੂੰ ਅੰਜਾਮ ਦਿੰਦਾ ਰਿਹਾ। ਜਰਨੈਲ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਇੰਨੇ ਇੱਜ਼ਤਦਾਰ ਸਰਦਾਰ ਦਾ ਪੁੱਤ ਹੋ ਕੇ ਉਸਨੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਘਿਰਣਾ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਹਸਿਲ ਕੀਤਾ। ਬੇਸ਼ੱਕ ਉਸਦੀ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਚੰਗੀ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਰੋਕ-ਟੋਕ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਜ਼ਿਆਦਾ ਘਰੇ ਬਾਹਰ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਜਰਨੈਲ ਵੀ ਆਪਣੀ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮਾਹਲਾ ਅਜਿਹਾ ਵਿਅਕਤੀ ਹੈ ਜਿਸਨੇ ਆਪਣੇ ਅਮਲਾਂ ਕਾਰਨ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵੇਚ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਰਹਿੰਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਗਹਿਣੇ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ ਜਿਸਨੂੰ ਉਹ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਛੁਡਾ ਨਾ ਸਕਿਆਂ। ਘਰ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵੀ ਕੁਝ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਸਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ। ਨਾ ਹੀ ਮਾਹਲੇ ਨੇ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸਦੇ ਪੁੱਤਾਂ ਨੇ। ਮਾਹਲਾ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਵਿਲਕਦਾ-ਕਰਲੋਂਦਾ ਰਿਹਾ ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਉਸਦੀ ਮੱਦਦ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਉਹ ਮਜ਼ਾਕ ਅਤੇ ਮੁਸੀਬਤ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਰ ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹੀ ਮੰਨਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੁੰਦਰ ਜੋ ਕਿ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨੌਜਵਾਨ ਗੱਭਰੂ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਹੈ, ਉਸਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੋਨੋਂ ਹੀ ਮਰ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਉਸਦੀ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਬੇਸ਼ੱਕ ਮਾੜੀ ਸੀ ਪਰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਉਹ ਚੰਗਾ ਸਥਾਨ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਕ ਮੁੰਦਰ ਹੀ ਸੀ ਜੋ ਪੂਰੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਖਾਤਿਰ ਪਿੰਡ ਦੇ ਤਾਕਤਵਰ ਬੰਦਿਆਂ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਲੈਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਮੁੰਦਰ ਆਪਣੀ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਤਾਕਤਵਰ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਖਿਲਾਫ ਕੁਝ ਵੀ ਕਰਨ ਵਿਚ ਅਸਮਰਥ ਸੀ। ਬਘਦੂ ਜਿਸ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਨਹੀਂ ਸਨ। ਉਸਦਾ ਪਿਤਾ ਪਹਿਲਾ ਹੀ ਮਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਅਤੇ ਘਰ ਵਿਚ ਰੁਜ਼ਗਾਰ ਦਾ ਕੋਈ ਸਾਧਨ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਬਘਦੂ ਵੀ ਮੁੰਦਰ ਵਾਂਗ ਨਾ-ਖੁਸ਼ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦੀ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ ਇੰਨੀ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਪਿੰਡ ਦੇ ਵਿਰੋਧੀਆਂ ਖਿਲਾਫ ਲੜ ਸਕੇ। ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਉਸ ਵਰਗ ਦੀ ਜੋ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ ਕਾਰਨ ਪਿਛੜੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਨਾਕਾਰੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਵਰਗ ਸੀ-ਸੀਰੀਆਂ ਦਾ ਜੋ ਆਪਣੀ ਆਰਥਿਕ ਤੰਗੀ ਕਾਰਨ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰਾਂ ਦੇ ਸੀਰੀ ਤਾਂ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਸੀ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਣਦਾ ਹੱਕ ਅਤੇ ਇੱਜ਼ਤ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਨਸੀਬ ਨਾ ਹੋਏ। ਅਜਿਹੇ ਹੀ ਵਰਗ ਵਿਚੋਂ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਭੁੰਡੇ ਦੀ ਜੋ ਕਿ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੰਬੜਦਾਰ ਬਚਨੇ ਦਾ ਸੀਰੀ ਹੈ। ਭੁੰਡੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਰਗ ਨਾਲ ਵੈਰ ਕਮਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਰਦਾਰ ਬਚਨੇ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਭੁੰਡੇ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਪਲ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਜਦ ਭੁੰਡੇ ਦੀ ਬਾਂਹ ਤੇ ਸੱਟ ਲੱਗਣ ਕਾਰਨ ਬਚਨੇ ਦੇ ਕੰਮ ਦਾ ਨਾ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਭੁੰਡੇ ਨੂੰ ਕੰਮ ਉੱਤੇ ਹਟਾ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਭੁੰਡੇ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਵੀ ਮੰਦੀ ਹੋ ਗਈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਸੀ। ਬੰਤਾ ਅਤੇ ਭੋਲੂ ਜੋ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸੀਰੀ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਸੀ ਅਤੇ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਜ਼ਲੀਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਆਪਣੀ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਬਿਲਕੁਲ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸੀ। ਘਾਪੇ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਜੋ ਕਿ ਬਚਨੇ ਦਾ ਸੀਰੀ ਸੀ ਅਤੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਮੇਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੀ ਘੜੇ ਵਿਚੋਂ ਪਾਣੀ ਪੀ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮਾਰ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਬੇਵੱਸ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਮਾਜੂ ਜੋ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਹੱਥ ਵਟਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚਲੀ ਸਥਿਤੀ ਅਣਗੋਲੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਜਰਨੈਲ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਜ਼ਲੀਲ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਆਪਣੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ ਸੀ। ਮਰਦ ਪਾਤਰਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇਸਤਰੀ ਪਾਤਰ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਜਨ ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਚੰਗੀਆਂ ਅਤੇ ਮਾੜੀਆਂ ਹਨ। ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਤਨੀ ਭਗਵੰਤ ਕੌਰ ਜੋ ਕਿ ਬਰਮੁੰ ਵੱਲ ਦੀ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਸਨ। ਉਸਦੇ ਘਰ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕਮੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਜਲਦੀ ਹੀ ਮਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਜੋ ਚੰਗੇ ਘਰਾਣੇ ਦੀ ਧੀ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਦੀ ਨੂੰਹ ਹੈ। ਜਿਸਦਾ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਰੁਤਬਾ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਵਧੇਰੇ ਚੰਗੀ ਸੀ। ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਆਪਣੀ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਵੀ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੂੰ ਆਰਥਿਕ, ਸਰੀਰਕ ਆਦਿ ਪੱਖੋਂ ਕੋਈ ਕਮੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਮਾਨਸਿਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਕੋਈ ਕੋਈ ਖੁਸ਼ੀ ਨਹੀਂ ਨਸੀਬ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬੇਸ਼ੱਕ ਉਹ ਵੱਡੇ ਘਰ-ਬਾਰ ਦੀ ਮਾਲਕਣ ਸੀ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਸਭ ਕੁਝ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਉਹ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਨਾ ਮਾਣ ਸਕੀ। ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਤਨੀ ਮਹਾਂਕੁਰ ਜਿਸਨੂੰ ਹੋਰ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਕੋਈ ਦੁੱਖ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਸ ਆਪਣੀਆਂ ਨੂੰਹਾਂ ਦੀਆਂ ਚੁਗਲੀਆਂ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਰੱਤੀ ਜੋ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਗਿਰੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ ਬਦਚਲਣ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਔਰਤ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਕਲੰਕ ਮੰਨ ਕੇ ਉਸਦਾ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਪਿੰਡ ਛੱਡ ਕੇ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨੰਦੋਂ ਜੋ ਮਾਹਲੇ ਦੀ ਪਤਨੀ ਹੈ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ ਤ੍ਰਿਸਯੋਗ ਪਾਤਰ ਮੰਨਿਆਂ ਗਿਆਂ। ਉਸਦੀ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਾੜੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵੀ ਕੋਈ ਖਾਸ ਰੁਤਬਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਅਮਲੀ ਅਤੇ ਪੁੱਤ ਆਵਰਾ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸੀ। ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਕਿਸਮਤ ਨੂੰ ਰੋਂਦੀ ਹੈ। ਬਘਦੂ ਦੀ ਮਾਂ ਜੋ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਦਾ ਹਰ ਥਾਂ ਸਾਥ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਬਿਨਾਂ ਗੱਲ ਤੋਂ ਖਹਿ-ਬਾਜੀ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਕੁਝ ਖਾਸ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਇਸੇ ਲਈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਨੂੰ ਛੁਡਾ ਨਾ ਸਕੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਪਾਤਰ ਆਪਣੀ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਭੋਗ ਰਹੇ ਸਨ ਫਿਰ ਚਾਹੇ ਉਹ ਚੰਗੀ ਸੀ ਜਾਂ ਫਿਰ ਮਾੜੀ। ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦੂਜੇ ਨਾਵਲ 'ਅੰਨ੍ਹੇ ਘੋੜੇ ਦਾ ਦਾਨ' ਵਿਚਲੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ ਉੱਪਰ ਝਾਤ ਮਾਰਦੇ ਹਾਂ। ਮੇਲੂ ਦਾ ਬਾਪੂ ਜਿਸਦੀ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਾੜੀ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਘਰ ਵੀ ਕਾਨੂੰਆਂ ਦੀ ਚਾਰਦੀਵਾਰੀ ਨਾਲ ਬਣਿਆਂ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪ ਮੰਜੇ ਤੇ ਪਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਤੇ ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰਨ ਜਾਂਦੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਪੁੱਤ ਸ਼ਹਿਰ ਕਮਾਈ ਭੋਜਿਆਂ ਸੀ ਤਾਂ ਕਿ ਉਸਦੀ ਕਮਾਈ ਨਾਲ ਘਰ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਤੰਗੀ ਕੁਝ ਸੁਧਰ ਸਕੇ ਪਰ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਆਪਣੀ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਲਾਚਾਰ ਮੰਨਦਾ ਹੋਇਆ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਧਰਮਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਵਧੀਕੀ ਹੰਦੀ ਹੈ ਜਦ ਉਸਨੂੰ ਘਰੇ ਬੇਘਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬਿਨਾਂ ਕਸੂਰ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿਚ ਢੱਕ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਧਰਮੇ ਨੂੰ ਵੀ ਪੁਲਿਸ ਘੜੀਸ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਧਰਮੇ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਤ ਬਹੁਤ ਹੀ ਤਰਸਯੋਗ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ ਕੋਈ ਮਹੱਤਵ ਸਥਾਨ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਆਪਣੀ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਦੁੱਖੀ ਹੈ। ਪਾਲਾ ਜੋ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਮੁੰਡੇ ਬਹੁਤ ਮਿਹਨਤੀ ਹਨ ਅਤੇ ਪੂਰੇ ਘਰ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਸਾਂਭੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਫੀਨਾ ਜੋ ਕਿ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨੌਜਵਾਨ ਪੜ੍ਹਿਆਂ ਲਿਖਿਆਂ ਮੁੰਡਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫੌਜ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸਦੀ ਆਰਥਿਕ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਸੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਮਾਣਯੋਗ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੀ। ਮੇਲੂ ਜਿਸ ਦੀ ਨਾ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਤ ਚੰਗੀ ਸੀ ਨਾ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਕੋਈ ਪਛਾਣ ਸੀ। ਪਿੰਡ ਛੱਡਕੇ ਉਹ ਸ਼ਹਿਰ ਕਮਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਚਲਾ ਗਿਆ ਪਰ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਨਸ਼ੇ ਦੀ ਲੱਤ ਲੱਗਣ ਕਾਰਨ ਨਾ ਉਹ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕਮਾ ਸਕਿਆ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪਿੰਡ ਮੁੜਨ ਯੋਗਾ ਰਿਹਾ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਆਪਣੀ ਹਾਲਤ ਤੋਂ ਕਾਫੀ ਨਿਰਾਸ਼ ਸੀ। ਸਰਪੰਚ ਜੋ ਕਿ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵੀ ਚੰਗਾ ਰੁਤਬਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਵੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਮੇਲੂ ਦੀ ਮਾਂ ਜੋ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰਾਂ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਦਿਹਾੜੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂਕਿ ਉਸਦੇ ਘਰ ਦੋ ਟਾਇਮ ਚੁੱਲ੍ਹਾਂ ਬਲ ਸਕੇ। ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਹਾਲਤ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਤੰਗ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਨਾ ਹੀ ਉਸਦੇ ਘਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਚੰਗੀ ਸੀ ਨਾ ਹੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਸੀ। ਦਿਆਲੋ ਜੋ ਕਿ ਮੁਟਿਆਰ ਕੁਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਗੁਆਂਢ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਫੀਨੇ ਨੂੰ ਮਨੋ-ਮਨੀ ਪਿਆਰ ਕਰਦੀ ਸੀ ਪਰ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਬਿਆਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਨਾ ਹੀ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਉਸਨੇ ਕੁਝ ਬਦਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਜਿਹੋ-ਜਿਹੇ ਵੀ ਹਾਲਾਤ ਸੀ ਉਸਨੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਸਿੱਖ ਲਿਆਂ ਸੀ। ਧਰਮੇ ਦੀ ਪਤਨੀ ਅਤੇ ਨੂੰਹ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਹੋਈ ਵਧੀਕੀ ਦਾ ਡਟਕੇ ਸਾਹਮਣਾ ਤਾਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਆਪਣੀ ਆਰਥਿਕ ਤੰਗੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਨਾ ਹੁੰਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਕਾਰਨ ਦੁੱਖ ਭੋਗ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਬੀਰੋ ਜੋ ਮੇਲੂ ਦੀ ਪਤਨੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰਕੇ ਉਸੇ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਉਸ ਮੁਤਾਬਿਕ ਢਾਲ ਕੇ ਜੀਵਨ ਨਿਰਬਾਹ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਕਈ ਆਪਣੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਬਦਲਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਕਈਆਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮੁੱਕਦਰ ਮੰਨ ਕੇ ਸਵਿਕਾਰ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ।

ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਨਾਵਲ 'ਖੜ੍ਹਾ ਪੁਕਾਰੇ ਪਾਤਣੀ' ਵਿਚਲੀ ਪਾਤਰ ਮਾਇਆ ਜੋ ਕਿ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਪਿਆਰ ਅਤੇ ਆਪਣੇਪਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਲੈ ਕੇ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਜਵਾਨੀ ਤੱਕ ਦਾ ਸਫਰ ਤਹਿ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਉਸਨੂੰ ਆਰਥਿਕ ਪੱਖੋਂ ਤਾਂ ਸਭ ਕੋਝ ਮਿਲਿਆਂ ਪਰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਉਹ ਰੁਤਬਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆਂ ਜਿਸ ਦੀ ਉਸਨੂੰ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਚਾਹ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਇਸ ਹਾਲਤ ਨੂੰ ਸਵਿਕਾਰ ਤਾਂ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਮਾਇਆ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਮਾਂ ਜੋ ਘਰ ਵਿਚ ਸਭ ਕੁਝ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਪਤੀ ਦੀ ਮਾਰ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ ਨਾ ਕਰ ਸਕੀ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਜੀਵਨ-ਲੀਲਾ ਸਮਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਦੀ ਦੂਜੀ ਮਾਂ ਜੋ ਆਪਣੀਆਂ ਦੋਹਾਂ ਧੀਆਂ ਨੂੰ ਲਾਡ-ਲਡਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦ ਉਸਦੀ ਧੀ ਦੀ ਕੁੱਖ ਉਜਾੜਨ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਰੀਤਾਂ ਨੂੰ ਨਾਕਾਰਦੀ ਹੈ। ਡੌਲੀ ਜੋ ਪੜ੍ਹੀ ਲਿਖੀ ਹੈ ਸਮਾਜ ਦੀ ਬਿਨਾਂ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਤਲਾਕਸ਼ੁਦਾ ਵਿਆਕਤੀ ਨਾਲ ਘਰ ਵਸਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਸ਼ੀਲਾ ਜੋ ਆਪਣੀ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਲ ਤੇ ਸਵਾਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਕਮਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਨੀਲਮਾ ਜੋ ਆਰਥਿਕ ਪੱਖੋਂ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਔਰਤ ਉੱਪਰ ਹੋਏ ਜੁਲਮਾ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਦੀ ਸੱਸ ਜੋ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਸੁਖੀ ਹੈ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਬਹੁਤੇ ਦੀ ਲਾਲਚੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਦਾਜ ਲੈਣ ਜਾਂ ਦੇਣ ਨੂੰ ਮਾੜਾ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੀ। ਟਿਵਾਣਾ ਜੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਨਾਵਲ 'ਏਹੋ ਹਮਾਰਾ ਜੀਵਣਾ' ਜਿਸ ਵਿਚਲੀ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਭਾਨੋ ਹਰ ਥਾਂ ਬਲੀ ਚੜ੍ਹਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਆਰਥਿਕ ਤੰਗੀ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣਾ ਆਪ ਵੇਚਣ ਲਈ ਰਾਜ਼ੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਅੰਤ ਵਿਚ ਉਹ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਭਗਵੰਤੀ ਜੋ ਕਿ ਚਰਿੱਤਰਣਹੀਣ ਹੋ ਕੇ ਵੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਸਥਾਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਇਸ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ ਹੈ। ਸੰਤੀ ਜੋ ਆਰਥਿਕ ਪੱਖੋਂ ਠੀਕ ਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਤੀਤ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ। ਇੰਝ ਦੋਵੇਂ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ।

4.3- ਵਿਦਰੋਹ ਦੀ ਭਾਵਨਾ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਅਤੇ ਆਜ਼ਾਦੀ ਭਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਊਣਾ ਲੋਚਦਾ ਹੈ। ਆਦਮੀ ਚਾਹੇ ਅਮੀਰ ਹੋਣੇ ਤੇ ਚਾਹੇ ਗਰੀਬ ਹਰ ਕੋਈ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਪੱਖੋਂ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਰਹਿਣ ਦੀ ਚਾਹਤ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਮਿਹਨਤ ਭਰਿਆ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਸੁੱਖ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜਦ ਉਸਦੇ ਮਿਹਨਤ ਲਗਨ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਕੰਮਾਂ ਕਰਕੇ ਵੀ ਉਸਦੀ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਚੰਗੀ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਕੋਈ ਯੋਗ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਬਣਦੀ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਜ਼ਲੀਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਇਕ ਨਾ ਇਕ ਦਿਨ ਵਿਦਰੋਹ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਜਨਮ ਲੈ ਹੀ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਚਾਹੇ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਲਾ ਤਾਕਤਵਰ ਹੀ ਕਿਉਂਕਿ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਹਰ ਇਕ ਦੀ ਸਹਿਣ ਸ਼ਕਤੀ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਜਦ ਇਹ ਸਹਿਣ ਸ਼ਕਤੀ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸਦੇ ਕਈ ਵਾਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਭਿਆਨਕ ਸਿੱਟੇ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਸਹਿਣ ਵਾਲਾ ਵੀ ਇਕ ਆਮ ਇਨਸਾਨ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਉੱਪਰ ਹੁੰਦੇ ਜੁਲਮਾਂ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਦਾ ਰਹੇਗਾ। ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਵਿਦਰੋਹ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਟਿਵਾਣਾ ਜੀ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਦ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਸਹਿਣ ਸ਼ਕਤੀ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਜਵਾਬ ਦੇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਦ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਤਮ-ਸਨਮਾਨ ਲਈ ਖੜ੍ਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲ 'ਆਬਣ-ਉੱਗਣ' ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਕਈ ਪਾਤਰ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਤਮ-ਸਨਮਾਨ ਲਈ ਵਿਦਰੋਹ ਕੀਤਾ। ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭੁੰਡਾ ਜੋ ਕਿ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੰਬੜਦਾਰ ਦੇ ਘਰ ਸੀਰੀ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਜਮਾਤ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਹੋ ਕੇ ਆਪਣੇ ਸਰਦਾਰ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਸ ਨਾਲ ਸਭ ਨਾਰਾਜ਼ ਸੀ ਪਰ ਉਸਨੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਵੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਅੰਤ ਵਿਚ ਜਦ ਭੁੰਡੇ ਦੀ ਬਾਂਹ ਤੇ ਸੱਟ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੇ ਯੋਗ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਕੰਮ ਤੋਂ ਹਟਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਇਕ ਪੈਸਾ ਨੀ ਮਿਲਦਾ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਸਦੀ ਘਰ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬਹੁਤ ਮਾੜੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਮੰਡੀ ਵਿਚ ਦਿਹਾੜੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਉਹ ਇਕ ਜਾਂ ਦੋ ਦਿਨ ਦਿਹਾੜੀ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਮੰਜੇ ਤੇ ਪਿਆ ਰਹਿੰਦਾ। ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾ ਹੋਈ ਵਧੀਕੀ ਦਾ ਬਚਨੇ ਲੰਬੜਦਾਰ ਤੋਂ ਬਦਲਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਇਹ ਮੌਕਾ ਉਸਨੂੰ ਉਦੋਂ ਮਿਲਿਆ ਜਦ ਬਚਨਾ ਰਾਤ ਨੂੰ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਰੱਤੀ ਦੇ ਘਰ ਆ ਵੜਦਾ ਹੈ ਤੇ ਭੁੰਡਾ ਪਿੱਛੋਂ ਦੀ ਵਾਰ ਕਰਕੇ ਗੰਡਾਸੀ ਨਾਲ ਉਸਦੀਆਂ ਬਾਂਹਾਂ ਵੱਢ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇੰਝ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਵਿਦਰੋਹ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਦਲਾ ਲੈ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਮਾਹਲਾ ਜੋ ਸ਼ਰਾਬੀ ਆਦਮੀ ਸੀ ਅਤੇ ਨਸ਼ੇ ਪੂਰੇ ਕਰਨ ਦੀ ਖਾਤਿਰ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵੇਚ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਹੜੀ ਬਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਹ ਗਹਿਣੇ ਧਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਨਾ ਛੁਡਾ ਸਕਿਆਂ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਪਹਿਲਾ ਉਹ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆ ਦੀਆਂ ਮਿੰਨਤਾਂ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਕਿ ਉਸਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਾ ਦੇਣ ਤੇ ਉਸਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਛੁਡਾ ਦੇਣ ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਉਸਦੀ ਗੱਲ ਨਾ ਸੁਣੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੱਦਦ ਕੀਤੀ ਅੰਤ ਉਹ ਵਿਦਰੋਹ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰੋਜ਼ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਅੱਗੇ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀ ਕੇ ਬੈਠ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਤੇ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢਦਾ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਤੱਕ ਇੰਝ ਹੀ ਬੋਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਪਰ ਉਸਦੀ ਫਿਰ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਮੱਦਦ ਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਅੰਤ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਅੱਗੇ ਝੁਕ ਗਿਆ ਅਤੇ ਨਹਿਰ ਵਿਚ ਛਾਲ ਮਾਰਕੇ ਮਰ ਗਿਆ। ਬਘਦੂ ਜੋ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਤਾਕਤਵਾਰ ਜਮਾਤਾਂ ਨਾਲ ਟੱਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਵੱਧ ਰਹੇ ਜੁਲਮਾਂ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਦਾ ਅੰਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਆਪ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿਚ ਫਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸੱਤ ਸਾਲ ਲਈ ਜੇਲ੍ਹ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੁੰਦਰ ਵੀ ਬਘਦੂ ਵਾਂਗ ਇਹਨਾਂ ਤਾਕਤਵਾਰ ਜਮਾਤਾਂ ਖਿਲਾਫ ਮੁਹਿੰਮ ਚਲਾਉਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਸਾਰੇ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਇਕ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ ਅਤੇ ਬਘਦੂ ਵਾਂਗ ਸੱਤ ਸਾਲ ਲਈ ਜੇਲ੍ਹ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭੋਲੂ ਜੋ ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੱਡੇ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਘਰ ਸਿਰੀ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਗੱਲ-ਗੱਲ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਜ਼ਲੀਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਪਰ ਅੰਤ ਵਿਚ ਉਸ ਅੰਦਰ ਵੀ ਵਿਦਰੋਹ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਿਨਾਂ ਕੰਮ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੰਝ ਹੀ ਉਸਦਾ ਭਰਾ ਬੰਤਾ ਜਿਸਨੂੰ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਘਰ ਦੇਰ ਨਾਲ ਪੱਠੇ ਲਿਆਉਣ ਕਾਰਨ ਮਾੜਾ ਬੋਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਆਪਣੀ ਚੁੱਪ ਤੋੜਦਾ ਹੋਇਆ ਆਪ ਹੀ ਨੌਕਰੀ ਛੱਡਕੇ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਾਜੂ ਘਾਪੇ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਜੋ ਬਚਨਾ ਹੁਣਾ ਨਾਲ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਿਆਸ ਲੱਗੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੀ ਘੜੇ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਪੀ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਸਨੂੰ ਬੇਰਹਿਮੀ ਨਾਲ ਕੁਟਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਘਰ ਜਾਂ ਕੇ ਓਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਭੜਾਸ ਕੱਢਦਾ ਅਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਜਾਣ ਤੋਂ ਮਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗਾਲ਼ਾਂ ਵੀ ਕੱਢਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਉਸਦੇ ਅੰਦਰ ਪੈਂਦਾ ਹੋਏ ਵਿਦਰੋਹ ਨੂੰ ਸ਼ਾਤ ਕਰਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਅਜਿਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਵੱਡੇ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰਾਂ ਨਾਲ ਵੈਰ ਕਮਾ ਸਕਣ। ਇਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਔਰਤ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਜਿਸਨੇ ਆਪਣੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰ ਲਿਆ ਸੀ ਅਤੇ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਦੀ ਰਹੀ। ਰੱਤੀ ਜੋ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਮਿਲੇ ਧੋਖੇ ਕਾਰਨ ਗਲਤ ਰਾਹ ਚੁਣ ਤਾਂ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਇਸ ਫੈਸਲੇ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਇਸੇ ਲਈ ਤਾਂ ਜਦ ਉਸਨੂੰ ਠਾਣੇਦਾਰ ਲਈ ਸੱਦਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਘਰੋਂ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਬੇ ਸਾਧੂ ਦੇ ਘਰ ਰਾਤ ਕੱਟਦੀ ਹੈ। ਪਹਿਲਾ ਪਹਿਲ ਉਹ ਇਹ ਸਭ ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਕਰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਜਦ ਉਸ ਉੱਪਰ ਹਰ ਕੋਈ ਮਾੜੀ ਅੱਖ ਰੱਖਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸਦਾ ਵਿਦਰੋਹ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਘਰ ਛੱਡਕੇ ਕਿਤੇ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦਾ ਦੂਜਾ ਨਾਵਲ 'ਅੰਨ੍ਹੇ ਘੋੜੇ ਦਾ ਦਾਨ' ਵਿਚ ਧਰਮਾ ਜਿਸਨੂੰ ਕੁਝ ਪੈਸੇ ਦੇ ਲਾਲਚ ਕਾਰਨ ਬੇਘਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਦੋਵੇਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾ ਹੀ ਪੁਲਿਸ ਫੜਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਉਹ ਬੇਵੱਸ ਆਪਣੇ ਢਾਹੇ ਹੋਏ ਕੋਠੇ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਆਪਣੀ ਜਿੰਦ ਤੇ ਅਤਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹ ਹੁਣ ਵਿਦਰੋਹ ਕਰਨ ਲਈ ਪੂਰਾ ਤਿਆਰ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੇ ਚੁੱਪ ਵੱਟ ਕੇ ਦੇਖ ਲਿਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਜਦ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲੇ ਵਿਹੜੇ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ- ਆਪਣੇ ਘਰੀ ਜਾਣ ਲਈ ਆਖਦਾ ਤਾਂ ਧਰਮਾ ਅੱਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਬੋਲਦਾ ਹੈ। ਮੇਲੂ ਜੋ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰਾਂ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਪਿੰਡ ਛੱਡ ਕੇ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਹੋਰ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਜ਼ਲੀਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਜੋ ਮੌਜੂਦਾ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਵਿਦਰੋਹ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੇਲੂ ਦੀ ਮਾਂ ਜੋ ਦਿਹਾੜੀ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਾਲਣ ਤੇ ਸਾਂਗ ਤੋੜਨ ਕਾਰਨ ਜ਼ਲੀਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਵਿਦਰੋਹ ਤਾਂ ਕਰਦੀ ਹੈ ਸਾਹਮਣੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਘਰ ਆ ਕੇ ਆਪਣੀ ਭੜਾਸ ਕੱਢਦੀ ਹੈ। ਫੀਨੇ ਦੀ ਮਾਂ ਜੋ ਪੁੱਤ ਦੇ ਘਰੋਂ ਜਾਣ ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਦੁੱਖ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਗਾਲ਼ਾਂ ਕੱਢਦੀ ਤਾਕਤਵਾਰ ਜਮਾਤਾ ਖਿਲਾਫ ਬੋਲਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਗਰੀਬੀ ਅਤੇ ਅਮੀਰੀ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਘੋਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜਿੱਤ ਅਮੀਰੀ ਦੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਦੇ ਨਾਵਲ 'ਖੜ੍ਹਾ ਪੁਕਾਰੇ ਪਾਤਣੀ' ਵਿਚ ਮਾਇਆ ਜੋ ਪਹਿਲਾ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਆਪਣੇ ਉੱਪਰ ਹੁੰਦੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿਣ ਕਰਦੀ ਰਹੀ ਅਤੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਮਾਨ-ਸਨਮਾਨ ਦੀ ਖਾਤਿਰ ਬਿਨਾਂ ਸਮਾਜ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਘਰ ਛੱਡਕੇ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਵਾਪਿਸ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਮਾਇਆ ਦੀ ਮਤਰੇਈ ਮਾਂ ਜੋ ਮਾਇਆ ਉੱਪਰ ਹੁੰਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਖਿਲਾਫ ਖੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਇਆ ਦੀ ਸੱਸ ਵੱਲੋਂ ਉਸਦੀ ਅਣਜੰਮੀ ਧੀ ਨੂੰ ਕੁੱਖ ਵਿਚ ਹੀ ਮਾਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਉਸ ਖਿਲਾਫ ਵਿਦਰੋਹ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਨੀਲਮਾ ਜੋ ਇਕ ਔਰਤ ਉੱਪਰ ਹੁੰਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਖਿਲਾਫ ਖੜਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਵੀ ਛੱਡਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਟਿਵਾਣਾ ਜੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਨਾਵਲ 'ਏਹੋ ਹਮਾਰਾ ਜੀਵਣਾ' ਦੀ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਭਾਨੋ ਜੋ ਕਦੇ ਭਰਾ ਲਈ ਅਤੇ ਕਦੇ ਪਿਓ ਦੀ ਖਾਤਿਰ ਵਿਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਭਾਨੋ ਦਾ ਧਰਮ ਦੀ ਪਤਨੀ ਬਣਨ ਦਾ ਸੁਪਨਾ ਕਦੇ ਵੀ ਪੂਰਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਲਈ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਮਰਦ ਦੀ ਓਟ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਅੰਤ ਜਦ ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਉਸਨੂੰ ਹੋਰ ਥਾਂ ਵੇਚਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਭਾਨੋ ਸਭ ਤੋਂ ਕਿਨਾਰਾ ਕਰਕੇ ਘਰੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੱਸੇ ਕਿਤੇ ਦੂਰ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਪਾਤਰ ਚੋਣ ਬੜੀ ਹੀ ਸੋਚ-ਸਮਝ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੇ ਪਾਤਰ ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ ਦੀ ਝਲਕ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਾਤਰ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਉਹ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਣਗੋਲੇ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆਂ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਰੱਖਿਆਂ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਮਾਜ ਵਿਚਲੇ ਇਹਨਾਂ ਸਾਧਨ ਵਿਹੂਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਪਣੀਆਂ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਸੰਬੰਧੀ ਸੋਚ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮਾੜਾ ਕਰਨ ਸਮਝ ਕੇ ਭੋਗਦੇ ਹੋਇਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਅਸਲ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਆਪਣੀ ਅਜਿਹੀ ਨਿਵੇਕਲੀ ਰਚਨਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋਏ ਹਨ।

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਅਧਿਆਇ ਪੰਜਵਾਂ

ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀਆਂ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਜੁਗਤਾਂ ਅਤੇ ਕਲਾ ਪੱਖ

ਨਾਵਲ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਤੱਤ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਵਾਲਾ ਸਾਹਿਤ-ਰੂਪ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਵਲ ਦਾ ਸਾਹਿਤ-ਰੂਪ ਦਾ ਆਰੰਭਕ ਤੱਤ ਬਿਰਤਾਂਤ ਹੀ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਬਿਰਤਾਂਤ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਨਿਰਾ ਪੁਰਾ ਵਿਸਥਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ਸਗੋਂ ਇਹ ਤਾਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਸਿਸਟਮ ਵਿਚ ਬੱਝੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਘਟਨਾਵਾਂ ਪਾਤਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਘਟਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਸਮੇਂ ਤੇ ਸਥਾਨ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪਾਤਰ, ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨ ਦੇ ਤੱਤ ਵੀ ਨਾਵਲ ਦੀ ਰੂਪ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਆ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਾਵਲ ਘਟਨਾਵਾਂ, ਪਾਤਰਾਂ, ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨ ਦੀ ਕਿਸੇ ਸਿਸਟਮ ਵਿਚ ਬੱਝੀ ਪ੍ਰਸਤੁਤੀ ਹੈ ਜੋ ਬਿਰਤਾਂਤ-ਜੁਗਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਇਹ ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਦੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਨਾਲ ਜੁੜਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਦੌਰ ਦੇ ਪ੍ਰਤੱਖਣ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਨੁਸਾਰ ਅਜੋਕੇ ਯਥਾਰਥ ਦੇ ਲੁਕਵੇਂ ਅਤੇ ਦਿਸਣਹਾਰ ਪਸਾਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾਤਮਕਤਾ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਹ ਆਪਣੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਪ੍ਰਗਟਾਅ-ਸ਼ੈਲੀ ਮੁਤਾਬਕ ਆਪਣੇ ਰਚਨਾ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਵਡੇਰੇ ਅਤੇ ਬਹੁਪਸਾਰੀ ਸੰਦਰਭਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਨਾਵਲ ਦੀਆਂ ਰੂਪਕਾਰਕ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਇਤਿਹਾਸਕ, ਸਮਾਜਕ, ਸਭਿਆਚਾਰਕ, ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਿਕ ਸਮਰੱਥਾਵਾਂ ਇਕੋ ਵੇਲੇ ਸੰਗਠਿਤ ਸਮੁੱਚੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਅੱਜ ਦੇ ਸਰਬ-ਸਧਾਰਨ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿਵਹਾਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਮਨੋਸਥਿਤੀਆਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਚੌਗਿਰਦੇ ਵਿਚਲੇ ਸਮਾਜਿਕ ਯਥਾਰਥ ਦੇ ਪਰਤ-ਦਰ-ਪਰਤ ਪਸਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।

5.1 ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀਆਂ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਜੁਗਤਾਂ

ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਨਾਵਲਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਚੁੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਜੁਗਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਨੂੰ ਸਫਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਵਸਾਉਣ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਕਸਾਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਰਾਹੀਂ ਅੱਗੇ ਤੋਰਦਿਆ ਹੋਏ ਅੰਤ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਹੈ। ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਜਗੀਰਦਾਰੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਹਾਸਿਆਗਤ ਲੋਕਾਂ ਉੱਪਰ ਹੋ ਰਿਹਾ ਅਤਿਆਚਾਰ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਸਾਧਨ ਵਿਹੂਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਤਾਂਕਿ ਇਹਨਾਂ ਪਿਛੜੇ ਹੋਏ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਕੋਈ ਜਾਣਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਬਾਰੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਅੱਜ ਅਜਿਹੇ ਲੋਕ ਵੱਸਦੇ ਹਨ ਜੋ ਜਗੀਰਦਾਰਾਂ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਜ਼ਲੀਲ ਹੁੰਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ।

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ/ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਜੁਗਤਾਂ:-

ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲ 'ਅੰਨ੍ਹੇ ਘੋੜੇ ਦਾ ਦਾਨ' ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ/ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਜੁਗਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਨਾਵਲ ਰਾਹੀਂ ਸਮਾਜ ਵਿਚਲੇ ਅਸਲ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਸਫਲ ਵੀ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਸਮਾਜ ਦੇ ਅਸਲ ਯਥਾਰਥ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਦ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪੁਰਾਣੀ ਕਥਾ ਜਿਸਨੂੰ ਤਾਇਆ ਬਿਸ਼ਨਾ ਆਪਣੇ ਭਤੀਜੇ ਮਾਘੀ ਨੂੰ ਸੁਣਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਇਹ ਕਥਾ ਵਾਲੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਪਾ ਕੇ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਵਿਚਲੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾ ਹੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਅਰਥ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਪੜ੍ਹਨ ਤੇ ਇਕ ਵਾਰ ਪਾਠਕ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਕਹਾਣੀ ਸ਼ਾਇਦ ਦੇਵੀ-ਦੇਵਤਿਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਹੀ ਗੱਲ ਲੱਭਣ ਲਈ ਪਾਠਕ ਬੜੀ ਹੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਨਾਲ ਇਸਨੂੰ ਪੜ੍ਹਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਆਰਥਿਕ ਤੰਗੀਆਂ ਅਤੇ ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਨੂੰ ਆਉਂਦਾ ਭਿਆਨਕ ਸੁਪਨਾ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿਲ੍ਹੇ ਜਿਠੇ ਉੱਚੇ ਮਕਾਨ ਢਹਿ-ਢੇਰੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਵਾਪਰ ਰਹੀਆਂ ਅਸਲ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰ ਰਹੇ ਆਪਣੀ ਗਰੀਬੀ ਤੋਂ ਬੇਵੱਸ ਹੋਏ ਇਕ ਮਜ਼ਦੂਰ ਦੀ ਖੰਘ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ:-

“ਦਿਆਲੋ ਦੀ ਬੇਬੇ... ਉੱਠ ਕੇ ਘੁੱਟ ਚਾਹ ਈ ਕਰ ਲੈਂਦੀ...”¹

ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੇ ਕਸ਼ਟਾਂ ਭਰੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਸਦੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਤਰਸਯੋਗ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਗਰੀਬ ਮਜ਼ਦੂਰ ਦੀ ਦਾਸਤਾ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਘਟਣ ਦਾ ਸਥਾਨ ਪੇਂਡੂ ਇਲਾਕਾ ਹੈ। ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਸਵੇਰੇ ਦੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਸਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਉਦੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਦ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲਾ ਮਜ਼ਦੂਰ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਚਾਹ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਆਖਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਜਿਕਰ ਉੱਪਰ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਰਾਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਪੇਂਡੂ ਔਰਤ ਦੀ ਤਰਸਯੋਗ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਯਥਾਰਥ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਦ ਮੇਲੂ ਦੀ ਮਾਂ ਰਾਤ ਦੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਦਿਹਾੜੀ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਔਰਤ ਦਾ ਉਹ ਰੂਪ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੀ ਆਰਥਿਕ ਤੰਗੀ ਤੋਂ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋ ਕੇ ਦਿਹਾੜੀ ਕਰਨ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਹੱਡ-ਭੰਨਵੀਂ ਮਿਹਨਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਰਾਤ ਦੀਆਂ ਬੇਹੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ ਖਾਂ ਕੇ ਆਪਣਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕੋਈ ਮਨ-ਘੜਤ ਕਹਾਣੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਔਰਤ ਨੂੰ ਇੰਝ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਉਹ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਰਸ ਦੀ ਪਾਤਰ ਬਣ ਸਕਦੀ ਹੈ ਸਗੋਂ ਸਮਾਜ ਦਾ ਸੱਚ ਹੈ ਯਥਾਰਥ ਹੈ ਜਿਸਤੋਂ ਸਭ ਨੇ ਪਾਸਾ ਵੱਟਿਆਂ ਹੋਇਆ ਸੀ ਪਰ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਇਸਨੂੰ ਬੜੀ ਹੀ ਸੱਚਾਈ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਕਿ ਔਰਤ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਉੱਤੋਂ ਪਰਦਾ ਚੁੱਕਿਆ ਜਾ ਸਕੇ ਅਤੇ ਔਰਤ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਮਰਦ ਬਰਾਬਰ ਸਥਾਨ ਮਿਲ ਸਕੇ। ਘਰ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਕਾਰਨ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੇ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਵੀ ਗਰੀਬੀ ਦਾ ਸੰਤਾਪ ਭੋਗਦੇ ਹਨ ਜੋ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਦ ਮੇਲੂ ਦਾ ਛੋਟਾ ਮੁੰਡਾ ਸਵੇਰੇ ਸਕੂਲ ਜਾਣ ਦੀ ਬਜਾਏ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਚਰਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਧੀ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਦਿਨ ਰਾਤ ਲੱਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਪੇਂਡੂ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਬਹੁਤ ਖਾਸ ਅਹਿਮੀਅਤ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕੋਲ ਇਕ ਵੀ ਟੁਕੜਾ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਆਪਣਾ ਹੈ ਉਹ ਕਦੇ ਭੁੱਖਾ ਨਹੀਂ ਮਰਦਾ ਪਰ ਜਿਸ ਕੋਲ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਇਕ ਵੀ ਟੁਕੜਾ ਨਹੀਂ ਉਹ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਰਾਤ ਤੱਕ ਦੀ ਰੋਟੀ ਦੇ ਫਿਕਰ ਵਿਚ ਲੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਮੀਨ ਹਰ ਕੋਈ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂਕਿ ਉਹ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਰ ਕਰ ਸਕੇ, ਪਸ਼ੂਆਂ ਲਈ ਚਾਰਾ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕੇ ਪਰ ਜੇ ਭੂਮੀਹੀਣ ਗਰੀਬ ਮਜ਼ਦੂਰ ਹਨ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦਾ ਢਿੱਡ ਭਰਨ ਲਈ ਦੂਜੇ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਉੱਪਰ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਮੇਲੂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦ ਉਸਦਾ ਛੋਟਾ ਮੁੰਡਾ ਪਸ਼ੂਆਂ ਨੂੰ ਚਾਰਨ ਲਈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਪਸ਼ੂ ਕਈ ਵਾਰ ਚਰਦੇ-ਚਰਦੇ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰਾਂ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਗਾਲ਼ਾਂ ਸਹਿਣੀਆ ਪੈਂਦੀਆਂ ਅਤੇ ਇਕ ਦਿਨ ਤਾਂ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਵਲੋਂ ਉਸਦੀ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਕੱਟੀ ਦੀ ਬੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁੱਟਮਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਕੱਟੀ ਦੀ ਲੱਤ ਤੋਂ ਲਹੂ ਵਗਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਭੈਣ-ਭਰਾ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀ ਸੱਚਾਈ ਨਾਵਲ ਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਵੱਡੀ ਭੈਣ ਮਾਂ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਦਾ ਦਰਜਾ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਅਜਿਹਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਉਦੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਦ ਦਿਆਲੋ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਛਿੰਦੇ ਨੂੰ ਪਸ਼ੂ ਚਾਰਨ ਲਈ ਮਨਾ ਕੇ ਉਸਨੂੰ ਲਾਲਚ ਦਿੰਦੀ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ:-

“ਤੈਨੂੰ ਆਥਣੇ ਆਏ ਨੂੰ ਖੋਪਾ ਦੇਉਂ ਖਾਣ ਨੂੰ; ਅੰਦਰ ਲਕੋ ਕੇ ਠੂਠੀ ਰੱਖੀ ਪਈ ਐ।”²

ਪੇਂਡੂ ਮਜ਼ਦੂਰ ਵਰਗ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬੜਾ ਹੀ ਕਠਿਨ ਅਤੇ ਮਿਹਨਤ-ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਭਰਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਦਿਹਾੜੀ ਉੱਤੇ ਹੀ ਨਿਰਭਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜਦ ਦਿਹਾੜੀਆਂ ਨਾਲ ਵੀ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਢਿੱਡ ਨਹੀਂ ਭਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਹ ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਜੀਵਨ ਵੱਲ ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਮਾਜ ਦਾ ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਦੁਖਦਾਈ ਯਥਾਰਥ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਮੇਲੂ ਜੋ ਸ਼ਹਿਰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਮਾਈ ਕਰਨ ਲਈ ਤੇ ਵਾਪਿਸ ਆਉਣ ਦਾ ਕਦੇ ਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਆ ਅਤੇ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਪੰਜ-ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ ਘਰ ਆ ਕੇ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ। ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੇ ਯਥਾਰਥ ਦੇ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਜੁਗਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਪੇਂਡੂ ਸਮਾਜ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਤਾਂ ਕੀਤੀ ਪਰ ਇੱਥੇ ਪ੍ਰਗਤੀ ਤਾਂ ਹੋਈ ਪਰ ਇਸਦੇ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮੇਲੂ ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਲਪੇਟ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣਾ ਅਤੇ ਮੁੜ ਪਿੱਛੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਰਸਤੇ ਬੰਦ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸੀ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਮਾੜੀ ਧਿਰ ਤਾਕਤਵਰ ਜਮਾਤਾਂ ਤੋਂ ਮਾਤ ਖਾਂ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾੜੀ ਧਿਰ ਵਾਲਾ ਸਿਵਾਏ ਪਛਤਾਵੇ ਅਤੇ ਬੋਲਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਕੁਝ ਵੀ ਕਰਨ ਵਿਚ ਅਸਮਰਥ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦ ਪਿੰਡ ਦਾ ਚੌਕੀਦਾਰ ਦੌੜਾ-ਦੌੜਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਹੋਈ ਅਜਿਹੀ ਘਟਨਾ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਸੁਣਕੇ ਇਕ ਵਾਰ ਤਾਂ ਰੂਹ ਕੰਬ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਚੌਕੀਦਾਰ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ ਧਰਮਾ ਜੋ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਗਰੀਬ ਆਦਮੀ ਹੈ ਜੋ ਸੀਰੀ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰਾਂ ਦੇ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਾਗਾਂ ਦੀ ਰਾਖੀ ਕਰਨ ਲਈ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ ਕੋਠਾ ਛੱਤ ਕੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਜਿੱਥੇ ਧਰਮਾ ਤੇ ਉਸਦਾ ਸਾਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿ ਰਹੇ ਸਨ। ਜੋ ਅਚਾਨਕ ਖੇਤਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਨੇ ਕਾਰਖਾਨਾ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲਿਆ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਨਾਲ ਲੱਗਦੇ ਧਰਮੇ ਦੇ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਕੋਠੇ ਵਾਲਾ ਥਾਂ ਵੀ ਮਹਿੰਗੇ ਭਾਅ ਵੇਚ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਧਰਮਾ ਬੇਘਰ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸਦਾ ਸਾਰਾ ਸਮਾਨ ਚੁੱਕ ਕੇ ਬਾਹਰ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਆਪਸੀ ਹਮਦਰਦੀ ਅਤੇ ਔਖੇ ਸਮੇਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇਣਾ ਇਹ ਵੀ ਇਕ ਸਮਾਜ ਦਾ ਅਸਲ ਸੱਚ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅੱਖੋਂ ਓਹਲੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਘਟਨਾ ਉਦੋਂ ਵਾਪਰਦੀ ਹੈ ਜਦ ਧਰਮੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਬਰਾਦਰੀ ਵਾਲੇ ਉਸਦੀ ਮੱਦਦ ਲਈ ਉਸ ਨਾਲ ਆ ਖੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਆਰਥਿਕ ਤੰਗੀ ਤੋਂ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਵਿਅਕਤੀ ਜਦ ਵਿਰੋਧੀ ਤਾਕਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਆਪਣੇ ਉੱਪਰ ਹੁੰਦੇ ਅਨਿਆਂ ਨੂੰ ਸਹਿਣ ਕਰਦਾ ਜਦ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਦ ਉਹ ਵਗਾਵਤ ਦੇ ਰਾਹ ਤੁਰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਅਕਸਰ ਵਾਪਰਦਾ ਵੇਖਿਆਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਧਰਮੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਖਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਚੁੱਪ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਪੁਲਿਸ ਉਸਨੂੰ ਧੁਹ ਕੇ ਲਿਜਾਦੀ ਹੋਈ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪਰਮਾਣ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮਾੜੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਕ ਲਈ ਬੋਲਣ ਦਾ ਵੀ ਅਧਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਮਜ਼ੋਰ ਵਰਗ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਹਿਮ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਵਰਗ ਇਹਨਾਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਵਰਗ ਉੱਪਰ ਭਾਰੀ ਹੁੰਦਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਨਾਰੀ ਦੇ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਉਸਦੀ ਸਥਿਤੀ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਕ ਔਰਤ ਜੋ ਗਰੀਬੀ ਅਤੇ ਤਾਕਤਵਰ ਜਮਾਤਾਂ ਦੇ ਜੁਲਮਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿਣ ਕਰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਖਿਲਾਫ ਕੁਝ ਕਰਨ ਲਈ ਅਸਮਰਥ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਧਰਮੇ ਦੀ ਪਤਨੀ ਅਤੇ ਨੂੰਹ ਰੋਣ ਕਰਲੋਣ ਤੋਂ ਸਿਵਾਏ ਕੁਝ ਨਾ ਕਰ ਸਕੀਆ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਾੜੇ ਕਰਮ ਮੰਨਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਸਮਾਜ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਯਥਾਰਥ ਹੈ ਜੋ ਤਾਕਤਵਰ ਵਿਰੋਧੀ ਜਮਾਤਾਂ ਦਾ ਗਰੀਬ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਬੁਰਾ ਸਲੂਕ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮਾੜੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸਾਥ ਨਾ ਦੇਣਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਬਰਾਬਰ ਦੀਆਂ ਜਮਾਤਾਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦੇ ਕੇ ਗਰੀਬ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਠੇਸ ਪਹੁੰਚਾਉਣਾ। ਇਸੇ ਸੱਚ ਨੂੰ ਉਦੋਂ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦ ਸਾਰਾ ਪਿੰਡ ਧਰਮੇ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮੱਦਦ ਲਈ ਸਰਪੰਚ ਕੋਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੱਦਦ ਦਾ ਲਾਰਾ ਲਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਗਲੇ ਲਾਹੁਣ ਲਈ ਭੇਜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਿੱਛੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾਂਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਇਹਨਾਂ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਅਤੇ ਘਰਾਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਦੀ ਹਾਲਤ ਇੰਨੀ ਮਾੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵੀ ਪੰਚਾਇਤ ਜਾਂ ਫਿਰ ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਵੱਲ ਕੋਈ ਧਿਆਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਗੰਦਗੀ ਕਾਰਨ ਇਹ ਬੇਵੱਸ ਲਾਚਾਰ ਗਰੀਬ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚਲੇ ਅਸਲ ਸੱਚ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਦ ਮੇਲੂ ਦੀ ਪਤਨੀ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਸਮੇਤ ਸ਼ਹਿਰ ਪੁੱਜਦੀ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਮੇਲੂ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਾਤਰ ਦੀ ਨੂੰਹ ਤੇ ਉਸਦਾ ਭਰਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਾਂਦਿਆਂ ਸਾਰ ਹੀ ਰਿਕਸ਼ੇ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਹੜਤਾਲ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ ਦੇ ਨਾਲ ਸ਼ਹਿਰੀ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸੱਚ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਕਮਾਉਣਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਪਾਲਣਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਕਠਿਨ ਕੰਮ ਹੈ। ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚਲੀ ਗੰਦਗੀ ਨੂੰ ਉਦੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਦ ਮੇਲੂ ਦੀ ਪਤਨੀ ਇਕ ਗੰਦੀ ਜਿਹੀ ਬਸਤੀ ਵਿਚ ਇਕ ਕਿਰਾਏ ਦੇ ਮਕਾਨ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਔਰਤ ਆਪਣੇ ਪੇਕਿਆ ਅਤੇ ਸਹੁਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਅਸਲ ਸੱਚ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਦਫਨ ਕਰਕੇ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸੇ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਭਲਾਈ ਸਮਝਦੀ ਹੈ। ਮੇਲੂ ਦੀ ਪਤਨੀ ਵਲੋਂ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਚੁੱਪ ਰਹਿਣ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਲਈ ਤਰਲਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਇਸ ਭੇਤ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਤੋਂ ਰੋਕਦੀ ਹੋਈ ਭਰਾ ਦੀਆਂ ਮਿੰਨਤਾਂ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਮੇਲੂ ਦੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਜੁਗਤ ਵਰਤ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਬਾਕੀ ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਬਣਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਪਤੀ ਦੀ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਮਾੜੇ ਦਿਨ ਉਸੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬਤੀਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮੇਲੂ ਦੇ ਪਿੰਡੋਂ ਆਏ ਇਕ ਹੋਰ ਨੌਜਵਾਨ ਦੀਸਾ ਜੋ ਪੇਂਡੂ ਸਮਾਜ ਵਿਚੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਆਪਣੀ ਮਿਹਨਤ ਸਦਕਾ ਖੂਬ ਕਮਾਈ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਬਾਕੀਆਂ ਲਈ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਵੀ ਦੱਸਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਮੁੱਲ ਪੈਦਾ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਇਹ ਕੋਈ ਚਮਤਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਕ ਨੇ ਆਪਣਾ ਜਾਦੂ ਚਲਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਪਿੱਛੇ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਜੋ ਮੇਲੂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਕਮਾਈ ਕਰਨ ਸ਼ਹਿਰ ਆਇਆ ਸੀ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਮਾੜੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਹੁਤ ਜਲਦ ਦਿਸਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਮੇਲੂ ਤੇ ਉਸਦੇ ਦੋ ਹੋਰ ਸਾਥੀ ਜੋ ਮੇਲੂ ਨਾਲ ਰਿਕਸ਼ਾ ਚਲਾਉਂਦੇ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਨਸ਼ੇ ਦੇ ਮੂੰਹ ਆਪਣੀ ਕਮਾਈ ਉਡਾ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਦੋਸ਼ ਆਪਣੀ ਕਿਸਮਤ ਨੂੰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਅਜਾਈ ਗਵਾ ਕੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਜ਼ਰੂਰ ਪਛਤਾਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਮੇਲੂ ਪਛਤਾਉਂਦਾ ਹੈ ਆਪਣੇ ਬੀਤੇ ਸਮੇਂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਵਿਚ ਨਾ ਲੱਗਣ ਕਾਰਨ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਕੋਸਦਾ ਹੋਇਆ ਪਿੰਡ ਨਾ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਨੌਜਵਾਨਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਪਿਆਰ ਭਰੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਡਰ ਕਾਰਨ ਦਬਾ ਕੇ ਰੱਖਣਾ ਯਥਾਰਥ ਹੈ। ਜੋ ਇਸ ਨਾਵਲ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਦ ਪਿੰਡ ਦਾ ਹੋਣਹਾਰ ਗੱਭਰੂ ਨੌਜਵਾਨ ਮੁੰਡਾ ਫੀਨਾ ਜੋ ਫੌਜ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਘਰ ਦੀ ਸਾਰੀ ਕਬੀਲਦਾਰੀ ਨਜਿੱਠ ਲਈ ਸੀ। ਦਿਆਲੋ ਦਾ ਉਸਨੂੰ ਮਨੋ-ਮਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਉਸ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣਾ ਪਰ ਇਸ ਭੇਤ ਨੂੰ ਦਿਲ ਵਿਚ ਰੱਖਣਾ ਕਿਉਂਕਿ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਕਦੇ ਪਰਵਾਨ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਜਦ ਪਿੰਡ ਦੇ ਹੀ ਮੁੰਡੇ-ਕੁੜੀ ਵੱਲੋਂ ਅਜਿਹਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਸਮਾਜ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਦੇਣ ਦਾ ਹੱਕ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦਿਆਲੋ ਵਰਗੀ ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਅਣਜਾਣ ਸ਼ਹਿਰੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਉਸਨੂੰ ਅਲੋਕਾਰੀ ਮੰਨਦੀ ਹੋਈ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਗਰੀਬ ਲੋਕਾਂ ਉੱਪਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਮਾਮੂਲੀ ਜਿਹੇ ਬਣਕੇ ਰਹਿ ਗਏ ਹਨ ਜਿਸ ਸੰਬੰਧੀ ਕੋਈ ਵੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਉਠਾਉਂਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਅਜਿਹਾ ਹੋਣ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਘਟਨਾ ਉਦੋਂ ਵਾਪਰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸਿਰਫ ਸ਼ੱਕ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਇਕ ਗਰੀਬ ਦੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁੱਟਮਾਰ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਕੁੱਟਮਾਰ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਇਆ ਬੋਧਾ ਜਿਸਦੀ ਮਾਂ ਹਾਲੇ-ਬੇਹਾਲ ਹੋਈ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਰੋਦੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ:-

“ਵੇ ਥੋਡੇ ਤਿੰਨੇਂ ਮਰ ਜਾਣ ਵੇ! ਥੋਡੇ ਕੋਈ ਦੀਵਾ ਜਗੌਣ ਆਲਾ ਨਾ ਰਹੇ ਰੱਬ ਕਰਕੇ! ਮੈਨੂੰ ਥਿਆ-ਜੋਂ ਤਾਂ ਥੋਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਾੜ ਕੇ ਕੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਖਾ-ਜਾਂ ਵੇ ਰਾਕਸ਼ੋ!...ਬੂ-ਬੂ, ਬੂ ਵੇ ਡਾਢਿਆਂ ਬੂ!”³

ਇਸ ਘਟਨਾ ਨਾਲ ਕਮਜ਼ੋਰ ਵਰਗ ਉੱਪਰ ਹੋ ਰਹੇ ਅੱਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਇਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਗਰੀਬ ਸਾਧਨ ਵਿਹੁਣੇ ਲੋਕ ਆਪਣੀ ਲਾਚਾਰੀ ਕਾਰਨ ਕਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਸਕਦੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਸੁਣਵਾਈ ਸੀ ਤੇ ਮੌਕੇ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਵੀ ਤਾਕਤਵਰ ਜਮਾਤਾਂ ਦੇ ਹੱਕ ਵਿਚ ਭੁਗਤ ਰਹੀ ਸੀ। ਦਿਹਾੜੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਆਦਮੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਔਰਤ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਬੂਰਾ ਸਲੂਕ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਲੀਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੇਲੂ ਦੀ ਮਾਂ ਦਿਹਾੜੀ ਕਰਕੇ ਘਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਉਂਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਹੋਏ ਬੂਰੇ ਸਲੂਕ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਵੀ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਵਧੀਕੀਆਂ ਦਾ ਮਾਮਲਾ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਤ ਮੇਲੂ ਦਾ ਬਾਪੂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮੁੰਡੇ ਕੋਲ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾਣ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲੱਭੂ ਨਾਲ ਘਰੋਂ ਤੁਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇੰਝ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਚਲਦੀ ਹੋਈ ਅੰਤ ਵਿਚ ਮੇਲੂ ਦੇ ਬਾਪੂ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾਣ ਤੇ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਕਮਜ਼ੋਰ, ਸਾਧਨ ਵਿਹੂਣੇ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਤੰਗੀ ਕਾਰਨ ਬੇਵੱਸੀ ਭਰਿਆਂ ਜੀਵਨ ਗੁਜ਼ਾਰਦੇ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਰੋਧੀ ਤਾਕਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਕਰਦੀਆਂ ਬੜੇ ਹੀ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਬੇਫਿਕਰ ਹੋਏ ਰਹਿ ਰਹੇ ਸਨ। ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੇ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਜੁਗਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਸਾਰਥਕ ਬਣਾਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਅਸਲ ਸੱਚ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦੂਜੇ ਨਾਵਲ 'ਆਥਣ-ਉੱਗਣ' ਦੀ ਜਿਸਨੂੰ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਜੁਗਤਾਂ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ/ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਵਾਦੀ/ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਜੁਗਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬੜੀ ਹੀ ਸਰਲਤਾ ਅਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਵੀ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਲੜੀਬੱਧ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਪਾਠਕ ਦੀ ਰੋਚਕਤਾ ਅਤੇ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚਲੇ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਸੂਰਜ ਚੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਉੱਚ ਕਿਸਾਨੀ ਦਾ ਨਿਮਨ ਕਿਸਾਨੀ ਨਾਲ ਖਹਿਣਾ ਅਤੇ ਨਿਮਨ ਕਿਸਾਨੀ ਦਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਦੱਬੇ ਹੋਏ ਰਹਿਣਾ ਦਾ ਯਥਾਰਥ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਕਈ ਉਦਾਹਰਣ ਦੇਖੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਦ ਇਸ ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਦੂਜੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣਦਾ ਹੈ ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਦੁਰਘਟਨਾ ਉਸ ਸਮੇਂ ਵਾਪਰਦੀ ਹੈ ਜਦ ਵਿਹੜੇ ਦਾ ਇਕ ਨਿਮਨ ਕਿਸਾਨੀ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ ਮਾਹਲਾ ਹੈ ਇਕ ਥੜ੍ਹੀ ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਹੋਕਰੇ ਮਾਰਦਾ ਆਪਣੀ ਮੈਲੀ ਜਿਹੀ ਪੱਗ ਨੂੰ ਲਾਹ ਕੇ ਸਿਰ ਖੁਰਖਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸਤੋਂ ਉਸਦੀ ਸਰੀਰਕ ਬਣਤਰ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮਾਹਲੇ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਕੋਈ ਮਨਘੜਤ ਕਹਾਣੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਮਾਜ ਵਿਚਲੇ ਅਸਲ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਪਹਿਲਾ ਹੀ ਥੋੜਾ-ਥੋੜਾ ਸੰਕੇਤ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਨਿਮਨ ਕਿਸਾਨ ਉੱਚ ਕਿਸਾਨ ਦੇ ਜੁਲਮਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਇਆ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਫੁਡਾਉਣ ਲਈ ਲੋਕਾਂ ਅੱਗੇ ਤਰਲੇ ਪਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਉਸਦੀ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਤਾਂ ਸੀ ਪਰ ਮੱਦਦ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਕੋਈ ਇਕ ਗਰੀਬ ਲਈ ਤਕੜੇ ਨਾਲ ਲੋਹਾ ਲੈਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬੁਜਦਿਲੀ ਅਤੇ ਤਕੜੇ ਦੀ ਹਮਾਇਤ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪੱਖ ਸਾਫ਼ ਝਲਕ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਦ ਕੋਈ ਵੀ ਗਰੀਬ ਆਪਣੇ ਹੱਕ ਲਈ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਤਕੜੇ ਪੱਖ ਵੱਲੋਂ ਅਕਸਰ ਹੀ ਚੁੱਪ ਕਰਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਹਲੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦ ਉਹ ਆਪਣੀ ਇਸ ਤਰਸਯੋਗ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਵੱਡੇ ਸਰਦਾਰ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸ਼ਰੇਆਮ ਲੋਕਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਨਿੰਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸਰਦਾਰ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਜੋ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਖਤ ਸੀ ਮਾਹਲੇ ਨੂੰ ਡਰਾ ਕੇ ਉੱਥੋਂ ਤੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਜੋ ਚੰਗੀ ਹੈਸੀਅਤ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸੇ ਦੀ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਚੜ੍ਹਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਫਿਰ ਚਾਹੇ ਉਹ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਮਾੜਾ ਲੋਕ ਉਸਨੂੰ ਹੀ ਸਲਾਮਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹਾ ਕੁਝ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਦ ਪਿੰਡ ਦੇ ਰੱਜੇ-ਪੁੱਜੇ ਸਰਦਾਰ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਜਿਸ ਕੋਲ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕਮੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਕੋਈ ਸੱਤੇ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਸੰਪੂਰਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਜੋ ਇਸ ਸਮਾਜ ਦਾ ਯਥਾਰਥ ਹੈ ਅਜਿਹਾ ਜੀ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕੋਲ ਸਭ ਕੁਝ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਸੁਖ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਕਹਿਣ ਨੂੰ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਦੋ ਪੁੱਤ ਜੋ ਚੰਗੇ ਗੱਭਰੂ ਜਵਾਨ ਸਨ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਵੱਡਾ ਮੁੰਡਾ ਫੌਜ ਵਿਚ ਭਰਤੀ ਸੀ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਸਮੇਤ ਉੱਥੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਛੋਟਾ ਮੁੰਡਾ ਜਰਨੈਲ ਜੋ ਕਿ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੰਬੜਦਾਰ ਬਚਨੇ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਅਤੇ ਨਜ਼ਾਇਜ਼ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਆਪਣੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਇੰਨੇ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਕਮਾਈ ਇੱਜ਼ਤ ਨੂੰ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਮਿਲਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਪਿੱਛੇ ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਅਤੇ ਛੋਟਾ ਮੁੰਡਾ ਇਕੱਲੇ ਘਰ ਵਿਚ ਆਪਸ ਵਿਚ ਨਿੱਕੀਆਂ-ਨਿੱਕੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਆਪਣਾ ਸਮਾਂ ਬਤੀਤ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਕ ਔਰਤ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਿਵੇਂ ਆਪਣੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਹਾਲਤਾਂ ਨਾਲ ਸਮਝੋਤਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੇ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨੂੰਹ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਫ਼ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਇਕ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਬਣਕੇ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਔਰਤਾਂ ਹਨ ਜੋ ਇੰਝ ਹੀ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਬਸਰ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਮਰਦ ਲਈ ਇਕ ਔਰਤ ਦਾ ਸਾਥ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸਾਥ ਛੁੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਮਰਦ ਇਕਦਮ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦ ਉਸਦੀ ਧਰਮ ਪਤਨੀ ਭਗਵਾਨ ਕੌਰ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਬਹੁਤ ਹੀ ਇਕੱਲਾਪਣ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਘਰ ਦੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਛੱਡਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਕ ਹਨੇਰੇ ਵਾਲੀ ਬੈਠਕ ਵਿਚ ਕੈਦ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਸਾਲ ਇੰਝ ਹੀ ਬਤੀਤ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦ ਉਸਨੂੰ ਕੁਝ ਹੋਸ਼ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਦੋਂ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਸਿਵਾਏ ਪਛਤਾਵੇ ਦੇ ਉਸ ਕੋਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਚਦਾ। ਪੇਂਡੂ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਭੈਣ-ਭਰਾ ਨੂੰ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਵਾਲਾ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਝਲਕ ਉਦੋਂ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਜਦ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦਾ ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਕ ਦਿਨ ਉਸਨੂੰ ਦੁਨਿਆਂ ਵਿਚ ਕੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਅਤੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥੋਂ ਕੀ-ਕੀ ਗਵਾ ਲਿਆ ਬਾਰੇ ਦੱਸਦਾ ਹੋਇਆਂ ਝਿੜਕਦਾ ਹੈ ਆਪਣੇ ਮੁੰਡੇ ਜਰਨੈਲ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਕਰਨ ਲਈ ਤਾੜਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਕ ਔਰਤ ਨੂੰ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਨਜ਼ਾਇਜ਼ ਸੰਬੰਧਾਂ ਲਈ ਉੱਥੇ ਹੀ ਕਈ ਅਜਿਹੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਵੀ ਹਨ ਜੋ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਵੀ ਗੈਰ-ਮਰਦ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਉਣ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀਆਂ ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਦਾ ਰੂਪ ਰੱਤੀ ਨਾਂ ਦੀ ਤੀਵੀਂ ਦੇ ਰੂਪ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜੋ ਪਿੰਡ ਦੀ ਨੂੰਹ ਹੋ ਕੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਹੀ ਲੰਬੜਦਾਰ ਬਚਨੇ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਸਰਦਾਰ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਛੋਟੇ ਮੁੰਡੇ ਜਰਨੈਲ ਨਾਲ ਨਜ਼ਾਇਜ਼ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਉਹ ਉਸਨੂੰ ਸ਼ਰੇਆਮ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਟਿਊਬਵੈੱਲ ਤੇ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਤੋਂ ਸਾਫ਼ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ:-

“ਹੱਛਾ ਫੇਰ ਖੇਤ ਚੱਲ ਸਕਦੇ ਓਂ ਮੋਤੀਆਂ ਆਲਿਓ?”⁴

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਸਮਾਜ ਵਿਚਲਾ ਇਹ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਯਥਾਰਥ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਲੈ ਕੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਕੁਝ ਪਾਤਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਅਕਸਰ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਈ ਵਾਰ ਦੱਬੇ-ਕੁਚਲੇ ਲੋਕ ਜੋ ਵਿਰੋਧੀ ਤਾਕਤਾਂ ਦੇ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਇਹਨਾਂ ਖਿਲਾਫ ਕੁਝ ਕਰਨ ਲਈ ਕਈ ਹੀ ਨੀਤੀਆਂ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਅਸਫਲ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਪਿੱਛੇ ਕਈ ਸਾਰੇ ਕਾਰਨ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਸੀ। ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਸੀ ਫੁੱਟ ਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਦੇ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿੰਦਾ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਕਾਰਨ ਵੱਧਦੀ ਗਰੀਬੀ। ਗਰੀਬੀ ਵਿਚ ਜਦ ਇਨਸਾਨ ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ ਹੱਥ-ਪੈਰ ਮਾਰਕੇ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਹ ਕਈ ਗਲਤ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦ ਪਿੰਡ ਦੇ ਨੌਜਵਾਨ ਵਰਗ ਵਿਚੋਂ ਮੁੰਦਰ, ਬਘਦੂ, ਬਾਬਾ ਸਾਧੂ ਆਦਿ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਖਿਲਾਫ ਕੋਈ ਨੀਤੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕੱਠ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਵਿਹੜੇ ਦੀ ਆਪਸੀ ਫੁੱਟ ਕਾਰਨ ਸਾਰੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਹੀ ਲੜਨਾ-ਝਗੜਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸਦਾ ਫਾਇਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਤਾਕਤਾਂ ਲੈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਵਿਹੜੇ ਵਿਚਲੇ ਗਰੀਬੀ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਏ ਭੁੰਡੇ ਵਰਗੇ ਜੋ ਵਿਰੋਧੀ ਤਾਕਤਾਂ ਨਾਲ ਰਲਕੇ ਆਪਣੇ ਹੀ ਜਮਾਤੀਆਂ ਖਿਲਾਫ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਵਾਰ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਸਰਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਹਾਲਤਾਂ ਅੱਗੇ ਝੁਕਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਕੁਝ ਸਰਦਾਰ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਹੁੰਦਾ ਜਦ ਉਸਦੇ ਮੁੰਡੇ ਜਰਨੈਲ ਦੇ ਕਾਰਨਾਮਿਆਂ ਕਾਰਨ ਉਸਨੂੰ ਵਿਹੜੇ ਵਾਲਿਆਂ ਅੱਗੇ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਜਦ ਵਿਰੋਧੀ ਤਾਕਤਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਦਾ ਕਹਿਰ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਖਿਲਾਫ ਇਕੱਠ ਹੋਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਆਮ ਲੋਕ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਆਪਣੀ ਆਰਥਿਕ ਤੰਗੀ ਕਾਰਨ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਤੋਂ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਜਦ ਇਨਸਾਨਾਂ ਦੇ ਉਹਨਾਂ ਉੱਪਰ ਕੀਤੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਵਿਰੋਧ ਵਿਚ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਔਰਤ ਫਿਰ ਚਾਹੇ ਉਹ ਮਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਪਤਨੀ, ਧੀ ਅਤੇ ਨੂੰਹ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ ਹਰ ਥਾਂ ਆਪਣੇ ਜ਼ਜ਼ਬਾਤਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਨਾ ਹੀ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਮਾਜ ਵਿਚਲੀ ਔਰਤ ਦਾ ਸੱਚ ਹੈ ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਸਥਿਤੀ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨੂੰਹ ਦੀ ਹੈ ਜੋ ਵੱਡੇ ਸਰਦਾਰਾਂ ਦੀ ਧੀ ਅਤੇ ਨੂੰਹ ਹੈ ਪਰ ਹਾਲਾਤਾਂ ਅੱਗੇ ਝੁਕਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਅਤੇ ਬੇਵੱਸ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਘਰੇ ਮਹੀਨਾ-ਮਹੀਨਾ ਬਾਹਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪਿੰਡ ਦੀ ਹੀ ਔਰਤ ਨਾਲ ਨਜ਼ਾਇਜ਼ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਇਹ ਸਭ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਨਾ ਇਕ ਔਰਤ ਲਈ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੈ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨੂੰਹ ਬਰਦਾਸ਼ ਕਰਦੀ ਆਪਣਾ ਪਤਨੀ ਧਰਮ ਅਤੇ ਨੂੰਹ ਹੋਣ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਪੂਰਾ ਕਰਦੀ ਇਕ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਪੇਂਡੂ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿਚ ਲੜਦੇ ਦੇਖਣਾ ਅਤੇ ਤਾਨੇ-ਮਿਹਣੇ ਦਿੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਅਨਪੜ੍ਹਤਾਂ ਦਾ ਜਿੱਥੇ ਸਬੂਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਉੱਥੇ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਔਰਤ ਦਾ ਦੂਜੀ ਔਰਤ ਨੂੰ ਸ਼ਰੇਆਮ ਸਭ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਜ਼ਲੀਲ ਕਰਨਾ ਕਈ ਵਾਰ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਦ ਇਕ ਪਾਸੇ ਬਘਦੂ ਦੀ ਮਾਂ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਭੁੰਡੇ ਦੀ ਤੀਵੀਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮਿਹਣੇ ਦਿੰਦੀਆਂ ਉੱਚੀ-ਉੱਚੀ ਬੋਲ ਰਹੀਆਂ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਜ਼ਲੀਲ ਕਰਦੀਆਂ ਦਿਸਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਕ ਔਰਤ ਜਦ ਬਗ਼ਾਵਤ ਤੇ ਉੱਤਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਵਧੀਕੀ ਨੂੰ ਬਰਦਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਦੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਤੀ ਨਾਲ ਇਹ ਘਟਨਾ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਵਾਪਰਦੀ ਹੈ ਜਦ ਉਹ ਆਪਣੇ ਘਰ ਆਏ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਕੁੱਟਦੀ ਹੋਈ ਘਰੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਜੱਟ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਨਾਲ ਲਗਾਵ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਾਂ ਵਾਂਗ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਕੋਲ ਜ਼ਮੀਨ ਜਿੰਨੀ ਮਰਜ਼ੀ ਹੋਵੇ ਫਿਰ ਵੀ ਉਸਨੂੰ ਕਦੇ ਸੰਤੁਸ਼ਟੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਭਰਾ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦ ਉਹ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਯੂ.ਪੀ. ਵਿਚ ਜ਼ਮੀਨ ਲੈਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਗਰੀਬੀ ਕਾਰਨ ਘਰ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਇੰਨੀ ਮਾੜੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਪਾਲਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਮਾਹਲੇ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦ ਉਸਦੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਨਸ਼ੇ ਕਾਰਨ ਵਿਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਰਹਿੰਦੀ ਉੱਪਰ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਸਦੇ ਘਰ ਦੀ ਮਾੜੀ ਹਾਲਤ, ਮੁੰਡਿਆਂ ਦਾ ਅੱਲਥ ਹੋਣਾ ਅਤੇ ਤੀਵੀਂ ਦਾ ਵਿਲਕਣਾ ਤੇ ਅੰਤ ਉਹ ਹਾਲਤਾਂ ਨਾਲ ਲੜਦਾ ਆਤਮਹੱਤਿਆ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਅਕਸਰ ਅਜਿਹੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇਖਣ ਅਤੇ ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਮਾਜ ਦਾ ਇਕ ਯਥਾਰਥ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਤਕੜੇ ਦੀ ਹੀ ਸਰਕਾਰ ਅਤੇ ਕਾਨੂੰਨ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮੱਦਦ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾੜੇ ਨੂੰ ਦਬਾ ਕੇ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੇ ਤਕੜੇ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਤਾਕਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਖਿਲਾਫ ਉੱਠਦੀਆਂ ਦੇਖਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਚੁੱਪ ਕਰਾਉਣ ਕਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਾਇਜ਼ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕੁੱਟਮਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਮੁੰਦਰ, ਸਾਧੂ ਬਾਬਾ ਤੇ ਸੰਤਾ ਮਝੇਰੂ ਦੀ ਕੁੱਟਮਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਘਟਨਾ ਵਾਪਰਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਹਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਕੋਲ ਸੁੱਖ-ਸਹੂਲਤਾਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਾਧਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਅਜਿਹੇ ਜਿਹਨਾਂ ਕੋਲ ਇਕ ਡੰਗ ਦੀ ਰੋਟੀ ਲਈ ਵੀ ਤਰਸ ਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਕੁਝ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਸਥਿਤੀ ਦੁਆਰਾ ਸਾਬਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਖੇਤਾ ਨੂੰ ਰਾਜਿਆ ਵਾਂਗ ਘੋੜੀ ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਦਾ ਇਕ ਯਥਾਰਥ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਦੇ ਘਰ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀਰੀ ਉਸ ਲਈ ਇਨਸਾਨ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਇਕ ਮਸ਼ੀਨ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਬੈਠਣ ਦਾ ਵੀ ਹੁਕਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੈਰ ਦੀ ਜੁੱਤੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ, ਲੰਬੜਦਾਰ ਬਚਨਾ ਅਤੇ ਜਰਨੈਲ ਆਪਣੇ ਘਰ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸੀਰੀਆਂ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜੱਟ ਅਤੇ ਬਾਣੀਏ ਦਾ ਆਪਸ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਪੁਰਾਣਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਉਦੋਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਦ ਖੇਤਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੁੜ ਕਹਾਣੀ ਉਸਦੀ ਗਲੀ ਵਾਲੀ ਬੈਠਕ ਵਿਚ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਬਾਣੀਏ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਬਨਸੀ ਅਤੇ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਆਪਸੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬਨਸੀ ਦੀ ਬੇਬੇ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਦਾ ਹੋਇਆ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਉਸਨੂੰ ਟਿੱਚਰ ਕਰਦਾ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

“ਹੋਰ ਸੁਣਾ ‘ਠੱਗਾ’ ਤੇਰੀ ਬੇਬੇ ਤਾਂ ਤਕੜੀ ਐ!”⁵

ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵਿਅੰਗ ਭਰੇ ਮਾਹੌਲ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਪੇਂਡੂ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਕਈ ਘਰ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਉਹ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਸਭ ਕੁਝ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਘਰ ਵਿਚ ਸੁੱਖ-ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਕੋਲ ਬੇਸ਼ੱਕ ਸੁੱਖ ਸਹੂਲਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹਨ ਫਿਰ ਵੀ ਘਰ ਵਿਚ ਏਕਤਾ ਅਤੇ ਆਪਸੀ ਪਿਆਰ ਬਰਕਰਾਰ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਜਿਸ ਵਿਚ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਘਰ ਨੂੰ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਰੱਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਤੇ ਉਸਦੀ ਨੂੰਹ ਵੀ ਘਰ ਛੱਡ ਕੇ ਨਾ ਚਲੀ ਜਾਵੇ। ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਚਾਹੇ ਪੂਰੇ ਪਿੰਡ ਉੱਪਰ ਸਰਦਾਰੀ ਰੱਖਦਾ ਸੀ ਪਰ ਉਸਦੇ ਘਰ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਵਿਚ ਕੋਈ ਖੁਸ਼ੀ ਵਾਲਾ ਮਾਹੌਲ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬੇਸ਼ੱਕ ਘਰ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਤੰਗੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਫਿਰ ਵੀ ਘਰ ਵਿਚ ਇਤਫਾਕ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪੂਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਬਿਖਰਿਆ ਪਿਆ ਸੀ। ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਸੱਸ ਅਤੇ ਨੂੰਹ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਅਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਨੋਕ-ਝੋਕ ਚਲਦੀ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਬੂਟਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਪਤਨੀ ਮਹਾਂਕੁਰ ਜੋ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨੂੰਹ ਬਸੰਤ ਕੌਰ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਅਤੇ ਜਾ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਨੂੰਹਾਂ ਦੀਆਂ ਚੁਗਲੀਆਂ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਜੋ ਹਰ ਸੱਸ ਦੀ ਆਦਤ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਈ ਹੀ ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਾਪਰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਦ ਨੌਜਵਾਨ ਮੁੰਡੇ-ਕੁੜੀਆਂ ਪਿਆਰ ਤਾਂ ਪਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਪਬੰਧੀਆਂ ਤੋਂ ਡਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣੇ ਪਿਆਰ ਨੂੰ ਵਿਚ-ਵਿਚਾਲੇ ਛੱਡ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਰੱਤੀ ਜੋ ਪਿੰਡ ਦੀ ਨੂੰਹ ਸੀ ਪਹਿਲਾਂ ਮੁੰਦਰ ਦੀ ਪ੍ਰੇਮਿਕਾ ਸੀ ਜੋ ਉਸਨੂੰ ਉਸਦੀ ਮਾਸੀ ਦੇ ਪਿੰਡ ਮਿਲੀ ਸੀ। ਮੁੰਦਰ ਦਾ ਰੱਤੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਹੀ ਉਹ ਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਉਸਦੇ ਪਿੰਡ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦ ਉਸਦਾ ਅਮਲੀ ਪਤੀ, ਬੱਚੇ ਅਤੇ ਸੱਸ-ਸਹੁਰਾ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਬਚਨੇ ਹੁਣਾਂ ਨਾਲ ਨਜ਼ਾਇਜ਼ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਕੇ ਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਆਪਣਾ ਬਦਲਾ ਲੈਂਦੀ ਹੋਈ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ:-

“ਮੁੰਦਰ ਬੰਦਿਆਂ! ਤੂੰ ਜਿਹੜਾ ਮੇਰੀ ਬਾਂਹ ਫੜ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਐਨ ਵਚਾਲੇ ਧੱਕਾ ਦੇ ਕੇ ਆਇਆ ਸੀ, ਹੁਣ ਵੇਖੀਂ, ਉਹਦੇ ਗਿਣ-ਗਿਣ ਕੇ ਬਦਲੇ ਲੈਂਦੀ-ਐਨ ਤੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ।”⁶

ਕਈ ਔਰਤਾਂ ਦੇ ਲਏ ਗਲਤ ਫੈਸਲੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਬਦਚਲਣ ਦਾ ਕਲੰਕ ਲਵਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਰੱਤੀ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਸਾਰਾ ਵਿਹੜਾ ਉਸ ਨਾਲ ਨਫਰਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚੋਂ ਬਾਈਕਾਟ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਰੱਤੀ ਨੇ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਗਲਤ ਰਸਤਾ ਚੁਣ ਕੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਲਈ ਕਲੰਕ ਲਗਵਾ ਲਿਆ ਸੀ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਸਾਰਾ ਵਿਹੜਾ ਉਸਨੂੰ ਨਫਰਤ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਮਾੜੇ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਮਾੜਾ ਹੀ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਸਬੂਤ ਉਦੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਦ ਜਰਨੈਲ ਦੀ ਮੌਤ ਦੀ ਖਬਰ ਅੱਗ ਵਾਂਗ ਪੂਰੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਫੈਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਜਵਾਨ ਪੁੱਤ ਦੀ ਮੌਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਕ ਬਾਪ ਦੀ ਕਿਹੋ ਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਦੀ ਮੌਤ ਨਾਲ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਲਈ ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਪੁੱਤ ਚਾਹੇ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਮਾੜਾ ਉਸਦਾ ਇਕ ਪਿਉ ਲਈ ਹੌਸਲਾ ਹੀ ਬਹੁਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਜਰਨੈਲ ਨੇ ਜਿਉਂਦੇ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਹੀ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਮਰਕੇ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਅਧਮੋਏ ਕਰ ਗਿਆ। ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਇਕ ਹੋਰ ਝਟਕਾਂ ਉਦੋਂ ਲੱਗਾ ਜਦ ਉਸਦਾ ਦੂਜਾ ਮੁੰਡਾ ਜਸਪਾਲ ਵੀ ਲੜਾਈ ਵਿਚ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਇੱਥੇ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਬਹੁਤ ਹੀ ਹਮਦਰਦੀ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣਦਾ ਹੈ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ ਸਜ਼ਾ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੀਤੇ ਗੁਨਾਹਾਂ ਕਾਰਨ ਹੀ ਮਿਲੀ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਮਾਹਲੇ ਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਉੱਪਰ ਧੋਖੇ ਨਾਲ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਉਸਦੀ ਜ਼ਮੀਨ ਨਾ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਆਪਣੇ ਸੀਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕੌੜੇ ਬੋਲ ਬੋਲਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਸਜ਼ਾ ਉਸਨੂੰ ਹੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਜੋ ਬੇਕਸੂਰ ਅਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਖਿਲਾਫ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਮੁੰਦਰ, ਬਖ਼ਯੂ ਅਤੇ ਮਾਹਲੇ ਦੇ ਵੱਡੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਜਰਨੈਲ ਦੇ ਕਤਲ ਵਿਚ ਫਸਾ ਕੇ ਬੜੀ ਚਲਾਕੀ ਨਾਲ ਇਕ ਤੀਰ ਨਾਲ ਦੋ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਜਰਨੈਲ ਦਾ ਜਿਗਰੀ ਯਾਰ ਬਚਨਾ ਹੀ ਸੀ। ਜਿਸਨੇ ਜਰਨੈਲ ਦੇ ਟਰੈਕਟਰ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਪੈਸੇ ਆਪ ਖਾਂ ਲਏ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਕਤਲ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਇੱਥੇ ਹੀ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਬਸ ਨਹੀਂ ਬਚਨੇ ਨੇ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਵੱਲ ਆਪਣੇ ਪੈਸੇ ਕੱਢਕੇ ਆਪਣੀ ਕਾਇਰਤਾ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹੋਇਆ ਹੋਰ ਘਿਨੌਣਾ ਰੂਪ ਲੈ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬਘਦੂ ਦੀ ਮਾਂ, ਮਾਹਲੇ ਦੀ ਤੀਵੀਂ ਦੀ ਘਟਨਾ ਜੁੜਦੀ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਾਂ ਨੂੰ ਛੁਡਾਉਣ ਲਈ ਲੱਖ ਤਰਲੇ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਕੋਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਅੰਤ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੱਤ-ਸੱਤ ਸਾਲ ਦੀ ਕੈਦ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਬਘਦੂ ਦੀ ਮਾਂ ਪਾਗਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਹਲੇ ਦੀ ਤੀਵੀਂ ਆਪਣੀ ਮਾੜੀ ਕਿਸਮਤ ਨੀ ਕੋਸਦੀ ਰੋਂਦੀ-ਕਰਲੋਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਰਾਹੀਂ ਸਮਾਜ ਦੇ ਅਸਲ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਨਾਵਲਕਾਰ ਨੇ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਅਤੇ ਆਰਦਸ਼ਵਾਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਜੁਗਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਨਾਵਲ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਨਾਵਲਕਾਰ ਵਲੋਂ ਇਕ ਆਰਦਸ਼ਵਾਦੀ ਜੁਗਤ ਰਾਹੀਂ ਜੀਵਨ ਜਿਊਣ ਦੀ ਜਾਂਚ ਸਿਖਾਈ ਹੈ ਜਦ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪੁੱਤ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਹ ਫਿਰ ਵੀ ਹੌਸਲਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਪੋਤੇ ਨੂੰ ਬੁਢਾਪੇ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਬਣਾਕੇ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੰਦਾ ਖੇਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਘਰ ਆਉਂਦਾ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਜ਼ਿਮੀਦਾਰ ਸਮਾਜ ਨਾਲ ਕਮਜ਼ੋਰ ਵਰਗ ਦੀ ਟੱਕਰ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਸਨੂੰ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਰਾਹੀਂ ਹੋਰ ਵੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇੰਝ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦੋਹਾਂ ਨਾਵਲਾਂ ਨੂੰ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਜੁਗਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬੜੇ ਹੀ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚਲੇ ਕਲਾ ਪੱਖ ਦੀ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਸਾਫ਼ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਬੋਲਚਾਲ ਨੂੰ ਪੇਂਡੂ ਪਾਤਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਾਫ਼, ਸਰਲ ਅਤੇ ਸਧਾਰਨ ਹੈ, ਜੋ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝੀ ਅਤੇ ਬੋਲੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਮੁਹਾਵਰੇ ਆਦਿ ਦੀ ਵੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜੋ ਆਮ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਲਿੱਤ ਹਨ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀਆਂ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਜੁਗਤਾਂ ਅਤੇ ਕਲਾ ਪੱਖ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਹਨ।

5.2 ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀਆਂ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਜੁਗਤਾਂ

ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਜਾਗੀਰਦਾਰੀ ਸਮਾਜ ਦਾ ਚਿਤਰਣ ਬੜੇ ਹੋਰਵੇ ਨਾਲ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਅਜਿਹੀ ਸਮਾਜਿਕ-ਵਿਵਸਥਾ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਇਕ ਆਦਰਸ਼ ਦੌਰ ਮੰਨਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਤਾਂ ਵੀ ਇਸ ਸਮਾਜਿਕ-ਵਿਵਸਥਾ ਪ੍ਰਤੀ ਉਸਦਾ ਲਗਾਉ ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕ ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨੋਂ ਰੋਕ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ ਸਗੋਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹਰ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਇਸ ਵਿਵਸਥਾ ਦੇ ਵਿਗਠਨ ਅਤੇ ਪਤਨ ਦੀ ਕਰੁਣ-ਕਥਾ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਉਂਦੀ ਚਲੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਟਿਵਾਣਾ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਉਨ੍ਹੀਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਫ਼ਰਾਸੀਸੀ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜੋ ਜਾਗੀਰਦਾਰੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਹਮਾਇਤੀ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਇਸਦੇ ਪਤਨ ਦਾ ਜੀਵੰਤ ਬਿਰਤਾਂਤ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚਲੀ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਦਿਆਂ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਅਤੇ ਲਕਾਵੇ ਬਿਰਤਾਂਤਕ-ਜੁਗਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ/ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਜੁਗਤਾਂ:-

ਟਿਵਾਣਾ ਦੇ ਨਾਵਲ 'ਏਹੁ ਹਮਾਰਾ ਜੀਵਣਾ' ਦੇ ਬਿਰਤਾਂਤ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ/ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਜੁਗਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਵਾਪਰ ਰਹੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਸਥਾਨ ਅਤੇ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਜੀਵਨ ਪੇਂਡੂ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੇ ਸਮੂਹ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਨਾਰੀਵਾਦੀ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਬੜੀ ਹੀ ਸਫਲਪੂਰਵਕ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੀ ਮੁੱਖ ਨਾਇਕਾ ਭਾਨੋ ਜੋ ਕਿ ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦੀ ਹੈ। ਜੋ ਕਿ ਇਕ ਔਰਤ ਹੋਣ ਦਾ ਸੰਤਾਪ ਭੋਗਦੀ ਹੋਈ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਨਿਰਬਾਹ ਕਰਦੀ ਵਿਖਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਜੋ ਨਾਵਲ ਦੇ ਆਰੰਭ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਆਪਣਾ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਸਥਾਨ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਜਦ ਉਹ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਅਸਮਰਥ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਆਖਿਰ ਸਭ ਕੁਝ ਤਿਆਗ ਕੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਬਿਨਾਂ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਇਹਨਾਂ ਸਮਾਜਕ ਬੰਧਨਾਂ ਨੂੰ ਤੋੜਦੀ ਹੋਈ ਘਰੇ ਬਿਨਾਂ ਦੱਸੇ ਕੀਤੇ ਦੂਰ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਕਾਂਢ ਵਿਚ ਭਾਨੋ ਬਾਰੇ ਏਨਾ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਮਲੀ ਨਰੈਣੇ ਨਾਲ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਵਿਧਵਾ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਨਰੈਣੇ ਨਾਲ ਉਸਦੇ ਘਰ ਕਿਵੇਂ ਆਈ, ਕਿਹੜੀਆਂ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਅਧੀਨ ਆਈ ਇਸ ਬਾਰੇ ਪੰਜਵੇਂ ਕਾਂਢ ਵਿਚ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਜੁਗਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਲਕਾਵੇ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਭਾਨੋ ਦੀ ਤ੍ਰਾਸਦਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਸਾਫ-ਸਪੱਸ਼ਟ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੂਰੇ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਵਿਚ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਮਾਂ ਬੀਤਦਾ ਹੈ ਭਾਨੋ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਹੋਰ ਵੀ ਤ੍ਰਾਸਦਿਕ ਹੁੰਦੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਟਿਵਾਣਾ ਨੇ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਲੜੀ ਵਿਚ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚਲੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਕੀਤੇ ਵੀ ਟੁੱਟਦਿਆਂ ਜਾਂ ਫਿਰ ਆਪਸ ਵਿਚ ਮੇਲ ਨਾ ਖਾਂਦੀਆਂ ਹੋਣ ਅਜਿਹਾ ਕੀਤੇ ਵੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਸਗੋਂ ਸਾਰੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤਰਤੀਬਰ ਅੱਗੇ ਚੱਲ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਣ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਕੋਈ ਘਟਨਾ ਅਜਿਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜੋ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਬੇਮਤਲਬੀ ਜਾਂ ਫਿਰ ਅਰਥਹੀਣ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੋਵੇ। ਨਾਵਲ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਅੰਚਲਿਕ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਟਿਵਾਣਾ ਨੇ ਕਿਸੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਿੰਡ ਦੇ ਘਰ ਕੱਚੇ ਅਤੇ ਪੱਕੇ ਅਤੇ ਗਲੀਆਂ ਵਿੰਗੀਆਂ ਟੇਢੀਆਂ ਵਾਲਾ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਪਿੰਡ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਿੰਡ ਦੀਆਂ ਤਿੰਨ ਔਰਤਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇੱਕ ਅੱਧਖੜੂ ਅਤੇ ਦੋ ਥੋੜੀ ਉਮਰ ਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਭਾਨੋ ਦੀਆਂ ਗੱਲ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਉਧਲ ਕੇ ਆਈ ਹੋਈ ਹੈ:-

“ਨੀਂ ਬੇਬੇ ਸੰਤੀ ਤੂੰ ਕੁਸ਼ ਸੁਣਿਐਂ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਗੰਗਾ ਦੇ ਨ੍ਹਾਉਣ ਗਿਆ ਨਰੈਣ ਅਮਲੀ ਤੀਮੀ ਲੈ ਆਇਐ?”⁷

ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲੋਂ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗੀਆਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਸੰਤੀ ਚਮਾਰਾਂ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਲੱਸੀ ਪਾਉਂਦੀ ਗੱਲ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ, ਬਚਨੀ ਆਪਣੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਸਕੂਲ ਭੇਜਣ ਲਈ ਉਸਦੇ ਵਾਲ ਵਾਹ ਰਹੀ ਸੀ ਅਤੇ ਦਿਆਲੋ ਧੱਲੇ ਡਿੱਗੀ ਭਰਿੰਡ ਨੂੰ ਜੁੱਤੀ ਨਾਲ ਮਸਲਦਿਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰੀ ਰਹੀ ਸੀ। ਭਾਨੋ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਦੀ ਸੰਤੀ ਉਸਨੂੰ ਉਸਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲੈਂਦੀ ਹੈ:-

“ਸੁੱਖ ਨਾਲ ਪੇਕੇ ਕਿਹੜੇ ਥਉਂ ਨੇ ਤੇਰੇ?”⁸

ਭਾਨੋ ਆਪਣੇ ਭਰਾ, ਪਿਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਮਰੇ ਹੋਏ ਪਤੀ ਸਰਵਣ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਹਾਣੀ ਅੱਗੇ ਤੁਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਹਾਣੀ ਥੋੜੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੁੰਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਭਾਨੋ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਵੀ ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਹੀ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਜਦ ਭਾਨੋ ਤੇ ਨਰੈਣਾ ਸਿਆਲ ਦੀ ਰੁੱਤ ਵਿਚ ਅੰਦਰ ਪਏ ਆਪਸ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਵਿਚ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿੱਥੋਂ ਭਾਨੋ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅੱਜ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮਰ ਚੁੱਕੇ ਪਤੀ ਸਰਵਣ ਨੂੰ ਕਿੰਨਾ ਯਾਦ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਨਰੈਣੇ ਨੂੰ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ:-

ਭਾਨੋ:- “ਤੂੰ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਭਾਨੋ ਨਾ ਕਿਹਾ ਕਰ।”

ਨਰੈਣਾ:- “ਕਿਉਂ?”

ਭਾਨੋ:- “ਉਈਂ ਬੱਸ ਉਈਂ।”

ਨਰੈਣਾ:- “ਸਰਵਣ ਤੈਨੂੰ ਭਾਨੋ ਆਖਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ?”

ਭਾਨੋ:- “ਹਾਂ।”⁹

ਇਕ ਔਰਤ ਦਾ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਨਿਪੁੰਨ ਹੋਣਾ ਅਤੇ ਹਰ ਕੰਮ ਨੂੰ ਬੜੇ ਹੀ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕਰਨਾ ਔਰਤ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੀ ਵਾਧਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਭਾਨੋ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਦ ਉਸਨੇ ਘਰ ਨੂੰ ਲਿਪਿਆ ਹੋਇਆ, ਮੋਰਨੀਆਂ ਵਾਲਾ ਪੀੜ੍ਹਾ ਆਦਿ ਜੋ ਭਾਨੋ ਨੇ ਆਪ ਸ਼ਿੰਗਾਰੇ ਹੋਏ ਸੀ। ਇਕ ਔਰਤ ਹੋਣ ਦਾ ਸੰਤਾਪ ਭੋਗ ਰਹੀ ਭਾਨੋ ਉਦੋਂ ਸੱਚਮੁਚ ਹੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਦੀ ਪਾਤਰ ਬਣਦੀ ਹੈ ਜਦ ਜਾਗਰ ਭਾਨੋ ਉੱਤੇ ਮਾੜੀ ਅੱਖ ਰੱਖਦਾ ਹੋਈਆਂ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਫਸਾਉਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

“ਤੂੰ ਤਾਂ ਲਹੂ ਪੀ ਲਿਆ ਮੇਰਾ, ਨਾ ਦਿਨੇ ਚੈਨ ਐ ਨਾ ਰਾਤ ਨੂੰ। ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਹੋਗੇ ਗੇੜੇ ਕੱਢਦੇ ਨੂੰ, ਨਰੈਣ ਵੀ ਕੋਈ ਬੰਦੇ ਜੀਹਦੀ ਖਾਤਰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਇਉਂ ਕਰਦੀ ਐਂ?”¹⁰

ਔਰਤ ਉੱਤੇ ਹੋ ਰਹੇ ਮਰਦ ਵੱਲੋਂ ਅਤਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦ ਨਰੈਣਾ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਕੁੱਟਦਾ ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਭਾਨੋ ਦੀ ਤਰਸਯੋਗ ਸਥਿਤੀ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਗੀਟੇ ਖੇਡਦੀ ਘਟਨਾ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਭਾਨੋ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਬਚਪਨ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬਦਲਦੀ ਰੁੱਤ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿਆਲ ਖਤਮ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸੀ ਤੇ ਗਰਮੀ ਦਾ ਮੌਸਮ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਇਕ ਔਰਤ ਘਰ ਦੇ ਲਈ ਫਿਕਰਮੰਦ ਹੁੰਦੀ ਭਾਨੋ ਤੇ ਨਰੈਣਾ ਆਪ ਖੇਤੀ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬਾਹਰ ਗਲੀ ਵਿਚ ਖਰਬੁਜ਼ੇ ਵੇਚਣ ਵਾਲੀ ਦੀ ਘਟਨਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਗਲੀ-ਗਲੀ ਘੁੰਮਦੇ ਫਲ, ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਵੇਚਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇੱਕ ਅਹਿਮ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਔਰਤ ਨੂੰ ਵਸਤੂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੇਖਣਾ ਅਤੇ ਬਿਨਾਂ ਉਸਦੀ ਇੱਜ਼ਤ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਉਸ ਨਾਲ ਗਲਤ ਹਰਕਤਾਂ ਕਰਨਾ ਜੋ ਕਿ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਯਥਾਰਥ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਸਮੇਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਦ ਘਰ ਆਏ ਵੱਢੇ ਨੂੰ ਭਜਾਉਣ ਲਈ ਭਾਨੋ ਘਰੋ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਲਾਭੇ ਕੇ ਇੰਦਰ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਮਾਰੀ ਅੱਖ ਦੀ ਘਟਨਾ ਜੁੜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਾਗਰ ਦਾ ਭਾਨੋ ਦੇ ਘਰ ਫਿਰ ਆਉਣਾ। ਇਹ ਇਕ ਔਰਤ ਨੂੰ ਸ਼ਰੇਆਮ ਛੇੜਨਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਸਰੀਰਕ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨਾ ਇਹ ਔਰਤ ਨਾਲ ਬਦਸਲੂਕੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕਿ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਨਾਵਲ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਅਸਲ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਪੇਂਡੂ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਦਿਨ-ਤਿਉਹਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਅਤੇ ਬੜੇ ਹੀ ਚਾਅ ਨਾਲ ਮਨਾਉਣਾ ਇਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਧੀਆ ਰੀਤ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਨਾਲ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਦ ਨਰੈਣੇ ਦੀ ਭੈਣ ਕਰਤਾਰੀ ਆਪਣੀ ਧੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਲਈ ਸਲਾਹ ਕਰਨ ਲਈ ਨਰੈਣੇ ਦੇ ਘਰ ਆ ਜਾਂਦੀ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਹੈ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਕੁਝ ਖੁਸ਼ੀ ਵਾਲਾ ਰੰਗ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਘਰ ਵਿਚ ਵਿਆਹ ਵਾਲਾ ਮਾਹੌਲ ਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਦਾ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣਾ ਆਦਿ ਸਭ ਕੁਝ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਕੁਝ ਪਲਾਂ ਲਈ ਮਨੋਰੰਜਨ ਕਰਦੀ ਹੈ ਤਾਂਕਿ ਪਾਠਕ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਸੁਸਤ ਜਿਹੀ ਨਾ ਸਮਝ ਕੇ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਛੱਡ ਦੇਵੇ। ਸਮਾਜ ਵਿਚਲਾ ਯਥਾਰਥ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਜਦ ਚਾਹੇ ਜਦੋਂ ਮਰਜ਼ੀ ਇਕ ਔਰਤ ਦਾ ਸੌਦਾ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਵੱਧ ਰਕਮ ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੇ ਵੰਸ਼ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਦੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਬੜੇ ਹੀ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਜਿਹੀ ਹੀ ਘਟਨਾ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਦ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਨਰੈਣੇ ਦਾ ਹਰੀਆ ਨਾ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਲ ਰਲਕੇ ਭਾਗਵੰਤੀ ਨਾ ਦੀ ਤੀਵੀਂ ਦਾ ਸੌਦਾ ਕਰਕੇ ਭਾਗਵੰਤੀ ਨੂੰ ਭਾਨੋ ਦੀ ਥਾਂ ਲੈ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਔਰਤ ਦੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਮਰਦ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਵਿਕਣਾ ਚਾਹੇ ਮਰਦ ਲਈ ਕੋਈ ਖਾਸ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੀ ਪਰ ਔਰਤ ਦਾ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਕ ਵਸਤੂ ਦੇ ਵਾਂਗ ਵਿਕਣਾ-ਖਰੀਦਣਾ ਇਕ ਵਸਤੂ ਦੇ ਹੀ ਸਮਾਨ ਹੈ। ਜਿਸਨੂੰ ਉਸਦੀ ਮਰਜ਼ੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਕੀਤੇ ਵੀ ਵੇਚਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਕਰਕੇ ਸ਼ਾਇਦ ਮਰਦ ਲਈ ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਮੱਝਾਂ-ਗਾਵਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ ਹੋਣਾ। ਇਸੇ ਲਈ ਮਰਦ ਉਸਨੂੰ ਵੇਚਣ ਵੇਲੇ ਜ਼ਰਾ ਵੀ ਸੋਚਦਾ ਜਾਂ ਉਸਦੀ ਸਥਿਤੀ ਉੱਪਰ ਤਰਸ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦਾ। ਫਿਰ ਚਾਹੇ ਉਹ ਪਤੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਪਿਤਾ, ਮਰਦ ਹੀ ਔਰਤ ਦੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਹਨ। ਔਰਤ ਜਿੱਥੇ ਮਰਜ਼ੀ ਚਲੀ ਜਾਵੇ ਪਰ ਉਸ ਲਈ ਕੋਈ ਵੀ ਸਥਾਨ ਸੁੱਰਖਿਆ ਦਾ ਸਥਾਨ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ। ਮਰਦ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਰੂਪ ਹੋਵੇ ਇੱਕਲੀ ਅਤੇ ਬੇਵੱਸ ਔਰਤ ਨੂੰ ਮੌਕਾ ਸਮਝ ਕੇ ਉਸ ਨਾਲ ਗਲਤ ਵਿਵਹਾਰ ਕੀਤਾ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਚਾਹੇ ਫਿਰ ਉਹ ਸਥਾਨ ਗੁਰੂ ਘਰ ਦਾ ਹੀ ਕਿਉਂਕਿ ਨਾ ਹੋਵੇ ਜਿੱਥੇ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਔਰਤ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਹੁਕਮਨਾਮੇ ਪੜ੍ਹੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਕੁਝ ਭਾਨੋ ਨਾਲ ਵਾਪਰਦਾ ਹੈ ਜਦ ਉਹ ਰੋਜ਼ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਕ ਦਿਨ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਗਈ ਹੋਈ ਸੀ ਤਾਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਭਾਈ ਉਸਦੀ ਬਾਂਹ ਫੜ ਲਈ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੰਨੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਉੱਤੇ ਅਤੇ ਕਿੰਨੀਆਂ ਹੀ ਭਾਨੋ ਵਰਗੀਆਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਦੀਆਂ ਮਾਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲ ਵਾਪਰਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਕੋਈ ਕਾਰਵਾਈ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਜੋ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਇਕ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕੋਈ ਕਲਪਨਿਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਜੋ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਔਰਤ ਨੂੰ ਹਮਦਰਦੀ ਦੀ ਪਾਤਰ ਬਣਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ ਸਗੋਂ ਇਹ ਸਮਾਜ ਦਾ ਯਥਾਰਥ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਾਪਰਦੇ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਵੀ ਕਈ ਵਾਰ ਹੁੰਦਾ ਦੇਖਿਆ ਹੈ ਜਦ ਇਕ ਔਰਤ ਦੀ ਗੈਰ-ਹਾਜ਼ਰੀ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਥਾਂ ਦੂਜੀ ਔਰਤ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬੜੇ ਹੀ ਮਾਣ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਹੀ ਜਾਤ ਦੀ ਔਰਤ ਦਾ ਸਥਾਨ ਲੈ ਕੇ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਘਟਨਾ ਉਦ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਜਦ ਭਾਨੋ ਹਸਪਤਾਲ ਤੋਂ ਛੁੱਟੀ ਲੈ ਕੇ ਘਰ ਵਾਪਿਸ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਭਗਵੰਤੀ ਭਾਨੋ ਦੀ ਥਾਂ ਲੈ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਭਗਵੰਤੀ ਭਾਨੋ ਦੀ ਥਾਂ ਨਰੈਣੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛਦੀ ਹੋਈ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ:-

“ਚਾਹ ਧਰਾਂ?”¹¹

ਸਮਾਜ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਪੇਂਡੂ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਗਲਤ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਦਾ ਨਾਂ ਦੇ ਕੇ ਸਵਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਨਰੈਣੇ ਦਾ ਇਕ ਤੀਵੀਂ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਦੂਜੀ ਤੀਵੀਂ ਰੱਖਣਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਜਾਂ ਸਮਾਜ ਖਿਲਾਫ ਨਹੀਂ ਲੱਗਾ। ਔਰਤ ਦਾ ਦੂਜੀ ਔਰਤ ਨਾਲ ਖਹਿਬਾਜੀ ਰੱਖਣਾ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਘਿਰਣਾ ਕਰਨਾ ਇਹ ਵੀ ਤਾਂ ਇਕ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਔਰਤ ਹੋਣ ਦਾ ਸੰਤਾਪ ਹੀ ਹੈ ਜਿਥੇ ਔਰਤ ਹੀ ਔਰਤ ਦੇ ਵਜੂਦ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੈ। ਭਾਗਵੰਤੀ ਨਰੈਣੇ ਨੂੰ ਕਹਿ ਕੇ ਉਸਦਾ ਮੰਜਾ ਕੋਠੇ ਤੇ ਢਾਹਾਂ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਇੱਥੇ ਭਾਨੋ ਦਾ ਮੰਜਾ ਕੋਠੇ ਉੱਤੇ ਢਹਾਉਣਾ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ ਕਿ ਭਾਗਵੰਤੀ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਨਰੈਣੇ ਨਾਲੋਂ ਤੋੜ ਰਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਥਾਂ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਸਫਲ ਵੀ ਹੋਈ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਭਾਗਵੰਤੀ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਹੋਣ ਨਾਲ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਹੀ ਭਾਨੋ ਦੀ ਘਰ ਵਿਚ ਘੱਟਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਹੋਰ ਘੱਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਨਰੈਣੇ ਨੂੰ ਉਸਦਾ ਪੂਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਮਿਲ ਚੁੱਕਾ ਸੀ ਜਿਸ ਲਈ ਉਸਨੇ ਭਾਗਵੰਤੀ ਨੂੰ ਲਿਆਦਾ ਸੀ ਉਹ ਆਸ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਜੇ ਭਾਨੋ ਪੂਰੀ ਨਾ ਕਰ ਸਕੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਭਾਨੋ ਹੁਣ ਨਰੈਣੇ ਦੇ ਘਰ ਆਪਣਾ ਵਜੂਦ ਗਵਾ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਇਕ ਔਰਤ ਨੂੰ ਸੰਪੂਰਨ ਉਦੋਂ ਹੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦ ਉਹ ਘਰ ਦੇ ਵੰਸ਼ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਤੋਰ ਸਕਣ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਸਕੇ ਜੇ ਭਾਨੋ ਅਜਿਹਾ ਨਾ ਕਰ ਸਕੀ ਅਤੇ ਭਾਗਵੰਤੀ ਨਰੈਣੇ ਨੂੰ ਵੰਸ਼ ਦੇ ਕੇ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਨਰੈਣੇ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਖਾਸ ਸਥਾਨ ਬਣਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਦੇ ਇਕ ਹੋਰ ਯਥਾਰਥ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਦ ਘਰ ਵਿਚ ਪਈ ਨਾ ਵਰਤੋਯੋਗ ਵਸਤੂ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਮੁੱਲ ਵਿਚ ਵੇਚਕੇ ਮੁਨਾਫਾ ਕਮਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਫਿਰ ਚਾਹੇ ਉਹ ਵਸਤੂ ਇਕ ਔਰਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਯਥਾਰਥ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਦ ਘਰ ਵਿਚ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਵਾਧੂ ਅਤੇ ਨਾ ਵਰਤੋ ਯੋਗ ਮੰਨਕੇ ਨਰੈਣਾ ਦਾ ਸੌਂਦਾ ਫੱਤੇ ਨਾਲ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਨੂੰ ਆ ਕੇ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

“ਭਾਨੋ ਦੇਖ ਨਾ ਚੌਂਦੇ ਆਲਾ ਫੱਤਾ ਐ ਨਾ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਐਤਕੀ ਆਪਾਂ ਮਹਿੰ ਖਰੀਦੀ ਸੀ। ਬੜਾ ਈ ਚੰਗਾ ਆਦਮੀ ਐ। ਬਚਾਰੇ ਦੇ ਕੋਈ ਨੀ। ਇਕੋ ਜੁਆਨ ਮੁੰਡਾ ਸੀ ਓਸ ਨੂੰ ਮਰੇ ਨੂੰ ਕਈ ਸਾਲ ਹੋ ਗੇ। ਭੋਏਂ ਵੀ ਚੰਗੀ ਐ। ਮੈਂ ਓਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਜੇ ਭਾਨੋ ਮੰਨੇ ਤਾਂ... ਉਹ ਇਕ ਅੱਧੀ ਵਾਰੀ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵੀ ਆਇਐ। ਤੈਨੂੰ ਓਸ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਹੋਇਐ।”¹²

ਇਹ ਘਟਨਾ ਔਰਤ ਦੇ ਸੰਤਾਪ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਇਹਨਾਂ ਸਮਾਜ ਦੇ ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਤੋਂ ਅੱਕ ਚੁੱਕੀ ਔਰਤ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਇਕ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ ਜੁਗਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਦ ਭਾਨੋ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੇ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਘਰੇ ਬਾਹਰ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਟਿਵਾਣਾ ਨੇ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀ ਦੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਜੁਗਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ/ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਜੁਗਤ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਕੇ ਨਾਵਲ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਲੁਕਵੇ ਦੀ ਹਲਕੀ ਜਿਹੀ ਜੁਗਤ, ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਰਾਹੀਂ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਤੋਰਨਾ, ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਮਨੋ-ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਬਾਖੂਬੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਵਿਅਕਤੀਵਾਦੀ/ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ/ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਜੁਗਤਾਂ:-

ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਦਾ ਦੂਜਾ ਨਾਵਲ ‘ਖੜ੍ਹਾ ਪੁਕਾਰੇ ਪਾਤਣੀ’ ਦੀਆਂ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਜੁਗਤਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ/ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀਵਾਦੀ/ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਜੁਗਤਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਯਥਾਰਥ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਗਈ ਜਦ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਮਾਇਆ ਚਾਰ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਸੀ ਜਦ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਬਾਪ ਨੇ ਬਹੁਤ ਕੁਟਿਆਂ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਰੋਂਦੀ ਹੈ। ਔਰਤ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿਚ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਚੁੱਪਚਾਪ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਬਰਦਾਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਜਦੋਂ ਇਹਨਾਂ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਸਹਿੰਦੀ ਹੋਈ ਔਰਤ ਦੀ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੀ ਖਤਮ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੀ ਪਾਤਰ ਦੀ ਮਾਂ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜੋ ਆਪਣੀ ਚਾਰ ਸਾਲਾਂ ਦੀ ਧੀ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਆਤਮ ਹੱਤਿਆ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਬਾਰੇ ਮਾਇਆ ਦਾ ਬਾਪ ਘਰ ਆ ਕੇ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

“ਸਾਲੀ ਹਰਾਮਖੋਰ ਨੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਚੰਦ ਚਾੜ੍ਹਿਆ ਹੋਊ! ਚੌਕੀਦਾਰ ਥਾਣੇ ਇਤਲਾਹ ਕਰਨ ਗਿਐ ਅਖੈ ਉਹਦੀ ਜੁੱਤੀ ਤੇ ਚੁੰਨੀ ਨਹਿਰ ਦੇ ਕੰਢੇ ਪਈਆਂ ਨੇ।”¹³

ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਔਰਤ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਬੋਝ ਹੀ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਚਾਹੇ ਉਹ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਵਿਚ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਪੇਕੇ ਘਰ। ਇਹ ਯਥਾਰਥ ਹੀ ਹੈ ਜੋ ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਕੌੜਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਪਰ ਅਸਲੀਅਤ ਤਾਂ ਇਹ ਹੀ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਦੇ ਨਾਨਾ-ਨਾਨੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦੇ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਧੀ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜਵਾਈ ਹੀ ਰੋਜ਼ ਕੁੱਟ ਮਾਰ ਕਰਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਤੋਂ ਦੁਖੀ ਹੋ ਕੇ ਉਸਨੇ ਇਹ ਕਦਮ ਚੁੱਕਿਆ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕੋਈ ਕਰਵਾਈ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸਗੋਂ ਉਸ ਇਨਸਾਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਜਾਰੀ ਰੱਖੇ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਧੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਚਲੀ ਗਈ। ਇਹ ਵੀ ਤਾਂ ਇਕ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਯਥਾਰਥ ਵੀ ਕਿ ਔਰਤ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਵੀ ਇਨਸਾਫ ਨਹੀਂ ਦਵਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਸਗੋਂ ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪਣੀ ਸਮਝਦਾਰੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਵਿਧਵਾ ਔਰਤ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਜੀਉਣ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਉਹ ਕੀਤੇ ਹੋਰ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲਵੇ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਅਪਮਾਨਜਨਕ ਸ਼ਬਦ ਬੋਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਹੀ ਜੇ ਇਕ ਮਰਦ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਦੇ ਮਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੂਜਾ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਹੀ ਸਮਾਜ ਉਸਦੀ ਨਿੰਦਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਤਰਫਦਾਰੀ ਕਰਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਇਸ ਨਾਵਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦ ਮਾਇਆ ਦਾ ਪਿਤਾ ਦੂਜਾ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਸਮਰਥਨ ਮਾਇਆ ਦੇ ਨਾਨਾ-ਨਾਨੀ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਧੀ ਦੇ ਮਰਨ ਦਾ ਅਫਸੋਸ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਫਿਕਰ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜ ਉਹਨਾਂ ਉੱਪਰ ਕੋਈ ਉਂਗਲੀ ਨਾ ਕਰੇ। ਮਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਕ ਬੱਚੇ ਦਾ ਬਚਪਨ ਕਿਵੇਂ ਗੁਜ਼ਰਦਾ ਹੈ ਇਹ ਉਦੋਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਜਦ ਮਾਇਆ ਦੇ ਵੱਡੀ ਹੋਣ ਤੇ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਬਾਕੀ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਂਗ ਜਿੰਦ ਕਰਕੇ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮੰਗਣਾ ਆਦਿ ਸਭ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਾਇਆ ਦੀ ਦੂਸਰੀ ਮਾਂ ਦੇ ਹੋਈ ਬੇਟੀ ਦੀ ਘਟਨਾ ਜੁੜਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਮਾਇਆ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਇੱਕਲੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋ-ਅੰਦਰੀ ਘੁੱਟਦੀ ਹੋਈ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਮਤਰੇਈ ਮਾਂ ਚਾਹੇ ਜਿੰਨਾ ਵੀ ਪਿਆਰ ਕਿਉਂ ਨਾ ਕਰਦੀ ਹੋਵੇ ਪਰ ਜਦ ਉਸਦੀ ਆਪਣੀ ਸੰਤਾਨ ਪੈਂਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਸਾਰਾ ਪਿਆਰ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਮਾਇਆ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦ ਉਸਦੀ ਦੂਜੀ ਮਾਂ ਦੇ ਆਪਣੀ ਕੁੜੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮਾਇਆ ਬਹੁਤ ਹੀ ਇੱਕਲੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਕੁੜੀ ਜਵਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਦੇ ਅੰਦਰ ਕੀਤੇ ਨਾ ਕੀਤੇ ਨਵੇਂ ਘਰ ਦੀ ਤਾਂਘ, ਚਾਅ ਅਤੇ ਖਿੱਚ ਜਿਹੀ ਹੋਣੀ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੋ ਮਾਇਆ ਅੰਦਰ ਵੀ ਸੀ ਜਦ ਉਸਦੇ ਵਿਆਹ ਲਈ ਚੰਗੇ ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਭਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਮਾਇਆ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸੁਪਨੇ ਸਜਾ ਰੱਖੇ ਸੀ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚ ਉਹ ਸਾਰਾ ਗੁਆਚੀ ਰਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਉਸ ਪਲ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਦੀ ਉਡੀਕ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਦੀ ਇਹ ਰੀਤ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਧੀ ਨੂੰ ਬੇਗਾਨੇ ਘਰ ਤੋਰ ਕੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਣਾ। ਪਰ ਸਮਾਜ ਦਾ ਇਕ ਯਥਾਰਥ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਬੇਗਾਨੀ ਧੀ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਵਿਚ ਉਹ ਮਾਣ-ਸਤਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਜੋ ਇਕ ਧੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਔਰਤ ਨੂੰ ਨੂੰਹ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਕੰਮ-ਕਾਰ ਕਰਨੀ ਵਾਲੀ ਨੌਕਰਾਣੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਘਰ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਕਿ ਸਮਾਜ ਦਾ ਅਸਲ ਸੱਚ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਮਾਇਆ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦ ਉਹ ਪੇਕੇ ਫੇਰਾ ਪਾਉਣ ਜਾਣ ਲੱਗਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਸੱਸ ਉਸਨੂੰ ਤਾੜਨਾ ਕਰਦੀ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ:-

“ਆਖ ਆਈਂ ਤੀਏ ਦਿਨ ਨਾ ਲੈਣ ਆਉਣ ਤੁਰੇ ਰਹਿਣ। ਮੇਰੇ 'ਕੱਲੀ ਕੋਲੋਂ ਘਰ ਦੀ ਖਲਜਗਣ ਨਹੀਂ ਸਾਂਭਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਇਸੇ ਖਾਤਰ ਤਾਂ ਮੈਂ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਕੁੜੀ ਨਹੀਂ ਲਈ।”¹⁴

ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਔਰਤ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਸੱਪਰਾਂ, ਸਾਰੀਆਂ ਖਵਾਹਿਸ਼ਾਂ ਆਧੂਰੀਆਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਨਵੇਂ ਘਰ ਪਰਿਵਾਰ ਲਈ ਸਜਾਏ ਸੁਪਨੇ ਇਕਦਮ ਚਕਨਾਚੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਦ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ ਇਕ ਕੈਦੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਖਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਸਾਰਾ ਸਮਾਂ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਲੰਘ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਨਾਲ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸਨੂੰ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅਹਿਮੀਅਤ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਇਕ ਕੈਦੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਘਰ ਦੀ ਚਾਰਦੀਵਾਰੀ ਵਿਚ ਕੈਦ ਹੋ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੋ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਦਾ ਯਥਾਰਥ ਹੈ ਜਿਸਨੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਬੜੇ ਹੀ ਮਾਣ ਨਾਲ ਸਵਿਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਸਵਿਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਮਾਇਆ ਦੇ ਪੇਕੇ ਘਰ ਵਲੋਂ ਅਤੇ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਵਿਚ ਸੱਸ ਵੱਲੋਂ ਸਵਿਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਔਰਤ ਦੇ ਪੇਕੇ ਵਾਲਿਆ ਦਾ ਆਉਣਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਕੁਝ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਅਤੇ ਕੱਪੜੇ ਆਦਿ ਲੈ ਕੇ ਆਉਣਾ ਤਾਂਕਿ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਧੀ ਦੀ ਕਦਰ ਹੋ ਸਕੇ ਜੋ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਕ ਰੀਤ ਬਣਾਈ ਗਈ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਰੀਤ ਨਾਲੇ ਦਿਖਾਵਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂਕਿ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਵਿਖਾਵਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਵਿਖਾਵਾ ਕਰਨ ਦੀ ਦੌੜ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਧੀ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਦੇਖ ਹੀ ਨਾ ਸਕੇ। ਪਰ ਜੇ ਕਿਧਰੇ ਮਾਇਆ ਨੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਆਪਣੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਨੂੰ ਦੱਸਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਵੀ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਚੁੱਪ ਕਰਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਵੱਸਦੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਮਾਤਾ-ਮੋਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਮਾਜ ਦਾ ਇਕ ਕਠੋਰ ਸੱਚ ਹੈ ਜੋ ਪੇਂਡੂ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸ਼ਹਿਰੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਸ਼ਹਿਰੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਟਿਵਾਣਾ ਨੇ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਔਰਤ ਦੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਉਦੋਂ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦ ਉਹ ਔਲਾਦ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਔਰਤ ਨੂੰ ਘਰ ਸੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਮਸ਼ੀਨ ਹੀ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਇਕ ਕੌੜਾ ਸੱਚ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਕਿ ਘਰ ਦਾ ਵੰਸ਼ ਅੱਗੇ ਤੌਰਨ ਲਈ ਮੁੰਡਾ ਹੀ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਘਰ ਦੀ ਆਮਦਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਅਤੇ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਘਰ ਦੀ ਆਮਦਨ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਮਾਇਆ ਦੀ ਸੱਸ ਵੀ ਅਜਿਹੀ ਸੋਚ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਚੈੱਕਅੱਪ ਕਰਵਾ ਕੇ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਉਸਦੀ ਕੁੱਖ ਵਿਚ ਪਲ ਰਹੀ ਅਣ-ਜੰਮੀ ਧੀ ਨੂੰ ਕੁੱਖ ਵਿਚ ਹੀ ਕਤਲ ਕਰਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਟਿਵਾਣਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਮਰਯਾਦਾ ਵਿਚ ਬੱਝੀ ਔਰਤ ਮਾਇਆ ਦੇ ਰੂਪ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਜੁਗਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਜਦ ਮਾਇਆ ਆਪਣੀ ਛੋਟੀ ਭੈਣ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਜਾਂਚ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੰਦੀ ਹੋਈ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਅਕਸਰ ਹੀ ਦੇਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਘਰ ਵਿਚ ਜੇਠ ਜਾਂ ਦਿਉਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਭਾਬੀ ਨਾਲ ਗਲਤ ਹਰਕਤਾਂ ਕਰਦੇ ਆਮ ਹੀ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਸੁਣਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਸੱਚ ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਦ ਉਹ ਘਰ ਵਿਚ ਇੱਕਲੀ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿਚ ਚਾਹ ਫੜਾਉਣ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਉੱਪਰ ਸੱਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਕਰੀਬ ਆਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਉਸਨੂੰ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

“ਤੈਨੂੰ ਨੀ ਪਤਾ, ਤੈਨੂੰ ਇਉਂ ਦੇਖ ਕੇ ਮੈਂ ਕਿੰਨਾ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਨਾ।”¹⁵

ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਔਰਤ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਸ਼ੱਕ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਚਾਹੇ ਉਹ ਕਿੰਨੀ ਵੀ ਪਵਿੱਤਰ ਅਤੇ ਕਿੰਨੀ ਹੀ ਪਤੀ ਧਰਮ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਧਰਮ ਮੰਨ ਕੇ ਜੀਵਨ ਨਿਰਬਾਹ ਕਰ ਰਹੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਵੀ ਉਸ ਉੱਪਰ ਸ਼ੱਕ ਕਰਨਾ ਮਰਦ ਆਪਣਾ ਹੱਕ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਮਾਇਆ ਦਾ ਪਤੀ ਮਾਇਆ ਨੂੰ ਸ਼ੱਕ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨਾਲ ਹੀ ਦੇਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਸਵਾਲ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਹੀ ਪੁੱਛਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਪਤਾ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ:-

“ਤੂੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਕਿਸੇ ਬੁਆਏਫਰੈਂਡ ਦੀ ਗੱਲ ਦੱਸ।”¹⁶

ਕੁੜੀ-ਮੁੰਡੇ ਵਿਚ ਫਰਕ ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਮਾਜ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਯਥਾਰਥ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਅਜਿਹਾ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਹਰ ਇਕ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇੰਨਾ ਘਰ ਕਰ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਕਿ ਗਰਭਪਾਤ ਕਰਾਉਣਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਆਮ ਜਿਹਾ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਮਾਇਆ ਜਦ ਦੁਬਾਰਾ ਗਰਭਵਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨਾਲ ਜਾ ਕੇ ਪਹਿਲਾ ਹੀ ਟੈਸਟ ਕਰਵਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸਦੀ ਕੁੱਖ ਵਿਚ ਮੁੰਡਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਮਾਇਆ ਆਪਣੀ ਸੱਸ ਨੂੰ ਆਖਦੀ ਹੈ ਕਿ:-

“ਮੰਗਾ ਮਾਤਾ ਲੱਭੂ? ਟੈਸਟ ਅਸੀਂ ਕਰਵਾ ਲਿਆ ਹੋਇਐ ਤੇ ਐਂਤਕੀ ਤੇਰੇ ਘਰ ਪੋਤਾ ਹੀ ਜੰਮਣੈ।”¹⁷

ਪੁੱਤ ਹੋਣ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀ ਮਨਾਉਣਾ ਅਤੇ ਧੀ ਨੂੰ ਬਦਸ਼ਗਨੀ ਮੰਨਣਾ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਆਮ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇਣ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਕੁਝ ਅਹਿਮੀਅਤ ਤਾਂ ਵੱਧਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਵੀ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਉਸਦੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਮਾਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਸੀ। ਇਕ ਔਰਤ ਪਹਿਲਾ ਪੇਕੇ ਘਰ ਆਪਣੇ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਫਿਰ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸੱਸ-ਸਹੁਰੇ ਅਤੇ ਪਤੀ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਦੇਖ-ਭਾਲ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਪਤੀ ਕੰਮ ਤੇ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਸਕੂਲ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਪਿੱਛੇ ਔਰਤ ਘਰ ਦੀ ਇੱਕਲੀ ਹੀ ਦੇਖ-ਭਾਲ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਘਰ ਆਉਣ ਤੱਕ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦ ਉਹੀ ਬੱਚੇ ਅਤੇ ਪਤੀ ਉਸਨੂੰ ਘਰ ਆ ਕੇ ਉੱਚੇ ਸੁਰ ਵਿਚ ਚੰਗਾ ਮਾੜਾ ਆਖਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਉਸ ਔਰਤ ਅਤੇ ਮਾਂ ਤੇ ਕਿ ਬੀਤ ਦੀ ਹੈ ਇਸ ਬਾਰੇ ਉਹ ਮਾਂ ਹੀ ਜਾਣਦੀ ਹੈ, ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਮਾਇਆ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਔਰਤ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਅਨੇਕਾਂ ਹੀ ਹੁਨਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤੋਂ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਉਹ ਜਾਂ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਸ਼ੌਕ ਲਈ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਫਿਰ ਆਪਣੀ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਵਿਚ। ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਹੁਨਰ ਮਾਇਆ ਅੰਦਰ ਵੀ ਸੀ ਜੋ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤ ਦੇ ਸ਼ੌਕ ਪੂਰੇ ਕਰਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਇਕੱਲੇਪਣ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਔਰਤ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਸਾਥ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਮਾਇਆ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦਾ ਔਖੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸਾਥ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਜਦ ਉਸਦੇ ਪਤੀ ਦੇ ਸ਼ੇਅਰ ਡੁੱਬ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਚਾਹੇ ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਇਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸ਼ਾਨ ਦੇ ਖਿਲਾਫ ਸਮਝਦਾ ਹੋਇਆ ਸਵਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਅਤੇ ਪੁੱਤ ਜੋ ਗਲਤ ਆਦਤਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਦ ਵੀ ਮਾਇਆ ਉਸਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਰਾਹੇ ਪਾਉਣ ਲਈ ਦਿਨ ਰਾਤ ਯਤਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਔਰਤ ਸਭ ਕੁਝ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਔਰਤ ਨਾਲ ਦੇਖਣਾ ਤਾਂ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਸੋਚਣਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੀ। ਪਰ ਅਜਿਹਾ ਮਾਇਆ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦ ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਔਰਤ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਅੰਤ ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਸਭ ਕੁਝ ਲੈ ਕੇ ਦੋੜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਮਾਜ ਦਾ ਯਥਾਰਥ ਹੈ ਜੋ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਅਕਸਰ ਹੀ ਦੇਖਣ ਤੇ ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਮਰਦ ਦੇ ਹੋਰਨਾਂ ਔਰਤਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਹੋਣਾ ਕੋਈ ਬੜੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਮੰਨੀ ਜਾਂਦੀ ਪਰ ਇਕ ਔਰਤ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਤੇ ਸਮਾਜ ਵਲੋਂ ਬਦਚਲਣ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਹੈ ਨਾਰੀ ਲਈ ਜੋ ਅੱਜ ਵੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੱਲਦੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਦ ਇਕ ਔਲਾਦ ਜਿਸਨੂੰ ਇੰਨੇ ਚਾਵਾਂ ਨਾਲ ਮਾਂ ਪਾਲ ਕੇ ਵੱਡਾ ਕਰਦੀ ਹੈ ਜਦ ਉਹ ਹੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਲੀਲ ਕਰਨ ਲੱਗ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਲਈ ਉਦੋਂ ਕਿੰਨਾ ਦੁਖਦਾਈ ਹੋ ਸਕਦਾ ਇਸਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਅਜਿਹਾ ਹੀ ਮਾਇਆ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਦ ਉਸਦਾ ਪੁੱਤ ਰਾਹੁਲ ਉਸ ਨੂੰ ਅਪਮਾਨਜਨਕ ਸ਼ਬਦ ਬੋਲਦਾ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

“ਪਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਜਾਮ ਹਰਾਮਖੋਰ! ਤੂੰ ਤੇ ਤੇਰਾ ਖਸਮ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਇੱਕੋ ਜਿਹੇ ਹੋ, ਪਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਜਾ ਨਹੀਂ ਥਪੜੇ ਖਾਏਂਗੀ।”¹⁸

ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ ਜੁਗਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਟਿਵਾਣਾ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਨਵਾਂ ਮੋੜ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜਦ ਮਾਇਆ ਦੀ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਉਸ ਸਮੇਂ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਦ ਉਸਦੇ ਆਤਮ-ਸਨਮਾਨ ਨੂੰ ਠੇਸ ਲੱਗਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਛੱਡ-ਛੱਡ ਕੇ ਘਰੋਂ ਜਾਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਕੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੱਸੇ ਦਿੱਲੀ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਖੁਦ ਕਮਾ ਕੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਨਿਰਬਾਹ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ, ਪਤੀ, ਪੁੱਤ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪੁੱਤ ਦੀ ਦੋਸਤ ਨੀਲਮਾ ਸਾਰਿਆਂ ਦੁਆਰਾ ਜੋਰ ਪਾਉਣ ਤੇ ਵੀ ਉਹ ਘਰ ਜਾਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਨਹੀਂ। ਇੰਝ ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਆਪਣੇ ਇਸ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਧੀਆਂ ਅਤੇ ਸਚੁੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਿਅਕਤੀਵਾਦੀ/ ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਅਤੇ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ/ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਜੁਗਤਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਦੀ ਹੋਈ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਘਟਨਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਅੱਗੇ ਤੋਰਦੀ ਹੈ। ਟਿਵਾਣਾ ਨੇ ਇਸ ਨਾਵਲ ਦਾ ਅੰਤ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ ਜੁਗਤ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਲਈ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਜੋ ਔਰਤਾਂ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਅਜਿਹੇ ਸੰਤਾਪ ਭੋਗ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਫੈਸਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਨੀਲਮਾ ਵਰਗੀ ਨੌਜਵਾਨ ਕੁੜੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ-ਸੁਧਾਰਕਤਾ ਵਾਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਜੁਗਤ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਜੁਲਮ ਖਿਲਾਫ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਹੋਣ ਅਤੇ ਮਰਦ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਔਰਤਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਾਨ-ਸਨਮਾਣ ਅਤੇ ਬਣਦੇ ਸਥਾਨ ਦਵਾਉਣ ਲਈ ਅੱਗੇ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਆਉਣ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵੀ ਰਿਸ਼ਤਾ ਬਣਾਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਜ਼ਰੂਰ ਸੋਚ ਲੈਣ ਕਿ ਜੋ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦਾ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਜਾਂ ਫਿਰ ਆਪਣੀ ਦੋਸਤ ਦਾ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰ ਕਰਨੋਂ ਝਿਜਕ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਕਰੇਗਾ। ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਜੁਗਤਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਟਿਵਾਣਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਕਲਾ ਪੱਖ ਨੂੰ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ ਦੇ ਨਾਲ ਸ਼ਹਿਰੀ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਵੀ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ। ਜਿਹੌ ਜਿਹੇ ਪਾਤਰ ਹਨ, ਉਵੇਂ ਦੀ ਹੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਰਤੀ ਗਈ ਹੈ ਤਾਂਕਿ ਪਾਤਰਾਂ ਅਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚਲਾ ਤਾਲਮੇਲ ਆਪਸ ਵਿਚ ਬਣਿਆ ਰਹੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟਿਵਾਣਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਬਿਰਤਾਂਤ ਦੇ ਨਾਲ ਕਲਾ ਪੱਖ ਨੂੰ ਵੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਟਿਵਾਣਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਨੂੰ ਬਾਖੂਬੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੇ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਰਹੀਂ ਸਮਾਜ ਦੇ ਯਥਾਰਥ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

-
- ¹ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ, ਅੰਨ੍ਹੇ ਘੋੜੇ ਦਾ ਦਾਨ, ਪੰਨਾ-11
  - ² ਉਹੀ ਪੰਨਾ-12
  - ³ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-86
  - ⁴ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ, ਆਥਣ-ਉੱਗਣ, ਪੰਨਾ-15
  - ⁵ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-97
  - ⁶ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-137
  - ⁷ ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ, ਏਹੁ ਹਮਾਰਾ ਜੀਵਣਾ, ਪੰਨਾ-7
  - ⁸ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-9
  - ⁹ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-12
  - ¹⁰ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-23
  - ¹¹ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-61
  - ¹² ਉਹੀ ਪੰਨਾ-68
  - ¹³ ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ, ਖੜ੍ਹਾ ਪੁਕਾਰੇ ਪਾਤਣੀ, ਪੰਨਾ-7
  - ¹⁴ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-17
  - ¹⁵ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-27
  - ¹⁶ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-38
  - ¹⁷ ਉਹੀ ਪੰਨਾ-48
  - ¹⁸ ਉਹੀ ਹੀ ਪੰਨਾ-83

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਸਥਾਪਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਿੱਟੇ

ਨਾਵਲ ਆਧੁਨਿਕ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਯੁਗ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਹੱਤਵਪੂਰਣ, ਲੋਕਪ੍ਰਿਅ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਸੰਗਿਕ ਰੂਪਾਕਾਰ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਜਟਿਲਤਾਵਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸੰਗਤੀਆਂ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਇਹ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਮਰੱਥ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਆਕਾਰ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੋਣ ਕਾਰਣ, ਵਿਧੀ ਵਿਚ ਵਸਤੂਮੁਖ ਹੋਣ ਦੇ ਸਦਕਾ ਅਤੇ ਰੂਪਾਕਾਰਕ ਮਰਯਾਦਾਵਾਂ ਦੀ ਜਕੜ ਤੋਂ ਕਿਸੇ ਹੱਦ ਤੱਕ ਸੁੰਤਰਤ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਧੁਨਿਕ ਯੁਗ ਦੇ ਲੇਖਕ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਇਸ ਰੂਪ ਨੂੰ ਬੇਹੱਦ ਪਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪੱਛਮ ਵਿਚ ਸੋਲੂਵੀਂ-ਸਤਾਰੂਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਅੱਜ ਇਹ ਰੂਪਾਕਾਰ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਉਤਪੱਤੀ ਇਟੈਲੀਅਨ ਸ਼ਬਦ 'ਨਾਵੈੱਲਾ' ਤੋਂ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਸੀ: ਕੋਈ ਕਹਾਣੀ ਜਾਂ ਖ਼ਬਰ। ਅੱਜ-ਕਲ੍ਹ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਉਹਨਾਂ ਲੰਬੀਆਂ ਕਥਾਵਾਂ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਹੈ, ਜੋ ਵਾਰਤਕ ਵਿਚ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਪਾਤਰ ਜੀਵਨ-ਸੰਘਰਸ਼ ਵਿਚ ਰੁੱਝੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਰੋਜ਼-ਮਰ੍ਹਾ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਵਾਪਰਣ ਵਾਲੀਆਂ ਨਵੀਨ ਘਟਨਾਵਾਂ ਉੱਪਰ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਇਸ ਰੂਪ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਸਪੇਨ, ਫ਼ਰਾਂਸ, ਜਰਮਨੀ, ਇੰਗਲੈਂਡ, ਅਮਰੀਕਾ ਅਤੇ ਰੂਸ ਨੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਪਿਛਲੀਆਂ ਇਕ-ਦੋ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਭਾਰਤ ਅਤੇ ਅਫ਼ਰੀਕਾ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਵੀ ਨਾਵਲ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਵੱਡਮੁੱਲੀ ਦੇਣ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਨਾਵਲਕਾਰ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਨੋਬਲ ਪੁਰਸਕਾਰਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਤਕ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਹਨ। ਨਾਵਲੀ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨਾਵਲਕਾਰ ਹੋਏ ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਨਾਵਲ-ਜਗਤ ਵਿਚ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਖਾਸ ਸਥਾਨ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਤਿਹਾਸਕ, ਧਾਰਮਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਜਾਗੀਦਾਰੀ ਪ੍ਰਥਾ ਦੇ ਜੁਲਮਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਾਗਰੂਕ ਹੋਣ ਲਈ ਸੁਚੇਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਨਾਵਲਕਾਰ ਹਨ। ਉਹ ਇਕ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਨਾਵਲਕਾਰ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਨਵੀਂ ਦਿਸ਼ਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਆਂਚਲ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਇਆ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਲੇਖਕਾਂ ਫਣੀਸ਼ਵਰ ਨਾਥ ਰੇਣੂ ਅਤੇ ਲਾਲ ਕੁਸ਼ਲ ਵਾਂਗ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਆਂਚਲਿਕ ਨਾਵਲ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪਹਿਚਾਣ ਪ੍ਰਾਪਾ ਕੀਤੀ ਹੈ।

1964 ਵਿਚ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨੇ 'ਮੜੀ ਦਾ ਦੀਵਾ' ਨਾਵਲ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਬਹੁਤ ਗੁੰਦਵੀਂ ਤਸਵੀਰ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਬਦਲਾਵ ਕਾਰਣ ਜੱਟ ਤੇ ਸੀਰੀ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਦੀ ਟੁੱਟ-ਭੱਜ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅਣਹੋਏ (1966), ਰੇਤੇ ਦੀ ਇਕ ਮੁੱਠੀ (1968), ਕੁਵੇਲਾ (1969), ਅੱਧ ਚਾਨਣੀ ਰਾਤ (1972), ਆਥਣ-ਉੱਗਣ (1974), ਅੰਨ੍ਹੇ ਘੋੜੇ ਦਾ ਦਾਨ (1976), ਪਹੁ ਫੁਟਾਲੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ (1982), ਪਰਸਾ (1991), ਆਹਣ (2008) ਨਾਵਲ ਅਤੇ 12 ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਿਹ, 3 ਨਾਟਕ-ਸੰਗ੍ਰਿਹ, 4 ਲੇਖ-ਸੰਗ੍ਰਿਹ, ਦੋ ਭਾਗ ਸਵੈਜੀਵਨੀ, ਇਕ ਸਫਰਨਾਮਾ, ਇਕ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਖੋਜ ਪੁਸਤਕ ਅਤੇ 21 ਬਾਲ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਜਾਗੀਰਦਾਰੀ ਵਿਵਸਥਾ ਤੋਂ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਵਿਚ ਵਾਪਰਨ ਵਾਲੇ ਪਰਿਵਰਤਨ ਤੇ ਇਸ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕਾਰਨ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖੀ ਸੰਕਟ ਤੇ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਰਿਵਰਤਨ ਤੇ ਜਗੀਰੂ-ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ ਪਰਸਥਿਤੀਆਂ ਦੀ ਕਠੋਰਤਾ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ‘ਅਣਹੋਏ’ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਇਕ ਮਿਸਤਰੀ ਦੇ ਪਾਤਰ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਉੱਤੇ ਜੀਉਣ ਵਾਲਾ ਇਕ ਸਿਰਤੀ ਅਤੇ ਸਵੈਅਭਿਮਾਨੀ ਵਿਅਕਤੀ ਜੋ ਟੁੱਟ ਤਾਂ ਸਕਦਾ ਸੀ ਪਰ ਹਾਰ ਮੰਨਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ‘ਰੇਤੇ ਦੀ ਇਕ ਮੁੱਠੀ’ ਵਿਚ ਨਿਮਨ ਮੱਧਸ਼੍ਰੇਣੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਇਕ ਕਲਾਕਾਰ ਦੀਆਂ ਇੱਛਾਵਾਂ ਦਾ ਤ੍ਰਾਸਦਿਕ ਚਿੱਤਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ‘ਅੱਧ ਚਾਨਣੀ ਰਾਤ’ ਵਿਚ ਜੱਟਾਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਵੈਰ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਮੁੱਕਦਮੇ ਦੇ ਕਲੇਸ਼ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ। ‘ਕੁਵੇਲਾ’ ਵਿਚ ਇਕ ਵਿਧਵਾ ਨਾਰੀ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਜਿਸਮੀ ਸੰਘਰਸ਼ ਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ‘ਪਰਸਾ’ ਵਿਚ ਪਾਤਰ ਬ੍ਰਾਹਮਣਵਾਦੀ ਜੀਵਨ-ਜਾਂਚ ਛੱਡਕੇ ਕਿਰਸਾਣੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਰਸਮਾਂ-ਰੀਤਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦਾ ਹੈ। ‘ਆਹਣ’ ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਸਾਮਰਾਜ ਦੀ ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਅਤੇ ਵਿਸਤਾਰਵਾਦ ਦੀ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੀਆਂ ਸਾਰੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਪਰੰਪਰਾਵਾਦੀ ਸਾਂਸਕ੍ਰਿਤਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਤੇ ਨਵੇਂ ਪੂੰਜੀਵਾਦੀ ਮੁੱਲਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਮੱਧ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੀ ਥਾਂ ਹੇਠਲੇ ਪੇਂਡੂ ਵਰਗਾਂ ਦਾ ਅਨੁਭਵ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ।

‘ਆਥਣ-ਉੱਗਣ’ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਰਚਨਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿਸਾਨੀ ਦੇ ਕਠੋਰ ਅਤੇ ਨੀਰਸ ਜੀਵਨ ਦੀ ਝਲਕ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਵਰਗ ਅਤੇ ਸਾਧਣ-ਵਿਹੂਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਪਸ ਵਿਚ ਹੋਈ ਖਹਿ-ਬਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਪਿੰਡ ਦੇ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ, ਲੰਬੜਦਾਰ ਬਚਨਾ, ਜਰਨੈਲ ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਖਹਿ-ਬਾਜ਼ੀ ਵਿਹੜੇ ਦੇ ਸਾਧਨ-ਵਿਹੂਣੇ ਗਰੀਬ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਤੰਗੀ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਏ ਮਜ਼ਬੂਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਪਣੇ ਉੱਪਰ ਹੋਏ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਖਿਲਾਫ ਆਵਾਜ਼ ਉਠਾਉਣ ਦੀ ਦਾਸਤਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਵਿਚਲੇ ਸੀਰੀਆਂ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਨੂੰ ਭੁੰਡੇ ਵਰਗੇ ਪਾਤਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਦ ਭੁੰਡਾ ਬਚਨੇ ਦੇ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਜੋਗਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਤਾਂ ਬਚਨਾ ਉਸਨੂੰ ਸੀਰ ਤੋਂ ਹਟਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਮਿਹਨਤ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇ ਸੀਰੀ ਰਲਣ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਸਦੀ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਹੋਰ ਵਿਗੜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਅਮੀਰ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਤਸਵੀਰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਕੋਲ ਕਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਧਨ, ਦੋਲਤ ਅਤੇ ਐਸ਼ੋ-ਆਰਾਮ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਾਧਨ ਹਨ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਣ ਵਾਲਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ ਜਦ ਉਸਦੇ ਦੋਵੇਂ ਮੁੰਡੇ ਮਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸਤਰੀਆਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਕ ਪਾਸੇ ਉਹ ਔਰਤ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਕੋਲ ਸੁੱਖੀ-ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਾਰੇ ਸਾਧਨ ਹਨ ਪਰ ਪਤੀ ਦਾ ਸੁੱਖ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਉਹ ਔਰਤਾਂ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਕੋਲ ਨਾ ਹੀ ਸੁੱਖੀ-ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪਤੀ ਦੇ ਸੁੱਖ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਦੋਵੇਂ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿਚ ਔਰਤ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਤਰਸਯੋਗ ਹੀ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਤੀਜੀ ਔਰਤ ਉਹ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜੋ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਧੋਖਾ ਖਾ ਚੁੱਕੀ ਹੋਈ ਆਪਣੀ ਇਸ ਹਾਲਾਤ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਣ ਲਈ ਆਪਣੀ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਇੱਜ਼ਤ ਗਵਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਬਦਚਲਣ ਦਾ ਕਲੰਕ ਲਵਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਨਿਮਨ ਕਿਸਾਨੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਮਾਹਲੇ ਵਰਗੇ ਪਾਤਰ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜੋ ਨਸ਼ਿਆ ਦੀ ਮਾੜੀ ਲੱਤ ਕਾਰਨ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵੇਚ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਉੱਪਰ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਵਿਲਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਆਖਰ ਨਹਿਰ ਵਿਚ ਛਾਲ ਮਾਰਕੇ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪਿੱਛੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਅਤੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਰੁਲਣ ਲਈ ਛੱਡ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨੌਜਵਾਨ ਵਰਗ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਇਹਨਾਂ ਤਾਕਤਵਰ ਧਿਰਾਂ ਖਿਲਾਫ ਛੇੜੀ ਜੰਗ ਦਾ ਇਨਾਮ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸੱਤ ਸਾਲ ਕੈਦ ਭੁਗਤ ਕੇ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

‘ਅੰਨ੍ਹੇ ਘੋੜੇ ਦਾ ਦਾਨ’ ਜਿਸ ਉੱਪਰ ਫਿਲਮ ਬਣ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸਨੂੰ ਵੀਨਾਈਸ ਵਿਖੇ 67ਵੇਂ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟਰੀ ਫਿਲਮ ਸਮਾਰੋਹ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਇਕ ਮਿੱਥ ਨੂੰ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸੀਰੀਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਗਏ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੇ ਕਠੋਰ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਵਰਗ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਨਾਵਲ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਸ਼ਹਿਰੀ ਮਜ਼ਦੂਰ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਵੱਲ ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਵਾਲੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਨੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਵੱਲ ਜਾਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਉੱਚ-ਵਰਗ ਵਲੋਂ ਨਿਮਨ-ਵਰਗ ਉੱਤੇ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦਾ ਯਥਾਰਥਕ ਰੂਪ ਦਾ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਾਰੇ ਨਾਵਲਾਂ ਬਾਰੇ ਸਮੁੱਚੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹਨਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਭੌਇੰਗੀਣ ਕਿਰਤੀਆਂ ਅਤੇ ਨਿਮਨ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਸਰੋਕਾਰਾਂ ਉੱਪਰ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲੀ ਬਿਰਤਾਂਤ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਾਗੀਰਦਾਰੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਭੂਮੀਹੀਣ ਸਮਾਜ ਦੀ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਹਮਦਰਦੀ ਦੇ ਪਾਤਰ ਬਣਾਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਸੀਰੀਆਂ ਨੂੰ ਜ਼ਲੀਲ ਹੁੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਖਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਭੁੰਡੇ, ਬੰਤੂ, ਭੋਲੂ ਅਤੇ ਮੇਲੂ ਵਰਗੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਵਿਦਰੋਹ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਉੱਪਰ ਹੋਏ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਿਸਾਨੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਦਸੌਂਧਾ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਜ਼ਮੀਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਿਹਨਾਂ ਕੋਲ ਜ਼ਮੀਨ ਸਾਂਭਣ ਲਈ ਵੀ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਮਾਹਲੇ ਵਰਗੇ ਜੋ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਗਹਿਣੇ ਪਈ ਛੁਡਾ ਨਾ ਸਕਿਆ। ਔਰਤ ਨੂੰ ਦੋਹਾਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦੇ ਚੰਗੇ ਹੋਣ ਤੇ ਵੀ ਦੁੱਖ ਭੋਗ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਦੀ ਮਾੜੀ ਹੋਣ ਤੇ ਸੰਤਾਪ ਭੋਗ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪਾਤਰਾਂ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਵਿਦਰੋਹ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਕਾਰਨਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਦੇ ਹਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਆਪਣਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਇਸਤਰੀ ਨਾਵਲਕਾਰ ਡਾ. ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਹੋਏ ਹਨ। ਟਿਵਾਣਾ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਇੱਕ ਚੇਤੰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੁੱਧ ਨਾਵਲਕਾਰ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਦੋ ਦਰਜਨ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਵਲ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਨਾਵਲ ਜਿਵੇਂ:- ਅਗਨੀ ਪ੍ਰੀਖਿਆ, ਏਹੁ ਹਮਾਰਾ ਜੀਵਣਾ, ਵਾਟ ਹਮਾਰੀ, ਤੀਲੀ ਦਾ ਨਿਸ਼ਾਨ, ਸੂਰਜ ਤੇ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਸਮੁੰਦਰ, ਦੂਸਰੀ ਸੀਤਾ, ਹਸਤਾਖਰ, ਪੈੜ ਚਾਲ, ਲੰਘ ਗਏ ਦਰਿਆ ਆਦਿ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨਾਵਲਾਂ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਸਵੈ-ਜੀਵਨੀ, ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਕਲਮਬੰਦ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਟਿਵਾਣਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਾਰੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਮਰਦ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਕ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਭਾਰਤੀ ਔਰਤ ਦੀ ਕੁੰਠਾ ਅਤੇ ਦਰਦ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਸ਼ਹਿਰੀ, ਪੇਂਡੂ, ਪੜ੍ਹੀ-ਲਿਖੀ, ਅਨਪੜ੍ਹ, ਜਵਾਨ, ਅੱਧਖੜ੍ਹ, ਸੁਹਾਗਣ, ਵਿਧਵਾ ਆਦਿ ਹਰ ਇਕ ਉਮਰ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਦਰਜਾਬੰਦੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਇਸਤਰੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਇਆਂ ਹੈ।

‘ਏਹੁ ਹਮਾਰਾ ਜੀਵਣਾ’ ਜਿਸਨੂੰ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਦੁਆਰਾ 1971 ਵਿਚ ਪੁਰਸਕਾਰਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਦੀ ਨਾਇਕਾ ਭਾਨੋ ਜੋ ਅਨਪੜ੍ਹ ਅਤੇ ਅੱਧਖੜ੍ਹ ਜਿਹੀ ਔਰਤ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਭਰਾ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ ਇਲਾਜ ਖਾਤਰ ਵੇਚ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਖਾਤਰ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਵੇਚਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਨੋ ਧਰਮ ਦੀ ਪਤਨੀ ਬਣਕੇ ਰਹਿਣ ਦੀ ਇੱਛਾ ਰੱਖਦੀ ਹੋਈ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਸਰਵਣ ਦੇ ਭਰਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਉਣ ਤੋਂ ਇਨਕਾਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਸਜ਼ਾ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਮੌਤ ਦੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਵਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਜਦ ਉਹ ਦੁਬਾਰਾ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਦੇ ਘਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਕ ਵਾਰ ਫੇਰ ਉਸਦਾ ਸੌਦਾ ਹੁੰਦਾ ਦੇਖ ਉਹ ਆਪਣੀ ਜੀਵਨ ਲੀਲਾ ਖਤਮ ਕਰਨ ਲਈ ਗੰਗਾ ਵਿਚ ਛਾਲ ਮਾਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਮੁਕਤੀ ਉਸਨੂੰ ਫਿਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ ਅਤੇ ਨਰੈਣੇ ਨਾਂ ਦਾ ਅਮਲੀ ਉਸਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਘਰ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਰੈਣੇ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਉਹ ਸੋਚਦੀ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਉਹ ਮੁੱਲ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ‘ਪੁੰਨ ਦੀ ਵਿਆਹੀ’ ਵਾਲਾ ਦਰਜਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰੇਗੀ। ਪਰ ਇੱਥੇ ਵੀ ਉਸਦੀ ਮਾੜੀ ਕਿਸਮਤ ਉਸਦਾ ਪਿੱਛਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੀ ਅਤੇ ਜਾਗਰ ਅਤੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਭਾਈ ਵੱਲੋਂ ਉਸ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਛੇੜ ਖਾਨੀ ਕਾਰਨ ਉਹ ਫਿਰ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨਰੈਣਾ ਆਪਣੇ ਵੰਸ਼ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਭਾਗਵੰਤੀ ਨਾਂ ਦੀ ਤੀਵੀਂ ਮੁੱਲ ਲੈ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਭਾਨੋ ਦੀ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਘਰ ਵਿਚ ਕਦਰ ਘੱਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਗਵੰਤੀ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਉਸਦੀ ਘਰ ਵਿਚ ਕਦਰ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਗਵੰਤੀ ਭਾਨੋ ਨੂੰ ਘਰੋਂ ਕੱਢਣ ਲਈ ਆਨੇ-ਬਹਾਨੇ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਗਾਲ੍ਹਾਂ ਕੱਢਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਅਤੇ ਨਰੈਣਾ ਆਪ ਹੀ ਭਾਨੋ ਦਾ ਕਿਤੇਹੋਰ ਸੌਦਾ ਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਭਾਨੋ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੱਸੇ ਘਰੋਂ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

‘ਖੜ੍ਹਾ ਪੁਕਾਰੇ ਪਾਤਣੀ’ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਨੇ ਮਾਇਆ ਨਾ ਦੀ ਪਾਤਰ ਜੋ ਪਿਤਾ, ਪਤੀ ਤੇ ਪੁੱਤ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਜ਼ਲੀਲ ਹੁੰਦੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਪੜ੍ਹੀ-ਲਿਖੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਵੀ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਬੱਝੀ ਔਰਤ ਹੋਣ ਦਾ ਸੰਤਾਪ ਭੋਗ ਰਹੀ ਹੈ। ਜਦ ਉਸ ਉੱਪਰ ਹੋਏ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦੀ ਲੜੀ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਤਮ-ਸਨਮਾਨ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੰਦੀ ਹੋਈ ਘਰ ਛੱਡਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਆਪਣੇ ਲਈ ਪਹਿਲੀਵਾਰ ਕੋਈ ਕਦਮ ਚੁੱਕਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਮਰਦ ਦੇ ਆਤਮ-ਸਨਮਾਨ ਨੂੰ ਠੇਸ ਵੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਇਸ ਵਾਰ ਪਿੱਛੇ ਮੁੜਨ ਦੀ ਬਜਾਇ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਵਲ ਵਿਚ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਨੇ ਵਿਦਰੋਹ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਤੇ ਨਵ-ਇਤਿਹਾਸਵਾਦ ਦੇ ਆਉਣ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਵਿਦਰੋਹ ਪੈਦਾ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਅਸਲ ਕਾਰਨ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ।

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਉਸਦੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਇਸਤਰੀ ਦੇ ਦੋ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਰੂਪ ਉਹ ਹੈ ਜੋ ਮਰਦ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਉੱਪਰ ਹੁੰਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦੇ ਸੰਤਾਪ ਨੂੰ ਭੋਗਦੀ ਦੁੱਖ ਜਰਨ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਮੰਨਦੀ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਰੂਪ ਜਿਸ ਵਿਚ ਔਰਤ ਆਧੁਨਿਕ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਖਾਹਿਸ਼ਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਲਈ ਹਰ ਪੱਖੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਸੀ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਦੋਵੇਂ ਇਸਤਰੀਆਂ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਪਰੰਪਰਾ ਦਾ ਸੰਤਾਪ ਭੋਗਦੀਆਂ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਬਸਰ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੋਹਾਂ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ, ਸਾਧਨ-ਵਿਹੁਣੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਦਾਸਤਾਂ, ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰਾਂ ਅਤੇ ਸੀਰੀਆਂ, ਪੜ੍ਹੀਆਂ-ਲਿਖੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਜੋ ਮਰਦ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਸੰਤਾਪ ਭੋਗ ਰਹੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਦੇ ਨਤੀਜਿਆਂ ਵਜੋਂ ਇਹ ਉਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ:-

1. ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਕੋਈ ਪੁੱਛ-ਗਿੱਛ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਸੱਤਾ ਵਿਚ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਇਹ ਆਪਣੀਆਂ ਆਰਥਿਕ ਤੰਗੀਆਂ ਕਾਰਨ ਉੱਠ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਤਾਕਤਵਰ ਧਿਰਾਂ ਵਲੋਂ ਹੇਠਾਂ ਦਬਾਇਆਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਖੋਹਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਕੋਲ ਆਪਣੇ ਹੱਕ ਮੰਗਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਰ ਪੱਖ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਲੀਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਰੇਆਮ ਇਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਧੀਆਂ ਅਤੇ ਭੈਣਾਂ ਨੂੰ ਅਪਮਾਨਜਕ ਸ਼ਬਦ ਬੋਲੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਦ ਵੀ ਕੋਈ ਗਰੀਬ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਜਾਗਰੂਕ ਹੋ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਡਰਾ-ਧਮਕਾ ਕੇ ਬੰਦ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕ ਇਹਨਾਂ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਜ਼ਲੀਲ ਹੋਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨਾ ਹੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਗੱਲ ਕਰਨ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮੌਕੇ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਅੱਗੇ ਆਪਣੇ ਹੱਕ ਮੰਗਣ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਦਾ ਨਜ਼ਾਇਜ਼ ਫਾਇਦਾ ਉਠਾ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਅਕਸਰ ਹੀ ਗਲਤ ਕੰਮ ਕਰਵਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਹਨਾਂ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਵੀ ਇਹੀ ਲੋਕ ਭੁਗਤਦੇ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਹਨਾਂ ਬਰੀਬ ਅਤੇ ਬੇਵੱਸ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੁੱਖ ਅਤੇ ਪੀੜਾ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਸਮੂਹ ਵਿਚ ਜਾਤ-ਜਮਾਤ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਬੀਲਿਆਂ, ਨਿਮਨ ਕਿਸਾਨ, ਔਰਤ ਵਰਗ, ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰ, ਸੀਰੀ ਵਰਗ ਆਦਿ ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋਣਾ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ।
2. ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚਾਲੇ ਪਾਤਰ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਜੋ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਪੇਂਡੂ ਸਮਾਜ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹਨ। ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਵਰਗ ਹੈ, ਜੋ ਆਪਣੀ ਲੋੜ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜ਼ਮੀਨ ਬਣਾ ਕੇ ਪੂਰੀ ਐਸ਼ੋ-ਆਰਾਮ ਵਾਲੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹੀ ਵਰਗ ਮਾੜੇ ਵਰਗ ਉੱਤੇ ਹੋ ਰਹੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਹਨ। ਸੀਰੀ ਵਰਗ ਜੋ ਆਪਣੀ ਪੂਰੀ ਮਿਹਨਤ ਤੇ ਲਗਨ ਨਾਲ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਲੀਲ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਆਪਣੇ ਫਾਇਦੇ ਲਈ ਹੀ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਖੇਤ ਮਜ਼ਦੂਰ ਜਿਹਨਾਂ ਵਿਚ ਮਰਦ ਅਤੇ ਔਰਤਾਂ ਦੋਵੇਂ ਵਰਗ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ, ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਲਿਹਾਜ਼ ਕੀਤੇ ਇਕ ਪਾਣੀ ਦੇ ਘੁੱਟ ਜਾਂ ਫਿਰ ਬਾਲਣ ਦੀ ਭਰੀ ਕਾਰਨ ਰੱਜ ਕੇ ਜ਼ਲੀਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਿਮਨ ਕਿਸਾਨੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪਰਿਵਾਰ ਜੋ ਦਿਨ ਰਾਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਵੀ ਮਸਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਜੋਗਾ ਕਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਲਾਸਸਾ ਰੱਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਜੋ ਨਸ਼ੇ ਕਾਰਨ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵੇਚ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਬਾਕੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਸ ਉੱਪਰ ਜ਼ਿੰਮੀਦਾਰ ਕਬਜ਼ਾ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਅਧਿਕਾਰ ਵਿਚ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਜ਼ਮੀਨ ਛੁਡਾਉਣ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਘੁੰਮਦੇ ਵਥੇਰੇ ਹੱਥ-ਪੈਰ ਮਾਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਦ ਅੰਤ ਵਿਚ ਕੁਝ ਵੀ ਪੱਲੇ ਨਹੀਂ ਪੈਦਾ ਦਿਸਦਾ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਖਤਮ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਔਰਤ ਵਰਗ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਕਈ ਅਜਿਹੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਹਨ ਜਿਹਨਾਂ ਕੋਲ ਸਭ ਕੁਝ ਹੁੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਸੁਖ ਅਤੇ ਮਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਅਜਿਹਾ ਵਰਗ ਹੈ ਜਿਹਨਾਂ ਕੋਲ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾ ਹੋਣ ਤੇ ਆਪਣੀ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਨਿਰਾਸ਼ ਹਨ। ਕਈ ਅਜਿਹੇ ਪਾਤਰ ਹਨ ਜੋ ਪਿੰਡ ਛੱਡਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵੱਲ ਇਸ ਆਸ ਨਾਲ ਤੁਰ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਇਦ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ ਹੀ ਸਹੀ ਹੋਵੇਗੀ ਪਰ ਇਸਦਾ ਨਤੀਜਾ ਉਦੋਂ ਉਲਟਾ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਜਦ ਸ਼ਹਿਰ ਕਮਾਉਣ ਗਿਆ ਪਿੰਡ ਵੀ ਹੱਥੋਂ ਗਵਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇੰਝ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਸਾਰੇ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੇ ਪਾਤਰ ਆਪਣੀ ਆਰਥਿਕ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਕਾਰਨ ਪਰੇਸ਼ਾਨ ਅਤੇ ਸਦੀਆਂ ਦਾ ਸੰਤਾਪ ਹੰਢ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਹਨਾਂ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜਦੇ ਹੋਏ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚਲੇ ਪਾਤਰ ਸਦੀਆਂ ਦਾ ਸੰਤਾਪ ਭੋਗਦੇ ਹੋਏ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਟਿਵਾਣਾ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚਲੀਆਂ ਨਾਰੀ ਪਾਤਰ ਆਪਣੇ ਉੱਪਰ ਹੋ ਰਹੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਮਾੜਾ ਕਰਮ ਮੰਨ ਕੇ ਜੀਉਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਬੈਠਿਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਅਜਿਹੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਬਹੁਤ ਹੀ ਘੱਟ ਕਰਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਪਾਤਰ ਵਿਰੋਧ ਉਦੋਂ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਦ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸਹਿਣਸ਼ੀਲਤਾ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਦ ਸੱਟ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਆਤਮ-ਸਨਮਾਣ ਨੂੰ ਵੱਜਦੀ ਹੈ। ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਦੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਭੋਗ ਕੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਖਿਲਾਫ ਖੜਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਇ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਭੱਜਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣਾ ਘਰ-ਬਾਰ ਛੱਡ ਕੇ ਆਤਮ-ਸਨਮਾਣ ਲਈ ਕਿਤੇ ਦੂਰ ਚਲੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

3. ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੇ ਪਾਤਰ ਚਾਹੇ ਉਹ ਨਿਮਨ-ਕਿਸਾਨੀ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰੱਖਦੇ ਹੋਣ ਜਾਂ ਫਿਰ ਸੀਰੀ ਵਰਗ ਨਾਲ ਉਹ ਨਾਵਲ ਵਿਚਲੀਆਂ ਪੇਸ਼ ਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਜੁੜਦੇ ਹੋਏ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਅੱਗੇ ਹਾਰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਡਟ ਕੇ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਰੱਖਦੇ ਹਨ। ਨੌਜਵਾਨ ਵਰਗ ਜੋ ਭਾਵੇਂ ਵਿਰੋਧੀ ਤਾਕਤਾਂ ਖਿਲਾਫ ਕੋਈ ਠੋਸ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣ ਵਿਚ ਅਸਮਰਥ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਅਗਵਾਈ ਜਾਂ ਫਿਰ ਪੂਰਾ ਸਹਿਯੋਗ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਅੱਗੇ ਝੁਕਦੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਜਿੱਥੇ ਤੱਕ ਹੋ ਸਕੇ ਵਿਰੋਧ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੀਰੀ ਵਰਗ ਆਪਣੇ ਉੱਪਰ ਹੋ ਰਹੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦੀ ਹੱਦ ਟੱਪਦੀ ਦੇਖ ਆਪਣੇ ਆਤਮ-ਸਨਮਾਣ ਲਈ ਖੜ੍ਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਜ਼ਲੀਲ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿੰਦੇ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚਲੀਆਂ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਨਾਰੀ ਪਾਤਰ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਮਰਦ ਪ੍ਰਦਾਨ ਸਮਾਜ ਦੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੋਈ ਆਪਣੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦਬਾ ਕੇ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਰ ਮੌੜ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਦਬਾ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੋ ਰਹੇ ਗਲਤ ਵਿਵਹਾਰ ਨੂੰ ਚੁੱਪਚਾਪ ਸਵਿਕਾਰ ਕਰਕੇ ਅੱਗੇ ਵੱਧਦੀਆਂ ਹਨ।

4. ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਦੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚਲੇ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਪਿੱਛੇ ਕਾਰਜਸ਼ੀਲ ਕਈ ਸਾਰੇ ਕਾਰਨ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪਹਿਲਾ ਕਾਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮਾਜਕ ਸਥਿਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਅਣਗੋਲੇ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਲੋਕਾਂ ਲਈ ਕੋਈ ਯੋਗ ਸਥਾਨ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੁਣਵਾਈ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਮੌਕੇ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਵੀ ਵਿਰੋਧੀ ਤਾਕਤਾਂ ਦਾ ਹੀ ਪੱਖ ਪੂਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਦ ਕੋਈ ਉਹਨਾਂ ਖਿਲਾਫ ਬੋਲਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬੋਲਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਹੀ ਚੁੱਪ ਕਰਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਫਿਰ ਅਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤਾਂ ਵਿਚ ਫਸਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲ ਸਕਦਾ। ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨੀਵਾ ਹੀ ਦਰਜਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਜਾਤ-ਪਾਤ ਦਾ ਭੇਦ-ਭਾਵ ਕਰਕੇ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣੇ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰੱਖਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਕਾਰਨ ਹੈ ਸਾਧਨ ਜੋ ਸਿਰਫ ਅਮੀਰਾਂ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਆਏ। ਇਹ ਲੋਕ ਸਾਧਨ-ਵਿਹੁਣੇ ਲੋਕ ਹਨ। ਜਿਹਨਾਂ ਲੋਕ ਕੋਈ ਆਮਦਨ ਦਾ ਸਾਧਨ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਆਪਣਾ ਕੋਈ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਟੁੱਕੜਾ। ਜਿਸ ਉੱਤੇ ਇਹ ਵਾਹੀ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਪਰਿਵਾਰ ਪਾਲ ਸਕਣ। ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਪੇਟ ਭਰਨਾ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਤਰਾਸਦੀ ਹੈ। ਤੀਜਾ ਕਾਰਨ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸੱਤਾ ਵਿਚ ਪੁੱਛ-ਗਿੱਛ ਦਾ ਨਾ ਹੋਣਾ। ਸਾਰੇ ਕਾਨੂੰਨ, ਹੱਕ, ਸਹੂਲਤਾਂ ਆਦਿ ਸਭ ਕੁਝ ਤਾਕਤਵਰ ਧਿਰਾਂ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਬੋਲਦਾ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਸੁਖ-ਸਹੂਲਤਾਂ ਤੋਂ ਵਾਝੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਚੌਥਾ ਕਾਰਨ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਸੀ ਫੁੱਟ, ਜਿਸਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਫਾਇਦਾ ਵਿਰੋਧੀ ਧਿਰ ਨੂੰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਖਿਲਾਫ ਜਾਣ ਲਈ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਆਪਸੀ ਫੁੱਟ ਕਾਰਨ ਵਿਰੋਧੀ ਧਿਰਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਡਰ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਪੰਜਵਾਂ ਕਾਰਨ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ। ਗਰੀਬੀ ਅਤੇ ਭੁੱਖ-ਭਰੀ ਕਾਰਨ ਇਹ ਲੋਕ ਕੁਝ ਵੀ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਇੱਥੇ ਤੱਕ ਕਿ ਇਕ-ਦੂਜੇ ਦਾ ਕਤਲ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਛੇਵਾਂ ਕਾਰਨ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਅਨਪੜ੍ਹਤਾ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹੱਕਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਕੋਈ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਆਪਣੇ ਹੱਕ ਮੰਗਣ ਦੀ ਕੋਈ ਸਹੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹੋਰ ਵੀ ਅਜਿਹੇ ਕਾਰਨ ਹਨ ਜੋ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਕਾਰਨ ਬਣਦੇ ਹਨ।
5. ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਢੁਕਵੀਆਂ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਜੁਗਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਵਧੀਆਂ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਜੁਗਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਨਾਵਲ ਨੂੰ ਸਮੁੱਚੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨੇ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ ਜੁਗਤ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਅਸਲ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਸਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸੱਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਪੱਖ ਦੇ ਸੰਤਾਪ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸਗੋਂ ਹਰ ਵਰਗ ਦੇ ਸੰਤਾਪ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕੀਤੀ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਜੁਗਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooaha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਆਪਣੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਕੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਟਿਵਾਣਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਵਿਚ ਯਥਾਰਥਵਾਦੀ/ਪ੍ਰਗਤੀਵਾਦੀ, ਆਦਰਸ਼ਵਾਦੀ ਜੁਗਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਇਹਨਾਂ ਜੁਗਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਦਾਚਾਰਕਤਾ, ਆਦਰਸ਼ਾਤਮਕਤਾ, ਮਰਯਾਦਾ ਵਿਚ ਬੱਝੇ ਨਾਰੀ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨਾਲੋਂ ਟਿਵਾਣਾ ਨੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਜੁਗਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਸਿਰਮੌਰ ਨਾਵਲਕਾਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਨਾਵਲਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਿਚਰ ਰਹੇ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਸਮੂਹਾਂ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਆਪਣੇ ਯਥਾਰਥੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਸਨਮੁੱਖ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਪਰਿਤ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਭੋਗਦੇ ਇਹ ਪਾਤਰ/ਮਨੁੱਖ ਬਹੁਤ ਹੀ ਤ੍ਰਾਸਦਿਕ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚ ਜਿਉਂਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੀ ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਹਾਲਤ ਬਹੁਤ ਹੀ ਤਰਸਯੋਗ ਬਣੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਆਜ਼ਾਦੀ ਦੇ 70 ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਨਣ ਉਪਰੰਤ ਤਰ੍ਹਾਂ-ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਾਖਵੇਂ ਕਰਨ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਇਕ ਕਾਰਨ ਸੁਧਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਂ ਤੇ ਚੱਲਦੀਆਂ ਬਹੁਤੀਆਂ ਸਕੀਮਾਂ ਕੇਵਲ ਤੇ ਕੇਵਲ ਵੋਟਾਂ ਦੀ ਰਾਜਨੀਤੀ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਹਨ। ਲੋੜ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਸ਼ੀਆਗਤ ਸਮੂਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਦੀ ਮੁੱਖ ਸਟੇਜ ਉੱਪਰ ਸਪੇਸ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦੀ ਤਾਂਕਿ ਇਹ ਲੋਕ ਵੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿਚ ਜਾਣੇ ਜਾ ਸਕਣ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਕਾਬਿਲ ਹੋ ਸਕਣ।

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ

1. ਅਹੂਜਾ, ਰੋਸ਼ਨ ਲਾਲ ਡਾ., ਸਾਹਿਤ ਸ਼ਾਸਤਰ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਲਾਹੌਰ ਬੁਕ ਸ਼ਾਪ, 1987
2. ਸੰਧੂ, ਗੁਰਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਚਿਹਨ-ਵਿਗਿਆਨਿਕ ਅਧਿਐਨ, ਪਟਿਆਲਾ, ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, 1995
3. ਸਿੰਘ ਕਿਸ਼ਨ, ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਨਾਵਲ ਚੇਤਨਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਭਵਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, 2007
4. ਸਿੰਘ ਗੁਰਦਿਆਲ, ਆਥਣ-ਉੱਗਣ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, 2011
5. ਸਿੰਘ ਗੁਰਦਿਆਲ, ਅੰਨ੍ਹੇ ਘੋੜੇ ਦਾ ਦਾਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, 2017
6. ਸਿੰਘ ਗੁਰਦਿਆਲ, ਪਰਸਾ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, 2009
7. ਸਿੰਘ ਗੁਰਜੰਟ, ਮਨੋਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣਾਤਮਕ ਸਾਹਿਤ-ਚਿੰਤਨ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, 2005
8. ਸਿੰਘ ਬ੍ਰਹਮਜਗਦੀਸ਼, ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਸਿਧਾਂਤ, ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ, 2012
9. ਸਿੰਘ ਬ੍ਰਹਮਜਗਦੀਸ਼, ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਜੀਵਨ ਤੇ ਰਚਨਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ, 2009
10. ਸਿੰਗਲ, ਧਰਮਪਾਲ ਸਿੰਘ ਡਾ. , ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, 2006
11. ਸਿੰਘ ਪਿਆਰਾ ਪ੍ਰੋ., ਪੰਜਾਬੀ ਗਲਪ ਸਿਧਾਂਤ, ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ, ਜਲੰਧਰ, ਨਿਊ ਬੁੱਕ ਕੰਪਨੀ, ਮਾਈ ਹੀਰਾ ਗੇਟ, 2012
12. ਕਸੇਲ, ਕਿਰਪਾਲ ਸਿੰਘ, ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਭਾਗ ਪਹਿਲਾ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬ, 2011
13. ਕੌਰ ਹਰਪ੍ਰੀਤ, ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ ਦੇ ਨਾਵਲ, ਨਾਰੀਵਾਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, 2007
14. ਕੌਰ ਧਨਵੰਤ, ਗਲਪਕਾਰ ਡਾ. ਦਲੀਪ ਕੌਰ ਟਿਵਾਣਾ, ਪਟਿਆਲਾ, ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, 1996
15. ਕੌਰ ਪਰਮਜੀਤ, ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਚੇਤਨਾ, ਮੋਹਾਲੀ, ਉਨੀਸਟਾਰ ਬੁਕਸ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟ ਲਿਮਟਿਡ, 2015
16. ਗਿੱਲ, ਸੁਰਜੀਤ, ਮਾਰਕਸਵਾਦ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ, ਪੰਜਾਬੀ ਭਵਨ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਚੇਤਨਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, 2009
17. ਟਿਵਾਣਾ, ਦਲੀਪ ਕੌਰ, ਖੜ੍ਹਾ ਪੁਕਾਰੇ ਪਾਤਣੀ, ਸਮਾਣਾ, ਸੰਗਮ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨਜ਼, 2012
18. ਟਿਵਾਣਾ, ਦਲੀਪ ਕੌਰ, ਏਹੁ ਹਮਾਰਾ ਜੀਵਣਾ, ਆਰਸੀ ਪਬਲਿਸ਼ਰਜ਼, 2001
19. ਢੀਂਡਸਾ, ਜਸਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਸਿੰਘ, ਮਾਨ, ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਆਧੁਨਿਕ ਕਾਲ-1901-1995, ਪਟਿਆਲਾ, ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, 1997
20. ਧੀਰ, ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ, ਤੁਲਨਾਤਮਕ ਸਾਹਿਤ ਸਿਧਾਂਤ ਅਤੇ ਵਿਹਾਰ, ਪਟਿਆਲਾ, ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨ ਬਿਊਰੋ ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ, 1996
21. ਦੁਸਾਂਝ, ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਪੰਜਾਬੀ ਇਤਿਹਾਸਿਕ ਨਾਵਲ, ਲੁਧਿਆਣਾ, ਲਾਹੌਰ ਬੁੱਕ ਸ਼ਾਪ, 1969
22. ਦਵੇਸ਼ਵਰ, ਸੁਰਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ, ਆਧੁਨਿਕ ਪੰਜਾਬੀ ਬਿਰਤਾਂਤ, ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ, ਲੋਕਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, 2012

Gurdial Singh ate Dalip Kaur Tiwana de Chonve'n novelan vich Pesh hashiagat samooha'n de jivan chitran da Nav-Itihaasvaadi adhyan

23. ਬੰਗਾ, ਹਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ, ਸਬਾਲਟਰਨ, ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਵਲਾਂ ਦੀ ਪਰਿਕਰਮਾ, ਪਟਿਆਲਾ, ਸੰਗਮ ਪਬਲੀਕੇਸ਼ਨਜ਼, 2015
24. ਬੇਗੋਵਾਲ, ਜਸਵੰਤ, ਡਾ., ਸਾਹਿਤ ਸਮੀਖਿਆ, ਜਲੰਧਰ, ਬਲਵੰਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, 1992
25. ਰਾਹੀ, ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ, ਮਸਲੇ ਗਲਪ ਦੇ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਪੁਸਤਕ ਮਾਲਾ, 1996
26. ਸ਼ਾਹੀ, ਅਜੀਤ ਸਿੰਘ ਡਾ., ਨਾਵਲ ਅਤੇ ਰਾਜਨੀਤੀ ਸਿਧਾਂਤਕ ਆਧਾਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਵਾਰਿਸ ਸ਼ਾਹ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ, 2011
27. ਸ਼ਰਮਾ, ਲੱਕੀ ਡਾ., ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਚਿੰਤਨ, ਜਲੰਧਰ, ਸੁੰਦਰ ਬੁੱਕ ਡਿਪੂ ਮਾਈ ਹੀਰਾ ਗੇਟ, 2015